TÖRÖK-MAGYARKORI

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

TÖRÖK TÖRTÉNETIRÓK.

IV.

TÖRÖK-MAGYARKORI

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

BUDAPEST, 1908.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

EVLIA CSELEBI

TÖRÖK VILÁGUTAZÓ

MAGYARORSZÁGI UTAZÁSAI

1664—1666.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL KISÉRTE

DR KARÁCSON IMRE.

(KIADVA FERIDUN-BEY ALAPÍTVÁNYÁBÓL.)

BUDAPEST, 1908.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

Budapest, 1908. Az Athenaeum r.-társulat könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Evlia Cselebinek, a XVII. századbeli híres török útleírónak tíz kötetre menő, kéziratban fenmaradt útleírásaiból Áhmed Dsevdet, az Ikdám czímű török lap kiadója, hat kötetet már néhány évvel ezelőtt kinyomatott Konstantinápolyban s az ötödik és hatodik kötetnek hazánkra vonatkozó része magyar fordításban is megjelent 1904-ben.[1])

A török kéziratokból több nem jelenhetett meg, mert a török czenzura a többi kötetek kinyomatását megtiltotta.[2])

Konstantinápolyi időzésem alatt alkalmam nyílott a mecsetek és derviskolostorok könyvtáraiban őrzött kéziratok átvizsgálására. Első sorban Evlia Cselebi kéziratos művei érdekeltek s meglepődéssel láttam, hogy a kéziratok hetedik kötetének túlnyomó része még mind Magyarországról szól s főkép az 1664. és 1665. évi események leírásával foglalkozik. Czélszerűnek látszott tehát ennek a résznek lefordítása is, a már megjelent kötet kiegészítésére.

Ez a kötet a szentgotthárdi ütközet előzményeinek s magának az ütközetnek leírásával kezdődik, melyben az író maga is jelen volt s a mit elbeszél, azt mint szemtanú mondja el.

Mint e kötetnek tartalmából látható, ez csakugyan kiegészíti az előbbi kötetet, mivel Magyarországnak számos oly vidékét és városát írja le, melyek az előbbi kötetben nem fordulnak elő. Igy különösen ebben a kötetben található

---

[1]) Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660—1664. Kiadta a M. Tud. Akadémia. Budapest, 1904.

[2]) Az eltiltásra valószinüleg okot adott az írónak az a merészsége, hogy többször kritika tárgyává merte tenni a török hatóságok intézkedéseit; a török cenzura felfogása szerint az ilyen dolog veszedelmes példát ád a jelenkori nemzedéknek.

a Dunántúl jelentékeny részének, a Duna és Tisza közt fekvő városoknak, továbbá Eger várának és az egri török vilájet alá tartozó váraknak leírása. Az 1660. évben török uralom alá került Nagyváradot, mint török várost és vilájetszékhelyet, szintén e kötetben ismerteti meg velünk az író.

Egyik kiválóan érdekes fejezete e kötetnek a vasvári békekötés után Bécsbe küldött török követség útjának és fogadtatásának elbeszélése. E követségben részt vett Evlia Cselebi is és az akkor szereplő egyének nyilatkozataiból több jellemző részletet feljegyzett. E követségi utazás alkalmával látogatta meg Evlia Cselebi a be nem hódolt magyar terület számos városát is, mint Komáromot, Győrt, Magyar-Óvárt, Pozsonyt, Lipótvárat s más városokat. Igy tehát az északi hegyvidék városainak kivételével Magyarország teljes leírását megtaláljuk Evlia Cselebi útleírásaiban.

A kéziratokról, mivel azokat magam átvizsgáltam, jónak látom megjegyezni, hogy mind a tíz kötet útleírás nagy folio alakú, erős papírra van írva s az írás többnyire jól olvasható, csak egyes lapokon fordul elő, hogy a betűk már nagyon elmosódottak, a mi különösen a tulajdonnevek olvasását lehetetlenné teszi.

A fordítás elkészítése annyiban járt fáradtsággal, mivel Törökországban nincs rá eset, hogy a mecset-könyvtárakból kéziratos könyvet, hozzá még a török közönség számára eltiltott könyvet csak rövid időre is kikölcsönöznének használat végett. Kénytelen voltam tehát naponkint a kijelelt időben a mecsetbe menni s ott dolgozgatni. Ezek a mecsetkönyvtárhelyiségek pedig az olvasáshoz és íráshoz nem a mi nyugoti szokásaink szerint vannak berendezve, tehát székek és asztalok nincsenek, hanem a ki ott dolgozni akar, kénytelen a keleti szokásokhoz alkalmazkodni.

Ebben a kötetben is, mint az előzőben, az egyes nagyobb fejezetek elé magyarázó bevezetést írtam.

Konstantinápoly, 1907 október 31.

Dr. Karácson Imre.

I.

Tatár és török csapatok rabló kalandozása Magyarországban és Ausztriában.

Az 1664. év egész a vasvári béke megkötéseig szakadatlan háborúskodásban telt el Lipót király seregei és a török hadak között. Köprili Áhmed nagyvezir az 1663. évi hadjárat befejezése után Belgrádba vonult téli szállásra. A török sereget azonban Zrinyi Miklósnak sikeres téli hadjárata kimozdította téli szállásából. Zrinyi Miklós, Batthyány Kristóf, Nádasdy Ferencz és Hohenlohe Gyula már az 1664. évi január hóban megkezdték Somogymegyében és Baranyamegyében a táborozást és sikerült nekik több várat visszafoglalni a törököktől. Kora tavaszszal a törökök egyik legfőbb erősségét, Kanizsa várát is ostrom alá vették.

Kanizsa várát Köprili Áhmed nagyvezír hamar felszabadította az ostrom alól, mint ez olvasható Evlia Cselebinek magyar fordításban már megjelent útleírásában.[1]) Kanizsa felmentését nyomon követte Zerinvár elfoglalása a törökök által.

A nagyvezír Zerinvár elfoglalása után Kanizsára sietett, hogy hadait ott összevonja s azután felfelé vonuljon a Rába mentén. Mielőtt a nagyvezír rendes haderejével elindult volna, előbb a tatárokat s az önként jelentkező török katonákat a tatár khán fiának, Áhmed Gérájnak vezetése alatt portyázásra és rablásra küldötte. A kalandos hajlamu Evlia Cselebi azonnal csatlakozott a portyázó sereghez, mert az ily kalandozások a tapasztalatok szerzésén kívül meglehetősen jövedelmezők is voltak.

[1]) Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai. Budapest, 1904. 501. l.

E portyázó csapat utazása legfeljebb 10—12 napig tartott, mely idő alatt valóban nagy területet kalandoztak be. Először átmentek Somogymegyébe, majd onnan Zalába s megpróbálták kirabolni azokat a várakat, melyek még királyi uralom alá tartoztak. Zalából átmentek Vasmegyébe, majd Sopronmegyébe s egész Kismartonig száguldoztak. Onnan átmentek a határon és Stájerországból a Rába mentén tértek vissza Magyarországba. Mikor ez a török-tatár rablócsapat Magyarországba érkezett, akkorra már a nagyvezír is a Rába mellékére vezette hadait.

A visszatérő portyázók, a török táborral találkozva, tisztelegtek a nagyvezírnél, a ki megdicsérte őket. Evlia Cselebit külön is fogadta s elbeszéltette vele az egész portyázást. Köprili Áhmed nagyvezir a mult évi sikeres hadjáratával nagyon meg volt elégedve s túlságosan is vérmes reményeket fűzött az 1664. évi hadjárathoz. Evlia Cselebi tudósítása szerint azt remélte, hogy Bécsig, sőt Prágáig is győzelmesen vezeti a török hadakat. A török nagyvezir szándékáról ez a hír el volt terjedve a keresztény seregnél is. Montecuccoli, a császári sereg fővezére azzal rémítgette a bécsi udvart, hogy Köprili Áhmed egyenesen *Bécset* akarja megtámadni[1]) s ezért állomásozott Montecuccoli jó ideig Győr körül, hogy megvédelmezze Bécset.

A Rába-menti török táborba érkezett portyázók a sok rablott jószágot, foglyot ott nem tudták értékesíteni. Engedélyt kaptak tehát a nagyvezirtől, hogy Kanizsára vigyék azokat. A portyázók egy része s velük Evlia Cselebi is ez engedély folytán visszamentek Kanizsára, hol jó üzletet csináltak a foglyokkal.

A rablott jószágok eladása után vissza akartak menni Kanizsáról a nagyvezír táborába, de nem sikerült, mert útközben egyik kalauzuk elárulta jövetelüket a komárvári keresztény őrségnek. A keresztény csapatok utánuk mentek, megtámadták a törököket, de rajtavesztettek. A törökök azonban mégsem merték útjukat folytatni, hanem visszatértek Kanizsára.

---

[1]) Lásd R. Horváth Jenő, Magyar hadi krónika. Budapest, 1897. II. 222. l.

A török sereg hadi mozdulatairól semmit sem ír e fejezetben Evlia Cselebi, de annál részletesebben leírja azokat a rablásokat, melyekben résztvett. Felemlíti azonban mégis, hogy a nagyvezir serege már a Rába-melléki táborozás megkezdésekor feltűnően nagy hiányt szenvedett az élelmiszerekben.

E rabló kalandozás leírása felvilágosítást ad arról a szenvedésről, melyben a magára hagyatott nép volt az ily hadjáratok alkalmával.

E rablókaland leírásával kezdi meg Evlia Cselebi útleírásainak hetedik kötetét.

A kegyelmes és irgalmas Allah nevében!

Kanizsa vára alól[1] *Alamánország, Horvátország, Szlavonia, Magyarország és Mekemoria*[2] *vilájetek*[3] *feldulására és pusztitására menetelünk.*

Alkalmi kaszide:[4]

Az élet és erő felséges alkotója, a hatalmas Isten
Teremtette a két világot[5] s elhelyezte bennük a *dsinnt*[6] és az embert.
Az ember fiai Irem[7] kertjében laktak,
Ámde Hábil és Kábil[8] azonnal harczba bocsátkoztak.
A nagy Isten szépen szólt a prófétának:
»Küzdjetek, harczoljatok!« mondá az itélő Isten.
Te is hitharczos légy Allah útján! Igyekezzél!
Hogy megszabadulj az örök tűztől, oltsd ki a pokol tüzét.
Jőjj tehát, figyeld meg a hit ellenségének zavarteljes helyzetét,
El nem mondható egész tulajdonsága, el nem vágható a határa.
Valóban van e világon néhány keresztény nép
S az iszlám ura e népeket meghódította s velük együtt az egész *Jonánt.*[9]
Hála Allahnak! ez évben *Üngüruszban*[10] voltunk,
Összeomlott boltozata, kivágatott kertje és szőllője.
Szétszóródott a pogány minden országba s többnyire nyomorult lett.
Némelyike fogoly lett s most szétszórva látszik,
Ki bilincsre verve, ki meg összetörve.
A gyötrelemtől legjava népe elfeledte kastélyát és lakását.
E pogányok a kettősség völgyében maradtak elbámulva,
S visszafordulva megállottak; egyszóval elromlott a sorsuk kereke.

---

[1]) Köprüli Áhmed nagyvezir Zerinvár elfoglalása után Kanizsára vezette seregét s onnét indult azután a Rába mellékére. L. Evlia Cselebi magyarországi utazásai. Budapest, 1904. 530. l.

[2]) *Mekemoria* = Muraköz.

[3]) *Vilájet* = tartomány, kerület.

[4]) Kaszide, az arab költőktől származott versfaj, mely legalább 14 párversből áll.

[5]) T. i. az anyagi és szellemi világot.

[6]) *Dsinn* = szellem, angyal.

[7]) Irem kertje mesés szépségéről volt híres Arábiában.

[8]) Hábil és Kábil = Kain és Ábel.

[9]) *Jonán* = Görögország.

[10]) *Üngürusz* vagy *Engerusz,* Magyarország neve a régi török íróknál. Nyilván látszik, hogy a latin *Hungarus* elferdítéséből keletkezett e szó, melyet főkép a XVI. századbeli török írók használtak.

Azt mondták a pogányok: »Az egész iszlám országot elpusztítjuk.«
Akaratuk nem maradt, mert ellenük fordult a sors.
Alamánország és Csehország leverésére lett a parancs
S azonnal szétáradott az egész iszlám sereg.
Ejh! Evlia! harczolj, a mennyire erőd és tehetséged van.
Ne vesztegelj, ne állj, hanem küzdj, mert ez az emberi törvény.
Allah legyen a segítőm, bármily helyre menjek.
Allah seregével a halandó emberek az irgalom Ájetját[1])
Végezik. Imádkoztál Evlia, ne álldogálj a harczosokkal!
Társad neked az Ur segítsége és állandó kegyessége.

Isten rendelése folytán, midőn mostanában az egész iszlám sereggel abban a szándékban voltunk, hogy *Alamánországba*[2]) menjünk, a tatár khán fiának, Áhmed Gérajnak ketkhudája[3]), Szefer-gázi-oglu Iszlám aga tízezer tatárral már előbb *Kanizsa* környékét és a *Balaton tó* partvidékét befutotta és körüljárta s válogatott foglyok hozatalára ment. Miközben mi is egész seregünkkel menési szándékban voltunk, Iszlám aga a tatárokkal, néhány ezer foglyot hozva, szerencsésen és gazdagon megérkezett a táborba. Iszlám aga szerdár, a khánfiú és az összes mirzák[4]) díszruhákat kaptak ajándékul és kitüntetésben részesültek. A foglyok közül tizenhat kapitányt és száz válogatott foglyot Iszlám aga a nagyvezirnek adott ajándékul.

A foglyok közül *Dsid*[5]) nevű hitetlen kapitány volt a legkiválóbb, mint szótehetséges, híres vezér. A nagyvezír ezt a kapitányt maga elé hívatta s a kapitány így szólt: »Német királyunk serege jelenleg *Győr* vára alatt van s a ti barátotok, a mi ellenségünk, a franczia király a német császárnak ötvenezer keresztényből álló sereget küldött segítségül a Rába vize partjához; Dunkarkir és Danimarka[6]) királyai pedig, kik Kanizsa váratok alól elfutottak, nehány ezer kereszténynyel

---

[1]) *Ájet,* a Korán egy-egy verse.

[2]) *Alamánország* = Németország.

[3]) A krimiai tatár khán fia még az előző évben, 1663-ban, Érsekujvár ostroma alkalmával érkezett meg a nagyvezir segítségére s azóta folyton Magyarországban volt. Mivel a khánfiú még csak tizenöt éves volt, azért ketkhudája, vagyis ügyvivője Iszlám aga vezérelte a tatárokat.

[4]) Mirza, tatár főtiszt.

[5]) A kéziratban említett جيد (Dsid) nevű kapitánynak neve bizonyára valamely magyarosabb hangzású névnek elferdítése.

[6]) Dunkarkir és Danimarka alatt csak a német birodalmi tartományokat lehet érteni s nem Dánországot, mivel a dán király nem küldött segítséget Lipót királynak a török ellen. Evlia többször is említi, hogy Danimarka királya az 1664. év elején segítséget küldött Lipót seregeinek (L. Evlia Cselebi magyarországi utazásai. Budapest, 1904. 397. l.), azonban azt a segítséget a német birodalmi rendek küldötték. A segélycsapatok számáról lásd Rónai Horváth Jenő, Magyar hadi krónika. Budapest, 1897. II. 223. l.

Német-Újvár alatt gyülekeztek össze s azt mondva: »A török sereg Győr várához jön«, nagy sokasággal várnak benneteket.« A nagyvezír ezt a kielégítő hírt adó kapitányt szabadon bocsátotta s a táborban azonnal kikiáltatta: »Lóra, vitézek! Ha kincset, zsákmányt akartok, akkor a most induló tatár sereggel menjetek.« Erre azonnal tízezer határszéli puskás harczos jelentkezett s hozzánk csatlakozván, a tatárokkal együtt negyvenhétezer válogatott katonánk lett.

Midőn a khánfiúnak ketkhudája, Iszlám aga az imént a táborba érkezett, meghallotta, hogy atyja, Kisver-gázi aga Krimben megöletett. A khánfiú pedig ekkor ketkhudájától elfutva, a nagyvezir lábaporához dörzsölte arczát s a kapudsi-basik [1]) csoportját is kérte, mondván: »Fenséges Vezir! most érkeztem a hadjáratról, tégy meg engem e határszéliek szerdárjává, hogy újra hadjáratra mehessek.« Ekkor a khánfiú fejére tollforgó, vállaira pedig díszköpönyeg adatott fel s vitézeivel együtt hadjáratra küldetett. Én, szegény, mindjárt hozzácsatlakoztam s társa és bizalmasa lettem. Kanizsa alól az 1074. évben[2]) elindultunk és a vár környékének, a Balaton partvidékének, a Mura folyó partjainak s más váraknak és városoknak feldúlására mentünk.

A tengernyi hadsereg *Biszmilláht* [3]) mondott s a hozzánk csatlakozott határszéli harczosokkal Kanizsától déli irányba először a közeli *Egerszeg* [4]) várához értünk.

Egerszeg vára. A 938. évben [5]), midőn Szulejmán khán az alamán hadjáratra ment, ez is elfoglaltatott,[6]) de azután a németek visszavették s jelenleg a német császár konyhájának fentartására rendelt birtok. A vár egy dombon fekvő, négyszögű, erős építkezésű szép vár, mely egy konaknyi [7]) távolból is meglátszik. Mikor a nagyvezir Zerin-Újvárt ostromolta, Iszmáil pasa budai vezir a várnál heves csatát vívott s nagy küzdelem után végre a várat elfoglalván, összes felszerelését és vagyonát elvette, a várat pedig felgyujtotta és elpusztította. Én szegény még láttam ennek nyomát itt. Lakosai

---

[1]) *Kapudsi-basi,* politikai szolgálatot végző udvari tisztviselő.

[2]) 1664. Kr. u.

[3]) *Biszmilláh,* annyit jelent: Isten nevében.

[4]) Törökül: اكرسك Evlia Cselebi helytelenül tájékozódott Egerszeg fekvéséről, midőn azt Kanizsától délre esőnek mondta. Kanizsa vár leírásánál említi azt is, hogy a kanizsai vilájetben Egerszeg szandsáksági székhelynek volt kijelölve, de az ellenség kezében volt s így csak névleges szandsákság volt az egerszegi. Evlia Cselebi i. m. 504. l.

[5]) Megfelel az 1532. évnek Kr. u.

[6]) Az elfoglalás tulajdonkép csak kirablás volt, mert Szulejmánnak ekkor még nem volt szándéka foglalásokat tenni Magyarországon.

[7]) Konak, távolságmérték, mely nyolczórai karavánutat jelent.

visszatértek s kijavítani és értékessé tenni kezdték. Zsákmányt azonban itt nem szerezhettünk, mivel igen sok sáhi ágyút lőttek ki ellenünk. Ámde mi a vár ágyúitól biztos helyen voltunk s a vártól nyugotra, erdős vidéken hét órányi távolra mentünk s *Kápolnia* [1]) várához érkeztünk.

Azt mondták, hogy Szulejmán khán az említett évben ezt is elfoglalta. Jelenleg *Battyán-oglu*[2]) birtokában levő erős vár. Innen is veszteséggel és eredménytelenül távoztunk.

E vártól nyugotra két órányira *Silie*[3]) palánka van. Szulejmán khán ezt is meghódította; jelenleg ez is Battyán-oglu birtoka. Nagyszámú katonasága először a határszéli harczosokból alakított előcsapatunkkal találkozott s mielőtt mi odaértünk volna, azok már hatszáz főnyi ellenséget kardra hánytak s lovaikat vezetőköteleikkel magukkal hozván, véres kézzel és karral jöttek hozzánk; a lovakat nekünk átadták, azután pedig újra eltávoztak. Mi is előrementünk s az ellenséget magas fák árnyékában csatára készen találtuk. Innen három alatt *Belvár* [4]) várához érkeztünk.

Belvár vára. Szulejmán khán idejében ez is elfoglaltatott, de jelenleg az ellenség kezében van. Egy folyó partján fekvő kis palánka. Benne semmi elrabolni és elpusztítani való nem volt, mivel a kanizsaiak ezen várakra minduntalan rátörnek, azért azokban nem is helyeztek el semmit. Onnan is távozván, egy tágas, erdős síkságon ütöttük fel sátorainkat s köröskörül őröket állítván fel, lefeküdtünk.

Ennek a síkságnak nyugoti részén *Vetös* [5]) vára van. Szulejmán khán ezt elfoglalta ugyan, de jelenleg a magyar vezir hatalmában levő palánka. Az előresiető tatár csapatok ennek külvárosát elpusztították, kirabolták s a hitetleneket a várba űzték.

---

[1]) Török kéziratban: قاپولنیه (Kapolnia). Ezt a Kapolnia vagy Kápolna várat Szulejmán szultán is említi az 1532. évi hadjáratról vezetett naplójában. Az ő leirása szerint Baranya megyében a Dráva felé volt. Thury szerint ez a mai Palkonya. L. Thury, Török történetírók. Budapest, 1893. I. 352. l.

[2]) Török kéziratban: بکان اوغلی (Bakján-oglu). Ekkor Batthyány Kristóf volt a dunántúli főkapitány s az 1664. téli hadjáratkor visszafoglalt várakat Evli Cselebi mind Batthyány birtokának mondja.

[3]) Török kéziratban: شیلیه tehát ez nem más, mint Séllye.

[4]) Török kéziratban: بلوار (Belvár). Belvár vagy Bélavár a Dráva mentében fekvő erődítmény. Hevenesi térképén: Belwar. L. Parvus Atlas Hungariae. Viennae, 1689.

[5]) Török kéziratban: وتوش, mely alatt valószínűleg a somogymegyei Ötvös falu értendő.

Innen északi irányba menve, *Dsicson*[1]) várához érkeztünk. Ez is Zerin-oglu hatalmában van. Mikor a lakosok meghallották a mi seregünk harczának hírét, félelmükben felfegyverkezve, a vár falán harczra készen állottak. Ettől a vártól is haszon nélkül távoztunk s azon terjedelmes síkság keleti részén *Zákán*[2]) várához érkeztünk. Ezt Ibráhim pasa foglalta el; jelenleg *Zerinli*[3]) kezében egy meredek helyen, tó partján levő palánka, mely nagyon erősnek látszik. Negyven ágyúlövést tettek ellenünk és seregünket eltávolították.

Ez a vár is Kanizsa közelében van, azért a lakosok vagyonukat itt is a várba vitték és ott zárták el. A külvárosát a mi katonaságunk már azelőtt felgyujtotta s úgy hagyván, eltávozott. E vártól hét órányira, hepe-hupás hegyi utakon, szorosokon keresztülmenve, bajokat, fáradalmakat szenvedve, *Kapornak*[4]) várához érkeztünk.

Kapornak vára. A 939. évben[5]) Szulejmán khán elfoglalta, azután a *Zeriniek*[6]) visszavették. Most a német császár hatalmában van s *Bedár-oglu*[7]) hitetlenei részéről van benne katonaság. Igen erős palánka. Előresiető harczosaink kétszáz főnyi ellenséggel találkoztak, kik Mohammed népéből való százötven foglyukat épen akkor hozták ki a várból s velük a *Kabasz*[8]) folyótól egy csatornát akartak ásatni, hogy azt a vár árkába folyassák. Mikor ezek a szegény foglyok a mi muszulmán seregünket meglátták, Allah nevét hangoztatva, jajveszékeltek. Előcsapataink az elbizakodott hitetlenek ellen rögtön kardot rántottak s midőn mi is hozzájuk mentünk, láttuk, hogy ott nagy csata fejlődött ki. Gyors lovainkon mi is előresiettünk s az ütközetbe elegyedtünk. A várból kijött ezerhatvan hitetlent a várukba futni nem engedtük, hanem valamennyit kardra hánytuk s csupán kapitányukat fogtuk el háromszáz

---

1) Török kéziratban: جيچون, a mai Csicsó falu Somogymegyében.

2) Törökül: قان، vagyis Zákány.

3) Zrinyi nevét Zerinli vagy Zerin-aglu alakban írják az egykorú török írók.

4) Törökül: قپورنوق (Kapornok).

5) 1532. Kr. u.

6) Törökül: Zerinliler.

7) Török kéziratban: بدار اوغلو (Bedár-oglu). Ily alakban teljesen értelmetlen. Valószínűleg pontozási hiba ez e helyett: نداز اوغلى (Nádazs oglu), mert a török írók Nádasdy nevét írták Nádazs-oglu alakban.

8) Török kéziratban: قبس a Kapornak mellett levő patakot nevezi így.

hitetlennel, a százötven muszulmán foglyot pedig a fogságból mind kiszabadítottuk. Azonban mindegyiknek a lábán husz *okára* [1]) menő vasbilincs volt, nekünk meg nem volt baltánk, fejszénk, ráspolyunk, a mivel levehettük volna. Végre is a százötven muszulmán foglyot kocsikra ültettük s elgyengült harczosaink által kétszázötven lóval *Koppán* várunkba küldöttük őket.

Kapornak várát elhagyva, egy óra alatt *Pelendvar* [2]) várához érkeztünk. A határszéli harczosok nem tudták ezt a várat elfoglalni, mert erős és meredek vár. Zsákmányt itt sem találhatván, *Lak* [3]) nevű nagy várhoz értünk.

Lak vára. Szulejmán khán idejében elfoglaltatott. Igen nagy és erős vár. Míg idejöttünk, azalatt a Koppán várába küldött muszulmán foglyaink szerencsésen megérkeztek oda s Koppánból ötszáz harczos jött hozzánk. Mivel itt Lak váránál sem találtunk semmit, azért nyugot felé, hegyekben és erdőkben három óráig menve, *Peleske* [4]) várához mentünk.

Peleske vára. Szulejmán khán idejében ez is elfoglaltatott, de azután a német császár uralma alá került s van most is. Sövénykerítésű palánka, mely tágas, sík földön fekszik és Zerin-oglu birtoka. Az iszlám sereg, midőn Ujvár alól jött, ezt kirabolta és a várat elpusztította. E vár alatt minden félelem nélkül lovainknak takarmányt kaszáltattunk, a tatárok pedig főzőüstjeiket felállítván, kétszáz fáradt lovat leöltek s vígságot csapva, négy irányban őröket állítottak fel. Azonban nyugtalanok voltunk, mert a hitetlenek a környéket ellepték s az égő várakból hajléktalanná lett emberek mindenfelé ébren voltak. Éjfél után tehát, mikor holdvilág lett, felkeltünk s ka'auzaink vezetésével nyugot felé fenyvesekbe, erdős és mocsaras helyekre huzódtunk, a hol sokat szenvedtünk ugyan, de védve voltunk. Mihelyt megvirradt, az egész sereggel újra Peleske alá mentünk. Az éjszaka az iszlám serege elől menekült hitetlenek a hegyekből csapatonkint Peleske várához jöttek s mikor reggel a vár mögött hetven hitetlen kapitány és papjaik háromezer hitetlennel tanácskoztak és indulóban voltak, mi gyorsan közéjük vágtatva, hirtelen megtámadtuk őket s mielőtt kezüket felemelhették volna, elfog-

---

[1]) Egy *oka* = 1·283 kilogrammal.

[2]) Török kéziratban: پلندوار mely teljesen ismeretlen hely ilyen név alatt.

[3]) Törökül: لاق a több Lak nevű hely közül, valószínűleg a somogymegyei *Öreglak* helység ez, mely ebben az időben jelentékeny erődítmény volt.

[4]) Törökül: پلشکه (Peleske), a mai Pölöske Zala megyében.

tuk őket, csak nehány százan futottak Peleskére. Ennek a folyó partján levő belső vára erős kővár, de körülete leégett. Csodálatos és különös régi mívű temploma van. Hála Isten! ennyi foglyot szerezvén, a Rába folyó partjához mentünk és *Vasvár* [1]) palánkára értünk.

Vasvár palánka. Szulejmán khán idejében János budai király alá tartozott, azután az ellenség elfoglalta. Ez is erős vár. Ámde mivel értesültek a Peleske vár alatt végzett harczunkról, összes fiatal embereiket a vár alá vonták, maguk pedig a várba zárkóztak. Innen elmenve, *Kemenvár* [2]) alá érkeztünk. A német császár hatalmában, egy erdőben levő erős vár. Alatta teljes hét óráig nyugodtunk, a várból azonban egy karót sem vihettünk el. Mikor azonban a szél feltámadt, kétezer tatár nyilainak a végére ként kötött s ötszáz puskás katona gyújtó ólomgolyóit, ők pedig kénezett nyilaikat a várba lőtték s egy percz alatt a deszkával fedett házak tetői mind lángba borultak és a várban irgalmatlan jajgatás tört ki. A pokolravaló hitetleneknek a várban maradásuk nem volt, a vár kapuit kinyitották s temérdek kincscsel a várból kivonulván, azt mondták: »Csak a tűzből szabaduljunk ki«, s helyette a tatárok tüze érte őket. Azonnal százhatvanezer [3]) foglyot és megszámlálhatatlan kincset vettünk el, miket négyszáz harczosunkkal Kanizsára küldtünk, mivel Kanizsa ide még közel van.

Ezután *Rumdsi vár* [4]) palánkára érkeztünk. Zerin-oglu birtokában van. Itt is értesültek rólunk és a várba zárkóztak. Egy erdőben magas földhalmon fekvő erős vár. Onnan *Ikervár* [5]) várához értünk. Szulejmán khán a 939. évi Moharrem hónapban [6]) elfoglalta, jelenleg azonban a magyar király birtokában van. Vára erdős, hegyes vidéken fekszik, négy oldala mocsaras. A várbeliek, mikor átvonultunk, megláttak bennünket s igen sok sáhi ágyút lőve ellenünk, nagy pusztítást okoztak köztünk. Ez a vár a mi Kanizsánktól egy *merhale* [7])

---

[1]) A török kéziratban igy van: شاوار, a mi világosan a másoló hibája e helyett: واشوار

[2]) Törökül: کمنوار (Kemenvár), a mi nem lehet más, mint Körmend.

[3]) Ez még a megszokott nagyításokat is felűlmúlja.

[4]) Törökül: رومجی وار (Rumdsi vár), ez tehát Rum község.

[5]) Törökül: اکروار (Ikervár).

[6]) A keresztény időszámítás szerint 1532. évi augusztus hava.

[7]) Merhale, egynapi járóföld.

távolban van; téli időben, mikor a tavak befagynak, egy konaknyi út csak.

E várnál elhaladva, *Mester* [1]) várához értünk. Allah, Allah hangoztatással itt nagy csatát vívtunk s az összes ellenség a várba futott, mert azt akarták, hogy minket az ágyúk alá fogjanak. Mi őket üldözve, a külvárosba mentünk s válogatott házieszközeiket, szöveteiket zsákmánynyal vittük s a várost felgyujtva, győzelmesen és diadalmasan távoztunk el a vártól. Nyugot felé két óráig menve, *Szombathely* [2]) várához érkeztünk. Ez is Zerin-oglu uralma alá tartozik. Kicsiny vár, de derék katonasága van. Sokat ágyúztak ránk s a vár alá nem is eresztettek bennünket. Innen is elmenvén, két órai menetel után *Mesitvár* [3]) palánkára értünk.

Mesitvár palánka. Szulejmán khán ezt is elfoglalta, jelenleg Zerin-oglu hatalmában van. Szép és díszes palánka, melynek sok szőlője és kertje van. E vár alatt megpihenvén, lovainknak abrakot adtunk s összegyülekezve tanácskoztunk: »Vajjon a mai naptól kezdve mi legyen a dolgunk?«, mondánk. Az összes falvak, városok megvannak ugyan, de semmi sincs bennük, csakis a sok katona. Zsákmány és fogoly sehol nincs. »Jöjjetek, harczosok, menjünk át Rába folyón; míg az meg nem történik, addig nem lesz zsákmányunk.« Erre némelyek így szóltak: »Nem tudjátok ti ezt; Ujvár elfoglalása után Káplán pasa nyolczvanezer emberrel átment a Rába folyón, de sok embere és lova elpusztult s összetörve, veszteséggel érkezett meg Mitrovicza városába. A Rábán túl mi van? Az összes ellenség ott gyülekezett össze, hol lesz tehát ott zsákmányolás és hol a zsákmány?« A határszéliek és tatárok pedig így szóltak: »Mi éppen ilyen ellenséges helyet óhajtunk. Vagy szerencse vagy halál!« Mivel mind harczra vágyódtak, azért lóra ültünk s két óra mulva már a Rába folyó partjára mentünk. Azon napon a Rába folyó partján egy-egy ágyúlövés távolban sátrakat vontunk fel, de sem ember, sem ló a vízbe nem léphetett. Röviden szólva, újra tanácskozás történt. A krimiai Ali mirza így szólt: »Ime egy utat találva, mindnyájan a Rába folyó egyik oldalára jöttünk, hanem szemközt tengernyi víz van, mit tegyünk vele? Egy-két nap csatázunk; ez a hadakozás állapota. Elveszni vagy elveszteni Allah kezé-

---

[1]) Törökül: مشتر (Mester). Mint a szövegből kivehető, a török portyázó sereg a Rába-folyó balpartján járt ekkor, tehát ez a Mester nevű vár is a balparton volt s így valószinűleg Mesterháza helység ez.

[2]) Törökül írva: سونبوتهل (Szonbuthel).

[3]) Török kéziratban: مشيتوار. Ez a hely egészen ismeretlen.

ben van.« Végre is felhagytunk vele, hogy a Rába folyón átmenjünk és *Kőszeg*[1]) várához mentünk. Itt Szulejmán khán néhány katonája vértanú lett, sírjaik most is láthatók még. Innen is elmenvén, *Sopron*[2]) várához értünk.

Sopron vára. A német császár hatalmában levő virágzó kereskedő város ez, melyben háromezer kovácsnak, késcsinálónak, borotvacsinálónak, kétezer posztókészítőnek és ezer papirkészítőnek s még más egyéb kézművesnek van boltja. Ezt mind a foglyaink beszélték nekünk. Szulejmán khán is eljött eddig a helyig. Vára egy patak partján, alacsony helyen van, azonban igen erős vár. Lehetetlen volt megközelítenünk, mert benne néhány százezer ellenség készen állott. Innen tovább menvén, csárkhádsinak[3]) előreküldött embereink közül hat katonánk nagy vágtatással hozzánk érkezett s így szóltak: »Örömhír! az ellenségből negyven embert elfogtunk« s a foglyokat elénk hozták. A foglyok így szóltak: »Ha minket szabadon bocsájtatok, akkor megmutatjuk a Lajta vizének átjáróját s a mennyi zsákmányt csak akartok, vigyétek, mivel a katonasághoz tartozó összes keresztények mind Győr várához mentek. Azonban ne a tulsó oldalon bocsássatok szabadon, mert ha a többiek meglátják, hogy veletek mentünk s a tulsó oldalon minket szabadon engedtek, akkor azt mondják: »A töröknek ti mutattátok meg az átjáró helyet« s megsütnek bennünket«. E szóra az elfogott hitetlenek fejére azonnal különféle szinű turbánszövetet csavartunk s mindegyiket egy-egy lóra ültetvén, kalauzokká tettük őket s azon napon *Zellezitvár*[4]) várához mentünk.

Zellezitvár vára. Szulejmán khán idejében ez is elfoglaltatott s jelenleg a német király hatalmában levő igen erős vár. Belső vára egy magas halmon látszott. Hitetlen kalauzaink erdőkbe vezettek bennünket s azt mondták: »Ha a sík vidéken vezetnénk, az ellenség meglátna benneteket s a várból jelzőágyúkat sütne el, a mire az egész tartomány népe összecsődülne s jelenlétetekről értesülve, zsákmányt nem vihetnétek.« Ámde a határszéli harczosok közül egy okos, éleslátású a kalauzok közé menvén, így szólt: »Nézzétek, átkozottak, minket sok ellenség közé vezettetek, minket összetöretve

---

[1]) Törökül: كوسك

[2]) Török kéziratban: شوبورون (Soboron).

[3]) *Csárkhádsi*, előcsapatban menő katona.

[4]) Török kéziratban: زلّەزيتوار (Zellezitvár). Ez a hely nem lehet más mint Kismarton, mivel Kismarton neve horvátul *Zselezia* s Evlia Cselebi valószinűleg ezt a nevet hallotta.

szabadulni akartok, de mi először titeket így törünk össze« s karddal egyiknek a fejére úgy rácsapott, hogy a feje mintha csak vásári kötéllel lett volna odakötve, egyszerre legurult. Mikor a többiek ezt látták, elméjük fejükbe visszatért s így szóltak: »Kegyelem! mi titeket elárultunk, de bocsássatok szabadon s meglássátok, mennyi zsákmányhoz juttatunk.« Azon nap éjjelén az erdőben aludtunk. Reggel valamennyien lóra ültünk s egy óráig nyargalva, *Borunduk* [1]) nevű nagy városba érkeztünk.

Borunduk vára. A 939. évben Szulejmán szultán idejében Kászim vajda ezt is e foglalta s nagy csata volt itt. Még most is megvan a vértanúk temetője s az ellenség, nehogy az állatok oda menjenek, árkot vont körüle. Egyik sírkőre ez van felírva: »Mikhál-oglu Mohammed bég lelkéért egy Fátihát«.[2]) Ez a vár egy terjedelmes síkság szélén levén, erős épületű vár. Egy kis belső vára van, középső vára azonban Isztambul Galatájához hasonló erődítmény. Külső városa Haleb [3]) váránál nagyobb s benne hetven tornyot számláltam meg. E külváros azonban nem valódi erődítmény, csupán ágyúkkal és bombaszórókkal megerősített várkapui vannak, mindegyik oldalon lövőrésekkel.

Hajnal tájban, mikor az egész nép még nyugodt álomban volt, a muszulmán vitézek az erdőkből kijöttek s a vár tövébe érve, Allah! Allah! kiáltásba törve ki, hangya és darázs gyanánt a város falaira és a kapukra mászva, hetvennyolczvan helyen a várost felgyújtották s a néhány százados épületek egyszerre lángban állottak s az összes ellenség nemrudi [4]) tüzben volt. Némelyek kifelé levetették magukat s ezek azonnal fogságba estek. A várbeli ellenség e jajgatást hallván, néhány száz ágyúval lőni kezdett, majd pedig hirtelenében a hitetlenek disznók gyanánt a várból kitódultak s valamenynyien ránk rohantak. Mi egy kissé csatáztunk, azután a sík mező felé hátráltunk; az ellenség is minket üldözve, a sík mezőre jött s mi ekkor hirtelen ellenük fordultunk s a sík mezőn egyszerre közbe fogtuk őket s egy percz alatt sokat kardra hánytunk, a kik pedig a kardtól megmenekültek, a

---

[1]) Törökül: بوروندوق. Szulejmán szultán naplójában *Botendruk* néven említi e várost. Hammer-Purgstall bárónak Szulejmán naplójához írt magyarázata szerint ez a hely Grafendorf. Thury szintén Hammer magyarázatára hivatkozik Szulejmán naplójának fordításában. Thury, Török történetírók. I. 357.

[2]) Fatiha a Korán első fejezete.

[3]) Haleb vagy Aleppo városa.

[4]) Törökben: *Âtes-i Nemrud.* Vonatkozással arra a keleti regére, hogy Nemrud nagy tűzben akarta Ábrahámot elégetni.

várba futottak. Mi nyomukban a várba mentünk s hála Isten! a várat elfoglaltuk. Hét óráig voltunk e várban félelem és rettegés nélkül, mintha a tartomány birtokosai lettünk volna s leányaikkal és asszonyaikkal ebédet főzettünk magunknak. Ebéd után e nagy városból igen sok ezüst edényt, gyertyatartót, füstölőt, értékes ruhákat, drága ékszereket, arany feszületeket vittünk el és hétszáz pátriárka [1]) fogságba került. Az irgalmatlan tatárok néhány asszonynak emlőit is levágták s kínozva kérdezték tőlük: »Hol van a kincs?« A pinczékből annyi elrejtett és elásott kincset hoztak elő, hogy el sem tudták vinni s Egyiptom kincseivel felérő sok kincs ott maradt.

Röviden szólva: százhetven kocsi értékes kincs, háromezer fogoly s ezek között olyan serdülő német szűzleányok kerültek fogságba, hogy azoknak mindegyik hajfonata megér ezer tatárt. Háromezernél több lovat fogtunk kocsikba s az Alamán-hegy tetején e Borunduk városból kimenvén, a várost felégettük s megállapodásunk és igéretünk szerint az előbb elfogott és kalauzul használt hitetlenek közül kettőt szabadon bocsátottunk, harmincznyolcznak pedig megigértük, hogy még néhány portyázás után szabadon bocsátjuk őket. Most azonban még lovaikon bilincsbe vertük őket s Alamánországba mentünk.

Útközben kalauzaink egyike így szólt: »Még akartok-e zsákmányt?« Mi válaszoltuk: »Igen, akarunk« s az egész katonaságot egy tágas úton nyugoti irányba, hat óránуira vezetve, megálltunk. Többi foglyaink nem egyeztek bele, hogy azon az úton tovább menjünk. »Miért nem akarjátok, hogy tovább menjünk?« — kérdeztük őket. A mire így válaszoltak: »Ebbe a tartományba sem török, sem tatár, sem más ellenség még a lábát be nem tette; nagyon okos népe van e tartománynak s nagyon sok kincse van, ti majd igen sok zsákmányt összeszedtek itt s ez lesz lábatokon a bilincs, mert a ti török seregetek messze elmaradt tőletek. Ezeket a tartományokat alamán tartományoknak mondják. Kászim vajda negyvenezer emberrel e tartományokban vértanu lett, ti is ennyi zsákmánynyal nehezen tudtok a menekvés útjára menni, mert az összes alamánok rátok törnek s a visszatéréskor hátban támadnak meg«, s még némely igaznak látszó feleleteket adtak. Némelyek közülünk így szóltak: »Okosan van«; mások pedig azt mondták: »A mi az emberre el van végezve,

---

[1]) Törökben: pátriklár (pátriarkák). Valószinűleg egy-két papot fogtak el s a török író a szokásos nagyításával pátriarkákról beszél.

az úgyis megjön; akármilyen okos beszéd ez, azért mi mégis zsákmányt akarunk.« A kisebbség a többségnek engedett s azon napon onnan elindulván nyugot felé, az Alamán hegyeken menve, *Raitnád*[1]) várához értünk.

Ez nagy város és a német császár atyjának birtoka. Összes foglyainkat és zsákmányunkat kétezer vitéz harczos őrizete alatt a hegyekben elhelyeztük s az északi oldalon levő ligetből hirtelen a városba mentünk s egy szempillantás alatt a vár őrségére kardot rántottunk. A bazárban, templomokban, házakban található értékes tárgyakat, továbbá a fiukat, leányokat mind zsákmányul fogtuk el. Szóval, innen háromszáz kocsi értékes tárgyat és különféle eszközöket vittünk el. Azonban Raitnád város közepén még a várnál is erősebb építkezésű templom van, mely az isztámbuli Aja-Szofiához hasonlít. Nagy, magas kupolája és háromszáz kékes ónnal fedett kis kupolája van, körületén pedig az égig felnyúló négy harangtornya. A közepén levő nagy kupolának jelvénye az öt ember termetével felérő kereszt, a többi háromszáz kupolának jelvényei a három ember termetének megfelelő ezüst keresztek, melyek tiszta aranynyal vannak bevonva. »E templomban sok kincs van«, mondák az iszlám katonák s a templomot körülfogták, de mivel sok ágyú is volt, hét harczosunk vértanú is lett, kiknek hulláit széthasítva és besózva, kocsira helyeztük és sok kincscsel távoztunk.

Onnan hét órán át erdős, bozótos német földön menve, egy nagy hadsereg nyomaira akadtunk. Foglyainktól azonnal kérdezősködtünk. »Ez a Francziaország felé vezető út, — mondák ők — Allah tudja hogyan, de a franczia király, Dunkarkir vilájet s Danimarka vilájet katonaságot küldtek a mi királyunknak segítségére s ezek az Alamán-hegyeken áthaladván, Győr várához mentek.« Én igen figyelmesen néztem a sereg nyomaira, tengernyi sokaságú nyomok voltak. Innen egy napig menve, *Kurukundar*[2]) várához érünk. A német császár uralma alatt álló nagy város ez. Körülötte víz volt, azért kirabolni, kifosztani nem lehetett. E városnak egészen a közepén Iszkender bástyája gyanánt egy várhoz hasonló nagy templom van, melyet Ferdinánd király építtetett, ki Szulejmánnal Budán harczolt. Nagyon művészi és díszes templom. E város mellett is elhaladva, hegyes vidéken a nagy fákat szemlélgetve, mentünk.

---

[1]) Törökül: رايتناد Hammer szerint Reitenau.

[2]) Török kéziratban: قوروقوندار. Dselálzádenak Tabakát-ül-memalik czímű munkájában Kurufundár néven szerepel e város.

Hét óráig menve, *Neiora* [1]) várához értünk. Szulejmán khán idejében az északi Kászim vajda elpusztította. Jelenleg a császár kezén levő virágzó város. E várhoz közel egy mocsaras víz van. Innen is elvonultunk, de előbb a muszulmán vitézek a külvárosát felgyujtották. Mivel bástyái nagyon erősek voltak, azért a vár lakossága ellenszegült, a tatár sereg pedig meggyujtott kénes nyilakat lövöldözött a várba, minek következtében a vár belsejében is tűzvész keletkezett.

Innen *Beslufa* [2]) várához értünk. Beslufa jelenleg a német császár uralma alá tartozó szép, nagy város. Nagy templomai vannak s a harangtornyokban a papok harangoztak. A vár alatt nem is állottunk meg. Nagy eső esett s a kocsik sok bajt okoztak úgy, hogy valóban bilincsek lettek a lábunkon, mert aggodalomba estünk a foglyaink elvitele felől. Egyik erdőből a másikba fáradtsággal menve, végre egy száraz helyen megállapodtunk s e várost és várat onnan szemléltük meg. Összesen hetven templomtornyot számláltam meg; némelyik templomnak ólomtetejű kupolája van; több emeletes, magas palotái is vannak. Vára a Temet [3]) folyó partján ötszög alakú, kőépítkezésű szép vár. E várostól Német-Ujvár vára két *merhale* távolságra van. E városból nem volt szándékunk zsákmányt vinni, hanem inkább a megmenekülés útjára fordítottuk gondunkat, mivel sok podgyászunk volt, de azonkívül is ez a német tartomány kegyetlen hely. Öt-hat óráig egy hegyben mentünk, midőn egyszerre mintegy hét-nyolczszáz kövér lovat találtunk. Ezeket bekerítvén, lovászaikkal együtt elfogtuk s mikor kérdezősködtünk felőlük, ezt a hírt adták: »Ezek a hegyek a császár-király ligetjei s a lovak is az ő lovai«. Szerencsénk volt, hogy ezekkel találkoztunk, mert az összes lovakat lefoglaltuk s a kocsikon levő ruhákat rájuk raktuk és a nyolczszázhetven foglyot a lovakra ültettük fel, a kocsikat pedig elégettük s így nagyon megkönnyebbültünk. Azon napon majd erdőkön, majd utakon haladva, *Grács* [4]) nevű régi városhoz értünk.

Grács városa. Ez a német császár egyik székvárosa. Foglyaink azt mondták: »Jelenleg *Bécsnél, Prágánál, Eszizine* városánál is nagyobb ez. Ennél szebb és díszesebb régi város

---

[1]) A kéziratban: نيوره, mely a felismerhetetlenségig el van ferdítve.

[2]) A kéziratban: بشلوفه. Más török íróknál Bisluf néven fordúl elő. L. Thury i. m. II. 214.

[3]) A kéziratban: تمت

[4]) Törökül: غراج vagyis Grácz.

nincs, azonban vigyázzatok, nehogy innen zsákmányt vinni kivánjatok. A császár fiai és rokonai ebbe a városba jönnek s ha a királyunk meghal, az a törvény, hogy a ki király lesz, ide jön«, s a várost így nagyon dícsérték és magasztalták. Én szegény azonban negyven-ötven felfegyverkezett hírneves vitéz társammal a várostól egy ágyúlövés távolságra eső védett helyre menvén, ott megálltam s a várost megszemléltem. Számes öt-hat emeletes palota, kertek, templomok, harangtornyok ékesítik s valamennyinek a tetejét ón és különféle színű keramit fedi. A városban jövő-menő katona igen sok volt. E Grácz városa mellett elhaladván, a következő napon *Eslosz* [1]) várához értünk. A német királynak hatalmában van, egy síkságon fekszik. Egy rejtekhelyen itt megállapodtunk s az erdőből egyetlen embert ki nem bocsátottunk, mivel igen sok ellenséges csapattal találkoztunk. E vár egy síkság közepén erősen áll. Keleti részén nagy külvárosa van. Mi csak távolról láthattuk. E várból hét ágyúlövést tettek s mi a foglyainktól kérdezősködtünk a felől. »A császár részéről egy vezir érkezett s ezért történt a hét ágyúlövés; máskülönben így nem ágyúznak«, felelék ők. E vártól is eltávozván, nagy hegyek között *Szemáni* [2]) várához érkeztünk.

A gonosz eredetű imperator-királynak uralma alatt a *Mura* [3]) folyó partján kicsiny, de erős vár ez. Három báljemez ágyúval lőttek úgy, hogy a hegyek, sziklák nyögtek bele. A foglyaink azt mondták: »Ezek a várban az ellenség érkezését jelző ágyúk«. A vár közelébe nem is mentünk, hanem a hegyek közt tovább haladtunk. Egyszerre csak az elő csapatban menő katonáink »Allah, Allah« kiáltásban törtek ki; mi tehát foglyaink mellé megbízható embereket állítottunk s lóra kapva, midőn menési szándékban voltunk, az öregebbek valamennyinket visszatartottak. Foglyainkat tehát középre fogva, mentünk előre s ekkor láttuk, hogy előcsapatunk katonái hozzánk jöttek. »Hé! mit álldogáltok?« mondák ők s az ellenség éppen akkor katonaságunk közé nyargalt úgy, hogy a két sereg egészen összekeveredett. A hitvány ellenségre sortüzet lőttünk ki s teljes két óráig harczolván, az ellenséget hétszer megrohantuk, a mire csapatonkint az alá-

---

[1]) Törökül: اشلوس. Ezt a várost Szulejmán szultán is említi naplójában, de igazi neve ismeretlen. L. Thury i. m. I. 357. l. Hammer véleménye szerint Seckau.

[2]) Törökül: سمانی. Ugyanezen alakban írja e város nevét Dselálzáde is. L. Thury i. m. II. 215. l.

[3]) Törökül: موروه

valóság porába esett. Az ellenség minket csekély számú seregnek gondolt s hozzánk közeledett, mikor azonban valamenynyiünket meglátott, megzavarodott. Végre megállásuk futássá változott át és szétszóródván, sokan fogságba kerültek s ezek a mi katonaságunkat látva, elbámultak. A kik a kard élétől megmenekültek, azok dicsérgetve bennünket, így szóltak: »Ti török katonák ma háromezer keresztény katonát megsemmisítve mentek tova. Mi a ti megsemmisítéstekre már hét nap óta gyüjtöttük a sereget és lestük az alkalmat, azonban az alkalom és a győzelem a tiétek lett. Ilyen a világ állapota; Allah nektek is ad, nekünk is ad. Most azonban lássatok utána, hogy a Rába folyón keresztülmenjetek és Kanizsára érjetek, máskülönben meg nem menekülhettek.« Foglyaink közül a tapasztaltabbak ilyen hírt adtak.

Hála Istennek! e hadjáratban 3860 katonafoglyot megláncczolva, bilincsre verve, tatár módon tizenkint hajtottunk, az asszonyokat, gyermekeket pedig kettenkint lovakra ültettük, 500 kocsit pedig elégetvén, könnyen haladtunk. Egy éjjel a Mura folyónál, egy éjjel pedig a Rába folyó partján aludtunk s a következő napon a Rába vizén átmentünk. Minden fáradtság nélkül kényelmes utat találtunk s a túlsó oldalon először kalauzaink közül egy árulót megöltünk, egyet pedig szabadon bocsátottunk, a többieknek pedig azt mondtuk: »Vezessetek minket biztos menedékhelyre s titeket is szabadon bocsátunk.« »Nagyon szívesen«, válaszolák ők. Ezután kelet felé, a Rába partján haladva, egy erdőben nyugodtan aludtunk. Azon éjjel én szegény a szolgáimmal őrködésben voltam s azon az úton, melyen jöttünk, egyszerre csak nagy ágyúzás volt. »Vajjon mi ez?« mondám s a hegyekben zaj tört ki. Azt láttuk, hogy a túlsó oldalról ötszáz főnyi ellenség rohamot intéz ellenünk s egyszerre felénk fordultak. Mi is lóra ültünk s készen állottunk. Az ellenség látta, hogy közülünk senki sem megy feléjük, azért egyszerre hátra tekintett s a farszíjjra és ostorra áldást mondva, megfutamodott, ámde mögöttük az ellenség ruhájába öltözött katonaság tünt fel s a menekülő ellenséget kezdte pusztítani. Mi azoknak Allah, Allah szókat mondva, ők is Allah, Allah szóval válaszoltak. Ezek a mi Kanizsa és Koppán várunkból való határszéli harczosok voltak.

Ezek a harczosok a futó ellenséggel találkozva, azt összetörték és megszalasztották s mikor mivelünk találkoztak, így szóltak: »Rajta! az ellenséget ti üldözzétek, mert a mi lovaink már nem tudnak futni«. A mieink pedig kérlelve mondták: »Hé, vitézek! vitézek! Kergessük az ellenséget!« A mi tatár katonáink egy szempillantás alatt utolérték a fáradt lovu ellenséget s ötszázat irgalom nélkül fogságba ejtettek; fele az üldöző

harczosoké lett, kétszázötvenet pedig szabály szerint saját katonaságuknak adtak.

Mindnyájan egy helyre gyülekeztünk s az ujonnan érkezett harczosoktól a nagyvezir és az iszlám sereg után kérdezősködtünk, mire ők ezt válaszolták: »Mi Iszmail pasával előcsapatul voltunk kirendelve s mikor tugjainkkal mentünk, az ellenség e tugok ellen támadott; derekes ütközet volt, de ellen nem állhatván, megfutottak. Ime! az iszlám sereggel még ma összetalálkoztak.« Mind dicsértük őket s egy erdőben megállapodván, a következő napig ott aludtunk. Másnap a nagyvezir nagy seregével azon erdő előtt elvonult, a hol mi megállapodtunk s az iszlám sereg hozzánk közel egy síkon ütötte fel sátorait. A mi egész seregünk mind lóra ült s összes foglyainkat lovakra és kocsikra ültetvén, minden zsákmányunkkal csapatonkint a nagyvezir sátora előtt elvonultunk s a hitharczosok között oly vígság és öröm volt, hogy az leírhatatlan. A velünk hozott zsákmányból öt kiválasztott foglyot a nagyvezirnek adtunk ajándékba. Az összes *ot-agák* és *mirzák*, a határszéli harczosok agái s velük én szegény is a nagyvezirhez menvén, földig hajolva, megálltunk. »Isten hozott! portyázó harczosok!« mondá s igen sok kedveskedést és nyájasságot mutatván, ajándékainkat szívesen fogadta. A nagyvezir jelenlétében mind a husz harczosra díszköpönyeget adtak fel s mikor a nagyvezir engem szegényt meglátott, így szólt: »Ime! Evlia Cselebi az alamán útját e hadjáratban tette meg; *in-sallah!* [1]) *Bécs, Prága* vilájetjeit is majd meglátod« s igen sok kedveskedéssel egy aranyozott övezetű díszruhát ajándékozott nekem s valamennyinek egy-egy díszforgót tűzött fel. A khánfiúra egy prémes ruhát adatván fel, így szólt: »Szerencsés légy! arczod fehér legyen! [2]) jó katonaságot küldöttél«, s megdicsérte őt.

Azután így szólt: »Testvér! Az előbbi ketkhudádnak Iszlám agának atyját Krimben megölték s ő maga is oly félelembe esett, hogy e háborúban szerdár volt ugyan, de most félrevonult; engedelmeddel most már hadd legyen a mi szolgálatunkban.« Az eszes khánfiú válaszolá: »Uram! Én is szolgálatodban vagyok, különbség semmi sincs; én is, Iszlám aga is szolgáid vagyunk. Hanem az ő atyja megöletésének Krimben az volt az oka, hogy atyámat, a khánt, nem engedte szultánomnak szolgálatára jönni, hanem engem küldött. Atyám, a khán, nagyon szomorú volt, hogy szultánom szolgálatára

---

[1]) *In-sallah*, annyit jelent: Ha Isten akarja.

[2]) Törökös kifejezés, mely jó kivánságot jelent, mert a keleti felfogás szerint az arcz fehérségét a szomoruság homályosítja el.

nem jöhetett s ezért ölette meg Szefer-gázi aga [1]) vezérét. Iszlam aga azonban pártfogoltad s jóindulatodat kérem iránta«, ily okos szókat mondott s azután földig hajolva, sátorába ment.

A nagyvezír velem szegénynyel három órán át külön is beszélgetett s az alamán tartományban látott különös dolgokról, épületekről, várakról kérdezősködött s mikor az összes kalandokat, eseményeket mind egyenkint elbeszéltem, nagyon örvendett. Mikor azonban elmondtam, hogy mily irgalmatlan bozótos helyeken és hegyekben voltunk, akkor nem örült, hanem azt mondá: »A szó köztünk maradjon.« »Szultánommal való beszélgetésem titokban lesz«, válaszolám.[2]) A nagyvezirtől sátramba mentem és szolgáimmal találkoztam.

Azután harczos társaimmal tanácskoztam s összes zsákmányunk eladása végett tábori vásárra vittük kincseinket, azonban egyetlen tárgyunkért sem adtak egy szem gabonát sem, mivel a táborban már éhség és szükség volt s mindenkinek élete vásárra került és sem foglyot, sem kincset nem vettek. Aggodalmát egyik a másiknak mondta s mivel nagy esőzés is volt, a lovak és szolgák mind a sárban voltak. Néhány ezer ló az éhségtől elpusztult, néhány száz rabszolga az úton maradt. Röviden szólva, a foglyaink közül ezerhatvan ifjút igen olcsó áron a határszélieknek eladtunk s tizezer piasztert kaptunk értük, a melyből, mikor azt negyvennyolczezer vitéz közt felosztottuk, mindegyiknek kevés jutott. A harczosok lármázva így szóltak: »A zsákmányt és foglyokat itt ne adjuk el, hanem vigyük Kanizsára és Szigetvárra«. A kalauzul szolgáló foglyok közül hármat itt,[3]) igéretünk szerint, szabadon bocsátottunk, a többieket pedig bilincsre vertük s így szóltunk nekik: »Vezessetek minket baj nélkül Kanizsára és Szigetvárra s akkor tieteket is, miként ezeket, szabadon bocsátunk.« »Kívánságtok szerint«, felelték ők. Ugyanakkor a kocsikon elhozott száhetven vértanunkat is egy erdőben eltemettük s a kocsikat elégettük. Ezen a helyen még néhány tárgyat eladtunk.

Azon napon a nagyvezirtől engedélyt kaptunk, hogy Kanizsára menjünk s mind a negyvennyolczezer harczos ké-

---

[1]) Szefer-gázi-aglu volt Iszlám agának atyja. Ugyanőt fennebb Kisver gázi-aglunak is nevezi. Értelemre nézve a két elnevezés megegyez.

[2]) A nagyvezír titokban akarta tartani Evlia Cselebi szavait, nehogy a hadsereg bátorságát elvegye a fárasztó utaknak híre.

[3]) A nagyvezír tartózkodási helyéről nem ad felvilágosítást Evlia Cselebi s a napot sem említi, a mikor a nagyvezirrel találkozott. Ennek a találkozásnak azonban július első napjain kellett történnie.

szen volt a Kanizsára való menetelre. A nagyvezir azonban nem látta czélszerűnek, hogy valamennyien elmenjünk, azért csak tizezer vitéz számára iratott fermánt. Többi társaink tehát foglyaikat megbízott embereknek adták át, mi pedig az iszlám tábortól elválva, keleti irányba hegyeken, erdőkön át a sok fogolylyal és zsákmánynyal Kanizsa várába mentünk, hol mindenki valamely háznál szállt meg. Én szegény a tartományi válinál, Haszán pasánál szálltam meg s ott a nagyvezír csonka kezű müezzinjével, Áhmed Cselebivel [1]) elbeszélgettünk.

A következő napon foglyainkat és zsákmányunkat mind vásárra állítottuk ki s hét nap és hét éjjel tartó vásáron a határszéliek foglyainkat megvették, s hála Isten! portékáinkat is mind drága áron, az én jegyzékem szerint, 86.000 piaszteren adtuk el. III. Mohammed szultán dsámijában a bejött összeget negyvennyolczezer társunknak, illetve megbizottjaiknak elosztottam s mindenki örvendett. Nekem szegénynek még külön háromszáz aranyat, két rabszolgát és három német leányt adtak. Én szegény eladtam őket s azok árát a janicsárok agájánál, Ali agánál helyeztem e letétképen.

Azután az egész iszlám sereggel indulni akartunk, hogy a nagyvezir után menjünk. A kanizsai előkelőkkel arról tanácskoztunk, hogy mily irányban induljunk, de mindegyikünk más útat választott a határszéleken és a portyázó harczosok különböző irányban mentek el. Mi ötszázan könnyű lovasok harmincz-harmincz piaszterért három kalauzt fogadtunk fel, kik az utat ismerték s néhányszor már portyázáson részt vettek s az 1074. évi Zil-hidse hónap 13-án [2]) kora reggel a kanizsai előkelőktől elbúcsuzván, az iszlám hadsereg felé elindultunk s még azon napon *Komár* [3]) várához értünk.

Komár vára. Szulejmán khán idejében ugyan elfoglalták, de jelenleg a német császár birtokában van. Vára magas helyen van s belső vára kőépület, a külvárosa pedig erős palánka. Négy oldalról csupa nádasok és mocsaras helyek vannak. Mikor a nagyvezir Zerin-Ujvárt ostromolta, akkor a budai katonaság ezt a várat bevette, hadi felszerelését, ágyúit, puskáit Kanizsára vitte, a várat pedig elpusztította. Csupán belső vára és romladozó temploma maradt meg. Mi ezen a pusztult

[1]) Ahmed Cselebi müezzin a nagyvezir bizalmi embere volt. Evlia Cselebi külön felemlíti, hogy Zerinvár ostrománál egyik karját ellőtték s a nagyvezér ziámet birtokkal nyugdíjazta őt s Evlia Cselebi által küldötte Kanizsára gyógyítás végett. L. Evlia Cselebi i. m. 527. l.

[2]) 1664. július 8.

[3]) Törökül: قومار

helyen a lovaknak takarmányt kaszáltattunk s alkonyatkor tovább menve, reggelre *Egerszeg* várához értünk. Innen nagy sietséggel mentünk tovább nyugot felé. *Vasvár* vára alatt elvonulván, egy erdőbe mentünk s köröskörül őröket állítottunk s miután a lovaknak takarmányt adtunk és magunk is ettünk, lefeküdtünk. Isten látja, nem jött álom a szemünkre. Reggelre, mikor felébredtünk, a Kanizsáról harmincz piaszter fizetéssel felfogadott kalauzaink egyike megszökött, a másik kettő ott állott. »Hová lett a másik társatok?« kérdeztük őket. Ők pedig válaszolák: »Őrködés végett egyedül ment el.« Mi mindnyájan gyanakodni kezdtünk, vajjon nem azért ment-e el, hogy az ellenségnek hírt adjon rólunk s megmondja, hogy mi portyázásra menő zsákmányoló emberek vagyunk. Ilyenféle gondolataink voltak s felfegyverkezve mendegéltünk lóháton, midőn a nagy Rába folyó újra feltünt. Bal oldalunkon úgy folyt a víz, mint a *Dsihon* [1]) folyó s az iszlám sereg ruhája, podgyásza, lova, öszvére a földön hevert. Tevék és teherhordó állatoktól sárral befecskendezve mentünk. Ruhákat, élelmiszereket, sátorokat, takarókat, konyhaeszközöket sárba tiporva hagyogattak el. Néhány száz beteg embert láttunk az utakon; ki az éhségtől jajgatva feküdt, ki pedig végvonaglásban volt. Ebből tudtuk, hogy a tábor már közel van; azonban sem lovainknak nem maradt már elesége, sem magunknak élelmiszerünk s kétségbeesett állapotban a Rába folyó partján mentünk s éjfélkor a lovainknak takarmányt vágtunk, azután pedig őröket állítva, lefeküdtünk.

Virradatkor felkeltünk s midőn a nap is már feltünt, azt láttuk, hogy a tegnap elszökött kalauzunk nagy vágtatással, lihegve megérkezik. Hozzánk érkezve, így szólt: »Vitézek! örömhírt hozok. Készüljetek! Két zászlóalj hitetlen érkezik. Megnéztem, mindegyik zászló alatt csak kétszáz főnyi ellenség van, de mind életre való katonák. Erre az útra jönnek.« Mi valamennyien összegyülekezvén, tanácskoztunk. »Ez a kalauzunk az ellenségnek hírt adott s reánk hozta«, mondták némelyek. »Jöjjetek, vágjuk le ennek a kalauznak fejét s azután lássuk majd, mi történik.« Én szegény azonban nem egyeztem bele. »Ha Isten nekünk szerencsét ád és az ellenséget megrontjuk, foglyainktól majd megtudjuk a valót s kalauzunkat azután öljük meg«, mondám s lassankint ezt helyesnek találták. Némelyek azonban azt mondták: »Jöjjetek, menjünk mindjárt vissza Kanizsára.« Mások pedig így szóltak: »Hé, emberek! az ellenséget még nem láttuk, vele még nem

[1]) Dsihon vagy Dseihun az Amu-darja folyó neve.

harczoltunk, az iszlám sereg is közel van, tehát ha szükséges, a legvégsőig harczolunk.« S ezt mondva, Alláhra megesküdtünk s tarisznyáinkat, tárgyainkat, podgyászunkat mind egy helyre letettük s minden emberünket, még az én szolgáimat is egy-egy lóval melléjük állítottuk, mi pedig gyors és könnyű harczosok kivont karddal készen állottunk. Katonaságunk három részre oszlott: egyik jobbról, másik balról, a harmadik pedig leshelyen állt. S lassan-lassan haladtunk előre.

Nagy ütközet és győzelem. A Rába partja felől egyszerre csak az ellenség trombitáját, sípjait, dobjait s a lovak nyerítését hallottuk. Mi háromszázötven fegyveres vitézt csárkhádsinak előre küldöttünk s mikor ők előre mentek, nyomban az ellenség csapatai is feltüntek. Mi azonnal összegyülekeztünk és sűrű csapatban haladtunk. Én szegény a győzelmi imádságot[1]) olvastam fel szép hangon, miközben a csárkhádsijaink az ellenséghez közeledtek. Az ellenség előcsapatában száz gyalogos puskás volt s mellette jobb oldalról egy kék selyem zászló alatt csupán kétszáz főnyi ellenség, bal oldalról pedig egy arany keresztes, sima, vörös zászló alatt százötven főnyi ellenség jött előcsapatul, de mind nagyon tiszta vitézek voltak. Ily helyzetben a mi csárkhádsijaink azok előcsapatára sortüzet lőttek ki, azok lovasai pedig kivont karddal a mi előcsapatainkra rohantak s ezek a harczot nem tudván tartani, hátrálva felénk tartottak, a mire az összes ellenség disznócsorda gyanánt tört ránk.

Én szegény ekkor azt mondám: »Hej! hitharczosok! az ellenség nagyon kevés, Alláht hívjuk segítségül s támadjuk meg«, s szavaimra az ötszáz vitéz *Allah, Allah* kiáltása az eget, földet megrázkódtatta, mivel ez a hely nagyon hegyes és erdős hely volt. Kivont karddal valamennyien a vörös zászló alatt jövőkre rohantunk s sortüzet lőve rájuk, minden oldalról közéjük törtünk s közülök százat a porba sujtottunk. Bal oldalról a kék zászló alatti hitetlenek megtámadtak ugyan bennünket, de ekkor azok az emberek is, kiknél ruháinkat hagytuk, hirtelen odakeveredtek s az ellenség azt ordítva,: »Hé, segítség érkezik!« futásnak eredt. Leshelyre állított katonáink pedig most a futó hitetlenek elé kerültek s valamenynyien felvidultunk, mert az ellenséget itt a mezőn tőrbe került majommá tettük és pusztítottuk.

Ha ezt a harczot úgy leírnám, a hogy történt, egy külön kötet könyv lenne belőle. Röviden szólva: négy óráig harczoltunk és 586 főnyi ellenségből egyetlen ember meg nem szaba-

[1]) Török-arab kifejezése: *Feth-i serif,* mely a Koránból vett imádság.

dult, hanem mind a halál borával részegült meg; 540 lovas katona és 80 kapitány pedig fogságba került. Mikor a hitetlen kapitányok közül nyolczan meglátták a távolból azt a kalauzunkat, a ki éjszaka elszökött, *magyarul* így szóltak neki: »Bré!... *kurafia, b... m s... t, b... m anyja.*«[1]) Kérdeztük a foglyoktól s megtudtuk, hogy ez átkozott kalauz azon éjjel *Komár* várába ment s ott így szólt: »Keljetek fel, pénzzel megrakodott török katonaság jön«, s az ellenséget elhozta. Mi ezt a szökevény kalauzunkat a kapitányokkal szembesítettük s azok a kalauzunknak arczába köpve, durván szidalmazták.[2])

A kalauz pedig mondá: »Valláhi! hitharczosok! láttam, hogy ti erős karú és kezű, oroszlán bátorságú vitézek vagytok. Az alkalom maga nyereség. Én egykor ezeknek a hitetleneknek foglya levén, börtönben voltam náluk, ezért boszút akartam állni rajtuk s hírt adtam nekik. Hála Isten! ti általatok megboszultam magamat.« A kapitányok erre így szóltak: »Haif! ti ilyen kalauz szava után indultok.« A másik két kalauzunk is odaszólt: »Hé! hitetlen! mikor voltál te a komáriak foglya? Hé! fattyú! minket ennyi hitharczos előtt szégyenbe hoztál; elszökvén, az ellenségnek hírt adtál. De nem is jösz te többet Kanizsára.« S ezek is a kalauznak arczába köptek. Azután az egyik, a mint a kalauz mellett elment, néhány kardcsapással a fejét leütötte s mindenki dícsérte érte.

A mi katonáink közül is heten vértanúk lettek, negyvennyolczan pedig megsebesültek; egy vitézünket pedig, mikor az ellenség üldözte, a lova egy fához vágta és az is vértanú lett. A golyótól találva, 9 lovunk veszett el. Az ellenségtől 180 katonaló és 300 magyar ló jutott nekünk zsákmányul.

Ennyi vagyonunk, lovunk és foglyunk volt, azért egy helyre gyülekezvén, tanácskoztunk. A másik két kalauzunk nem egyezett bele, hogy a táborba menjünk, »mert — így szóltak — a megsemmisített komáriak eltünése miatt és az ismert kapitányok kiszabadítása végett vagy ma, vagy holnap nagy sereggel elénk jönnek. Jöjjetek, titeket arczotok fehérségével[1]) más mellékúton Kanizsára vezetünk és szerencsésen megérkezve, Istennek hálát adjunk.« Összes társaink mind azt mondták: »Okosan van.« S Fatihát énekelve, visszafordultunk.

---

[1]) Ezt a trágár káromkodást fonetikus írással, a mint hallotta, leírta a török író s a kézíratban a következőleg van: بره ——— قوره‌فیه باصوم شکت باصه‌م انیه.

[2]) A kalauz, a mint a szövegből kivehető, nem török volt, hanem magyar.

[3]) T. i. szégyen nélkül.

Az 1074. évi Zil-hidse 16-ik napján [1]) indultunk vissza Kanizsára. A következő napon reggel vígan és örvendezve Kanizsa várába mentünk. Foglyaink nagyon értékesek voltak s a következő napon eladtuk őket. Öt kapitány egyenkint ezer aranyon, öt pedig egyenkint ötszáz aranyon, a többi kétszáz aranyon adatott el. Két kalauzunknak egyenkint negyven piasztert adtunk.

---

[1]) 1664. julius 11.

II.

Evlia Cselebi elutazása a nagyvezír táborába.

Evlia Cselebi és társai a portyázásból való visszatérés után nem mehettek Kanizsáról a Rába melléki török táborba. Lipót király hadai Montecuccoli vezérlete alatt nagy előkészületeket tettek, hogy Köprüli Áhmed nagyvezir támadását visszaverjék. Lipót királynak sikerült a törökök ellen szövetségbe vonni XIV. Lajos franczia királyt is, a ki segélycsapatokat küldött Lipót királynak.

Magyar, német és franczia csapatok táboroztak a Rába egész vonalán, megszállták mindenfelé a főbb közlekedési utakat s a török seregnek Kanizsával való összeköttetése nagy nehézséggel járt.

Mikor Evlia Cselebi Kanizsára visszatért, mindjárt másnap érkezett mint futár Konstantinápolyból a szultán levelével egy *khászeki aga,* vagyis szolgálattevő kamarás, a ki Kanizsára mint török végvárra érkezve, követelte, hogy vezessék azonnal a nagyvezirhez. A levél átadása sürgős volt, tanácskozni s a dolgot halogatni nem lehetett. Jól tudták azonban a kanizsaiak, hogy az utak Kanizsáról a Rába mellékére nem biztosak, de saját tapasztalásából különösen jól tudta ezt Evlia Cselebi, ki híven ama szokásához, melylyel a befolyásos urak barátságát kereste, most is, a mint a khászeki aga Kanizsára ért, nyomban kíséretéhez csatlakozott.

A szultán küldöttjét a magas levéllel, a khatt-i seriffel, nem lehetett az elfogatás veszélyének kitenni, azért a jelentékenyen hosszabb utat, a Balaton megkerülését kellett választani arra, hogy a nagyvezirhez eljusson. De még ezen a kerülő úton is csak nagy kísérettel lehetett egyik helyről a másikra utazni.

A khászeki aga rögtön még azon napon, a melyen Kanizsára érkezett, tovább utazott. Kanizsán ezer főnyi kíséretet adtak melléje s vele indult Evlia Cselebi is. Ezzel a nagy kísérettel ment a khászeki aga Kanizsáról Segesdre, Koppányba. Innen a kanizsai kísérők visszatértek s a koppányi őrségből adtak melléje háromszáz fegyveres kísérőt. A koppányi török őrség éppen akkor, midőn a khászeki, vagyis kamarás aga oda érkezett, valami portyázásból tért vissza s itt figyelmeztették az agát, hogy nem menjen a Balaton-melléki úton. Az aga és kísérete Tamási felé mentek s onnan a figyelmeztetés daczára a rövidebb úton, a Balaton mellett akartak Székesfejérvárra menni.

Az úton összetalálkoztak egy magyar csapattal, mely a Rába melléki táborba indult. Ezzel a csapattal megütköztek s a kamarás aga és Evlia Cselebi csak nehezen tudtak menekülni. Útjukat azonban a megkezdett irányban nem merték folytatni, hanem lekerültek Szigetvár felé, hogy bátorságosabb úton s ne a végeken utazzanak. Útba ejtették Kaposvárt s több apróbb várat; Szigetvár mellett meglátogatták Szulejmán szultán mauzoleumát és Simontornya s Battyán várak felé jutottak el Székesfejérvárra.

Ez útleírásban Székesfejérvár terjedelmes leírását különösen érdekessé teszi az a körülmény, hogy a városnak a török uralom alatti helyzetét, valamint a nemzeti királyaink idejéből akkor még fennálló emlékeket megismerteti. Székesfejérvárról eljutottak a nagyvezir táborába. Az útjokban érintett várakat röviden szintén leírta Evlia Cselebi.

A nagyvezirrel való találkozás alkalmával leírja a török tábornak nem éppen kedvező helyzetét s az élelmiszerekben tapasztalt nagy hiányt. Oly elcsigázott haderővel, minőnek Evlia Cselebi írja a török tábort, nagyon nehezen lehetett a győzelem reményével indulni háborúba. S hogy ennek daczára a török főemberek a hadi tanácsban azzal a tervvel foglalkoztak, hogy Bécs ellen indulnak, ez csak járatlanságukat és meggondolatlanságukat bizonyítja. Méltán írja róluk Evlia Cselebi, hogy egyik sem gondolta meg, mit beszél.

Evlia Cselebi útleírásának eme részében a török tábor

leírását hiányossá teszi az írónak az a mulasztása, hogy nem jelöli meg azokat a helyeket, a merre a török sereg útja volt a Rába mentén s nem említi fel a napokat sem, a melyeken egyik helyről a másikra vonultak.

Evlia Cselebinek tudósításai a török csapatoknak a Rába folyón való átkelésére nézve némileg eltérők az egykorú keresztény kútfők értesítéseitől.

I. Elutazás a nagyvezírhez.

A következő napon Baltádsi Haszán aga belső szolgálattevő kamarás [1]) magas levéllel Konstantinápolyból [2]) Kanizsára érkezett s így szólt: »Vezessetek engem azonnal a nagyvezirhez.« A kanizsaiak tanácsot tartván, mondák: »A kamarásnak a nagyvezirhez való juttatására nincs más biztos út, mint Székesfejérvár felől.« Mi tehát gyorsan felkészülődtünk, hogy Kanizsáról Székesfejérvárra utazunk.

II. Kanizsáról Székesfejérvárra s onnan a rábaparti ütközetre menetelünk.

Kanizsán az összes előkelőktől elbúcsuztunk s miután a kamarás agának ezer vitézt adtak kíséretül és a mi válogatott katonáink is ezeren voltak, Kanizsától északkelet felé bozótos helyeken, hegyeken, félelmes és veszélyes utakon, mocsarakon, tavakon 8 óra alatt keresztülmenvén, *Szegesvár* [3]) várához érkeztünk.

Szegesvár vára. Építője *Ferdinándusz* [4]) király. III. Mohammed szultán idejében a hitetlenek ezt a várat elfoglalták s felégették és a földdel egyenlővé tették, hogy az ő mondásuk szerint, ne legyen ez a muszulmánok helye és az igazhívők sátora. A következő évben Pir Haszán pasa a várat újra megépíttette. Jelenleg az iszlám kézben, termékeny vidéken, hegyes és erdős hely szélén háromszoros sövénykerítésű palánka, kertekkel, kellemes levegővel és vízzel. Háromszáz szolgája Kanizsának adózik. Jelenleg ötszáz katonája és parancsnoka van. A kanizsai pasának vajdasága [5]) és bírói helytartósága.

---

[1]) A törökben ez a kifejezés van: *khászeki basi*, melyre legalkalmasabbnak találom a szolgálattevő kamarás kifejezést magyarul. A khaszeki agák valóságos udvari szolgálatot teljesítettek.

[2]) Törökben ez a kifejezés van: *Ászitáne-i szeádet* (a boldogság küszöbe), mely alatt Konstantinápolyt érti a törökök.

[3]) A török kéziratban így van: سكشوار (Szegesvár), mely kétségtelenül a mai Segesd, Somogymegyében.

[4]) A török kéziratban is e latin név van: فرديناندوس (Ferdinandusz).

[5]) A török kézírat vajdaságnak (vajvodalik) mondja Segesdet, a mi azt jelenti, hogy a kanizsai pasának kirendelt tisztje kormányozta.

Határszéli sziget ez. Jelenleg az iszlám határnak erős és hatalmas helye s az iszlám várának erős kulcsa. Van egy dsámija, két mecsetje, egy főiskolája (medresze), egy elemi iskolája, egy fogadója és fürdője s elegendő számú boltja. Valami díszesebb és csinosabb bazárja és előkelő emberei nincsenek. Onnan északnyugotra menvén, *Koppán* [1]) várához érkeztünk.

Koppán vára. Építője Zerinszki Miklós [2]) bán volt, a ki Szulejmán khántól való félelmében építtette ezt s végre a 1009. évben,[3]) a mitől félt, bekövetkezett, mert III. Mohammen khán idejében Gázi Ibráhim pasa a hitetlen Zerintől ezt elfoglalta. Jelenleg a kanizsai ejáletben külön szandsákbégi székely. Bégjének jövedelme évenkint 32.000 ákcse, van 13 ziámétje és 211 timárja.[4]) Van alajbégje, cserihasija, jüzbasija.[5]) Háború esetén a bég katonasága 3000 főből áll. Százötven ákcse [6]) fizetésű bíróság. Kerülete semmi sincs. Van lovassági ketkhudája, budai janicsár parancsnoka,[7]) de kapukuli janicsár szerdárja nincs. A janicsárok egykor e várat kegyelemre az ellenségnek feladták, azért jelenleg három *oda* [8]) *dsebedsi* [9]) és egy *oda topcsi* [10]) van benne, mindegyik a maga agájával. Muhteszibje,[11]) vámfelügyelője, adófelügyelője, városi főépítőmestere, parancsnok agája, ötszáz *kulja,*[12]) néhány száz előkelője és nemese van.

A vár alakja. Sík helyen épült, ötszög alakú, erős építkezésű, kőből készült erős vár ez. Nyugotra néző egyetlen erős kapuja van, várárka süppedékes, semmiféle magaslata

---

[1]) Törökül: قوپان

[2]) Zrinyi nevét a törökök Zrinszkinek is írták.

[3]) A keresztény időszámítás szerint 1600. Kr. u.

[4]) *Ziámet* és *timár*, hűbérbirtokok voltak. Az előbbi nagyobb, az utóbbi kisebb. A ziámet- és timárbirtokos nemcsak maga tartozott háborúba menni, hanem jövedelme arányában kötelessége volt katonákat is állítani.

[5]) Ezek a török katonatiszti elnevezések a lovasságnál voltak. Egy-egy ezred parancsnoka volt az alajbég, alatta állt a cseribasi.

[6]) *Ákcse,* apró ezüst pénz volt, melynek értéke idő folytán kisebbedett. A török uralom vége felé 66½ ákcse volt 1 forint.

[7]) A budai janicsár hadtesthez tartozó janicsár csapat volt Koppán várában is.

[8]) *Oda* vagyis szoba a janicsárnak kaszárnyájában egy-egy csapatnak szállása. A janicsár csapatok *odákra* voltak felosztva, egy *oda* parancsnoka volt az oda-basi.

[9]) *Dsebedsi* eredetileg fegyverkészítők voltak a dsebedsik. Utóbb a rendes gyalogságot nevezték így.

[10]) *Topcsi* = tűzér.

[11]) *Muhteszib,* a mértékekre felügyelő hivatalnok.

[12]) *Kul,* a várban állandóan tartózkodó zsoldos katona.

nincs. Négy oldalán levő nagyon erős tornyaiban báljemez [1]) ágyúk vannak s teljes hadiszertárában mindenféle kellékek feltalálhatók. Rovátkos bástyái és kapuja előtt felvonó híd van, melyet az őrök csigákkal minden éjjel felhúznak. E vár kerülete kétezerötszáz lépés s a várban 645 deszkatetejű alacsonyabb-magasabb ház van, kertjei azonban nincsenek, házai is igen keskenyek. Mindössze négy dsámija van: Szulejmán khán dsámája, mely a belső várban kis, régi imádkozó hely; Haszán aga dsámija, kellemes hely; Alajbég dsámija lélekemelő imádkozó hely; Szácsli Imám dsámija az isteni hódolat helye. Ezeken kívül a várban és a külvárosban 11 városrészi mecset van. Összesen 16 muszulmán és keresztény városnegyede van. A városnegyedek többnyire a külvárosban vannak.

Külvárosa. Terjedelmes síkságon fekvő, nagy külváros ez, melynek egymásmellett álló házai mind deszkatetejűek. E várost egészen töméspalánkafal veszi körül, melynek minden oldalán félelmes bástyák vannak. Mindegyik szögleténél készen állanak a lőrések. A város kiterjedéséhez képest kevés az őrsége. Az 1074. évben [2]) az ellenség ezt újra ostrom alá vette, de egyetlen követ ki nem mozdította s eltávozott. Külső városa azért erős, mert árkai köröskörül vízzel telt süppedékes helyek s így a harczosok az ellenségtől semmit sem félnek.

E külső városnak kapuja három van: Szultán-kapu, Kanizsai-kapu, Szigeti-kapu. Van két medreszeje, három elemi iskolája, két fürdője, ezek egyike a belső várban levő Szulejmán khán fürdője, a másik a külső városban levő fürdő. Fogadója nincs, mert itt szégyennek tartják fogadóban szállásolni el a vendéget. Kereskedőknek, jövő-menőknek a háztulajdonosok adnak szállást. Összesen 100 kézműves boltja van. Vize és levegője kellemes és népe szép, egészséges és nagyon barátságos. Hadakozással foglalkoznak, mert nagyon határszéli hely. Katonái bátor vitézek, de nem járnak muszulmán szokás szerint. Valamennyien *güderi* néven ismert bőrdolmányt, piros magyar kalpagot, szűk nadrágot és rövid ruhát viselnek. Sokan *törökül nem is tudnak, hanem mind magyarul beszélnek,* mivel többnyire a magyarokkal van ügyük. Nagyon ájtatos, a Szunnához [3]) ragaszkodó emberek és vagyonos harczosok. E városban háromezernél több bilincsbe vert ellenséges fogoly van s minden éjjel valamennyi hitetlent a belső várban

---

[1]) A *báljemez* ágyúk nevének eredetéről lásd Evlia Cselebi i. m. 318. l.

[2]) 1664. Kr. u.

[3]) *Szunna,* a muszulmán vallás hagyománya, mely a Koránban nincs.

börtönbe helyezik, a mely a pokol mélységéhez hasonló börtön.

E várban egy éjjel aludtunk s reggel a vár agáitól háromszáz katonát vettünk magunk mellé hasznavehető kalauzul s a Balaton tó felé menni szándékoztunk. Midőn a vár kapui kinyiltak, éppen tegnap a várból portyázásra ment vitézek tértek vissza s néhány százat megsebesülve, hetven vitézt pedig lóra kötve, holtan hoztak vissza. Az összes harczosok ezek vezetőire estek s zavarteljes helyzetük után kérdezősködtek. »Valláhi! [1]) a Balaton partját megtalálva, ott megálltunk azon a helyen, hol nektek is mennetek kell. Hatezer főnyi ellenség, mely a Rába vize partján az iszlám sereg mögé került s a visszamaradókat összetörte, erre vonult el s mi is egyik hadosztályával találkoztunk. Noha derekasan harczoltunk, végre az ellenség mégis legyőzött bennünket s ennyi vitéz megsebesült és vértanú lett. Most lelkendezve a várba jöttünk. Vigyázzatok, azon az úton ne menjetek.«

Mi tehát a balatonparti meredek várakat elkerülve, újra a koppáni szándsákhoz tartozó keleti oldalon mentünk 5 órán át és *Tomais* [2]) palánkára értünk.

Dombon fekvő, négyszögű erődítmény ez, melyet árok vesz körül. Egy kapuja, parancsnoka, háromszáz katonája s egy mecsetje van; bazárja, mináretje nincs. Innen szintén a koppányi szandsákhoz tartozó és 4 órányira fekvő *Dinol* [3]) várához értünk, mely hatszögalakú, kőépítkezésű vár egy dsámival, parancsnokkal, háromszáz várkatonával, egy fogadóval és egy fürdővel.

Néhány száz várból a hitetlenek összegyülekeztek, hogy a Rába partjára menjenek s ezek, midőn ide jöttünk, összetalálkoztak és megütköztek velünk s 170 vértanúnk lett. Vértanúinkat nagy nehezen magunkkal hoztuk s futva érkeztünk ide. »Ti ennyi emberrel hová mentek a veszedelembe? Vigyázzatok! a Balaton tó mellett ne menjetek, a világ ott a hitetleneké«, mondák ezek. A várnak agái nem is egyeztek bele, hogy a Balaton melléki utakon menjünk tovább, azért elhatároztuk, hogy Szigetvár felé térünk el s erre fel is készülődtünk.

---

[1]) *Valláhi* = Isten bizony.

[2]) Török kéziratban: طوماياش (Tomais), mely nem más mint *Tamási*.

[3]) A török kéziratban ez a szó van: دينول (Dinol). Miféle helyet jelent ez; igen bajos ezt meghatározni. A szövegből csak annyit lehet tudni, hogy ez a hely a Balatonhoz közel volt.

Azonban itt szóljunk a Balaton [1]) tóról, mely egész Frengisztánban [2]) és Magyarországban híres.

Balaton tó. Kanizsa és Koppán váraktól nem éppen messze, egy *merhále* hosszúságú helyen egy nagy tó van, mely keletről nyugotra hosszában terül el s kerülete 47 mérföld. Négy oldalán erős várak vannak. Insallah, azokat a várakat majd mind leírom a szerint, a mint láttam. Oly tiszta vize van, hogy az ember ha egy egész bárányt megeszik is és reá ebből az éltető vízből iszik, egy kis idő mulva már újra éhes; tehát az emésztést elősegítő tiszta, üde víz ez. A parton lakók a ruhamosásnál szappant soha sem használnak s mégis tiszta fehér lesz a ruha, ha ebben mossák. Partján különféle értékes kövek vannak, melyek a *német almához* [3]) hasonlók. Ezt a kellemes izű vizet ivó emberek és állatok kövérek és testesek lesznek. A Teremtő csudája, hogy július napjaiban ez a víz olyan, mint a jég, a zordon télen pedig nem fagy be s melegen marad, holott ehhez közel a kanizsai tó befagy. Ebben ezernél többféle fajta hal van, melyek izletesebbek, mint a más országbeliek. Van rajta 40—50 hajó, melyek egyik várból a másikba viszik a kereskedőket és látogatókat. Azt mondták nekem, hogy a mélysége ötven rőf, [4]) de én nem mértem meg, a hazugság pedig tilos.

E tónak lefolyása is van, a mely a budai útba eső Szegszárd vára közelében *Jeni-Palánka* [5]) hídja alatt menvén el, a Duna folyóval egyesül, azért e tóban dunai halak is vannak.

A kamarás agával Koppán várából visszafelé elindultunk s ezer fegyveres katonával újra Szegesvár (Segesd) közelében vonultunk el s teljes óráig erdős, szőlős helyeken menve, egy terjedelmes síkságon *Kaposvár* [6]) várához érkeztünk.

Kaposvár vára. Építőjét senki sem tudja. Szulejmán khán idejében a 961. évben [7]) Tujkun pasa foglalta el. A kanizsai ejáletben [8]) vajdaság; százötven ákcse jövedelmű biró-

---

[1]) Törökül: بلاطين (Balatin).

[2]) *Frangisztán*, tulajdonkép Francziaország; így nevezték a régi török írók általánosságban az egész Európát is.

[3]) Ismeretlen hasonlat ez, mert semmi magyarázatot nem találok arra, hogy mit értett Evlia Cselebi a német alma — alamán elmaszi — alatt.

[4]) A török rőf — *kulads* — a két kiterjesztett kar hosszúságának megfelelő mérték.

[5]) Jeni-Palánka Szekszárd közelében volt. Ma Palánka puszta van a helyén.

[6]) Törökül: قپوشوار

[7]) A 961. év az 1553. decz. 6—1554. nov. 25. tartott.

[8]) *Ejálet* máskép *vilájet*, egy beglerbég kormányzása alatt álló terület, mely több szandsákságra oszlik.

ság; kerülete egészen keresztény. Az ellenség e várat kegyelemre adta át, de aztán szerződésszegést követett el, mert mikor az iszlám sereg a külső várba bement, az összes hitetlenek a belső várba zárkóztak s három napig heves harcz volt, melyben kétezernél több ellenséget a kard járt keresztül. Mivel a belső vár karddal hódíttatott meg, ezért mostanában is a pénteki khutbet [1]) a kádik [2]) kardosan [3]) éneklik el.

A vár elfoglalásának napján a börtönből ezernél több mohammedán foglyot hoztak ki. Ezek közül a fogságból kiszabadult emberek közül még most is él néhány öreg. Sejkh-ül-iszlámja,[4]) nákib-ül-esráfja [5]) nincs; van azonban lovassági ketkhudája, budai janicsár szerdárja, muhteszib agája, parancsnoka, önkéntesek agája, arabisztáni,[6]) — martalócz,[7]) — jerli dsebedsi [8]) és topcsi agája. Várkatonáinak száma 600, háború idején összesen ötezer harczedzett katonája van. Adófelügyelő agája, vámfelügyelője, városi felügyelője, főépítőmestere és hatezer szabadalmazott rájája [9]) van.

A vár földje és alakja. Ez a vár olyan, mintha Kanizsa várának fia volna. Kanizsa gyanánt egy nádas, mocsaras mély völgyben úgy áll, mint négy lábán a béka. A mocsárnak vize a Kapos folyón s az árkon át folyik s igen nagy víz. Vára nincs oly nagy, mint Kanizsa s hosszúkás, négyszög alakban fekszik. Egész építkezésének az alapján nagy fagerendák vannak s köröskörül tömésfalakkal övezett palánka. Belső vára azonban nagyon erős, háromszáz deszkazsindelyes tetejű, kert nélküli szűk háza van. Szulejmán khán dsámija, hadiszertára, élelmiszer raktára, keletre nyíló vaskapuja s előtte felvonó hídja és tornya van.

Külvárosa. Egy tágas síkon a Kapos folyó mocsarai közé épült hosszúkás négyszögű külváros. Palánkafalának széles-

---

[1]) *Khutbe,* pénteki napon a khalifáért és az iszlám népért mondatni szokott imádság.

[2]) *Kádi,* bíró, a ki a Korán szerint ítél, dsámiban pedig előimádkozó is lehet.

[3]) Mai nap is az a szokás, hogy a keresztényektől fegyverrel elfoglalt templomokban kivont kardot tart a kezében az imám, midőn a pénteki khutbet elmondja.

[4]) *Sejkh-ül-iszlám,* a muszulmán papság főnöke.

[5]) *Nákib-ül-esraf,* az ulemák vagy a törvénymagyarázók feje.

[6]) *Arábisztáni* = arábiai.

[7]) *Martalócz* vagy törökösen *martolosz,* török szolgálatban álló keresztény katona. A törökök a martalóczokat rablócsapatokul és kalózokul használták.

[8]) *Jerli dsebedsi,* szószerint *földi vértes.* Helyőrségi szolgálatra alkalmazott katona.

[9]) *Rája,* keresztény vallású török alattvaló. Rájáknak nevezték nálunk a töröknek behódolt lakosságot.

ségét teljes ötven lépésnek találtam. Ez iszkenderi [1]) vár minden oldalán nagy bástyák és minden szöglet könyökénél lőrések vannak. Ezt a várat hét király ostromolta, de nem tudták elfoglalni s megtörve, vesztesen távoztak. Kapui előtt, az árok fölött levő hídjai csigákon járnak. E városban van a Khunkjár dsámi és más egy-két dsámi. Van két medreszeje, hat elemi iskolája, két helyen kolostora s mintegy ötven boltja. Három iszlám városrésze van, a többi keresztény. Utczái deszkaburkolatuak, ép úgy, mint Kanizsán, mert süppedékes hely. Vize és levegője nagyon kellemes. Szép arczú és egészséges népe van.

E várhoz közel vannak *Szent Jakab* [2]) és *Korotna* [3]) várak.

E Kaposvár várából társakat vevén magunk mellé, elbucsuztunk barátainktól s kelet felé fél mértföldnyire egy temetőre találtunk. Az ott nyugvó vértanukért egy *Fatihát* [4]) mondtunk el s társainkkal kelet felé félóráig menve, *Gerezsgál* [5]) várába értünk.

Gerezsgál vára. Szulejmán khán idejében Zerinszki Miklós kezéből Makbul Ibráhim pasa foglalta el és felégette. Tágas síkmezőn fekvő, négyszögű kis palánka, mely mögött hegy van. A várba nem mentünk be, hanem előtte megállapodtunk. Agáik kijöttek a mi kamarás agánkhoz s fegyveres kíséretet hoztak magukkal számára. Kérdezősködtem tőlük e várról s azt válaszolták: »Ez a vár a kanizsai ejáletben a szigetvári járás helyettes-birósági helye.«

Innen 2 óráig keletre menve, *Szigetvár* nagy várába érkeztünk. A kamarás aga egy óra alatt megnézegette e várat. Miután a parancsnok agának ebédjét megettük, a várbeli katonák közül háromszáz fegyveres kísérővel felkészülődvén, a várban való alvás nélkül alig egy óráig keletre mentünk s *Szulejmán khán türbejéhez* [6]) értünk.

---

[1]) *Iszkenderi* = sándori. A keletiek Nagy Sándor (Iszkender) emlékét és nevét tartják a hatalom és erő kifejezőjének.

[2]) Törökül: سند يقاب (Szend Jakab), falu Kaposvár közelében.

[3]) Törökül: قوروتنه (Korotna).

[4]) *Fátiha,* a Korán első szurája.

[5]) A török kéziratban: غرزغال (Gerezsgál), vagyis a mai Görösgál falu a szigetvári országút mentén.

[6]) Szulejmán szultán *türbéje* vagyis mauzóleuma Szigetvár közelében még a törökök kiűzetése után is sokáig fennállott. Türbe = mauzóleum.

Szulejmán khán türbejének erődítménye. A 974. évi Száfár hó [1]) végén Szulejmán khán fia II. Szelim khán építtette. A szigetvári harcznál, a vár bevétele előtt három nappal Szulejmán khán elhunyt s az okos vezir Szokoli a dolgot senkinek nem nyilvánította. »A padisah egészséges«, mondá s miként annak előtte, hasonlókép tette most is a szolgálatot. Szulejmán khán hullájának hasát pedig felmetszette s indiai illatszerrel, ámbrával és sóval bebalzsamoztatta. A szívet, májat, gyomrot s más ilyen belső részeket arany edényben eltemette ezen a helyen, a hol Szulejmán khán sátora állott. Szigetvártól egy órányira van ez s a sátor helyén, egy magas halmon, Szigetvártól keletre, szőlőkkel borított sétahelyen, hosszúkás épület áll, mely a szigetvári mezőről teljesen meglátszik. A szigetváriak mind ide járnak s itt szórakoznak. Palánkaszerű erődítmény ez, melynek északra nyíló kapuja van, árka fölött pedig felvonóhídja. Az 1074. évben [2]) az ellenség ide is eljött, az erődítményt felégette s noha Szulejmán szultán fényes *türbejének* belsejét felásták,[3]) de azért a *türbet* magát le nem döntötték s a szőnyeget és gyertyatartókat is a helyükön hagyták és csupán a magas kupolán levő fényes zászlót vették le s a Kanizsa mellett levő Ujvárba vitték.

Hála Isten! Ujvár is elfoglaltatott s a zászló a vár középső kapuja fölött megtaláltatván, újra elhelyeztetett e fényes *türbére,* mint annakelőtte. Az 1074. évben [4]) IV. Mohammed khán fermánja folytán e *türbe* erődítménye is újra igen díszes lett és az előbbinél ezerszeresen terjedelmesebb. Kerülete ezerötszáz lépés és palánkafalai, árkai is sokkal jobbak. Az előbbi türbe, dsámi, mecset, medresze, fogadó, fürdő s egyéb épület mind II. Szelim khántól való volt, ez áldott esztendőben pedig minden IV. Mohammed szultán alkotása lett. Jelenleg van parancsnoka, száz katonája, elegendő hadiszertára. Törvénybírája a szigetvári kadinak alárendeltje. Ez erődítmény megszemlélésénél meglátogattuk Szulejmán khán *türbejét* s egy *Jeszt* [5]) elénekeltünk érte. Azután itt sem időztünk, hanem kelet felé menve, *Pécset* jobbról elhagytuk s keletről *Harsány* [6])

---

[1]) Megfelel a keresztény időszámítás szerint 1566. szeptember második felének.

[2]) Az 1664. évi téli hadjárat alkalmával történt ez.

[3]) A türbe belsejét, ha csakugyan felásták, ez csak azért történhetett, hogy azt az arany edényt, melyben Szulejmán szíve és egyéb részei voltak eltemetve, felvegyék.

[4]) 1664. Kr. u.

[5]) *Jesz* a Korán 36. Szurája, melyet halottakért szoktak elmondani, de különösen még a haldoklóknál.

[6]) Törökül: ارشان (Arsán) vagyis Harsány.

magas hegye is látható volt s félelmes hegyi utakon és erdőkön haladtunk át s nagy hőséget szenvedve, 14 óra alatt *Nádazs* [1]) várához érkeztünk.

Nádazs vára. Építője *Nádazs* király volt s az ő nevéről nevezik így ezt a szép várat. A 950. évben,[2]) midőn Szulejmán khán Pécset elfoglalta, ezen várhoz is haderőt küldött s a lakosok tudván azt, hogy ellen nem állhatnak, kegyelemre feladták a várat, mivel azon időben négyfelől már minden elfoglaltatott. Jelenleg a pécsi szandsákságban vajdaság és százötven ákcse fizetésű bíróság. Nyolczvan szép faluja van; janicsár szerdárja, várparancsnoka, száz várkatonája és más emberei vannak.

A vár alakja. Egy földhalmon mondula alakú, kettős kerítésű palánka erős fallal, nagyon mély árokkal. Keletre néző kapuja előtt köteleken járó mesterséges felvonóhíd van. A várban a templomból átalakított Szulejmán dsámi és negyven deszkatetejű ház van.

Külső vára. Mintegy száz deszkazsindelyes, tágas, itt-ott kerttel ellátott háza van. Egy mecsetje, egy kolostora, egy iskolája, egy kis fogadója, egy kis fürdője s mintegy húsz boltja van. Azonban szőlője és rácsos kerítésű kertje számtalan van. Mivel éppen a gyümölcsérés ideje volt, a kamarás agának nyolczvanféle körtét hoztak, melyeknek nevét és alakját jegyzőkönyvbe írták. Másféle zamatos gyümölcseit is ehhez kell arányítani. Vize és levegője nagyon kellemes. Híres szépségei vannak. A vár nyugoti oldalán levő halmon egy kilátóhelyül szolgáló, fából készült pavillon van, mely a tudósok gyülekező helye és a jövő-menők menedékhelye. Attól lefelé a völgyben folyó patak két partján Irem kertjéhez hasonló kertek és befásított rózsaligetek vannak. Itt egy kocsit különféle, válogatott gyümölcsökkel teleraktunk.

A kamarás aga az összes előkelőkkel tanácskozott az utazás felől. »Szultánom! az utak biztosak, a veszélyes határszéleken már átmentetek, azonban Szegszárd vára felé mégse menjetek«, mondák ők s reggel társakat adtak mellénk s Nádazs várából észak irányba *Simontornya* [3]) vára felé mentünk s 13 óra alatt *Simontornya* várába csakugyan megérkeztünk.

Simontornya vára. A 951. évben [4]) Szulejmán szultán ide-

---

[1]) A török kéziratban: ناداژ (Nadazs), mely alatt Baranya-Nádasd értendő.

[2]) 1543. Kr. u.

[3]) A török kéziratban: شمطورنا (Semetorna), vagyis Simontornya.

[4]) 1544. Kr. u.

jében Musztafa pasa és Kászim pasa foglalták el. A budai ejáletben külön szandsákbégi székhely, kétezer katonával. Szabály szerint bégjének 140.000 ákcse jövedelme van ; 13 ziámetbirtokosa és 402 timár-birtokosa, alajbégje, cseribasija, jüzbasija van. Háború idején katonáinak száma a dsebelikkel együtt háromezerhatvan. Százötven ákcse jövedelmű birósági kerület, melyhez hetvenhat falu tartozik. Sejkh-ül-iszlámja, nákibja, lovassági ketkhudája, budai janicsár szerdárja, várparancsnoka, ötszáz várkatonája, tizenkét bölük agája, muhteszibje, vám- és adófelügyelője, városi ketkhudája, építészeti agája és előkelői vannak.

A vár alakja. A Sárvíz [1]) folyó partján, egy mocsaras tóban, hosszúkás, négyszögalakú, erős építkezésű szép vár. Külvárosa erős palánka, kerülete ezerötszáz lépés. Egy vaskapuja, az árok felett felvonóhídja, háromezer deszkatetejű szűk háza van. A bég palotája és a parancsnok palotája nagyon díszes épületek. A belső várban van Szulejmán khán dsámija, a gabona magtár és hadiszertár. A Sárvíz partján szintén van még egy fapalánka és erős vár, melynek a neve *Dörteszi.*[2])

A Sárvíz folyó a Balaton tó lába. A folyó e vár alatt elmenvén, Szegszárd vára előtt *Jeni-Palánka* nevű híd alatt folyik el s nem messze onnan a Dunába ömlik.

E várból is kétszáz fegyveres kísérőt vittünk magunkhoz s északi irányba hegyek és erdők közt menve, 11 óra alatt *Kis-Battyán* [3]) várához értünk.

Kis-Battyán vára. A régi időben nagy palánka volt. Mikor Szulejmán khán elfoglalta, fölöslegesnek tartotta ezt és leromboltatta. Jelenleg Székesfejérvárról is látható kis palánka, mely az átjáró kezdeténél négyszögű, egykapus kis városka. Benne száz deszkatetejű ház, egy dsámi és magtár, teljes hadiszertár, zenekar számára való torony, a várárok felett felvonóhíd, tíz bolt, parancsnok, száznyolczvan várkatona van. E vár Székesfejérvárnak az előpajzsa az ellenséggel szemben s katonái naponta háromszor-négyszer is harczolnak az ellenséggel, mert a Sárvíz folyón való átmenetelre más út nincs. E folyón átmenőktől a vár katonái vámot szednek. Ha e várat ostromolják, Székesfejérvárról egyszerre oda jönnek és megszabadítják.

Innen egy óráig menve, *Székesfejérvárra* értünk.

---

[1]) Törökül is: شارويز

[2]) A török kéziratban: دورتسى (Dörteszi). Ennek ma semmi nyoma nincs.

[3]) Törökül: صغير بكيان (Szagir Bakján), a mai Szabad-Battyán.

A hitharcz háza Székesfejérvár (Üsztülni-Belgrád) [1]) *vára.* A magyar történetírók elbeszélése szerint szent Jahja [2]) idejében egy Szulejmán nevű királyfi, a ki remeteéletet élt, építtette e várat. Elnevezésének oka a következő: *Üsztülni* azt jelenti: szék; *beográd* annyit jelent: fehér; a jelentése tehát: *fehér szék.* Azért nevezik így, mivel a királyok trónralépésük idején az itteni székre ülve, szabtak törvényt. Magyar nyelven *Székes-Fejérvár* [3]) a neve. A magyarok ezt »*Piros alma*« néven [4]) is mondják, a mi czélzás a főtemplomukon elhelyezett arany jelvényre. Kjafirisztánban [5]) hat darab »*piros alma*« van s azok egyike ez.

A 950. esztendőben [6]) Szulejmán khán e várnak többféle jelességeiről hallott, azért elfoglalására indult s midőn azt ostromolta az iszlám sereg, kígyó és hangya gyanánt összegyülekezett s a vár mocsarait azonnal betemette. Egyik oldalról Ibráhim pasa anatoliai vezir, másfelől Topál [7]) Mohammed pasa a janicsár agával, más oldalról Deli Khoszrev pasa s ismét más oldalról Áhmed pasa rumilii vezir fogták körül és hetven báljemez ágyúval rombolták s erős harczot és küzdelmet folytattak. Az ostrom tizedik napján a hódító padisah rohamot parancsolt. Az összes harczosok kedvükben voltak s mikor hadiszereiket elhelyezték, a hírnökök által kikiáltatott: »Az egész zsákmány a harczosoké lesz.« Erre a harczosok a vár ellen indultak s hirtelen Allah, Allah kiáltásban törtek ki s egymást hajtva, mentek előre. Ámde a vár az ellenségnek hasonlíthatatlan *Kábájá* [8]) levén, a hetvenezer főnyi ellen-

---

[1]) A török írók Székesfejérvárt *Üsztülni-Belgrád* néven ismerik. A török népetimologia utóbb Üsztülni-Belgrádot *Üsztüni-Belgrádra* változtatta, a mi annyit jelent: Felső-Fejérvár. Ezáltal megkülönböztették Nándorfejérvártól, melyet egyszerűen Belgrádnak és Gyulafehérvártól, melyet Erdel-Belgrádinak neveztek.

[2]) Szent Jáhja alatt Keresztelő Szent Jánost értik a muszulmánok.

[3]) A török kéziratban így van: ساكش فيرواز. A török író a kiejtés után fonetikusan írta le a város nevét, tehát így ejtették ki: *Székes-Fejérvár.*

[4]) A magyar írók erről az elnevezésről semmit sem tudnak. Evlia Cselebi a budai királyi palotát is *piros alma palotának* nevezi. Esztergom leírásánál pedig a mecsetté átalakított főtemplomot mondja *piros alma dsáminak.* Buda leírásánál is úgy magyarázza az elnevezés okát, hogy az egyik tornyon nagy aranygömb volt s ez volt a piros alma.

[5]) Kjáfirisztán = a hitetlenek országa.

[6]) 1543. Kr. u.

[7]) Topál = sánta.

[8]) *Kába* szóval azt akarja jelezni, Székesfejérvár a magyarok előtt oly kegyeletes hely volt, mint a mekkai *Kába* a muszulmánok előtt.

ség [1]) rendkívüli csatározást és öldöklést végzett s három repedésen tízezernél többen össze-vissza törve elestek. Az iszlám seregből is hétszázan lettek vértanúkká.

Mikor ő felsége a padisah e helyzetet látta, padisahi vitézsége felbuzdult s kezébe kardot ragadva, előre indult. Ennek láttára a hitharczosok a várnak az ágyúk által meg nem rongált helyeire pók gyanánt kapaszkodtak s *Uzun város* [2]) nevű helyét elfoglalták. E nagy harcz után, a kik az ellenségből életben maradtak, azok a várba zárkóztak. Azon napon *Besli külváros* [3]) is elfoglaltatott. Újra nagy ütközet volt s a 950. évi Dsemázi-ül-ákhir hó 3-án [4]) az ellenség a belső várból kegyelemért könyörgött. A padisah ő felsége a frenkeknek és németeknek kegyelmet adott, a magyarokat pedig összetöretni parancsolta. [5])

Utóbb a magyarok is kegyelmet kértek s adófizető *ráják* lettek s azt kérték, hogy a *Meliász* [6]) templom az övéké maradjon.

Ilyen módon a vár egészen elfoglaltatott s Szulejmán khán a vár kormányzó pasájává Áhmed béget, Jahja-pasazáde Mohammed pasa budai vezirnek a testvérét nevezte ki, a bírói hivatalt pedig Balizáde Redseb efendinek adta. Szulejmán khán utánanézett a vár mindenféle kellékének és felszerelésének. Mikor azonban visszatért a székhelyére, a ráják közé felvett magyarok a cselfogás útjára tértek és huszezernél többen a belső várban levő szemtelen házaikban és régi templomaikban elrejtőztek. Ámde a vilájet kormányzója értesült e dologról s éjszaka az összes magyar házakat hirtelen meg-

---

[1]) Székesfejérvár egész őrsége ekkor két német és négy spanyol zászlóalj gyalogságból, továbbá 200 német és 500 magyar lovasból állt. Lásd R. Horváth Jenő i. m. II. 41. l.

[2]) *Uzun város* = hosszú külváros.

[3]) *Besli város* = ötös külváros.

[4]) Megfelel a keresztény időszámítás 1543. évi szeptember 2-ikának.

[5]) Szulejmán szultánnak a magyar lakosság iránt tanusított kegyetlen rendelkezését, melyről Istvánffy és Verancsics is megemlékeznek, Evlia Cselebi magyarázat nélkül hagyja. Világosan megmondja azonban az okát Pecsevi török történetíró. E szerint Szulejmán azért haragudott meg a fejérvári polgárokra, mivel János király iránt hűtlenek lettek. Székesfejérvár ugyanis János király pártján volt egész a király haláláig. Mikor azonban János király meghalt, a város azonnal átpártolt Ferdinánd királyhoz. »A budai királynak, Jánosnak alattvalói voltak ők, — írja Pecsevi — miért lettek tehát Ferdinánd király alattvalói.« Lásd تاریخ پچوی I. köt. 260. l. Megjelent Konstantinápolyban 1866.

[6]) *Meliász* a török író szerint a templom építőjének a neve. Ez a templom, melyről itt szó van, a bazilika volt.

támadta s azon nap és éjjel huszonhétezer főnyi ellenséggel küzdve, a beső várat újra elfoglalta. Azóta van itt az a törvény, hogy a várparancsnok meztelen kardjára támaszkodva járja be a csársit, a bazárt. Más várban ilyen szokás nincs.

Az 1003. évben [1]) III. Murád szultán idejében, mikor az albán Szinán pasa volt a fővezér, az ellenség hét király vezetése alatt ostromolta Székesfejérvárt s egyetlen követ abból le nem szakíthatott. Míg ezek a várat vívták, azalatt Szinán pasa tengernyi haderejével megérkezvén, Veszprém és Palota várakat elfoglalta és Székesfejérvár felszabadítására sietett. Előzetesen már kétezer kocsi eleséget és 8800 gyalogos katonát küldött segítségül Székesfejérvárra. Az ellenség a vár ostromát abbanhagyta s az iszlám sereg ellen ment és Szinán pasa táborával megütközött. Allah kegyelme azonban nem segített, mert az iszlám sereg az ellenség elől megfutott, Szinán pasa tehetetlen volt s hét órai harcz után maga is Budára futott. Az ellenség ekkor Palota várához ment s nagy csatározás után hetven nap alatt Palota várát újra elfoglalta. Parancsnoka, a pécsi bég, a mohácsi bég mind vértanúk lettek. A téli időszak megérkeztével, Kászim napja [2]) után a tizenhetedik napon az ellenség újra Székesfejérvárt ostromolta. Midőn azonban a vár alatt megállapodva látták, hogy a korábban ásott ostromsánczoknak semmi nyoma sem maradt meg, ekkor az összes hitetlenek összegyülekezve tanácskoztak: »Ime a tél megjött, a törököt igazán szétvertük, megszalasztottuk, Palota várunkat visszafoglaltuk, ha azonban most Fejérvárba vivő ostromsánczot kezdünk ásni, az egy hónap alatt sem lesz meg, három-négy nap mulva pedig már hó és eső esik.«

Míg ők így tanácskoztak, azalatt az ostromlottak is tanácsot tartottak s valamennyien egy szív és egy lélek levén, hajnalban, mikor az ellenség még aludt, hatszáz báljemez ágyúval egyszerre lőttek s midőn az ellenséget pokolra vetették, a vár kapuit kinyitották s a segélyül jövő és a várban készen álló husz-harminczezer emberrel egyszerre Allah, Allah kiáltást hangoztatva, az ellenséget megrohanták és olyan kardvágásokat tettek rajta, hogy az leírhatatlan. Csak hét kapitány futott el hétszáz hitetlennel, a többi pedig gyalog levén, a fejérvári mezőn hullott el. A jegyzékben az van írva, hogy 47.000 ellenség pusztult el. Palotai külváros, Besli külváros kapuinak jobb- és baloldalán fenyőpóznákra feltüz-

---

[1]) 1594. Kr. u.

[2]) Kászim napja október végén volt, ekkor szokott a török sereg téli szállásokra vonulni.

delve voltak az ellenség fejei, mintha valami nászéj lakodalmi menete lett volna. A piszkos hullák Bagdala [1]) mezején hét helyen *hunka,* [2]) vagyis halmok gyanánt voltak összehordva. Ily módon Székesfejérvár az ellenség gonoszságától megszabadult.

Végre az 1010. évben, midőn Güzeldse Ibráhim pasa nagyvezir elhunyt, III. Mohammed szultán pedig a vezirséget Jemisdsi Haszán pasának adta, az ellenség Székesfejérvárott győzedelmeskedett, a várat hatalmába kerítette s azt kedve és akarata szerint megerősítette. Az ellenség már Ibrahim pasa idejében hét hónapig ostromolta Székesfejérvárt s az ő betegsége alatt el is foglalta s a várbelieket mind kardra hányta. Jemisdsi Haszán pasa ugyan segítségére igyekezett menni Székesfejérvárnak s az ellenség táborát hat oldalról megrohanta, de mivel az ellenség elzárt táborban, az iszlám sereg pedig nyilt helyen volt, azért bár estéig nagy ütközet volt, éjnek idejére abban kellett hagyni az ütközetet. Virradatkor a miéink újra ütközethez kezdettek s abban a szándékban voltak, hogy az ellenséget táborában megtámadják, csakhogy az ellenség éjszaka minden szekerét táborba vonta. A csatatérről nyugoti irányba húzódott folytonosan harczolva s midőn a székesfejérvári síkság vége felé érkezett, táborát egyenesen felállította s négy irányban tűzszórókat működtetett. A budai vezír Mohammed pasa zászlóalja az ellenségre hirtelen rohamot intézett; a nagyvezir ketkhudája, Mohammed aga és Mohammed pasa vértanúk lettek, az ellenség pedig táborát törvezúzva Palota felé vezette.

Székesfejérvár abban az évben még az ellenség kezében maradt, Jemisdsi Haszán pasa pedig Budára tért vissza. Belgrádban telelt, tavaszszal pedig az egész iszlám sereg kivonult a kaszárnyákból s az 1011. évben [3]) Székesfejérvár elfoglalására ment. Midőn Jemisdsi Haszán pasa Budára érkezett, Távil Mohammed pasa budai váli az előcsapatot magához vevén, Székesfejérvár alá jött s a rumilii és budai sereggel a vár déli részén levő *Uzun város* előtt ütötte fel sátorát. Azon napon az ellenség által ujonnan épített bástyát elfoglalták s ostromsánczokba mentek s a Battyán nevű kapuhoz jutván, a várat onnan kezték vívni, mivel Szulejmán khán is onnan hódította meg s azt mondta: »A várhoz a győzelem csak innen vezet.« Valóban a sereg e kaputól az ágyúk által nyitott résekre

---

[1]) Törökül: باغداله E helyről közelebbi meghatározás nincs.

[2]) A kéziratban ez a szó van: هونقه (hunka), melynek magyarázatát később maga az író adja, midőn az alföldi városokról szól.

[3]) 1602. Kr. u.

rohanva, Batal-bástyát elfoglalta s a nagyvezir e bástyán egy sátort vonatott fel s az összes harczosoknak ajándékokat osztott. A bástya összes ágyúit a vár belseje ellen fordították s a vár belsejét vívni kezdették. Erre az ellenség lelke felgyuladván, mind fellázadtak s a *fő gróf* [1]) nevű kapitányhoz jövén, így szóltak: »Mikor mi a várat elfoglaltuk, a várat szerződéssel nekünk átadó törököknek kegyelemkérésére nem tekintettünk, hanem valamennyit kardra hánytuk. Most pedig a török várat erőszakkal veszi el majd tőlünk, mivel császárunk Iszfáds királyával harczban levén, képtelen arra, hogy nekünk segítséget adjon. A míg becsületünk még helyén van s a törököt fel nem haragítjuk, adjuk át a várat kegyelemre, hogy a megsemmisülés helyett megszabaduljunk.«

Hét alávaló hitetlen ki is jött s a kegyelmi feladásra esküt és igéretet téve, a katonaságot a várba hívták. Az összes hitharczosok erre azonnal a várba mentek s a szertárt és a kincstárat lefoglalták. Az ellenség azon napon könnyű felszereléssel Palota várába ment.

Ime! az 1011. évtől kezdve ez a vár folyton iszlám kézben van. Hébe-korba a hitetlenek nehányszor ellene jöttek ugyan és kerülgették azt, de azután vesztesen és megtörve távoztak.

Székesfejérvár eseményeit röviden oly módon írtam le, miként azt az öregektől hallottam, mivel utitársunk, a szultáni kamarás, a rábamelléki harczba menni szándékozott s nagyon sietett.

Székesfejérvár kormányzói. Székesfejérvár a budai *ejáletben* külön pasasági székhely; kormányzójának jövedelme 600.000 ákcse, a ki kétezer *dsebeli* katonával őrzi a várat; van 12 ziámetbirtokosa és 255 timárbirtokosa. Van alajbégje, cseri-basija. Törvény szerint a dsebelikkel háromezer katonája van, kik a vár védelmére vannak rendelve és sehová nem mennek. Van sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, ketkhudája, janicsár agája, három *oda* kapu-kulival,[2]) tüzérségi parancsnoka, dsebedsi-basija,[3]) várparancsnoka, 2800 várszolgája. Van összesen huszonnégy zászlós agája. Háromszáz ákcse fizetésű törvényszéki bíróság ugyan, de jövedelme kevés. Van mértékfelügyelő (muhteszib) agája, városi ketkhudája, vámfelügyelője, építészeti agája és 2000 szabadalmazott hitetlene.

---

[1]) Isolano János gróf várparancsnok.

[2]) *Kapu-kuli*, vagyis a Porta szolgája, zsoldos csapat volt.

[3]) *Dsebedsinek* nevezték a fegyverkészítőket. *Dsebeli* pedig a ziámet- és timár-birtokosok által jövedelmeik arányában kiállított zsoldos katona.

A vár földje és alakja. Egy termékeny síkságnak éppen a közepén áll. Körülötte egy *merhále* távolságra erdős és fás hely van s ennek közepén, termékeny vidéken, a Sárvíz folyó partján, nádas, mocsaras helyen, keletről-nyugotra hosszában fekvő igen erős vár, mely alakjára palaczkhoz vagy víztartó edényhez hasonló. Kerülete hatezer lépés. Akna- és ostromsáncz mind a négy oldalán lehetetlen, mert egészen mocsaras helyen van; árok egyik oldalon sincs. Mocsarának körületét egy nap alatt alig lehet végig járni, negyven-ötven rőf mélységű helyei is vannak, különféle halak élnek benne, de nem izletesek. A vár falai a mocsárban tíz rőf magasak, vastagságuk ötven láb; czementtel és mészszel épült erős töméšfalak. Erős vár ez, melynek falain, ha sátrakat húznak is fel, dsiridet [1]) játszhatnak a katonák. Kívül és belül cser- és tölgyfák vannak s ezekből a vár korhadt gerendáit évenkint megújítják. Kilencz nagy iszkenderi bástyája van, a főbbek ezek: Földbástya, Uláma pasa bástya, Batal-bástya, Karakas pasa bástya, Király-bástya, Terjáki Haszán pasa bástya; Arszlán pasa bástyája külön van, a várral nem érintkezik, de azért oly erős, mintha Jeedsuds [2]) bástyája volna. E bástyák mindegyikében negyven-ötven báljemez, német és magyar ágyú van, melyek mind oly fényesek, mint az arany. Van még öszszesen hatvanhárom kisebb-nagyobb ágyú.

Két kapuja van, egyik a *Budai kapu,* mely északkeletre néz, négyszeres, téglaboltozatú, girbe-görbe sikátorú, erős, új vaskapu. E kapu fölött levő toronyban egy fából készült kioszk [3]) van szórakozási helyül; az öreg emberek ott szoktak barátságosan elbeszélgetni. Másik kapuja déli oldalra Batytyánvár felé néz, a palotai síkra nyílik, girbe-görbe útvonalú, négyszeres vaskapu, melyet leírni nem lehet. A kapuk előtt kétszáz lépés hosszú fahíd van; mindegyik híd tizenhárom helyen csigákkal emelhető felvonóhíd.

Belső vár. A belső a nagy várnak keleti oldalán a kapukulik, dsebedsik és tüzérek által lakott kicsi erősség, mely azonban köröskörül nagyon erős. Minden oldalán őrszobák vannak s a janicsárok és más katonák egész reggelig a mohammedi szózatot [4]) hangoztatva őrködnek. Mivel ez nagyon határszéli

---

[1]) *Dsirid* a török katonák játéka volt, mely gerelydobásból és annak ügyes elkapásából állt.

[2]) *Jeedsuds,* a bibliai Magog. A muszulmánok szerint ő építette a bábeli tornyot.

[3]) Törökül: *Kösk,* melyből az európai nyelvekben használatos *kioszk* szó származott.

[1]) Törökül: *Benk-i Mohammed,* mohammedi kiáltás ezen szavakból áll: Egy az Isten, egy az Isten.

hely, azért huszonnégy vár-agája éjjelenkint körüljár s az alvó őröket megpírongatván, álmukból felzavarják és felébresztik. A Szulejmán khán idejebeli lázadástól fogva e belső várban keresztényeknek nem szabad lakni. A szabadalmas keresztényeknek a házai a következő főbb városrészekben vannak: Batal-kapu városrész, Karakas városrész, Palotai városrész.

Dsámijai. Összesen négy dsámija van. *Szulejmán khán dsámija* a régi időben magas boltozatú híres templom volt. Ennek építkezését és alakját, különféle hasonlíthatatlan formáit, ha a valóság szerint írnánk le, egy terjedelmes kötet lenne. Széltében-hosszában különféle vésett művekből, csillogó drágakövekből összeállított fényes dsámi ez, melynek azonban kupolája nincs. Nagy, magas, téglaépítkezésű, négyszögű harangtornya van, mely jó mináret. Az óra is ezen van; ez óra harangjának hangja egy konaknyira is elhallatszik. Ennek a minaretnek magassága éppen 220 láb s lépcsőkön kell felmenni. Én szegény is felmentem s Fejérvár várát onnan áttekintettem; egy vizes palaczkhoz hasonlít ez, melynek vékony torka Battyán vára felé van, a szőllők felé eső része pedig olyan alakú, mintha az edény domborulata volna. E mináretről a Fejérvár földjén levő szántóföldek, rétek és a tulipánkert alakú szőllők, rácsos kertek úgy látszottak, mint a finom papiron a tarka festmények. Palota, Csóka,[1]) Vál, Dsámbek várak is összes hegyeikkel, erdőkkel feltüntek. E várnak semmiféle kilátásakadályozója nincs. Viruló síkságon, mocsárban fekvő, különös csodálatos vár ez.

A mináretről lejövén, a dsámi kapuja fölött olvasható írással a javítás- és átalakításra vonatkozó eme tárikhot olvastam:

A Teremtő kegyelmét elnyerted, abban nincs kétség,
Mivel Székesfejérvárott készítetted e nagy dsámit.
Eme két sorban így elmondtam a tárikhot,
Szószerint és képletesen, de mindegy a jelentés,
Az ezerhuszonkettedik évben fejeződött be az építés.
Istenhez mentél Áhmed bég, midőn újraépíted e dsámit.
1022. év [2])

Karakas pasa dsámija kicsiny és nem nagy sokaság számára való. *Veli bég dsámija,* ezt *rongált dsáminak* mondják. A keresztényeknek ez is nevezetes templomuk volt. *Meliász dsámi* templom volt és Szulejmán khán ennek egyik részében a jézusi isteni tisztelet végzésére engedélyt adott a keresz-

---

[1]) Csóka = Csókakő.
[2]) 1613. év Kr. u.

tényeknek. E templom közelében jelenleg egy magas kupola van s e kupola alatt van hetven-nyolczvan királynak sírja. Mikor utóbb a keresztény rájnames cselhez fordultak s a vár elfoglalásának szándékában voltak, akkor a világ uralkodója e titokról értesült s az összes bűnrészeseket megölette és boszúságukra templomukat elpusztította s hogy arról egészen kétségbeessenek, ezt a templomot fegyvertárrá és lőporraktárrá alakította át s beléje ezer *kantar* lőport helyezett el. Abban az időben e templomnak egy harangtornya volt, mely egész a Balaton tó keleti részéig ellátszott. Utóbb a lőporba a villám becsapott s a templom kupolája és tornya levegőbe repült és így elpusztult. Nagy Isten! a ki még a mostani állapotban látja is, az is megzavarodva, elbámulva nézi.

Azon oldal, hová a királyokat temetik, igen szép; mostanában is, ha egy király vagy királyfi meghal, holttestét e várba hozzák és gyászszertartásokat végezve, az említett sírboltba temetik; sőt *ezen Fejérvár földjét egymásnak ajándékul küldik* [1]) és kivántos kenőcs gyanánt szemeikre dörzsölik. Ennek egyetlen kövéért ezer fejet, egyetlen sorompójáért és fájáért százezer embert is örömmel feláldoznak.

A Székesfejérvárott eltemetett királyok nevei. Első a várat építő *Meliász* pap; azután *Lajos* király, a ki Jézus születésének 1506. évében született, szintén e Székesfejérvárott van eltemetve. Ennek a Lajosnak atyja *Lászlό* [2]) király és anyja *Anna aszon,*[3]) a ki Gállia királyának leánya volt, szintén itt feküsznek. Továbbá *Mátyás* [4]) király, a ki budai király volt s *Iszfáds* [5]) királyának országát is bírta. Ez annak a tévelygő királynak fia, a ki *Abul-fethtel* [6]) Belgrádnál harczolt. Atyja is, ő is itt feküsznek.[7])

A Mohácsnál Szulejmán khánnal hadakozó s ott elhalt Latos király tetemét Szulejmán khán küldötte Fejérvárra; a híres Szulejmán khánnak budai vezire Szulejmán pasa pedig *János* király holttestét küldte ide. Szulejmán khánnal Buda

---

[1]) Ez azt bizonyítja, hogy régi királyaink koronázó és temetkező helyét a magyar nép nagy kegyeletben tartotta.

[2]) László alatt II. Ulászló értendő.

[3]) Törökül: عنه اصون (Anna asszon).

[4]) Törökül így van írva: ماتشى, a mi nyilván íráshiba.

[5]) A török történetírók sokszor említik اسفاج tartományt, de nem lehet megállapítani, hogy mit értenek alatta.

[6]) *Abul-feth,* annyit jelent: a hódítás atyja; ez II. Mohammednek, Konstantinápoly meghódítójának a neve.

[7]) Ez tévedés, mert tudvalevőleg Hunyadi Jánost nem Székesfejérvárott temették el.

alatt harczoló *Ferdinánd* király is itt fekszik,[1]) Ferdinándnak fia, *Miksi*[2]) király is itt van. Utóbb mivel Székesfejévár az oszmanok kezébe került, a királyok közül *Milen Bátori Miklóst,*[3]) Miklós Pelost[4]) Német-Ujvár várában temették el. A nagy János királynak fiatal gyermeke, *Menajos*[5]) király, a német császárnak Prankobruk[6]) városában nyugszik. *Areds*[7]) herczeg a német császár székvárosai közül való Prága városban pihen. *Bocskay* király Eper[8]) városban van. *Szonluk Gábor, Bátori Gábor, Khaliakri Gábor*[9]) noha Székesfejérvár trónjára kerültek, azért mégis Kassa városban haltak meg. *Zilkovszki* király, *Konszikoszki* király Székesfejérvárott haltak meg s itt feküsznek. *Bátori István* nádorispán Ispánia[10]) vilájet kormányzója volt és Székesfejérvárt a magyar király kezéből elvenni akarván, harczban volt vele,[11]) ő is itt nyugszik.

A főérseket,[12]) a mely czímet a római pápánál három fokkal alább levő papnak adják, ha meghal, a városon kívül temetik el, mivel Fejérvár jelenleg oszmán kézben van. *Mikhádi László*[13]) király, *Gorondi Miklós*[14]) király Tata várában nyugszanak. A nagy *Zerin* bán is Fejérváron nyugszik. Az itteniek közül ezek a híresebbek.

A dsámikon kívül van hat *závie*[15]) is, melyek közt híresebbek Karakas pasa závieje, Hadsi pasa závieje, Janicsár aga zavieje, Cseribasi závieje. Van három medreszeje, hét elemi iskolája és öt derviskolostora.

A budai kapun kívül levő Baba-tekke kisebb, de fényes kolostor, mely búcsújáróhely is. Néhai Gázi Szulejmán ebbe a kolostorban van eltemetve.

---

[1]) Ez is valótlan állítás, mint a következő is.

[2]) Törökül: مقشی (Miksi), Miksa király.

[3]) Báthory Miklós nevénél az érthetetlen *Milen* jelzőt másutt is említi Evlia Cselebi. L. i. m. 97. l.

[4]) Felismerhetetlen ferdítés.

[5]) *Menajos,* János Zsigmond nevének elferdítése.

[6]) *Prankobruk,* Brandenburg.

[7]) *Areds* herczeg, ismeretlen név, Evlia szerint Tokaj építője. I. m. 98. l.

[8]) Talán Eperjest akarja érteni.

[9]) *Szonluk Gábor, Khaliakri Gábor* ismeretlen nevek, miként *Zilkovszki, Konszikovszki* is.

[10]) *Ispánia vilájet,* azt jelenti ispánság tartomány. Báthori volt Ferdinánd nádorispánja.

[11]) Székesfejérvár János király pártján volt, azért akarta Ferdinánd elfoglalni.

[12]) Törökben: *Böjük irsek,* nagy érsek.

[13]) *Mikhádi László* volt Evlia szerint Sebes-Ujvár alapítója.

[14]) Talán Gara Miklós.

[15]) *Závie,* apró czellákra osztott muszulmán kolostor.

Van tizenegy csorgó kútja, melyek közt híresebbek: Karakas pasa csorgója, Dizdár aga csorgója és Hadsi pasa csorgója. A várban éppen 1100 alacsonyabb-magasabb, téglaépítkezésű szép ház van, valamennyi deszkazsindelylyel fedve. Ezek között Hadsi pasa palotája, az alajbég palotája, a cseri-basi palotája, Szürütlü Ahmed szipáhinak háza, mind szép, díszes kerttel ellátott, tágas épületek. Utczái mind kővel vannak fedve; széles és tiszta utak. Három fogadója van, továbbá szép fürdője, kétszáz díszes boltja.

Külvárosa. Székesfejérvárnak déli részén, a Battyán várába vezető hídnál nagy külváros van. Folyó mentén, mély mocsárban fekvő, szép és népes hely ez is. Köröskörül sövénykerítés fogja körül, tömésfala nincs. A sorompók és gerendák szögleténél mindegyik oldalon sáhi ágyúk [1]) vannak. Két kapuja közül az egyik délkeletre néz s ez Battyán várához vezet; fából készült kettős kapu, melynek nagy hídja van. Másik kapuja a nyugotra néző Palotai kapu; ez is kettős fakapu, csigákon járó nagy felvonóhíddal.

E külvárosban két muszulmán és hat keresztény városnegyed van; összesen 1180 háza van, többnyire szegényes deszkaházak, de nagyon tágasak. Két dsámija van: a Szurut dsámi, régies alakú, nagy sokaság számára való; másik a Palotai dsámi. Van öt mecsetje, egy kolostora és hatvan boltja.

Templomai. Három szép temploma van, kettő a szerbeké, egy a magyaroké.

Besli külváros. A Budai kapun kívül északra a keresztények idejében kétezer házból álló külváros volt. Mostanában néhányszor ostromot állott ki s mivel a hitetlenek egyszer-kétszer a várat e külváros felől foglalták el, azért elpusztult. Jelenleg mintegy száz háza, egy dsámija s egy kolostora maradt meg. A körülötte levő palánkának nyoma sem maradt, csársijának, bazárjának sincs semmi nyoma.

E Besli külváros keleti részén egy ágyúlövés távolságra levő helyeknek összes dombjain és hegyein mintegy kétezer szőllőkert van. Ezek mindegyikében van egy-egy nyárilakás, konyha és külön kút. Székesfejérvár népe három hónapig ezekben mulatozik. Mivel az ellenség százszor is rájuk tört itt és foglyokat vitt el, azért Kara Murteza pasa budai vezír e szőllőknek éppen a közepén egy magas dombra az isztámbuli vártoronyhoz hasonló kerek magas erődítményt építtetett. Ágyúkkal, százötven főnyi katonával, Buda felé nyíló kapuval ellátott erődítmény ez, melyben ötven vitéz éjjel-nappal őrködik.

---

[1]) Sáhi ágyúk, messze lövő török ágyúk voltak.

Utóbb, mikor a fejérvári szőllők annyira sokasodtak, hogy az erődítmény nem volt elég, akkor a jelenlegi *váli* Hádsi Musztafa pasa e szőllőknek alkalmas helyén egy másik tornyot építtetett, mely Murteza pasa tornyánál erősebb. Kapuja négy ember termetének megfelelő magasságú s felvonó kötelekkel húzzák fel. Ebben is ötven vitéz, ágyúk, puskák és más fegyverek állnak készen. Ha a szőllőkben időző emberekre ellenség tör, az ellenséget öt órányi távolból is meglátják s ágyút sütnek el és ezzel a szórakozó embereket mind az erődítmény alá hívják. Ha mégis előfordulna, hogy az ellenség foglyot vinne el, azt üldözőbe veszik és elbocsáttatják vele.

Válogatott gyümölcsei közül huszfajta ízletes szőllője, baraczkja, körtéje és sok szilvája van.

Levegője nagyon kellemes, azért az itteni magyar szépekhez hasonlók a végeken sehol sincsenek. A magyarok nagyon szabad és rakonczátlan természetüek ugyan, de azért nem neveletlenek és nem szemtelenek. Az asszonyok fekete *feredset* viselnek és széles, alacsony fezt tesznek fejükre; csársiban, bazárban soha asszonyt nem lehet látni. A férfilakosság rövid posztódolmányt visel, kapcsos nadrágjuk és színes posztókalpagjuk van. Az öregek fehér turbánt viselnek. Sarkantyús csizmában járnak.

Nyelvük. A város népe bosnyák, de *magyarul és németül szépen és jól tudnak,* törökül azonban nem igen tudnak, csak imígy-amúgy beszélnek. Nagyon barátságos, szelid és jó természetű emberek.

Igen gazdag hely ez, mezői termékenyek. Egy *oka* ²) fehér kenyér ára egy ákcse, egy *oka* marhahús egy ákcse, egy kocsi tök, dinnye öt ákcse.

Vértanú búcsújáróhely. Gázi Szulejmán pasa vértanú a Budai kapun kívül a kolostorban nyugszik.

Elindulás Székesfejérvárról. Hála Isten! Ebben a gyönyörű városban a vilájet kormányzójával, Hádsi pasával néhány napig mulattunk s mikor arról tanácskoztunk, hogy a kamarás agával a Rába folyó felé a nagyvezírhez induljunk, a vilájet előkelői mind így szóltak a kamarás agának: »Szultánom! Te a padisáhtól hatt-i seriffel ³) jöttél a nagyvezírhez, mi azonban a nagyvezír hollétét nem tudjuk. Innen befelé valahol Kjáfirisztánban van, mi tehát téged oda küldeni nem tudunk«. Mivel ilyen határozott feleletet adtak, mi tehát

¹) *Oka,* török súlymérték = 1·283 kilogramm.
²) *Hat-i serif* = magas irat.

abban állapodtunk meg, hogy néhány napig még Fejérvárott maradunk.

Isten rendelése folytán a Rába folyó partján levő *Vasvár* várától éppen ekkor érkezett meg ide a hitetlenek ruhájába öltözötten néhány kanizsai vitéz, kik a nagyvezírnek a következő magas levelét hozták: »Te, a ki Székesfejérvárnak pasája, Hadsi Musztafa pasa vagy, magas parancsolatom megérkezésekor egy perczig se késsél, hanem az iszlám-sereggel sietve élelmiszereket küldj. Ha hanyag és gondatlan lész, a fejed lemegy.«

Mihelyt ez a bizalmas magas parancs megérkezett, Hadsi pasa egy nap és egy éjszaka ötszáz négylovas kocsira mindenféle élelmiszereket és italokat felrakatott s még azon éjjel Hadsi pasával együtt ötezer válogatott katona kíséretében Székesfejérvárról a Rába vize felé indultunk.

Állomáshelyeink. Fejérvárról először délfelé mentünk egy óráig s Battyán várához érkeztünk. Itt is gyülekezett hozzánk katonaság s innen nyugot felé mentünk az erdőségeken át felfegyverkezve s 4 óra mulva *Palota* [1]) várához érkeztünk.

Palota vára. Építője László magyar király volt. Az 1004. esztendőben [2]) III. Murád szultán idejében Szinán pasa foglalta el egy hadjáratban ezt a várat. Jelenleg a budai ejáletben Székesfejérvár alá tartozó *szubasiság.* [3]) Vára a Palota hegy szélénél négyszög alakú, erős vár. Kapuja a keleti oldalon van s előtte az árok felett felvonóhíd. A várban mintegy 200 kicsiny ház, magtárak és Murád khán dsámija vannak. Hírneves és bátor vitézei az ellenséggel szüntelenül harczolnak. Palota, Battyán és Csóka váraknak 1200 katonája van, a kik a budai defterdároktól kapják zsoldjukat és élelmezésüket. E város kertjei és szántóföldjei olyanok, hogy veteményekben hiányt nem szenvednek; különösen sok körtéjük van.

Hádsi pasa e várból ötven főnyi kíséretet vett kalauzul s nyugot felé a *Bakony* [4]) hegyei közé mentünk. Szilva, alma, körte, cseresznye, meggy, szamócza nevű gyümölcs temérdek van itt és a földön hever. Ezekből a gyümölcsökből ettünk és 3 óráig menve, *Csóka* [5]) várába érkeztünk.

---

[1]) Törökül: پولاطه (Polata).

[2]) 1595. Kr. u.

[3]) *Szubasi,* eleinte az utczák öntözésére felügyelő hivatalnok volt, utóbb rendőri szolgálatot teljesített. Később így nevezték a kisebb városok főtisztviselőjét. Mai értelemben megfelel e hivatalnak a rendőrkapitányi hivatal.

[4]) Törökül: باقون (Bakon).

[5]) Törökül: چاوقه (Csauka), vagyis Csókakő vára.

Csóka vára. Rum [1]) nyelven annyit jelent: Csipkebogyó vára s annyi igaz is, hogy hegyeiben sok dió és csipkebogyó van. Székesfejérvár alá tartozó szubasiság és helyettes biróság; parancsnoka és elég katonája van. Palota és Bakony hegyei közt egy magas dombon álló kicsiny, erős épületű váracska, de én be nem mentem. A várban III. Murád khán dsámija van, melyről midőn a mohammedi *ezán* [2]) éneklését hallottam, a vár felől kérdezősködtem. Az 1002. évben [3]) Fátih Szinán pasa hódította meg. Katonája elég van. E vár harczosai ismételten is elmentek az ellenség birtokában levő Tata, Pápa, Szent-Márton és Győr vára alá s ott raboltak, azután pedig mint a sólyom a fészkébe, úgy jöttek ők is vissza. Az ellenség ismételten is kényszerült e szót mondani: »kegyelem!« Egyetlen kapuja keletre néz; hadi szertára, mindenféle készlete és élelmiszere bőven van. Ennél előbbre nekünk már nincs várunk, mert ez annyira a határszélen van, hogy ide minden oldalról az ellenség kakasainak hangja hallatszik.

Innen húsz embert vittünk magunkkal kalauzokul s hegyek- és sűrű erdőkben teljes hét óráig mendegéltünk. Mikor lovaink kissé kipihenték magukat, ismét tovább haladván, *Csobanicssza* [4]) várához értünk. Ezt is Szinán pasa foglalta el, jelenleg azonban német kézen van. Battyán-oglu területén, égig érő magas hegytetőn, igen erős négyszögű vár ez. Mikor a mi iszlám seregünk elvonult mellette, ötven ágyúlövést tettek. A vár bástyáit és ormait keresztes zászlók diszítették s katonáik hangyák módjára viaskodásra és harczolásra készen voltak.

Azután *Kis-Vázson* [5]) várához értünk. Ez a német császáré, de Battyán-oglu uralma alatt áll. *Tábieszne* [6]) vára is a császáré és Battyán-oglu uralma alatt van. Ez a Balaton-tó partján nagyon erős palánka. Ennek a hegyeiben egy éjszaka aludtunk. A következő napon *Marcsil* [7]) várához értünk. *Marcsil* vára Szulejmán khán idejében elfoglaltatott, de azután az ellenség elvette s jelenleg is a hitetlenek kezében van. *Nemrudi* tűz füstje szállott fel belőle, mert a tatár sereg e várat

[1]) Rum = görög.

[2]) *Ezán,* imádságra hívó ének, melyet a műezzinek a minaretekről mondanak le.

[3]) 1593. szept. 26—1594. szept. 16. Kr. u.

[4]) Törökül: چوبانچسه (Csobanicssza).

[5]) Törökül: كوچوك وازون (Kücsük Vázon), Kis-Vázson.

[6]) A török kéziratban طابيەسنه van. Ez a vár Tapolcza. Más helyen *Tábiesze* alakban fordul elő.

[7]) A kéziratban: مارچيل (Marcsil).

felgyujtotta. Azután *Sümeg* [1]) vára van, mely szintén a németeké. Az ég csúcsáig felérő erős vár ez, de az iszlám sereg ezt is felégette s oly nagy tűzzel égett, hogy két órányi távolra is ellátszott.

Székesfejérvártól eddig eljöttünk s Isten csudája! sem hitetlennel, sem muszulmánnal nem találkoztunk, a kitől értesülést szerezhettünk volna. A következő napon tanácskoztunk s abban állapodtunk meg, hogy a Balaton tó partján menve, déli irányban a Rába folyó partjára menjünk. A magunkkal hozott élelemből öt-hat rakományt már megettünk s a kocsikat ott hagytuk, mivel eső kezdett esni.

Megérkezésünk a nagyvezirhez. Azon napon kilencz órán át mentünk s alkonyatkor egy pusztaságban megállapodtunk. Elől menő kalauzaink két embert hoztak s ezeket kikérdeztük. »Reggel a török sereggel találkoztok, azonban az éhségtől sok emberük és lovuk elpusztult már. A Rába folyó partján mennek«, mondák ők, s e hírre mienk lett a világ. A pasa ez embereket meglánczoltatta s letartóztatta. Reggel, midőn megindultunk, ezeket a foglyokat kalauzokká tettük s ily módon haladva, csakugyan rátaláltunk az iszlám seregre. Mindnyájan gyalog, készen álltunk a nagyvezír üdvözlésére. Először a kamarás aga, azután Hadsi Musztafa pasa és az alajbégek s utoljára én szegény is mind megcsókoltuk a nagyvezír térdét, a ki lovon ült.

»Isten hozott Hádsi Musztafa, hol van az élelmiszer?« mondá. Hádsi pasa válaszolá: »Uram! ötszáz kocsi élelmet hoztam, ime itt van«. A nagyvezír ekkor leszállt lováról s botját kezébe véve, ötven kocsival a janicsárok csapatának, ötven kocsival a lovasságnak, ötven kocsival a vezíreknek, ötven kocsival a mir-i miránoknak, ötven kocsival a topcsik, dsebedsik és egyéb népnek és ötven kocsival saját népének azonnal kiosztatott s azután ismét lóra ült. Az oszmán sereg az éhség miatt majd elpusztult. Hála Isten! a mi seregünk szerencsésen és gazdagon érkezett meg és új életet adtunk beléjük. Az éhes katona rossz.

A kamarás aga a nagyvezírrel ellovagolt s egy óráig együtt voltak. Az egész iszlám sereg megállt a Rába folyó partján s átellenben a király százezernyi hadserege is felütötte sátorát. Én szegény a lovászoktól kérdezősködtem a helyzetről s ők ilyen értesítést adtak: »Vallahi! tizenöt napja már, hogy mi

---

[1]) A török kéziratban: شيمك (Simeg), vagyis Sümeg. A veszprémi püspökök vára volt. A vár már a XIII. században megvolt. Történetét legujabban megírta Békefi Remig, A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907.

a Rába folyó innenső partján tanyáztunk, az ellenség pedig a túlsó oldalon tartózkodik. A táborból egyetlen ember sem tudott kimenni, azért a katonák közül már sokan elvesztek az éhség miatt.« Nekem szegénynek igen sok élelmiszerem volt s abból kegyes uraimnak és barátaimnak ajándékokat adtam; meg is örültek neki. Kalandjaimat pedig Ibráhim ketkhudának és a nagyvezirnek egyenkint elbeszéltem.

A következő napon, mikor a Rába-parton való továbbindulásra a trombitát megfujták, oly irgalmatlan zápor esett, mintha vízhordók [1]) öntötték volna. Azután pedig oly heves szél fújt, hogy a katonaság sem éjjel, sem nappal a szemét sem nyitotta fel. A teherhordó állatok és szekerek mind a sárba sülyedtek, ugyannyira, hogy Mohammed népe kétségbe esett az életéről. E közben oly nagy szükség mutatkozott az iszlám seregben, hogy egy adag ló-abrak egy piaszterbe került. Mivel az élelmiszeres hajók a Mura [2]) folyó partján levő *Miszlovon* [3]) kikötőjéből visszatértek *Eszékre,* ez okból lett az éhség. Az ellenségnek városai, falvai és várai feldúlattak s mivel azok elpusztultak, ezért valamennyien életükről aggódva, a meredek várakba zárkóztak, némelyek pedig földönfutókká lettek. Az éhség- és szükségnek ez is egyik oka volt. E nagy zápor alatt Gürdsi Mohammed pasa és Iszmáil pasa *Peleske* vára alól elvonulván, az ellenséggel megütköztek s mind a két részről sok ember esett el, de azért a csatatér az iszlám harczosoké maradt, a hitetlenek nagyobb része pedig a Rába folyón keresztülmenvén, megfutott. Ezen a helyen történt, hogy a Rába folyó túlsó oldalán néhány ezer főnyi ellenség a dobot veretve, feltünt, a mire a nagyvezír is oda jött s egyik oldalon az oszmanlik, a másik oldalon pedig az ellenség nyargalva, mentek előre. A különösség abban volt, hogy az ellenség felől a nap ragyogóan sütött s a szép időben erősen porzott, mifelőlünk pedig a katonaság tenger mélységű sárban járt. A sok esőzéstől a Rába folyó kiáradni kezdett, mintha Dsihon, Nilus vagy Eufrát [4]) lett volna. Az erőltetett menést sem öreg, sem ifjú nem bírta ki. Mintegy ezer *kühejlán* [5]) ló az éhség miatt naponkint elsülyedt az iszapba s ezer iszlám katona gyalog maradt. Minden sátor a vízben megannyi buboréknak látszott.

---

[1]) Keleten az utczán bőrtömlőkben hordozzák az árusítók a vizet s ezeket az árusítókat *szaka* néven ismerik.

[2]) Törökül: موراوا (Murava).

[3]) Török kéziratban: مسلووون (Miszlovon).

[4]) Törökül: Ferát.

[5]) Kuhejlán, ismeretes arab fajú ló.

Az iszlám hadseregen az éhség miatt oly gyengeség vett erőt, hogy jeles és kiváló harczosokat egy-egy fának árnyékában a sárban hagytak s azok jajgatva, nyögve ott maradtak. Néhány ezer kocsi és bivalyos szekér elsülyedt a sárban s féltékenyen őrzött, értékes, finom tárgyak fonott kosaraikkal együtt elsülyedtek. Némelyek azt mondva: »Ne maradjon semmi vagyonom«, podgyászukat felgyújtották s azok füstje az ég felé szállt. A Rába folyó partján tartózkodva, hét nap és hét éjjel szenvedtük ezt a nyomorúságot és gyötrelmet. A túlsó oldalon az ellenségnél pedig folyton tánczoltak s zene-, trombita- és fuvolaszó mellett csapatonkint felvonultak. Sem azoktól mihozzánk, sem mitőlünk azokhoz egyetlen ágyú- vagy puskalövés nem történt, sőt az ellenség némely határszéliekkel beszélgetett is a vizen keresztül, mivel a Rába folyó szélessége csak mintegy száz lépés. Ezen a helyen az utakon való járás még nehezebbé vált, azért a hadi felszerelésből kétezer darab ágyúgolyót a földbe temettek. Kétszázezer nyílvesszőt és kétezer íjat s más néhány ezer hadi eszközt elégettek és a hadiszerek kocsijait is mind tűzre rakták s ily módon megkönnyebbültek. Áli aga dsebedsi-basi [1]) és Fazli ketkhuda hálásak is voltak ezért. Szegények! nem tudták, hogy ezzel a pusztítással Egyiptom kincsével felérő vagyon veszett el! Az előrelátó vezír a tatár khánfiút magához hivatván, Áhmed aga defterdárnak megparancsolta, hogy a tatár seregnek fejenkint minden lóért egy-egy vörös aranyat adjon, s a defterdár ily módon háromezer lóért naponkint háromezer aranyat fizetett ki, melynek fejében ötven zárbuzán ágyút, hét darab báljemez ágyút és négy darab kolumburna ágyút vontattak s naponkint az ellenséget megelőzve, érkeztek egyik állomáshelyről a másikra.

E közben Kanizsáról és Szigetvárról ezer kocsi élelmiszer érkezett s vígság volt. Ámde újra nagy esőzés kezdődött s naponkint ezerféle kínlódást és gyötrődést kellett elviselni. Ennek a Magyarországnak földje eredetileg mocsaras volt s erdőségek is sűrűn vannak s ott kevés terménye van. Néhol a földje hepe-hupás és téli időben ezeken a hepe-hupás helyeken járni igen fárasztó. A katonaság megunván ezt a felfelé, lefelé menő utakon való járást, az erdőket letördelte s fából és levelekből hídakat készítve, nehéz utazást végzett. Ez állomáshelyen tehát az utazás akadályainak megszüntetése végett a nagyvezír Iszmail pasát, a budai vezírt és Gürdsi Mohammed pasát, a hálebi vezírt a hadsereg előcsapatául rendelte ki és meghagyta nekik, hogy a muszulmán harczosok

[1]) Dsebedsi-basi, a hadiszerek felügyelője.

könnyebb menetelése végett az utakat tisztítsák meg, a hol pedig szükséges, hidakat készítsenek. Azon éjjel ismét oly nagy eső esett, hogy a lovak álló helyükön egész a haslóig lesülyedtek. Végre nagy sietséggel *Zakanvár* [1]) várához értünk. A vár lakosai elhagyván a várat, elfutottak, hadseregünk pedig, mint mikor az éhes farkas a juhot megtámadja, úgy esett a várnak s a pinczében igen sok kincset s finom szöveteket talált. Az éhség miatt azonban élelmiszert kerestek. Az elmenekült kapitány palotájának pinczéiben néhány elgyengült hitetlent találtak s ezeknek útmutatása mellett annyi kincset és élelmiszert találtak, hogy a hadsereg egészen meggazdagodott.

Innen elindulván, az előre küldött Iszmáil pasa által elkészített hidakon keresztülmentünk s újra a Rába folyó partján haladtunk tovább. Végre a süppedékes sáron és gázlókon keresztülhaladva, a huszonegyedik napon a folyó partján megállapodtunk. Azon napon az esőzés is megszünt s oly derült idő lett, hogy azt leírni nem lehet. Természetesen mindenki vígan volt, mert a ruháját megszárogatta és meleg ételt evett. A hírnökök kikiáltották, hogy három napig lesz itt pihenés. A folyó nyugoti oldalán három órányi távolban *Német-Újvár* [2]) vára is látható volt. Az ellenséget a túlsó oldalon sehol sem lehetett látni, készületeket tettek tehát a folyón való átkelésre és a nagyvezír háromszáz vitézt a túlsó partra küldött. Észrevették, hogy a folyón csakis a kengyelig ér az átjáró hely vize. Az összes díWántagok és öregek tanácskozásra gyültek össze s megállapodásuk így szólt: »A Rába folyón hidat kell késziteni és *Német-Újvár* alól Bécs várához menjünk s azt ostrom alá vegyük.« Azt azonban egyik sem gondolta meg, hogy a téli napokban hogyan fognak majd Bécsig és Prágáig elmenni, mikor a katonaság a tél óta már a harmadik hadjáratot végezte s nagyon elgyengült. Gürdsi Mohammed pasa, Iszmáil pasa senkinek sem szóltak egy szót sem, azért ilyenféle határozatokat hoztak a tanácskozásban: hogy mivel ma péntek van, harczolás ne legyen, hanem holnap, szombaton menjünk át a folyón s *Kjáfirisztánt* [3]) pusztítsuk el. Ma a folyón néhány helyen hidakat készítsenek s a hídfőkhöz sánczokat ássanak. A katonaságnak azonban semmi kedve nem volt a harczoláshoz.

[1]) A török kéziratban ez a hely így van írva: زقان وار (Zakanvár); bár *Zákányt* lehetne ezalatt érteni, mégsem lehet ez a Dráva melléki Zákány, hanem más valamely vár, valószínüleg *Szakony* falu a Rábától délre.

[2]) Törökül: نعمت اويوار

[3]) *Kjáfirisztán* = hitetlenek országa.

Én szegény látván ezeket a zűrzavaros, helytelen tervezgetéseket, hogy az élelmiszerekben való hiánytól és nélkülözéstől megszabaduljak, azon ürügy alatt, hogy helyet változtatok, tizenhat lovammal és tíz szolgámmal a tatár táborba mentem át s velük az ide-oda költözködés szenvedéseit és bajait elfeledtem. Két szolgámmal azonban a nagyvezírnek és Ibráhim ketkhudának környezetéből azért el nem váltam. Szombat volt a megállapított nap; a *csausok* [1]) már pénteken kihirdették a parancsolatot, hogy másnap ütközet lesz s mindenki felszerelve magát, felkészülődjék arra. A nagyvezír Áhmed pasa defterdárnak kiadta a rendeletet, melynek folytán sátora előtt tizenötezer katona gyülekezett össze és ágyúdeszkákat kötelekkel összekötözve, hamarosan hidat készítettek. Nyomban erre a janicsár hadosztályból *Abdi aga számszundsi basi* [2]) tíz *oda* janicsárral lassan-lassan a hídon keresztülvonult és a túlsó oldalon ostromsánczba ment. Azután néhány ezer lovas is átment a túlsó oldalra.

Hogy valamit szerezhessek magamnak, én is átmentem velük s nyugot felé sietve, még délelőtt Német-Újvár alá érkeztem. Egy nagy síkságnak nyugoti részén magas és meredek szikla fölött, fehér hattyú gyanánt álló erős vár ez. A város a Német [3]) folyó partján kertek között van. Hirtelenében a város széléhez, egészen az ágyúk elé mentem s különféle értékes tárgyakon kívül száz tiszta német foglyot is elvettem. Visszatéréskor egy paripán egy kicsiny sapkájú német fiúcskát is láttam. Mikor ez meglátott engem, mellém jött s megadta magát. Ezután sietve a Rába folyó partjára tértem vissza s a nagyvezír elé mentem. Zsákmányolásomnak igen örült s az ellenség felől kért tőlem híreket. Én elmondtam, hogy foglyaink beszéde szerint holnap már látható lesz. Azonnal megparancsolta tehát, hogy még egy hidat készítsenek. Mi utánunk zsákmányolási szándékkal még igen sok katona ment át. E közben látható volt, hogy az átelleni oldalon tízezer főnyi gonosz ellenség trombitaszó mellett csapatonkint sorban érkezik. A nagyvezír táborában háromszáz kisebb-nagyobb ágyú állott készen az ellenséggel szemközt s ezeket az ágyúkat mind sorban elrendezték. Az átelleni oldalon az ellenségnek tapasztalt és edzett gyalogos katonái és lovasai kezdtek itt-ott feltünedezni és különféle hadi játékokat mutattak. Gürdsi

---

[2]) *Csaus,* udvari szolgálatra alkalmazott katonai tisztviselő.

[3]) *Számszundsi basi,* a janicsárok egyik ezredének, az úgynevezett vadászezrednek parancsnoka.

[1]) Törökül: نمت (német). Így nevezi a Német-Ujvár mellett elfolyó patakot.

Mohammed pasa és Iszmáil pasa a nagyvezír sátrába menvén, így szóltak: »Szultánom![1]) ezt a szemközt levő ellenséget támadjuk meg, törjük össze; parancsold meg tehát, hogy az iszlám sereg menjen a túlsó oldalra.«

Haditanács a nagyvezírnél. A nagyvezír igen sokat töprenkedett s néhány tapasztalt és jártas emberrel tanácskozott. Khajli efendi így szólt neki: »Szultánom! Ma péntek van, tehát ütközet nem lesz, hanem holnap lesz majd a csata, — így rendelkeztél. A táborban nem is maradt senki, hanem drága gyöngyhöz hasonló rendeleted szerint a hitharczosok szerteszétmentek. Ez az ellenség csak cselvetésből jött elő, hogy ürügye legyen az ütközetre. Ha sereget küldve ellenük, megütköznénk velük, akkor leshelyre csalogatnák katonaságunkat, a mitől a felséges Allah óvjon meg. A régi padisahok, vezírek és hitharczosok véleményével nem egyezik meg, hogy pénteki napon ütközet legyen.« Midőn Khájli Cselebi ilyen határozott választ adott, Iszmáil pasa így szólt: »Ejh! mohammedánok! ez az iszlám vitézség? Ilyen nagyvezír jelenlétében ennyi ellenség Allah prófétájának zászlója ellen lovát tánczoltatva menjen-e s a túlsó oldalon levő janicsárokat megsemmisítse? A padisáhnak vajjon micsoda feleletet adtok majd?« Ezt haragosan mondta s különféle feleleteket adott még.

Végre a nagyvezír rokona, Kazándsi-záde Szulejmán aga így szólt: »Arra mondtuk el a Fátihát[2]), hogy ne mai napon, hanem holnap legyen az ütközet s a katonaság nincs is a táborban. A túlsó oldalra kevés katonasággal menve, ha a zászlót vagy a hadsereget valami sérelem érné, a helytelen eljárásért nem a padisáhnak, de a padisáhok padisáhjának hogyan feleltek meg majd?« Mikor ezt a világos véleményt elmondta, a janicsár aga Szalih pasa kezdett szólni: »Nézd, Uram! janicsárjaid ott átellenben megsemmisüljenek-e? Szulejmán törvénye szerint azoknak tartalékjai a lovas katonák, menjenek át tehát a janicsárok segítségére.« Erre több oldalról mondták: »Törvény az, hogy a lovas sereget a janicsárok segítségére kell küldeni.« Azonnal ki is adatott a rendelet a lovas katonaságnak, a nagyvezír katonaságának s a többi vezírek és mir-i mirának csapatainak.

Az iszlám sereg nagyon elcsudálkozott. »He! lelkem! Az ütközetnek holnap, szombaton kell lennie s mi mégis most menjünk a túlsó oldalra? Csak legalább a tatár sereget értesíthetnénk!« S különféle ócsárló szavakat mondogattak.

---

[1]) A töröknél szokásos udvarias megszólítás.
[2]) *Fátiha*, a győzelemért mondott imádság.

Végre tehát pénteki napon az elfáradt, elgyengült katonaság a Rába tengernyi vizének nekiment s már előbb átnedvesedve, átázva, három helyen az átvágó utakon a Rába folyón keresztülment s a janicsárok sánczai mellé húzódva, a janicsárok tartalékjául felállott. Összes gyalogságunk[1]) is a könnyű kötelekkel összekötözött hídon keresztülment s a túlsó oldalon a temérdek katonaság elhelyezkedett s mindenki elfoglalta a maga helyét s a csausok is kirendeltettek. Iszmáil pasa és a boszniai alajbég, Iszmáil bég a hadsereg előcsapatául rendeltettek ki s így az iszlám sereg készen állott.

Eközben néhányan egy helyre gyülekezvén, tanácskoztak s mintegy ötszáz vitéz előrement s egy várost megtámadtak és kirabolták, a falvakat felégették. Viaskodva, csatázgatva szerencsésen, néhány fejet és foglyot hozva, a nagyvezír elé jöttek s bőséges ajándékokat, kedvezést, kitüntetést kaptak, azután pedig ismét átmenve, helyükre állottak.

---

[1]) Ez csak egyszerű elszólás az író részéről, hogy az egész gyalogságot átvezették a Rábán, mert az csak szándék lehetett a töröknél a győzelem esetén.

III.

A szentgotthárdi ütközet.

A szentgotthárdi ütközetet a történetírók közül sokan Montecuccoli legfényesebb haditettének tartják. Első sorban maga Montecuccoli gondoskodott róla, hogy ez a vélemény keletkezzék. Maga megírta hadjáratának[1]) és különösen az ütközetnek történetét és úgy látszik, ügyesebb író volt, mint hadvezér.

Számos egykorú leírás maradt fenn ez ütközetről, részint szemtanúk elbeszélése, részint az eseményekhez közel álló egyéneknek közleményei. De mindezekhez a leírásokhoz határozottan új adatokat közöl Evlia Cselebi, a ki jelen volt az ütközetben. Az ő leírása, legalább a török hadsereg mozdulatairól, csapatbeosztásáról, részletesebb minden más írónál.

Török íróknál nagyon is szokatlan őszinteséggel mondja el azokat a hibákat, miket a török sereg vezérletében ez alkalommal elkövettek. A török haderő hiányt szenvedett az élelmiszerekben s fejetlenség és zavar volt a csapatok elrendezésében. Mindezekhez járult még az a leverő hír, a mely ugyan nem volt igaz, de mégis félelmet keltett a törököknél, hogy Zrinyi Miklós, a törökök réme, a táborba érkezett.[2]) Ez a hír oly erősen

---

[1]) Commentarii bellici. Viennae, 1718.

[2]) Ragguaglio dell' ultime guerre di Transilvánia et Ungaria tra l' imperatore Leopoldo Primo, il Gran Signore de Turchi Echmet Quarto, Giorgio Rakozi et altri successivi Principi di Transilvania. Del Conte Mauritie Nitri. In Venetia 1666. Ez az érdekes olasz munka, mely a szent gotthárdi ütközet után két évre már nyomtatásban megjelent Velenczében, a 188. lapon ezt írja: »si levò una voce che il Conte Zrino gionto improvisamente dall' altra ripa del fiume; questa voce benche falsa, creduta per vera, quanto accrebbe il coraggio à christiani tonto scemò l' ardire alli Turchi.«

tartotta magát, hogy Evlia Cselebi határozottan állítja is, hogy Zrinyi a keresztény táborban volt. Zrinyinek csupán a neve is felért egy hadsereggel, oly félelmes alak volt a törökök előtt.

A keresztény sereg győzelmét[1]) Evlia Cselebi nem Montecuccoli ügyességének, nem is a német sereg vitézségének, hanem jobban inkább a »piros ruhás, parókás« francziáknak tulajdonítja, a kiknek segítő csapata szintén ott volt a szentgotthárdi ütközetben.

Evlia Cselebi munkájának ez a fejezete nemcsak történeti szempontból, hanem leírásánál fogva is érdekes.

A török sereg vereségét maga Montecuccoli nem tartotta oly nagynak, mint a minő valóban volt, mert a visszavonuló törököket nem merte üldözni.

Az ütközet után hirtelen megkötött ideiglenes békét a nagyvezír olyannyira titokban tartotta, hogy Evlia Cselebi sem tudott róla semmit, mert többször említést tesz a békekötési kísérletekről, a császári követeknek a nagyvezírhez jöveteléről, de egy szóval sem mondja, hogy az ideiglenes békeszerződés már megvolt.

---

[1]) A keresztény sereg győzelmét a török írók közül egyedül Evlia Cselebi mondja el őszintén. A többi török írók, még Rásid efendi is csak annyit vallanak be, hogy a Rába folyó balpartjára átment janicsár csapatot, mely csak csekély része volt a török haderőnek, a keresztények legyőzték ugyan, de a sereg zöme, »*a megszámlálhatatlan iszlám sereg* — mint Rásid efendi írja — *erősen megállott a helyén, hogy Isten segítségével a hit ellenségein boszút álljon, de a hit ellensége a túlsó partra átmenni nem merészelt.*« Sőt a jelenlegi török történetírók is a szentgotthárdi vereséget nem tartják nagynak, mert a békekötés olyan volt, mintha a török haderő győzött volna. Lásd Abduráhmán, *Tárikh-i devlet álie Oszmánie* munkáját. II. köt. 73. l. Konstantinápoly, 1897.

Ez ütközetre vonatkozó magyar munkákat l. R. Horváth Jenő i. m. II. 188. l.

I. A Rába folyó melletti ütközet elbeszélése.

Az ellenség mikor látta, hogy ennyi falu leégett s ennyi vagyon elpusztult, elkezdett a csatatérre vonulni. Ekkor a próféta dicsőséges zászlója is kibontatott és szabály szerint ketten a *Jánszorka Allah*...[1]) kezdetű győzelmi éneket kezdtük énekelni. A nagyvezír Hadsi-zádeja e közben így szólt hozzám: »Evlia efendi! Alláhra mondom, éhes vagyok, mire fordul el a helyzetünk?« — Én szegény: »Ejh! most van-e a helye azt mondani: éhes vagyok?« s a győzelmi szent éneket mondtam tovább és Allah prófétájának zászlója mellől nem távoztam. »E harczban egy óra mulva vagy győzelem vagy megadás lesz. Lássuk, a sors tükre milyen képet mutat«, mondám.

Az ellenségből egyszerre tízezeren mentek ki a csatatérre s ez a csatatér igen tágas volt, négy oldalról azonban sürű erdők övezték. Ebből az erdőből hirtelen öt-hatezer főnyi ellenség lovagolt elő s ezek erősen nekikészülődtek az ütközetnek. Az előcsapat az előcsapattal összekeveredett s egy szempillantás alatt kardot rántottak egymásra. Iszlám részről az *Allah, Allah* kiáltás hangja az ég csúcsáig felhatott s a budai, boszniai, egri és kanizsai hitharczosok egy percz alatt oly kardcsapásokat mértek az ellenségre, hogy az nem tudván, mire jutott, egészen porba sujtva lett. Hála Isten! a hitharczosok győztek és diadalmaskodtak s mindenki vígságban volt. A nagyvezír elé néhány ezer fejet és több foglyot hoztak. A nagyvezír a nyelvet hozóknak százával osztogatta az aranyat s itt-ott a hitharczosok a környéken raboltak is és különféle zsákmánynyal jövén, ajándékokat kaptak.

A hitharczosok, látva ezt a helyzetet, nekibuzdultak s harczolás végett még többen mentek át a Rába folyón. A nagyvezír társalkodójával, Hádsi-zádéval én szegény is a csatatérre mentem s megszemlélve láttam, hogy az ellenség elesett hullái, mint a meztelen juhok hevertek a földön. Minden fa árnyékában sok hulla feküdt s a nagyvezírnek azt a hírt hozták, hogy 9760 hulla volt ott. A muszulmán harczosok közül is 760 ember lett Allah útján vértanúvá. Én szegény eze-

---

[1]) Ez az arab ének így kezdődik: ينصرك الله نصرا عزيزا

ket a vértanúkat látva, így szóltam: »Nehogy a muszulmán harczosok ezeket a vértanúkat többnek gondolják, temessétek el őket azonnal.« S a janicsárok agája Szálih pasa azonnal széles gödröt ásatott és a kincstári aga a vértanúk derekáról az övet és fegyvereket leszedette s Hádsi-záde az imám[1]) teendőit, én szegény pedig a müezzin teendőit végezve, kiáltottam: »A vértanúk imájához!« S ekkor az összes vértanúkért az imádságot egyszerre elvégeztük és utána valamennyit ruhástól eltemettük.

Ezután a muszulmán harczosok csapatonkint erre-arra bátran pusztítani kezdtek, a mikor némely hitharczosok futva, nyargalva jöttek s hírt adtak, mondván: »Az ellenségnek nagy serege érkezik hat oldalról.« A nagyvezír ezt a vészes hírt hallván, a szegbánokat,[2]) száridseket[3]) mind a Rába túlsó oldalára küldötte s a janicsárok sánczai elé felfegyverkezve felállította. A hadseregnek tapasztalt és okosabb vitézei azonban még mindig nem érkeztek vissza az élelmiszerekért való kirándulásukból.

II. Az oszmán hadsereg megfutamodása a Rába partján.

E pénteki napon az iszlám sereg egy kissé győzedelmeskedett s a portyázók azonnal a környékre mentek rabolni és pusztítani; sőt maguk az emírek, a díván tagjai és a felügyelők is oly biztonságban gondolták magukat, hogy az ellenséget nem kísérték szemmel s a táborból zsákmányolás végett szerteszét mentek. S valóban az előbbi portyázók által futva hozott híradás szerint a csatatér nyugoti oldaláról, *Német-Újvár, Beslufa, Gravicsa,*[4]) *Prandapruk*[5]) felől a pokolravaló hitetlenek felkerekedtek, mert azóta, hogy mi Németországba mentünk, azt mondták: »Egész országunk elpusztul, földönfutók leszünk; csak valahogy a törökön boszút állhatnánk!« S öregе-apraja mind lóra ült s a fekete sapkás, fekete fejű emberek egyesülvén, mind vasba öltözötten jöttek. Valamennyien felfegyverkezve s ágyúikat magukkal vontatva, arra a csatatérre értek, hol előbb megütközve, az ellenséget megtörtük s tisztátalan lépteikkel azt taposva, látták, hogy a tér hullákkal van tele s egy ideig a hullák közt csendesen beszélgetve jártak, majd pedig tábornokaikkal, grófjaikkal, bánjaikkal, herczegeikkel,

---

[1]) *Imám,* előimádkozó, így nevezik a muszulmán papokat.
[2]) *Szegbán,* a janicsárok egyik hadosztálya.
[3]) *Száridse,* önkénytes katona.
[4]) *Gravicsa,* Gráccznak törökös neve.
[5]) Talán Marburg.

mint a kikerülhetetlen végzet, lassan-lassan a janicsároknak a Rába partján levő sánczai felé mentek.

Bal oldalon, mintha piros vérbe mártva lettek volna, piros ruhás, zöld bársonyos, fehér parókás franczia katonák tüntek fel s csapatokban felvonultak. Azután *Zerin-Oglu, Battyán-oglu, Nádazs-oglu, Gepán-oglu* [1]) szlavóniai, mekemoriai [2]) bőrdolmányos, zöld posztó kalpagos, kettős lovú, kovaköves puskás csapataik jöttek és a Rába folyó jobb oldalán álltak meg. Azután báljemez ágyúkkal negyven-ötvenezer gyalogos német katona vonult fel csapatonkint s ezeknek vezéreik *Zuze* [3]) nevű vezér és *Mantikukule* [4]) vezér voltak. Azután jött a cseh király serege, azután a leány-király [5]) serege jött, kocsikon néhány ezer, harczolásra idomított kutyával s ezek a nyugoti oldalon álltak meg. Azután Dunkarkir királyának katonasága s utána Danimarka királya jött.

Azután szerzetesek, patriarkhák, papok jöttek s a papok füstölőikben aloefát és rozmaringot égettek és különös dallamon, magas hangon zsoltárverset énekelve mondták: »*Fil szonderbaresz dsu der Gebet aller Heiligszten den kapucsenár Maria kuvvet*«, [6]) s néhány száz helyről trombitát és fuvolasípot fújván, némely papok serlegekben több hitetlennek bort adtak s azután elmentek. Hangyák gyanánt a csapatok összegyülekeztek s a csatatéren felállottak.

Az iszlám sereg már az előbbi ütközetben részt vett s fáradt és elgyengült volt; húsz nap óta tűrték az esőt; lovaik is, maguk is elerőtlenedtek. Lovaik is, maguk is azon mondás szerint: »Az éhes alszik, a vére felingerlődik«, valóban mind éhesek voltak és sokan közülök élelmiszerért, takarmányért egy konaknyi távolságra is portyáztak és elkalandoztak. De mi haszna! a szemközti oldalon a hitetlenek katonasága fekete felhők gyanánt már ellepte a világot. E közben a nagyvezír a tatár khán fiára egy kissé megneheztelt s ezért a tatár

---

1) A török kéizratban: كپان اوغلی a mi alatt kétségkívül Frangepánt kell érteni.

2) Mekemoriai = muraközi.

3) Törökül: زوزه vagyis Souches. Ez azonban tévedés, mert Souches tábornok nem volt ott.

4) Törökül: مانتی قوقوله (Mantikukule), vagyis Montecuccoli.

5) قیز قرال (Kiz kiral) vagyis leánykirályt többször is említi Evlia Cselebi, de nem lehet megmagyarázni, hogy kit ért alatta.

6) Ez a fonetikusan átírt s az érthetetlenségig elferdített német szöveg a török kéziratban így van: فیل صوندربارس جو در کبت عالر هیلکستن دن قپوچنار ماریه قوت.

sereget nem hívták meg az ütközetbe. Egyszerre az összes vezíreknek, mir-i miránoknak, odsák agáknak [1]) parancsolat adatott ki s az iszlám sereget megindították az ellenség ellen és a hitharczosok elmondván a *Biszmilláht,*[2]) először Iszmáil pasa jött hozzánk a szerémi, szemendriai, kanizsai, budai, egri, esztergomi hitharczosokkal s Allah prófétájának zászlójához érintvén arczát, így szólt: »Minket ne feledjetek ki az imádságból, hanem mondjátok el értünk a győzelmi imádságot« s utána valamennyien előre mentek.

Mi tehát hangosan a Koránt énekeltük s ezalatt tizenhét mir-i mirán, hetven emír és tizenegy vezír, mindegyik a maga csapatával helyét elfoglalta. Először az ellenség mozdult meg. Iszmáil pasa a budai katonasággal és más határszéliekkel a hadsereg előcsapatául vonult ki; jobb szárnyon a halebi vezír, Güdsi Mohammed pasa és Szalih pasa, középen a nagyvezír katonaságával a boszniai sereg és Iszmail alajbég mentek az előcsapatban. A középső seregben voltak még a nagyvezírnek tízezer főnyi válogatott horvát, albán és bosnyák vitézei, a szegbánok és száridsek és húszezer másféle puskás janicsár. Maga a nagyvezír azonban még nem ment át a Rába folyón, hanem hadosztályával a túlsó oldalon állt. A janicsárok azonban a víz partján ásott sánczaikból már kivonultak s valamennyien az ellenség felé mentek, a mögöttük levő lovasok pedig csapatonkint felállottak, négy hadosztály középen foglalt helyet. Azonban helytelen intézkedést is tettek, midőn a katonasággal negyven-ötven sáhi ágyút nem vittek. Másik helytelen intézkedés az volt, hogy a janicsárok a sánczokból kimentek s gyalogos katonaságot küldtek harczba sík helyen az ellenség ellen.

Iszmáil pasa, Iszmáil alajbég, Zulfikár aga sziláhdár,[3]) Abdi aga számszundsi-basi [4]) sisakjukat feltéve, díszforgóikat fejükre tűzték s egészen égszínkék vasba öltözve, a lovasságot a harczra fellelkesítették. Szálih pasa, a janicsárok agája és a janicsár ketkhuda, a zagárdsi basi,[5]) a turnádsi-basi,[6]) szóval a janicsárok összes főtisztjei, a vezíri parancsolat szerint, a folyóparti sánczokból kimentek és egy nyíllövés távolságra

---

[1]) *Odsák aga,* egy-egy ezred parancsnoka.

[2]) *Biszmillah* = Isten nevében.

[3]) *Sziláhdír,* tulajdonkép annyit jelent: fegyverhordozó. Sziláhdár nevelt viselt a zsoldos lovasság egyik hadteste is és ennek parancsnoka volt a sziláhdár aga.

[4]) *Számszundsi-basi* a janicsárok 71. ezredének parancsnoka.

[5]) *Zágárdsi-basi,* a janicsárok 64. hadosztálya. A zágárdsik régente a szultán vadászebeinek gondozói voltak.

[6]) *Turnádsi-basi,* a janicsárok egy vadászezredének parancsnoka.

előremenvén, egy szempillantás alatt új sánczot ástak és abba bementek. Az egész sereg szívvel-lélekkel kész volt a harczolásra.

Egyszerre csak az ellenség nagy dobolás és trombitálás között »pazsorezs! pazsorezs!« kiáltással az iszlám seregre rohant, az egyistenhivő hitharczosok pedig szívvel-lélekkel *Allah! Allah!* kiáltásban törtek ki s úgy estek az ellenségnek, mint mikor az éhes farkas a juhot megtámadja és a vitézség terén lovát ugrató Iszmáil boszniai alajbég, a szemendriai bég és más bégek és beglerbégek oly rusztemi harczot vívtak, hogy az ellenség az ütközet kezdetén csapatonkint összezúzódni kezdett. Az *ellenségből a német hadosztály mindjárt kezdetben megbomlott s a hegyek felé futott,* úgy, hogy csak Német-Újvárnál vett lélegzetet. A hitharczosok ezt a megbomlást örömmel adták hírül egymásnak s az ellenséget nyomon üldözve, szétszóródtak. Ámde ekkor baloldalról *a piros ruhás francziák erős támadást kezdettek,* jobb oldalról pedig a leánykirály katonasága jött s a cseh puskások is, mintha egymáshoz lánczolva lettek volna, felfegyverkezve, sürű csapatokban a csatatérre vonultak s a mi iszlám seregünket hátban támadták úgy, hogy egyik katona a másiknak nekiment. Hat órán át tartott a harcz. Az ellenségnek folytonosan friss segélycsapatai érkeztek s a győzelemtől megittasodott ellenség hét irányból olyan ágyú- és puskagolyó záport hullatott, hogy a nagyvezír száridseinek felénél több mindjárt a csata kezdetén vértanú lett. A többi hitharczosok sem állhatták ki a *nemrudi* tüzet s meghátráltak. A ravasz hitetlenek nem tétováztak, hanem azt mondva: »*bien, bien,*[1]) a seregünknek nyomában voltak.

A megfutamodott németeket üldöző iszlám csapatok, midőn szerencsésen visszaérkeztek, látták, hogy az ellenség a csatateret már elfoglalta s a győzelem már azé lesz, ekkor foglyaikat és a velük elhajtott papokat mind kardra hányták és szívvel-lélekkel *Allah! Allah!* kiáltásban törve ki, kardot rántottak az ellenségre, ámde e tizezer főnyi erős harczosunk is mind a vértanúság serbetjét itta meg, mivel a tengernyi ellenség között csak olyanok voltak, mint egy csepp.

Én szegény a próféta zászlója alól egy lépésnyire el nem távoztam s társaimmal a Koránt énekeltem, miközben szolgáim egyike egy hitetlen elé került s attól üldözve jött felém.

---

[1]) Ez a franczia szó a török kéziratban így van: بيان بيان Evlia Cselebi mint szemtanú a keresztény fegyverek győzelmét egyedül a francziáknak tulajdonítja. Ez a leírás Montecuccoli jelentését az ütközetről valótlanságnak mutatja.

Nekem szegénynek is a vitézségem erei megmozdultak s azt mondám, hogy szolgámnak segítségére megyek és a térre lovagoltam. Csakhogy az ellenségnek puskája volt s midőn azt reám szegényre czélozta, én félre ugrottam s a golyó lovamnak nyakát találta és az olyat ugrott alattam, hogy azt le nem írhatom. Láttam, hogy a lovam vérzik; szolgám pedig mikor meglátta, hogy az ellenség a puskáját elsütötte, egy nyilat lőtt rá és a hitetlent lováról ledobta s a fejét levágta és magához vette. A hitetlennek lova saját katonaságuk felé futott. Az én lovam azonban megsebesült s igen nagy zavarban voltam.

Visszamentem a szent zászló alá s nagyon szomorkodtam. Előimádkozómnak, Hádsi-zádenek így szóltam: »Uram! én átmegyek a túloldalra, lovam megsebesült, szolgáim egyike itt marad helyettem; átmenvén másik lóra ülök s insallah! visszajövök.« Hádsi-záde így szólt: »Helyesen van; ezzel a sebesült lóval menj a nagyvezírhez, hozz magadnak másik lovat; a fejet levágó szolgádat is vidd magaddal, az is kapjon ajándékot. Én meg már igen megéheztem, nekem azért ételhordó edényekben küldj ételt, a mi készen van.«

Én szegény láttam és tudtam már, hogy a győzelem az ellenségé lesz, mert az iszlám sereg össze-vissza volt. Csendesen megindultam s lovamat kötőféken lassan-lassan vonszoltam és szolgámmal a Rába partjára értem. Midőn azt mondtam: »Menjünk át!« a túlsó oldalon levő díván-csausok és lovászok sokféle szidalmazások között így szóltak: »Hé! állj meg fattyú! hé! öld meg a fattyút!« Én szegény rámutattam lovamnak nyakán a golyótól ütött sebből folyó vérre s jajveszékelve mondám: »Hé! emberek! lovam megsebesült és erőtlenedett, azért megyek, hogy másik lóra üljek, azután visszajövök.« — »Hát az a melletted levő fiú mit akar?« mondák.[1]) »Ez a szolgám; egy fejet levágott, azért jön, hogy a nagyvezírtől ajándékot kapjon«, felelém. Szóval egy jó barát és hűséges társ szükséges lett volna most.

Néhány ember felismert engem szegényt és így szóltak: »Hé! emberek! engedjétek, mi ismerjük ezt az embert. Hadd menjen át és változtasson lovat.« Az egri Ali csaus volt közöttük, a ki az átjáró utat is megmutatta, mondván: »Hé! Evlia efendi! jöjj, itt menj át, mély ugyan, de nem baj, lovad sörényébe jól fogódzkodjál meg.«

---

[1]) Evlia Cselebit azért nem akarták keresztül ereszteni a Rábán, mivel a nagyvezír a Rába jobb partján külön csapatokat állított fel, hogy meghátráló katonáit ne engedjék át a balpartról s így kényszerülve legyenek az ütközetet folytatni.

Én szegény a lovamat a vízbe hajtottam s majdnem elmerültem. Szolgámnak megparancsoltam: »Vigyázz! ne maradj el tőlem« s tatár módon usztatva, ezer fáradtsággal keresztül mentem. Lovamat újra a kötőféknél fogva, a nagyvezír elé mentem: »Hé! Evlia! Isten hozott! mi hír a katonaságról?« mondá. »Ime! látod te is, igen heves harcz folyik. Ha sok katonát parancsolsz át a túlsó oldalra segítségül, az iszlám sereg egészen új kedvet kap. Hadsi-záde szolgád lábad porához dörzsölvén arczát, üdvözletét jelenti. Allah prófétájának zászlója alatt a győzelmi éneket énekeltük, midőn egy golyó lovamat megsebesítette« s ezt mondva, lovamat megmutattam. »Gyorsan hozzatok Evliának egy tüzes lovat«, mondá. Szolgám is ekkor a fejet a vezír elé gurította. »Ezzel a szolgámmal együtt vágtuk le ezt a hitetlent a próféta zászlója előtt«, mondám.

Ekkor szolgámnak ötven aranyat, nékem szegénynek nyolczvan aranyat és egy kuhejlan lovat ajándékozott. Mind a ketten kezet csókoltunk s onnan Hadsi-záde sátorába mentünk: »Uratok a túlsó oldalon az ételhordó edényekbe kávét kíván«, mondtuk a szolgáknak s azután a sátorból kijövén, a ló sebére tojást, sót és timsót kötöttünk és a másik lóra ülvén, ismét a Rába folyó partjára jöttünk egy magas helyre. Onnan a túlsó oldalra néztem s láttam, hogy az ellenség győz, a mi seregünk pedig legyőzött alakot mutat, azonban a heves harcz még folytatódik. A mi seregünk néhányszor az ellenség támadásának ellen nem állhatván, meghátrál, azután pedig ismét az ellenséget hajtja.

III. Nagy szerencsétlenség és jajgatás; helytelen intézkedés és az iszlám sereg megfutamodása.

A nagyvezír, mikor látta, hogy a hadsereg fejvesztetten összevissza van zavarva, tanácskozáshoz kezdett. Gürdsi Mohammed pasa így szólt: »Szultánom! küldj azonnal rendeletet a janicsár agához, hogy a janicsárok az utóbb ásott sánczokból menjenek ki és a hídfőnél levő régi sánczaikba menjenek s azt oltalmazzák.«

Mihelyt ezt a rendeletet a janicsárokhoz vitték, azok azt mondták, hogy nagyon szívesen és örömest teszik, mert ez reájuk nézve könnyebbség lesz s nyomban az összes janicsárok puskájukat kezükbe véve, a sánczokból kimentek s a hátrább levő sánczokhoz indultak. Az ütközetben viaskodó katonák hátra tekinvén, látták, hogy a janicsárok futnak, de arról semmi tudomásuk nem volt, hogy a janicsárok parancsszóra

vonulnak vissza s a lovasok és a többi harczoló csapatok a janicsárok futását látva, így szóltak: »Ejh, hitvány janicsárok! mi a harczban viaskodunk s az ellenséggel küzdünk, ti pedig hová mentek?« Kiabálásukra a janicsárok mondták ugyan: »Nekünk parancs jött«, de senki sem hitte el nekik.

A katonaság azt vélte, hogy a janicsárok és a nagyvezír *szegbánjai* [1]) és *száridsei* [2]) megfutottak s azt ürügyül használva, az egész lovasság is vágtatva visszafordult. Mikor pedig a janicsárok látták, hogy ezek parancs nélkül futnak visszafelé, ők sem mentek a sánczokba, hanem a Rába folyón kötelekkel összekötözött hídra tódultak; a lovasok pedig a folyóba vetvén magukat, lovakkal mentek át. Én szegény a túlsó oldalon lóháton néztem ezt az állapotot és magamon kívül voltam.

A janicsárokat a csausok szemközt fecskendezvén, a rendelet szerint a hídfőnél levő sánczokba küldték. Ezek a lövőréseket elkészítvén, felállottak, de ekkor látták, hogy lovas társaik közül senki sincs ott. A nagyvezír gyalogosai is a vízbe vetvén magukat, szerencsésen átmentek a túlsó partra. Ekkor a janicsárok is futni készültek a csatatérről, de látták, hogy Iszmáil pasa, Szálih pasa, a boszniai katonaság, a szerémi és szemendriai seregek a harcztéren maradtak s a janicsárok így szóltak: »Ha a lovasság nincs nekünk a tartalékunkban, mit csináljunk mi? ennyien gyalogosok mit végezhetünk?« s tisztjeikre nem hallgatva, egymásnak azt ajánlották, hogy a hídon a túlsó oldalra menjenek s nagy vágyódással életüket megmenteni kezdték.

A híd azonban nagy sietséggel készült s némely helyen gyenge kötelekkel volt csak összekötve s mikor ennyi katona egymást taszigálva, ment rajta keresztül, nem volt elég erős és összetörött s az összes janicsárok a vízbe merültek s ki a fákba, ki a kötelekbe kapaszkodott s egyik ember a másikat sülyesztette el és midőn ennyi ezer ember egymásra halmozódott, a Rába folyó tengerként megáradt. A folyó partjára utóbb érkező lovasok mind elmerültek. A szerencsétlen emberek a hullámok között a lovak és öszvérek között maradtak, mintha a végső itélet napja lett volna. A gyorsabb, tapasztalt és eszesebb emberek egyik lóról a másikra, egyik emberről a másikra ugrálva, szerecsésen átmentek a túlsó partra és megmenekültek. Némely tapasztalt vitézek látták, hogy a víz a tengerhez hasonlóan felmagasodik s az emberek és lovak

[1]) *Szegbán,* a janicsárok egyik hadosztálya, mely a szultáni vadászokból alakult.

[2]) *Száridse,* önkénytes csapat.

összekeverednek, azért a vízparton feljebb mentek, hol a víz nem volt oly nagy és az üres helyeken könnyen keresztüljutván, megmenekültek.

Habár a víz nem is volt nagyon mély, de a híd összeomlása s az embereknek a karókba fogódzkodása folytán, továbbá a lovaknak a hídnál összetorlódása folytán a víz olyan lett, mint a tenger; a hídtól feljebb és lejebb ugyan többen keresztülmentek, csakhogy azokon a helyeken meg az ellenség volt igen sok. S éppen az ellenségtől való félelem miatt mindenki a hídfőhöz csoportosult s mivel ott menekvést nem találtak, a vízbe fuladtak. Néhány ezer muszulmán hitharczos azonban e közben a mohammedán vitézségről és becsületről megemlékezett s az ütközetből ezek nem futottak el, hanem a Rába folyóban való megfuladásnál többre becsülték az ellenséggel harczolva a vértanúságot s ezek a vértanúság kelyhét kiitták.

Az innenső oldalon levő katonák látták ezt a harczot, de nem volt módjuk segítséget adni s valamennyien szájtátva bámultak és néztek. Néhányan kötelekkel és más eszközökkel több embert kihúztak a vízből.

Az ellenség látta, hogy a török sereg önmagát megrontva, a vízben pusztul el. Ők tehát fejüket felemelve, hálát adtak Istennek s lassan-lassan elhúzódni kezdtek.

A muszulmán harczosok a nagyvezír sátora előtt, a hitetlenekkel szemben magaslatot képező egyik dombra háromszázhatvan sáhi ágyút hordtak ugyan össze s azok ott állottak, csakhogy egyetlen tüzért nem lehetett találni, a ki azokat elsütötte volna. Különös látvány volt ez, hogy egyetlen tüzér ne mutatkozzék. A nagyvezír sátorában fel-alá járkált és sopánkodva mondá: »Ejh! hitharczosok, hogyan lesz most? Ime! az ellenség mintha hangyára ült volna fel, lassan-lassan közeleg. Ejh! csak azoknak a túlsó oldalon levő katonáknak segítenétek!...« Ámde mindenki az életét féltve, csak futni kivánt. Hol a segítség, hol a katonaság?

A túlsó oldalon az ellenség között maradt budai, boszniai, kanizsai katonák látták, hogy a híd eltörött és néhány ezer katona a vízbe merült és biztos volt, hogy nekik segítség nem jön, azért több mint tizezer hitharczos egy helyre gyülekezvén a víz felé nem is tekintettek, hanem Iszmail pasa és Zulfikár szilahdár aga, Iszmáil boszniai alajbég, a lovasok kjatibja,[1]) Kodsali kjatib, a bosnyák Musztafa efendi, a janicsárok odabasija és zászlótartója s néhány ezer becsületes janicsár, lovas,

---

[1]) *Kjátib,* tulajdonkép írnok, azután titkár jelentése van.

dsebedsi és tüzér a mohammedi szózatot [1]) hangoztatva, a tengernyi ellenséggel kétszer egymásután megütköztek s oly viaskodást tettek, hogy a másik oldalon levő katonaság elbámult rajta. Az ellenség látva ezt a helyzetet, tudta, hogy a török sereg már halálra vált lett s szívvel-lélekkel harczol, azért hét király serege az iszlám seregre támadt s minden oldalról ágyúk és puskák elé fogták és megrémítették. Iszmáil pasa Iszmáil beglerbéggel és Zulfikar agával az ellenség közé rohant s mindnyájan vértanúkká lettek. A kik életben maradtak, látták, hogy a vezér Iszmáil pasa, Iszmáil alajbég, Zulfikár aga és néhány ezer hitharczos vértanúkká lettek, ők tehát a janicsárok agájával, Szálih agával és néhány mir-i mиránnal s a gyalogos vitézekkel együtt egészen vérbe borítva, a Rába folyó partjára jöttek s a vízbe vetvén magukat, ott elmerültek. Szalih pasa soká küzdött a vízben, míg végre ő is elmerült. Hádsi-záde azonban egészen meztelenül, nagy nehezen keresztül ment. Abdi aga számszundsi-basi nem ment a híd melletti tömegbe, hanem alább a hitetlenek sokaságára nem is tekintve, lovastól a vízbe ugrott és szerencsésen átment. Több gyalogos azonban nyomorultan elmerült, de némelyek megmenekültek.

Az ellenség ezt a helyzetet látva, azt mondá: »Az alkalom a mienk« s az iszlám katonaságot üldözte és egész a Rába folyó partjáig eljött vele, de ott megállott. Ennyi iszlám katonának elmerülését látva, még az ellenség is elnémult. A víz partjára érkezve, midőn a megmenekült katonákat látták lövöldözni kezdtek rájuk s egy üteg lövést téve, mindenkit bámulatba ejtettek.

Az ellenségtől kilőtt ágyúgolyók egyike a nagyvezír sátorában a nagyvezír főistállómesterét, Sáhin pasát nyakán és vállán találta s néhány száz embert az ágyúgolyók is vértanúkká tettek.

Az ellenség e közben nagyon szemtelenül és illetlenül viselte magát, mert különféle hiábavaló szókat kiabált át. A mi seregünk oly nagy zavarban volt, hogy noha háromszáz sáhi és zárbuzán ágyú állt ott, egyetlen tüzért nem lehetett találni, a ki az ágyúkat működésbe hozva, az ellenséget visszariasztotta volna. A nagyvezír végre a tüzérek főnökét előkerestette s noha kivégeztetni akarta, mégis környezete megmentette őt.

Az ellenség azt mondta: »A töröknek ez a pusztulása Istentől van s nem mitőlünk. Ha mi is átmennénk a túlsó oldalra, mi is, mint a törökök, a vízbe fuladnánk«, azért a víznek túlsó oldalán levő erdőben megállottak, puska- és ágyú-

---

[1]) Törökül: *Gülbenk-i mohammedi,* a mely ezen szóknak: egy az Isten, egy az Isten, hangoztatásából áll.

golyóik azonban az egy helyre gyülekezett iszlám katonaságra úgy hullottak, mint az eső. A mi seregünkben oly nagy gondatlanság volt, hogy az ellenség tíz darab ágyúnkat is ellopta és a vizen átvitte. A mi katonaságunkból még most is voltak menekülők.

Végre az éleslátású vezír, mikor a hadseregnek ily megfutamodását látta s a menekülők közül néhány ezret megsemmisített, sátora előtt egy félelmes sátorkötelet huzatott fel [1]) s köröskörül őröket rendelt ki. A hitharczosoknak kedvezéseket s az egész seregnek vigasztalást adott és rangja szerint mindenkit megajándékozott; a sebesülteknek pedig ingyen volt orvosságuk. A munkaképteleneknek nyugdíjat és kenyeret adott és így a katonasággal elfeledtette a futásnak még nevét is. A vízben maradt lovakat és embereket kihuzatta s a vértanúkat eltemettette, a vízből kihuzott sebesültek iránt pedig temérdek kedvezést és kegyességet mutatott.

Az ellenség a Rába folyó túlsó partján ágyú- és puskalövésekkel vigadott. A nagyvezír minden erejét összeszedve, Ibráhim ketkhudának terve szerint a katonaságnak ételeket osztatván ki, vendégséget adott s elrendelte, hogy egy napig valamennyien itt a Rába folyó partján maradjanak. Az iszlám katonaságnál egy hang nem volt s ekkor háromszáz ágyúval és néhány ezer puskával egyszerre lövetett s a túlsó oldalon nyugodtan állomásozó hitetleneket szerte-szét szórta s nyugodni nem engedte. A kik a hitetlenek közül életben maradtak, azok halottjaikat összeszedték és egy ágyúlövés távolságra hátrahúzódtak. A hitharczosok pedig egész reggelig a Rába folyónál maradtak s az elmerült vértanúkat, fegyvereket és hadi eszközöket mind kiszedték. Iszmáil pasát, Szálih pasa janicsár agát, Iszmáil beglerbéget és a többi vértanúkat a csatatérről és a Rába folyóból mind összehordták és eltemették. Való igaz, hogy a nagyvezír azon bátorsága által, hogy egy napig itt maradt, *a megfutamodás látszatát nem mutatta.* A nagyvezír helyzetére ráillettek Ázmizáde Háleti efendinek [2]) egyik *rubái* [3]) költeményében mondott szavai: A jó barátságot tettük először jelszavunkká, de a vérivó nevet is eltűrtük. Valóban a nagyvezir indulatos, bátor és Ászáf [4]) bölcsességű tervező volt, mert ha ekkor helyéből csak egy kissé is elmoz-

---

[1]) Ez a sátorkötél ijesztésül volt, hogy a szökevényeket azzal felakasztatja.

[2]) *Azmizáde Háleti efendi* költő, szül. 1569. meghalt 1630. Egyik leghíresebb bíró volt a XVII. század elején. Többféle hivatalt viselt, utoljára rumiliai főbíró volt. Nagyon sok lírai költeményt írt.

[3]) *Rubái,* négysoros rímes költeményfaj a keleti íróknál.

[4]) *Aszáf,* a bibliai bölcs vezér.

dul, a hadsereg szétszóródott volna. Csodálatos állhatatosságú volt ez a bátorság, a minőt hadvezér még nem mutatott.

Én szegény jelen voltam ez ütközetben és saját szemeimmel láttam, hogy 3 vezír, 6 mir-i liva, 1 alajbég, 1080 janicsár, 1800 lovas lett vértanúvá. A többi hitharczosok közül pedig 4070 ember itta ki a kerbelai [1]) vértanúság kelyhét. Ez a szerencsétlenség *a vezető emberek önhittségének és tanácskozás nélkül való helytelen intézkedésüknek következménye lett.*

Isten különös intézkedése volt, hogy mikor a nagyvezírt itt ilyen szerencsétlenség érte, éppen akkor segélykérő levelekkel jöttek hozzá a Balaton partján hegyről-hegyre éjszakákon át haladva Koppán és Marcsil várak alól a határszéliek és Szári Huszein pasa budai vezírnek Mehemed Cselebije s mikor ezek megérkeztek, a nagyvezírnek ugyancsak szűk lett a világ. Huszein pasa a budai sereggel Léva várunk alatt a német vezérekkel megütközött és a gonosz vezérek a budai sereget megtörték s Huszein pasát megverték és Léva várában Csatrapatra Ali pasát és a janicsárok agáját Khálil agát elfogták. Mikor a nagyvezír Huszein pasa megszalasztáráról értesült, saját megszalasztásáról megfeledkezve, a megvert sereg és elveszett hadiszerek felett kesergett nagyon.

Szulejmán efendi, Kazándsi-záde Szulejmán aga és Ibráhim ketkhuda vígasztalták a vezírt, mondván: »Szultánom! úgy lesz! egészséges légy! míg a próféta zászlója nálunk van, Léva és Nyitra várakat újra visszafoglalod. Csak induljunk innen reggel.« A nagyvezír Huszein pasának Mehemed Cselebijét haragosan maga elé hivatta és az odsák agák [2]) közül is nehány agát hivatván, így szólt: »Láttátok-e, agák! Mi Allah rendeléséből itt így jártunk, de Léva alatt a budai vezír Huszein pasa atyánkfia is megveretett, megfutott. A padisah egész hadi készlete és kincstára és Léva vára az ellenség kezébe került, az iszlám sereg ott is úgy szétszóródott, mint minálunk. Először az oláh és moldvai katonaság lázadt fel és megfutottak. S azt izeni, hogy senkinek nem szólva, mérget iszik, mert ha nem megyünk, Ujvár [3]) vára is az elvész... Ejh! Istenem! mi lesz velünk? Te tudod csak a titkot és rejtett dolgokat! Mi a saját bajunkkal is vesződünk s most még ez a rossz hír jött. Hogyan felelünk meg a padisáhnak! S most még ez a kamarás aga is itt van! Hogyan menjünk Ujvár segítségére?«

---

[1]) *Kerbela,* nevezetes hely a muszulmánoknál. Huszein és Haszán csatájáról vált emlékezetessé, kik ezen a helyen estek el az ütközetben. Ennek az emlékét a siitafelekezetű perzsák ünneplik különös szertartásokkal.

[2]) Odsák aga, lovassági tiszt.

[3]) Ujvár = Érsekujvár.

Szomorkodva sem nem evett, sem nem ivott a nagyvezír s rózsapiros arcza egy nap alatt olyan lett, mint az őszi levél. »Lássuk, minő képet mutat a sors tükre«, mondá. Ezt a hírt az iszlám katonaság között nem terjesztették el s ezt a jajgatást és sopánkodást azok nem hallották.

Tanácskozás végett az odsák agákat, a kanizsai pasát, a székesfejérvári Hadsi pasát és a határszéliek tapasztalt embereit összegyüjtvén, a nagyvezír így szólt: »Merre menjünk, hogy megmeneküljünk?« Az oszmánli agák azt mondták: »Kanizsa közel van hozzánk, oda menjünk.« A határszéliek azonban így szóltak: »Visszamenni, az esőt és pocsolyákat elszenvedni szükséges-e? Nem lesz-e szégyen, ha az ellenség azt mondja: A török visszafordult. Ez-e a mohammedi becsület?« A mi katonáink így válaszoltak: »Ti azt mondjátok, hogy a határokat megvéditek s Kanizsára ne menjünk, ámde ránk nézve az a menekvés, ha a közeli Kanizsára megyünk.« A budai agák így szóltak: »Fenséges Vezír! Ha közeli úton akarsz békében menni, akkor legközelebb van Székesfejérvár. Noha az ellenség itt van, a menekvés mégis az egyenes úton van; vissza nem hátrálva, előre egyenesen az ellenség közé megyünk. Ha Esztergomba vagy Ujvárra akarsz menni, Budára indulj; mind főutak lesznek erre s ha ezen az úton megyünk az ellenség is megijed, mert azt mondja: A török alighanem Győr várához megy és azt megtámadja. S ekkor még követet is küld majd.«[1]) Ezt a tanácsot mindenki okosnak találta és Fátihát[2]) mondtak rá.

A tatár khán fiának, Áhmed khánnak a nagyvezír jelenlétében díszruhát, az ágyúk elé való befogás végett háromezer lovat s a tatár seregnek napi háromezer aranyat adtak s két millió nyílvesszőt és hétezer íjat osztottak ki.

Én szegény a tatárokkal együtt indultam el. A hadiszertárból némely nehéz tárgyakat elégettek s Áhmed pasa defterdár háromezer golyót jegyzék mellett a saját kiséretének adott át; a betegeket és sebesülteket a hátulsó csapatra bízta s ezt a janicsár agaságból szabadságolt Sziávus pasa ketkhudájának, Mohrem agának parancsnoksága alá adta.

---

[1]) A török hadsereg vereségét Evlia Cselebi a török íróknál szokatlan őszinteséggel bevallja. Az ő előadásából nyilván következtethető az is, hogy a császári hadsereg fővezére, Montecuccoli maga sem remény-lette ezt a győzelmet, mert a megzavart török sereget nem merte üldözni, hanem időt engedett a nagyvezírnek, míg szétfutott csapatait összeszedte, azután pedig békességesen hagyta elvonulni. A török haditanácsban igazuk volt azoknak, kik Montecuccoli megfélemlítésére számítottak azáltal, hogy Székesfejérvár felé vette útját a nagyvezír.

[2]) Fátiha, a korán első Szurája.

IV.

A török hadsereg visszavonulása és a békekötés.

A szentgotthárdi ütközet után nagy titokban megkötött vasvári békéről Evlia Cselebi semmit sem tudott, sőt midőn a hadsereg visszavonulását leírja, akkor sem említi egy szóval sem Vasvárt, hanem csupán azt mondja, hogy a Rába partján északi irányban indultak Székesfejérvárra.

Annál kevésbbé tudhatott az ideiglenes békeszerződésről, mivel annak egyik feltétele volt, hogy az ellenségeskedéseket a felek addig be nem szüntetik, a míg csak a két uralkodó a békét véglegesen el nem fogadja.

A hadjárat a szentgotthárdi ütközet után tovább is tartott ugyan, de egyik fél sem folytatta azt valami nagy erőlködéssel. A török sereg Székesfejérvárra, onnan Budára, majd tovább Esztergom, Párkány, Érsekujvár alá vonult. Itt épen midőn Léva és Nyirta várak ellen indítandó hadjáratról tanácskoztak, ekkor érkezett meg Bécsből, most már harmadszor, a császári követ a nagyvezírhez, hogy a végleges békeszerződést megkösse.

Nyilvánvaló, hogy Evlia Cselebi s vele a török urak tévedésben voltak, midőn azt hitték, hogy a békét ekkor kötötte meg a nagyvezír. A követ bizonyára csak a békekötés egyes részleteiről alkudozott ekkor s ezek közé tartozott Lipótvár építésére való felhatalmazás.

Mikor húsz nap alatt megérkezett a tudósítás Konstantinápolyból az Érsekujvárott táborozó nagyvezírhez, hogy a szultán jóváhagyja a békét, akkor mind a két hadakozó fél beszüntette a további ellenségeskedést s a nagyvezír a török és tatár csapatokkal visszavonult Érsekujvár alól, hogy téli szállásokra vezesse hadait. A jóváhagyott és elfogadott béké-

nek ünnepélyes megerősítése a következő év tavaszára maradt, a mikor Lipót király és a szultán kölcsönösen követeket küldöttek egymáshoz.

A nagyvezír miután a téli szállásokat kijelelte az egyes csapatok számára, a saját csapatával Belgrádba ment, hogy ott bevárja a szultán követének érkezését. Evlia Cselebi a nagyvezír kíséretében volt s a nagyvezírnek köszönhette azt a szerencsét, hogy részt vett a bécsi követjárásban. Midőn ugyanis Mohammed pasa, rumilii beglerbég, a szultán követe Belgrádba érkezett, hogy a békeszerződési okmány átadása végett onnan Bécsbe menjen, a nagyvezír kioktatta az európai szokásokban járatlan követet, hogy minő fénynyel jelenjék meg a császári városban s ajánlotta neki, hogy vigye magával a világutazó Evlia Cselebit is. Így került Evlia Cselebi a Bécsbe induló követ kíséretébe.

A török hadsereg útjának leírása alkalmul szolgált Evlia Cselebinek, hogy a nála szokásos módon leírja az útba eső városokat, falvakat; sőt ha valamely nevezetesebb hely nem esett útba, akkor Evlia Cselebi a legközelebbi helyről kirándulást tett oda, hogy azt megnézze. Így tett Esztergomnál, hol felhasználta azt a néhány napot, a míg a hadsereg ott pihenőt tartott s elment Visegrádra, melyet régi jelentőségének megfelelő részletességgel leírt.

I. A Rába folyótól való visszatérésünk és Ujvár segítségére menetelünk.

A Rába folyó partján az indulásra a trombitát megfujták és északi irányba Székesfejérvár felé megindultunk. Az ellenség a Rába folyó partján foglalt állást. Hegyeken, erdőkön és sáros utakon 8 óráig menve, *Sümeg*[1]) várához érkeztünk. Innen ismét északi irányba, mikor az erdőkön át mentünk, egy báljemez ágyúnk elsülyedt a sárban. Ibráhim ketkhuda a tatároknak ezer aranyat adott s az ágyút a sárból kihuzatta velük. Innen *Mardsil*[2]) várához érkeztünk.

Mardsil vára. Szulejmán khán elfoglalta ugyan, de az ellenség visszavette. E vár egy magas dombon igen erős épület. A mi Áhmed Géráj Szultánunknak [3]) egy Ali Beter nevű vitéze 1006 harczossal előre menvén, hétszáz vitézt a hegyekben leshelyre állított és háromszázhat harczos Mardsil vár külvárosát megtámadta. Mikor az ellenség ezeket a nem kedves tatárokat meglátta, a külvárosból kijött és a tatárokat üldözve, egy állomásnyi távolságra elment; ekkor a rejtekhelyen tartózkodó tatárok előjöttek s a külvárosba menvén, oly viaskodást tettek, hogy az leírhatatlan. A várból ugyanis ágyúztak s az ágyú hangját hallván az eltávozottak, visszatértek, de akkor a tatárok már a külvárosban voltak s egyszerre fejükbe ugrott ugyan az eszük és menekülni akartak, csakhogy már két tatár sereg között voltak, a kik lenyilazták őket és vagyonukat felprédálták. Háromszáz foglyot, köztük hetven papot fogtak el és néhány kocsi zsákmánynyal érkeztek a táborba. Itt azonban mindenki a maga életéről aggódott s foglyot és zsákmányt senki sem kívánt, ezeket tehát kivégezték.

Innen ismét északi irányba menvén, 8 órán át sok fáradalmat és szenvedést álltunk ki s a *Veländ*[4]) hegy szélénél az egész sereg megállapodott s köröskörül őrök rendeltettek

---

[1]) Török kéziratban: شمك

[2]) Török kéziratban: مارجيل. Ezt a Marcsil vagy Mardsi nevű várat akkor is érintették a törökök, midőn Evlia Cselebi Fejérvárról ment a nagyvezírhez.

[3]) Áhmed Géraj szultán a tatár khán fia volt.

[4]) Török kéziratban: ولاند (Veländ).

ki. A következő napon *Tábiesze* [1]) várához értünk, onnan pedig északi irányba, esőt és viharokat elszenvedve, nagy fák között mentünk. A tatár katonák ezrenkint hozták a lóabrakot s egy-egy piaszterért adták el. Onnan *Vázson* [2]) palánkára értünk. Ezt *Nagy-Vázsonnak* [3]) nevezik; a német császáré, de Battyánoglu birtokában van. Katonái tolvajok és sok lovat elhajtottak, de a határszéli hitharczosok utánuk mentek, a katonákat megverték s az ellopott állatokat a táborba hajtván, tulajdonosaiknak adták. Ez állomáshelyen az utaknak zsúfoltsága és pocsolyái miatt nem mentem a tatár táborba, hanem a szipáhik [4]) táborában Kázándsi-záde Szulejmán aga urunk sátora mellett állítottam fel sátoromat s nagy tüzet rakván, ruháinkat megszárogattuk és egy kis meleg ételt ettünk és a jeles Kazándsi-zádevel beszélgettünk.

Beszélgetés közben én szegény így szóltam: »Szultánom! ebben a hadjáratban mennyi bajt és fáradtságot, mennyi esőzést szenvedtünk el és mikép történt, hogy mégis megszalasztottak bennünket?« Kázándsi-záde válaszában ezt mondá: »Allah rendelése ez; minthogy kérdezted e titkot, Allah titka gyanánt köztünk maradjon. Figyelj tehát nagyon jól, hogy megértsed e titkot.« Én szegény válaszolám: »Bármi legyen az, Szultánom!« Ekkor aztán beszélni kezdett. Kázándsi-záde Szulejmán aga így szólt: »Evliám! Először is a minket szétkergető németek a békével ellenkező dolgot tettek s a budai ejáletben nehány várat felégettek, leromboltak s azok valamennyi népét elfogták, ez okból s annak viszonzásául mi is kénytelenek voltunk ellenük hadjáratot indítani. Az esztergomi mezőn 27.000 főnyi ellenséget kardra hánytunk, Ujvár várát bevettük s hozzá tartozó harminczhét várat is elfoglaltunk és 77.000 foglyot s annyi zsákmányt vettünk el, hogy az ellenség végre azt mondá: kegyelem! oh! oszmán vitézek! és adófizetési kötelezettséget vállalván magára, követeket küldött.

A nagyvezír a követeket visszaküldötte és a békét nem kívánta s ily módon az ellenséget meggyötörte. Más oldalról a mi vezéreink az iszlám katonaságot s a rájákat is elkeserítették, mert a zsoldot és költségeket nem fizették és saját vilájetjükből egyéb adókat is szedtek s a katonaságot hiábavaló hadjáratokba vitték. Mikor *Jeni-kalát* (Zerinvár) [5]) be-

[1]) Törökül: طابيجسه (Tabiesze) = Tapolcza.

[2]) Törökül: واژون

[3]) Törökül: Böjük-Vázson.

[4]) Szipáhi, lovas katona.

[5]) *Jeni-kala*, vagyis Ujvár néven a törökök Zerinvárat nevezték.

vették, annyi életet feláldoztak s annyi muszulmán vagyon elveszett és mégsem lett belőle semmi haszon, mert földig lerombolták azt. *Összes kormányzóink elméjében a nagyzás és hiúság mutatkozott s nagyravágyók, hiúk s önmagukban tetszelgők lettek.* Az ember természeténél fogva könnyelmű és sokféle dologra hajló s ha egyszer a rossz szokás erőt vesz rajta, a legszebb terve is rossz tervvé válik. A részeges, gonosz, parázna, szodomita kormányzók utoljára is megszokottá váltak. Evlia Cselebi! lelkem! *a mi fiatal és újonan feltünt kormányzóink önhittsége miatt ért bennünket ily szerencsétlenség és baleset.* Ha eszed van, ily hadjáratokban ne végy részt. Az arábiai utazók úgy mondják: Az egyedüllét igazán nagy szultánság. E hadjáratokban minél magányosabban és minél könnyebb podgyászszal lész, annál nyugodtabb leszesz.« Ezután én Kázándsi-zádenek kezet csókoltam és minden ügyeimet Allahnak ajánlván, azon éjjel sok tárgyamat elégettem és fölösleges dolgaimat eldobva, könnyen voltam.

A következő napon újra a költözködés nehézségeit szenvedtük, midőn egyszerre csak jajveszéklők érkeztek hozzánk s azt mondták, hogy az ellenség a hadi felszerelést és ágyúkat lefoglalta a maga számára. A katonaság fele azonnal visszatért s midőn segítséget vitt nekik, az ellenség a hegyekbe futott. A segítségül menő katonaság a hitetleneket nem üldözte, mivel — úgy mondták — lehetséges, hogy az ellenség lesben van.

Ezután *Csobanicsska* [1]) várához értünk. Midőn e vár alatt megállapodtunk, a nagyvezírhez az a hír érkezett, hogy a vár szerződésre megadja magát és meghódol, azért Áhmed pasa defterdárnak rendeletet adott, hogy vegye azt át. A defterdár csapata és hét bölük aga [2]) a vár alá mentek s midőn ott megállottak, a várból az iszlám katonaságra azonnal egy üteg ágyút lőttek ki és sok embert és lovat megöltek s megsebesítettek. Áhmed pasa defterdárnak fő agái közül a mi jótevőnk, Oszmán aga is lovon ülve, az átadásra várakozott, mikor a várból egy golyó épen Oszmán aga bokájához érve, a ló egyik oldalán bement, a másikon pedig kijött. A vitéz Oszmán agát azonnal másik lóra ültették s a többi megsebesült harczosokkal és vértanúkkal elvitték s nagy zavarban a táborba jöttek. Innen elindulván, egy erdőbe mentünk, hol a sátort és vánkosokat, két pár vékony ülővánkost, három szőnyeget mind egy helyre összerakván, elégettem és tovább mentem. Podgyászom most már csak néhány *oka* kétszersültből állott, melyet szolgáim tarisznyájában helyeztem el; sem árpánk, sem takar-

---

[1]) *Csobanicsska* leírását l. fönnebb.

[2]) Bölük aga, egy-egy század katonaságnak parancsnoka.

mányunk, sem vizünk nem volt. Ily módon éhesen és kenyérben szükséget látva, indultunk útra.

Nemcsak az enyéim, hanem az egész iszlám seregnek katonái és lovai negyven-ötven nap óta meleg ételnek és árpának színét sem látták. A lovak és a harczosok az éhségtől mintegy megnémulva és megbetegedve haladtak és a fekete sárnak pocsolyáiban süppedezve, azon nap igen sokat szenvedtünk. Kilencz óra alatt a *Vizse* [1]) folyóhoz értünk. Ez a kis folyó a hitetleneknek *Perszbirem* [2]) nevű vára hegyeiből ered s ezen a helyen keresztülmenvén, kelet felé folyik és *Tábieszi* vár közelében a Balaton tóba ömlik. Én szegény itt a nagyvezír főlovászától lovaim számára egy-egy aranyon abrakot vettem és tizenegy aranyat fizettem. Hála Isten! aranyom sok volt, de azt nem lehetett megenni. Láttam azonban, hogy a ravasz szolga urának vagyonát lopja meg, midőn az állatok eleségét megdézsmálva eladja, mert a főlovász, miután a tizenegy aranyat elvette tőlem, egy erdőben a teherszállító lovakhoz vezetett s mindegyik lónak a nyergét levette [3]) s a nyeregzsákokba töltött árpából mindegyik nyeregről egy-egy lónak való abrakot kivett s odaadta. »Ezt a titkot — mondá — senkinek el ne áruld; jöjj minden éjjel s neked egy aranyért adok abrakot, téged ismerlek, azért adok, másnak két aranyért sem adok, de te régi barátom vagy.« A ravasz szolgáknak azonban ne adjon Allah szerencsét, mert negyven esztendő óta engem szegényt is folyton károsított egy csaló szolga.

Mielőtt a lovakat megabrakoltattam volna, egy szürke lovamat megfojtattam s kétfelé vágatván, felét tatár társaimnak adtam, a másik felét pedig szolgáimmal magam ettem meg.

Mikor e folyón keresztülmentünk, egy báljemez ágyú a folyóba esett. Mohrem pasa janicsár aga és a nagyvezír ketkhudája, Ibráhim aga egy *kisze* [4]) vörös aranyat adtak a hitharczosoknak és az ágyút sürgősen kihuzatták. Mikor a túlsó partra értek, ágyúgerendákból hét helyen azonnal hidakat vertek a folyón, a melyekért az átvonuló muszulmán hitharczosok nagyon áldották Ibráhim ketkhudát. Ezen a helyen Székesfejérvárig öt *merhále* volt a távolság s a székesfejérvári kor-

[1]) A török kéziratban: ويزه (Vizse).

[2]) A török kézirat nagyon elferdíti Veszprém nevét, midőn így írja: پرس بیرم (Persz birem).

[3]) Keleten mai napig is az a szokás, hogy a teherhordó lovakra két oldalról egy-egy kosarat vagy zsákot akasztanak a nyeregnél s abba rakják bele a szállitandó podgyászt.

[4]) *Kisze*, annyit jelent erszény. Egy kisze, vagyis erszény pénz = 500 piaszter.

mányzó Hádsi pasát Fejérvárra küldötték és megparancsolták neki, hogy élelmiszerekről gondoskodjék. Ő tehát néhány határszéli kísérővel a hegyeken át elutazott. E közben négy irányba őröket állítottunk s egy napig ott maradtunk. A következő napon alkonyat után a hadsereg utócsapata is megérkezett a *dümdár* [1]) pasával. Ezután a sereg ismét lóra ült s hála Isten oly kedvező volt az idő, mintha a napéjegyen napja lett volna s a katonaság egészen új életre kelt. 11 óra alatt szerencsésen megérkeztünk . . . . . . vár [2]) várába. Innen az út igen hosszadalmas volt, azért néhány száz sebesült és gyengélkedő igazhívő elmaradt az erdőségben s az ellenség kíméletet nem ismerve, e hátramaradottakat elpusztította.

Én szegény ezen a helyen szolgáimmal együtt igen szomorú voltam s midőn csetlés-botlás között egy erdőben mentünk, balról egy rejtekhelyen tűz látszott. Mi lehet ez? mondám s oda lovagoltam. Egy nagy tűz mellett két oldalon nyársakon a jemeni rubinthoz hasonló két darab sült hús volt. »Hé! fiúk! — mondám — kémlelődjetek a környéken s aztán menjünk ezekhez a sült húsokhoz, nézzük meg, mifélék?« s szolgáimat minden irányba elküldöttem. Én szegény is lóháton négy irányban körüljártam, de embert sehol nem találtam, azt azonban észrevettem, hogy egy csapat katona nem régen indult el innen, mert a helyük még meglátszott. »De vajjon miféle katonaság helye ez?« s midőn ezt fürkésztem, a talált fegyverekből felismertük, hogy keresztény tábor volt itt. Én a kísérőimnek így szóltam: »Első a lélek, azután a test; jöjjetek, azt a sültet vigyük el magunkkal.« Szolgáim azt mondták: »Aga! félünk, hogy az disznóhús pecsenye.« [3]) Én szegény, hogy azokat a zavarból kimentsem, megmutattam nekik a megtalált juhfejeket és szolgáimmal a juhhúsból jót ettünk, a megmaradt részt pedig juhbőrbe takarva, eltettük és megőriztük.

Étkezés után szogáim két gyaur karabélypuskát találtak, továbbá négy darab keréken forgó puskát, egy kardot és egy ásót, a melyeket összecsomagoltunk és menni szándékoztunk. Szolgáim két rakás zabot is találtak és elhozták, a melyért meg is dicsértem őket. Lovaink azonban nem voltak olyan állapotban, hogy ezeket a terheket vihették volna, azért a lovaknak egy-egy tarisznya abrakot adtunk s mi is pihentünk.

---

[1]) *Dümdár,* a hadsereg hátulsó csapatának parancsnoka.

[2]) A kéziratban ennek a helynévnek biztos olvasását nem tudtam megállapitani, azért üresen hagytam a fordításban is.

[3]) A muszulmánok tudvalevőleg a sertéshúst nem eszik meg.

Míg azok ettek, én szegény gyalogosan a főútra mentem s a jövő-menő katonaságot szemléltem; egyszerre csak szolgáim közül Szejfi nagy lihegve jött s azt a hírt hozta, hogy közelben két hitetlen alszik. Oda mentünk s a mellettük levő tölgyfára felfüggesztett fegyvereiket elszedtük s egy buzogánynyal felébresztettük őket és egyiknek fejét levágtuk. Mulatós emberek voltak, mert készen volt mellettük az étel, bor. *Szejfi szolgám magyar volt* és a másik embert kikérdezte: »Mi Győr várából — mondá — kétezeren jöttünk ide s két éjjel itt aludtunk; az volt a szándékunk, hogy az erre vonuló török sereget megtámadjuk és zsákmányt szerzünk, kémeink azonban így szóltak: tengernyi török hadsereg jön felétek, meneküljetek. Katonáink lelke fejükbe ugrott és elfutottak, mi pedig azon fa alatt levő juhpecsenyénkre várakozva, itt maradtunk«. Megvizsgáltuk övüket s negyven magyar aranyat, piasztereket és más pénzt, a mi náluk volt, elvettük. Négy lovuk is volt, nyeregszíjaikon két-két kézi puskájuk, melyek művésziesen kidolgozottak voltak, szíjakon volt még vörös posztóból készült köpönyegjük, tarisznyájukban volt egy-egy gatyájuk, ingük, lópatkók, szegek, sajt, kétszersült s tíz etetésre való zab. Kötőfékjeik egészen szíjból valók voltak, kardjaik régi német mívű tárgyak lévén, ezüstös kidolgozásúak voltak, ép úgy, mint puskáik. Röviden szólva, ezeket ruháikkal s minden felszerelésükkel együtt zsákmányul ejtettük. Még az éj sötétjében elindultunk s a távozó tábor által elfeledett kellékeket és tárgyakat mind felszedtük.

Még egy másik nyelvet [1]) is fogtunk s azután szolgáimmal tanácskoztam. Ezekkel a zsákmányokkal s a nyeregszíjakon levő élelmiszerekkel és úti készletekkel a katonaság közé menni nem volt czélszerű, mivel biztos volt, hogy elrabolják tőlünk; ha pedig vonakodunk odaadni, akkor veszélybe jutunk, mivel már 26 nap óta még a nagyvezír lovai is csak tölgyfahéjat és sáros takarmányt esznek. Ennek folytán arról tanácskoztunk, hogy nem lesz-e czélszerűbb a jobb oldalról levő hegyek felé menni.

Szihráb nevű szolgám így szólt: »De Szultánom! [2]) meglehet, hogy az út nélküli helyen, az erdőkben járó rablókkal találkozunk, vagy pedig a mi hitetlen foglyainkhoz hasonló katonákkal jövünk össze és kirabolnak bennünket; mindenesetre verekednünk kell, mivel ezek a hegyek most nem üresek, hanem tele vannak hitetlenekkel.« Ezen tanácskozás után

[1]) Nyelv alatt olyan hadifoglyot értettek, a kit az ellenség állapotáról kikérdeztek.

[2]) Megtisztelő czím a közbeszédben.

Szejfi szolgám a foglyokat még egyszer kikérdezni iparkodott s egyszer-kétszer rájuk ütött úgy, hogy jajgattak bele s az egyik Jézus- és Máriára esküdözve, mondá: »Én *Szent-Márton* [1]) várának századosa vagyok; az én uram a kapitányomnak fia, ha minket nem öltök meg, sok váltságdíjat adunk nektek. Vigyetek minket Székesfejérvárra, ott sok ember van, kiket mi elfogtunk, azok jól ismernek bennünket; lovakért és ezüstért megszabadítanak bennünket. A mi határszéleinken ilyen helyzet van.« Szolgáim által megkérdeztem tőlök: »Tudjátok-e ti a Székesfejérvárra vezető utat s hány napi út ide?« A foglyok válaszolák: »Hat-hét órai távolság. Mi úgy terveztük, hogy onnan a leshelyről, hol elfogtatok bennünket, elindulván, egy éjszaka a ti *Csóka* váratok alatt megyünk lesbe, a következő napon pedig délután felé Székesfejérvár alá megyünk, ott zsákmányt szerzünk és visszatérünk.«

Tudtam, hogy az oszmánli hadsereg menetele szerint teljes négy *konaknyi* [2]) út ez, azonban az átkozottak, lehetséges, hogy a maguk megszabadítása végett az ellenség hadseregéhez vezetnek, ezért tehát alkalmasabbnak láttam, hogy a mi hadseregünkkel menjünk, kimentem tehát a főútra. Ott láttam, hogy a temérdek katonaság lármázva, jajgatva tódul előre; az órámra néztem s most volt még a virradat. Egy ismeretlen vitéztől kérdeztem: »Vitézem! A hadseregnek van-e utócsapata?« A vitéz így felelt: »Mi még csak az eleje vagyunk; az ágyúk még csak estefelé érnek ide.« Megálltam s a katonaságot szemügyre vettem és láttam, hogy a lovassági *szilihdárnak,* [3]) Mohammed efendinek főtisztje, Musztafa, Demiroglu, Kara Ali és más tizenkét régi bajtársam jön, a mire lelkem megnyugodott. »Hé! Pajtások, jöjjetek, emitt a mögöttünk levő völgyben szolgáimmal tüzet rakattam; egy kissé fellélegzve nyugodjátok ki magatokat, azután menjünk.« Ők ezt jónak találták s az útról azonnal letérve a tűzhöz jöttek és leültek. Ezeknek ételt, lovaiknak abrakot adtam s ezen szívesség fölött mind elbámultak.

Ezután minden félelem nélkül lovagoltunk, mert az abrakot az elfogott katonák lovaira raktuk, őket pedig szolgáim gyenge lovaira ültettük s a lovak lábaira vasat vertünk és mindegyiknek a kötőfékjét egy-egy szolgám kezébe adván, az erdőségben mentünk; jobb oldalról a nagy hadsereg háj-huj

---

[1]) Törökül: سن مارتين (Szen Martin).

[2]) Egy konak = 8 órai út.

[3]) Szilihdár = fegyverhordozó. Így nevezték annak az ezrednek parancsnokát, melynek kötelessége volt a hadjáratok alkalmával a fegyverekről, utakról gondoskodni.

kiáltásait hallottuk s hála Isten! estére a táborba érkeztünk s társaimmal egy helyre telepedtem. Engem nagyon megbecsültek, mert a Csóka [1]) folyó partján nekem szegénynek külön sátort állítottak, melyben szolgáimmal megnyugodtam. Ez a Csóka folyó a Csóka hegyekből jön s keleti irányban a Balaton tóba ömlik; kicsiny folyó.

Azután *Keduszi* [2]) efendinek tíz adag abrakot, Hadsizáde efendinek öt adag abrakot, a nagyvezír kethudája, Ibráhim agának tiz adag abrakot, Szelim kjátib [3]) efendinek, Ali aga dsebedsinek,[4]) Abdi aga számszundsi basinak [5]) és a többi barátaimnak is egy-egy adag abrakot adtam s ily módon két rakomány árpát osztottam ki közöttük s ők azt mondták: »Evliám! Khizir [6]) gyanánt érkeztél hozzánk« s örömükben szolgáimnak tíz-húsz aranyat is ajándékoztak. Az egyik sült juhot is feldaraboltam s húsz részre osztva húsz jóakaró uramnak küldöttem. Ők pedig örömükben szolgáimnak ajándékokat adtak. Némelyek tréfálkozva így szóltak: »Ime! Evlia eltávozott s ezen az inséges helyen lóabrakot, juhhúst, fehér kétszersültet hozott elő, ezáltal *evliaságát* [7]) valóban bebizonyította.« Azon éjjel a katonák lovai közül kettőt *Keduszi* efendinek adtam egyenkint száz piaszterért, a másik kettőt nem adtam el. Többi podgyászomat és élelmi készletemet megőrizvén, azon éjjel a lovakat jól megabrakoltattam s reggel a kellemes levegőben keleti irányba menve, 6 óra alatt *Palota* [8]) várának *Bakony* [9]) hegyei mellett átmenvén, *Lak* [10]) várát hátrahagytuk és *Peszprem* [11]) várához érkeztünk.

A 958. évben,[12]) Szulejmán khán idejében, Khádim[13]) Ali pasa elfoglalta és a budai ejáletben szándsákbégi székhely

---

[1]) Törökül: چوقه

[2]) A török kézirat كدوسى (keduszi) szava értelmét semmiféle szótár nem magyarázza meg. Anatoliában egy kis helység van e néven, talán erről vette nevét az itt említett török főtiszt.

[3]) *Kátib,* tulajdonkép írnok, jelent még titkárt is.

[4]) *Dsebedsi aga,* a fegyvergondozók főparancsnoka.

[5]) *Számszundsi basi,* a janicsárok egyik hadosztályának parancsnoka.

[6]) *Khizir,* a muszulmánoknál Illés próféta neve.

[7]) Evlia, annyit jelent: szent s ebből csinálták a török urak ezt a szójátékot.

[8]) Törökül itt is mint fönnebb: Polata.

[9]) Törökül: *Bakon.*

[10]) A török szöveg így írja: لاق

[11]) A török kéziratban: پسپرم (Peszprem), vagyis Veszprém.

[12]) A keresztény időszámítás szerint 1551.

[13]) *Khádim,* annyit jelent: herélt.

volt. Mikor azonban a 973. évben [1]) Szulejmán khán a szigetvári hadjáratra ment, Ferdinánd ezt a várat Tata és Pápa várakkal együtt visszavette, a miért a budai vezír Arszlán pasát sátora előtt megölette. Az 1002. évi Mohárrem hóban [2]) Szinán pasa, a hódító, nagy erőfeszítéssel vette el ezt a várat a német császártól. E vár elfoglalásáért III. Murád szultán a veziri pecsétet Szinán pasának adta és Győr vára ellen fővezérré tette. Azután az 1006. évben,[3]) mikor III. Mohammed szultán idejében az ellenség fortélyossággal Győr várába a faágyút lőtte és győzedelmeskedett s katonaságot helyezett beléje, ezt a várat is elfoglalta és egész mostanáig a hitetlenek kezében maradt. A hadsereg e vártól egy órányi távolban a *Bakony* nevű patak partján megállapodott s négy irányban őrök állíttattak, mivel e vár katonái nagyon vitéz harczosok voltak.

Ezen a helyen a vezír parancsára *Vasvár* [4]) alól élelmiszerek hozatala végett Székesfejérvárra ment Hadsi pasa megérkezett és kétszáz kocsi élelmiszert, ötszáz marhát és más eleséget hozván magával, Khizir gyanánt érkezett meg s a tábort gazdaggá tette. Azután ismét eltávozott. »Peszprem várának külvárosát a hadsereg felgyújtotta«, ez a hír érkezett s nyomban a foglyokat és zsákmányt is a vezír elé hozták, a miért ajándékokat adtak nekik. Hét óráig kelet felé menve, némely barátaimnak a tarisznyából valódi magyar kétszersültet adtam. A Hádsi pasával érkezett élelmiszer-szállító kocsik közül néhány üres lett s ezekre hadiszereket és sáhiágyúkat raktunk s ily módon podgyászunk könnyebb lett. Nagy sietséggel haladtunk tova, mivel a Léva alól megszalasztott Huszein pasától ez a tudósítás jött: »Uram! *Ujvár* [5]) segítségére siess.« Erről a helyről sietve távozván, *Csóka* [6]) várához mentünk.

E vár közelében a katonaság megállapodott s a nagyvezír tiszteletére temérdek ágyúlövést tettek; a parancsnok és a katonák a nagyvezírhez jövén, ajándékokat kaptak. Innen ismét kelet felé menvén, 7 óra alatt *Palota* várához értünk. A fejérvári parancsnok és más előkelők a nagyvezírhez jöttek s különféle ajándékokat kaptak. Innen ismét 7 óráig mentünk kelet felé és *Battyán* várához érkeztünk. A nagy-

---

[1]) 1556. Kr. u.

[2]) Az 1002. évi Mohárrem hó 1593. szept. 26-án kezdődött.

[3]) 1593. aug. 14—1594. aug. 3.

[4]) Törökül: واشوار

[5]) Ujvár alatt Érsekujvárt kell érteni.

[6]) Törökül: چاوقه

vezír e vár alatt megállapodott s szabály szerint díszlövéseket tettek. Oszmán aga, a kétszersültek felügyelője, a kit annakelőtte Csobanicssza vára alatt egy ágyúgolyó megsebzett, ezen a helyen meghalt. Holttestét Székesfejérvárra küldöttük s ott eltemettetett. Ezen a helyen a nagyvezír testvére, Ali bég igen gyengélkedett s levegőváltozás végett Budára küldetett ugyan, de ott elhunyt s a *Pasa-szeráji* dsáminak háremjében,[1] Áhmed bég türbejébe[2] temették el. Székesfejérvár vára már látható volt és szabály szerint mindenki elfoglalta helyét. Én szegény újra a kegyes Hadsi pasánál szálltam meg a császári kamarással, Haszán aga bosztándsival együtt. A fejérvári járásban hét-nyolczezer hadisátorban hetvennyolczvanezer katona volt, a kik nem jutottak el a rábamenti ütközetbe. Ezek Púpos Musztafa pasának és az egykori defterdár Sziavus pasa kincstárnokának, az albán Huszein pasának és húsz mir-i livának és hetven alajbégnek katonái, kik a fejérvári lapályon állottak.

A következő napon a nagyvezír nagy sereggel vonult be Székesfejérvárra, hol oly nagy ágyúzás volt, hogy az ég és föld rengett bele. A vár bástyáit és falait különféle lobogók, zászlók ékesítették s a vár összes katonái díszlövést tettek. Három őr a mohammedi szózatot hangoztatta s az összes előkelők a nagyvezírtől ajándékokat kaptak és a katonaság is temérdek kedvezményben részesült.

Az előbb megérkezett Púpos Musztafa pasa, Huszein pasa s egyéb mir-i mirának, emirek és alajbégek a nagyvezírhez mentek. A nagyvezír így szólt: »Hé, emberek! A felséges padisah a mult esztendő óta kapudsi-basikat küldött hozzátok s a fővezérhez rendelt benneteket; egy éve mult már, hogy a hírt vettétek; hetven-nyolczvanezer katonátokkal miért nem jöttetek ti is a rábamenti ütközetbe, a helyett, hogy itt járkáltok? Ha ti is eljöttetek volna, nem lettünk volna így megszalasztva. Hóhér! Vidd magaddal ezeket az árulókat.« Erre az összes főtisztek, bölük-agák és divántagok[3] a nagyvezír lábaihoz borulva könyörögtek, mondván: »Szultánom! A helyett, hogy ezeket megsemmisítenéd most, inkább, midőn Léva vagy Nyitra várának megszabadítására szerencsésen elutazol, ott a várnál állítsd ezeket az ágyúk elé s harczolva

---

[1]) *Hárem*, a mecsetek előtere.

[2]) *Türbe* = mauzoleum.

[3]) Divántagok voltak a dívánnak, vagyis tanácsülésnek tagjai. A Díván tagjai voltak: a nagyvezír, a vezíri ranggal ellátott pasák, a két káziászker, a janicsárok agája, a defterdár és a nisándsi. Lásd Abdurahman, Tárikh-i devlet oszmánie. I. köt. 280. l. Isztambul 1315. (hedsra).

vértanúk legyenek, vagy pedig foglalják el a várakat s ily módon tegyék jóvá hibájukat.« Kérésük meghallgattatást nyert. »Gyorsan induljatok innen s Ujvár alá, Huszein pasa segítségére menjetek«, parancsolá a nagyvezír és az indulásra a trombitát megfujták s a katonák pasáikkal sietve Ujvár felé mentek.

A nagyvezír a városban tíz napi tartózkodást rendelt el. A sebesülteknek és betegeknek orvosságokat osztottak ki. A német császár követei a békekötés végett ide érkeztek, de elutasították őket. E városban némely tudatlanok a betegeket nem böjtöltették, hanem enni adtak nekik s a kiéhezett emberek a túlságos étkezés következtében hasmenés betegségébe estek, a mitől százankint hulltak el. Néhány ezer katona egészen elgyengülve érkezett a városba, de itt új életre keltek valamennyien. A város lakossága nagyon barátságos s készségesen tettek szolgálatot mindenkinek.

A nagyvezír a várat köröskörül megszemlélte, a várárkot az iszlám katonasággal kitisztíttatta s a vár némely helyeit kijavíttatta. Tíz nap alatt egy nagy bástyát is építtetett; a hadi felszerelést összeszedte, a várkatonaságnak pedig tíz *kisze* költséget ajándékozott.

Én szegény ez idő alatt Hadsi Musztafa pasa palotájában tartózkodtam. Musztafa pasa kikérdezte a két foglyunkat s megtudván, hogy az egyik Szent-Márton vár kapitányának fia, a másik pedig a vár századosa s mindegyiknek öt-öt piasztert adott. Én szegény így szóltam: »Egy szolgám ezeknek a várában, Komáromban fogságban van; ezt odaadván, azt megkapom«. A kapitány fiáért ötezer ezüst *riált* [1]) kivántam. »Máskülönben — mondám — elviszem őket Isztámbulba.«

A foglyok így válaszoltak: »A komáromiakhoz nekünk semmi közünk; ha a mi várunkban volna, elhozathatnád, de a komáromiak dolgába nem avatkozhatunk.« Huzavona után végre megalkudtunk Hadsi pasával olykép, hogy a századost ezer *tallér* [2]) piaszterért, a kapitány fiát pedig ötezer piaszterért eladom neki. Egyik barátom ugyan integetett, hogy ne egyezzem bele, de mivel a vásárló Hadsi pasa volt, azért ötezer piaszterbe beleegyeztem. A fegyvereket ezer *szolia* [3]) piaszterért adtam el s hét szolgámnak is még ötszáz piasztert adtak. Ezt a hétezer piasztert magamhoz vevén, a foglyokat Hadsi pasának átadtam, ő pedig újra börtönbe zárta őket.

---

[1]) Riál vagy reáltallér.

[2]) Törökül: taller-gurus, mely nagyobb értékű volt mint a közönséges piaszter.

[3]) A *szolia gurus*, vagyis szolia piaszter ismeretlen értékű.

Én szegény három *kisze* piasztert Ömer agának az odsák agák jelenlétében átadtam s azután Budára készülődtem.

E közben Haszán aga császári kamarás Konstantinápolyba készülődött, hol a felséges padisáhnak bejelentette a Rába vizénél történt megfutamodást, valamint Huszein pasának Léva vára alól való megfutamodását. Az indulásra a trombitát megfujták.

II. Székesfejérvárról Léva és Nyitra megszabadítására menetelünk.

Mivel mostanáig a kamarás aga társaságában voltam, azért búcsúzás alkalmával kétszáz aranyat ajándékozott nekem szegénynek s azután Konstantinápolyba indult. A fejérvári lakosoktól és Hadsi Musztafa pasától is elbúcsúztam, mivel a nagyvezír az indulásra a dobot már megverette. Északi irányba 3 óráig menve, *Pátka* [1]) tavához érkeztünk, mely szó latinul van s azt jelenti: »*Kacsa tava*«. Való igaz, hogy jó vizű tó és sok kacsa van benne. Az egész hadsereg egy napig itt időzött és szórakozott. Mikor a tó partján álltunk, Esztergom felől negyven-ötven báljemez ágyúlövés hallatszott, a mire a nagyvezír azonnal indulót fujatott s Pátka tó partjáról elindulván, 12 órán át északi irányba hegyes, halmos, erdős helyeken haladtunk át, hol a nagy forróság következtében negyven-ötven ember szomjan veszett el.

Végre megérkeztünk Esztergomba. Mivel a Székesfejérvárról Ujvár segítségére menő Púpos Musztafa pasa és Huszein pasa jöttek először nagy sereggel Esztergom alá, a vár lakosai a nagyvezírnek vélték s díszlövésekkel fogadták őket. Mikor a nagyvezír megérkezett, ezer élelmiszeres hajót talált itt s tíz napi pihenőt rendelt el. A katonaságnak hat hónapi eleséget adtak ki s az egész iszlám tábor oly gazdag lett, hogy mind új életre keltek. A nagyvezír még azon nap rendeletett adott, hogy a Dunán újra hidat verjenek s ekkor az élelmiszeres hajók fölé hidat kezdtek építeni. A mult esztendőben, mikor az újvári ütközetbe mentünk, Esztergomtól egy ágyúlövés távolban volt a híd, most pedig Esztergom vára alatt

---

[1]) A török kéziratban: پاطقه (Pátka). A leírásból az következtethető, hogy ez a tó, melyről Evlia Cselebi szól, a Velenczei tó volt, ettől pedig Pátka meglehetős távolságban van. Valószínű tehát, hogy itt újra tévedés van s nem Pátka, hanem talán Pákozd mellett állt meg egy napig a török sereg. Evlia Cselebi öreg korában dolgozta fel útijegyzeteit s könnyen összetéveszthette a neveket.

készült a híd, mely a túlsó oldalon Dsigerdelen várához támaszkodott, de nagyon erős volt. A nagyvezír ez alkalommal kijavíttatni kezdte Dsigerdelen várát is, melyet az ellenség azelőtt elpusztított.

Én szegény itt néhány társat vettem magam mellé és *Visegrád* [1]) várának megtekintésére mentem. Hat óráig mentünk kelet felé Visegrád várához.

Visegrád vára. Építője Garand [2]) nevű király volt. Azután egyik királyról a másikra szállott, végre a 951. évben [3]) Szulejmán szultán idejében Jáhja-pasazáde Mohammed pasa budai vezir tengernyi katonaságával együtt báljemez ágyúkat hozván, e várat ostrom alá fogta. Az alsó várat elfoglalván, a hitetlenek mind a felső várba zárkóztak s újra erősen harczoltak. Mikor pedig Mohammed pasa a felső várat is ágyuztatni kezdte, az ellenség ez állapotot látva, félelmében a tizedik napon a várat szerződéssel átadta a szerdárnak. Mikor a várból kivonultak, a királyi koronát a várban feledték, azért visszatértek, de a janicsárok nem engedték be őket a várba s újra heves harczot vívtak. Mohammed pasa szerdár csak nehezen szabadította ki az ellenséget a janicsárok kezéből. A vár kulcsait a kapitánynyal együtt Szulejmán khánhoz küldötték. Visegrád vára ily módon elfoglaltatván, jelenleg a budai ejáletben az esztergomi kerületben vajdaság. Van janicsár szerdárja, várparancsnoka és háromszáz várkatonája.

A vár földje és alakja. A Duna partján, az ég csúcsáig felnyúló vörös kopár szikla fölé faragott kövekből épült, ötszög alakú, igen erős vár. A belső várnak észak felé néző egyetlen kis kapuja van. Felér egész a Bak csillagzatig, úgy hogy az alsó városból az ijászok e kapuig a nyilat fel nem lőhetik. Habár csak egy kapuja van, de ez négyszeres, erős vaskapu. A várban zsindelyes házak, Szulejmán khán kis dsámija, gabonamagtárak, hadiszertárak és hét erős torony van. Fürdő, vásártér, bazár nincs. Víztartó cziszternái vannak és az esővizet összegyűjtik; az előkelők azonban teherhordó lovakon alulról, a Dunából vitetik fel a vizet és azt isszák. Ez a vár annak a Lajos királynak kincstára volt, a ki Szulejmán khánnal Mohácsnál harczolt.

Külvárosa. A Duna folyó partján, erős kerítésű vár, melynek minden bástyája mintha Iszkender bástyája volna. Három

---

[1]) Törökül: وشغراد

[2]) A kéziratban: غراند (Garand). Ezt a nevet máshol is említi Evlia Cselebi. L. Evlia Cs. Magyarországi utazásai. I. Budapest, 1904.

[3]) 1544. Kr. u.

városrésze muszulmán, kettő pedig keresztény. Van 450 deszkatetejű háza kerttel, a házak azonban téglaépítkezésüek. Három elemi iskolája, két dervis kolostora, egy fogadója, egy fürdője s mintegy ötven boltja van. E külvárost kertek, rózsaligetek veszik körül. Népe nagyon vitéz és bátor. Itt hajóra ülnek s a vár átellenében levő Ipoly [1]) és Garam [2]) folyókra mennek hajóikkal s Léva, sőt Nógrád vára alól is hoznak foglyokat.

Miután e várat megnéztem s lovaim és szolgáim számára magyar pokróczot vettem, nyugoti irányba 6 óráig kertek és szőlők közt menve, újra Esztergom várába értünk. Azon a napon az esztergomi híd elkészült s a vezír parancsára az egész iszlám sereg átment a túlsó oldalra, hol újra élelmiszerek osztattak ki s egy éjszaka ott aludtak. Isten rendelése volt, hogy hajnalban, mikor az egész sereg még nyugodt álomban volt, a Dunán egyszerre ágyú- és puskahang hallatszott, a mire a katonaságból is kitört az *Allah, Allah* kiáltás és hadakozáshoz kezdettek. A ravasz hitetlenek ugyanis éjnek idején tizenkét hajóval felfegyverkezve megérkeztek s az éj sötétjében a Duna partjáról az iszlám sereg sátoraira ágyúztak s több lovat és embert elpusztítottak és megsebesítettek. A víz folyása irányában könnyű volt nekik oda érkezni, de midőn megfutamodtak, a vízzel ellenkező irányban nehezen mehettek s valamennyien lapátot és evezőt ragadva, menekültek.

A nagyvezír az esztergomi kapitány hajóira katonákat rendelt s a többi hajókat is csapatokkal töltötte meg és a hajókat a szárazon tengernyi ember köteleken vontatta s lovakkal is huzatták. Az esztergomi oldalon a szárazról Púpos Musztafa pasa és Huszein pasa defterdár sáhi ágyúkkal üldözték az ellenséget. Az iszlám sereg felől Szidi Áhmed pasazáde Mohammed pasa katonáival a hitetleneket utolérte s elébük kerülve, a hitetlenek a Dunáról, Mohammed pasa pedig a szárazról kezdtek harczolni s ő két hajójukat elvevén, az ellenséget a vízbe fojtotta. Az esztergomi kapitány is utolérte az ellenséget gályáival s abban a perczben *Allah, Allah* kiáltással munkához fogtak. Egyik oldalról Púpos pasa és Huszein pasa, a másik oldalról Mohammed pasa, a Dunán pedig az esztergomi kapitány közre fogták az ellenséget s egy óra alatt tizenkét ellenséges hajót ezerhatszáz fogolylyal elfogtak s a keresztes lobogójú hajókat Esztergom alá vitték, hol a nagyvezírtől díszruhákat kaptak. A hajókat Esztergom alatt a

---

[1]) Török kéziratban: ايپول

[2]) Török kéziratban: غره (Gara).

kikötőbe kötötték, a foglyokat pedig az esztergomi börtönbe zárták.

Ezután Dsigerdelen mezejéről elindultunk s a mult évben megsemmisített ellenség hullái között mentünk keresztül. Innen 6 óra alatt ..... [1]) tavához értünk. Innen pedig öt óra alatt az erős Ujvár várához mentünk, hol Abaza Huszein pasa és az ujvári Kurd pasa a nagyvezír fogadtatásra kijöttek s Ujváron annyi díszlövést tettek, hogy az leírhatatlan. Az ujvári nép nagyon örült, mert az ujvári felügyelőnek 4000 kocsi élelmiszert hoztak, a mit ők magtárakba tettek. A kocsikat ekkor ép elküldötték, hogy Esztergomból élelmiszert hozzanak. A következő nap újra sok élelmiszert hoztak Ujvárba, a hol az éhség miatt a nép már kétségbe esett. Az értelmes nagyvezír az egész iszlám sereg tevéit, lovait, kocsijait újra Esztergomba küldötte és Esztergomból élelmiszert hozatott, úgy hogy Ujvár gazdag lett. Tevéken és teherhordó lovakon fát is hozatott s Ujvár kívül-belül tele lett fával.

III. Tanácskozás Léva és Nyitra [2]) *várak ellen indítandó hadjáratról.*

E két vár elvétele felől valamennyien együtt tanácskoztak s a hadiszerek után láttak. A hadikészletek és mintegy negyven báljemez ágyú készen voltak. Reggel, mikor a nagyvezír Nyitra várához, Huszein pasa pedig s vele együtt Kaplan pasa Léva várához menni szándékoztak, az 1075. évi Száfár hó 29. napján [3]) a német császártól *most már harmadizben újra követek érkeztek* s szívvel-lélekkel békéért könyörögtek és a császártól panaszlevelet hoztak.

A nagyvezíri tanácsban felolvastatott a levél, mely így szólt: »Kegyelem oh! Oszmán-ház kiválasztottja! Országom, tartományom immár elpusztulva s egész Alamánországig menve nem maradt lakott vidékem. Bármi legyen a kívánságtok, a békét azon módon elfogadom és bármi adót és ajándékot óhajt padisáhom, azt megküldöm.« Igen sokat könyörögve az egyezség és kegyelem végett, egy tekintélyes, ékesszóló, értelmes hitetlent kezesül küldött, a ki a Nyitra várát birtokló főpapoktól Jézus képét mutató pecséttel erősített szerződéslevelet hozott.

---

[1]) Ez a szó kéziratban olvashatatlan.

[2]) Nyitra nevét törökül mindig لترة (Litra) néven írja. L. Evlia Cselebi i. m. 357. l.

[3]) Megfelel az 1664. évi szeptember 20-ik napjának.

Ezután az egész iszlám sereg ismét egy helyre gyülekezett és tanácsot tartottak. »Nyitra és Léva várakat adjátok újra nekünk«, mondák. A mire az éleslátású hitetlen így szólt: »Istenre! ez a két vár a mi vallásunk nagyjainak, főpapjainak birtoka; azok helyébe két-három más várat adunk, csak békére léphessünk veletek. Az átadandó várak egyike Szécsen,[1]) másika Hollókő,[2]) a harmadik Buják [3]) vára; ezeket átvevén, javítsátok ki s válogatott sereget helyezzetek beléjük«. Végre néhány napi vitatkozás után kényszerűségből Léva és Nyitra várak helyett Szécsen, Gyarmat,[4]) Drégely,[5]) Hollókő, Buják várak vétettek át. A nagyvezír ezt elfogadta és mondá: »Csakhogy az a feltétel legyen még, hogy az Ujvár elfoglalása évében felégetett harmincznégy várral együtt a Kanizsához közel eső Jeni Kala (Ujvár) [6]) körül felégetett és elpusztított harminczkét vár helyre ne állíttassék, hanem üresen és pusztultan maradjon«.

A követ felelé: »Úgy legyen«; s a békét elfogadván, ő is néhány dolgot kért. »Először is — úgymond — egyezzetek bele, hogy a Vág folyó partján levő pozsonyi földünkön *Kedseb-Ujvár* [7]) néven egy átjáró várat készíthessünk.« Mire a nagyvezír az ujváriaktól és esztergomiaktól kérdé: »Nem a mi területünk-e az?« A határszéliek válaszolák: »Nem; saját földjük az«.

A nagyvezír azt mondá: »Megvizsgáltassék és ha az ő területük, készítsék el.« S azon napon emberek mentek ki a vizsgálatra s hírül hozták, hogy az ő földjük s így az engedély megadatott.

A követ azután ezt kérte: »Erdélyországban Váradváratokhoz közel *Székelyhid* [8]) nevű vár van; az ott levő magyar és német katonaságunk sokszor összegyülekezik, a ti Várad és Jenő váratok környékét támadja s ha egy nap a békével ellenkező dolgot tesznek, a béke újra megbomlik, mi tehát azt a

---

[1]) Törökül: سيچان (Szicsen).

[2]) Törökül: هلوق (Helok).

[3]) Törökül is: بوياق

[4]) Törökül: كرمات (Germat).

[5]) ديرهكل (Diregel).

[6]) Érti ez alatt Zerin-Ujvárt.

[7]) Törökül a kéziratban: كجب اويوار (Kedseb-Ujvár). Itt Lipótvár építéséről volt tárgyalás. A *Kedseb* szó ismeretlen jelentésű, másutt *Gecsid-Ujvárnak* nevezi.

[8]) سكلهيت (Szekelhit) néven van a kéziratban.

Székelyhíd várát leromboljuk.« A határszéliek ráfelelték: »Okosan, okosan van.«

Én szegény azonban nem tudtam ebbe belenyugodni s annyi dívántaggal szemben így szóltam: »Félek, hogy a békével ellenkező dolog lesz az, ha ily erős várat lerombolni akarnak, mivel ez a mi Várad várunk közelében van. Lehet, hogy majd azt is elfoglaljuk és Felső-Magyarországot, Erdélyt ezen vár révén behódoltatjuk. Az ellenség talán épen ezzel a gondolattal akarja a békesség alatt a várat lerombolni.« A nagyvezír erre így szólt: »Helyesen van, Evliám! szerencsés légy! Az a vár Erdélyé. Ha a tietek volna, lerombolhatnátok, de most csak maradjon meg«; s Székelyhíd vár lerombolásába nem egyezett bele.

Aztán a követ így szólt: »Úgy a mi részünkről, mint a ti részetekről a követek megtisztelve menjenek és jöjjenek s tőletek ötven embernél több kísérő ne jöjjön. Sem a mi, sem a ti katonáitok a várakra ne ágyúzzanak. Mi minden évben a padisáhnak barátságos levelet és ajándékokat viszünk.«

Ezek a kötelezettségek elfogadtatván, a követ teljes negyven évi békét akart. A nagyvezír azonban ebbe nem egyezett bele. »Ha mi veletek — úgymond — negyven esztendei békére lépnénk, az oszmánli katonaság vajjon kivel háborúskodnék?« A követ azonban nagyon sürgette és erőltette ezt a dolgot. Végre nagy huza-vona után a nagyvezír huszonkét évre elfogadta a békét, melynek mindkét fél részéről 22 pontból álló feltétele volt.

S a míg majd tavaszszal az ellenség nagykövete a padisához elindul, addig az időig ez a követ az Ászáf vezír [1]) mellett visszatartatott. A nagyvezír a helyzetről jelentést tett a padisáhnak. Futári minőségben Dsánbuládi Bekri Haszán aga indult el az uralkodóhoz s a nagyvezír húsz napig itt időzött és ezalatt Ujvár hadiszereit és szükségleteit átvizsgálta.

Végre húsz nap alatt a jelentés a Portára ment s megérkezett a felséges padisáh magas irata is, melyben így szólt: »Ha több adót fizet, mint nagy ősömnek, Szulejmánnak — legyen fényes a nyugvóhelye!; — továbbá Ujvár váramtól Kanizsa váramtól, Csóka váramtól befelé egész a Rábáig menve, tizenkét órányira engedi a határvonalat, akkor beleegyezem a békébe; ha ezt nem teszi, akkor a tavaszszal tengernyi hadseregemmel megindulok s az Alamán hegyek közé vonulva, népét és országát elpusztítom, feldúlom. Győr várát ostrom alá veszem s Bécsig, Prágáig menve, seregemet rábocsátom; készülődjék tehát arra az időre.«

---

[1]) Ászáfot a muszulmánok az okosság tipusának tartják.

Ez a levél a követ előtt felolvastatott s az előrelátó követ így szólt: »Szívsen beleegyezünk abba, a mit a padisáh kíván; több adót fizetünk, nagyobb határvonalat engedünk, csak létrejöjjön a békesség.« A levelet aztán átadták Dsánbuladi Haszán agának, hogy azt Pozsony vára felé, Bécs várába vigye a császárnak, kinek azt át is adta. Az pedig így szólt: »Igen szívesen.« S három nap mulva már a nagyvezírhez érkezett a levele s a nagyvezír vigan volt és örvendezett.

IV. Ujvár alól a kezesül visszatartott követtel együtt Belgrádba visszatérésünket s az útba eső állomáshelyeket adja elő e fejezet.

Ujvár alól az egész iszlám sereggel megindulván, a várbeliek azt mondák: »Egészséggel menjetek« s ágyúval annyi díszlövést tettek, hogy az ellenség követe elbámult rajta. Ujvárról kelet felé 6 óráig menve, *Babia-göli* [1]) partjára értünk. Innen elindulván, a nagyvezír az ellenségnek visszatartott követét a mult évben megölt hitetlenek hullái közé menesztette [2]) s a követ mikor látta, hogy annyi emberi holttest, mint a kavics hever itt, boszusággal telt keblére kezével keresztet vetett s szemeiből csepegve, véres könnyeket hullatott.

Ezután, mikor a nagyvezír az esztergomi hídon keresztülment, a követ is átment s Esztergom várából az ágyúk hangja egész a Bakcsillagig felhatott. A követ elbámult ezen s szívet tépő sóhajtásban tört ki, mondván: »Ime! az oszmánok egyik városa ez Esztergom.« Azután Vörösvárra,[3]) onnan Budára értünk. Ezen a helyen Dsán Arszlán pasa, Léva várát az ellenségnek átadó Csatrapatra Ali pasa, a lévai janicsár aga Khálil aga, az erdélyi királyságra vágyódó Haller Gábor [4]) a budai vár alatt megölettek, *Apafi Mikhál* [5]) erdélyi király pedig a vezír fermánja értelmében Erdélyországba ment. Itt is ágyúzással ünnepélyt rendeztek.

Onnan Hamzabég, Ercsi, Pentele váraknál mentünk el. Itt a nagyvezír egyik szegbánja egy másik szegbán szolgáját elcsalván, elszöktek, de midőn elfogták őket a tolvajjal együtt a szolgát is agyonlőtték. Ezen a helyen a budai ejálet Kodsa

---

[1]) Törökül: بابيه كولى ; ezen néven ismeretlen hely.

[2]) A dsigedeleni, vagyis párkányi ütközetben elesett harczosokról szól itt. Ennek az ütközetnek leírását l. Evlia Cselebi i. m. 287—305. l.

[3]) Törökül: Kizil hiszár.

[4]) حاللر غبور

[5]) Török kéziratban: اپوفى ميخال

Gürdsi Mehemed pasának adományoztatott s ő Budára visszatért. Azután 4 óra alatt Dsánkurtarán,[1]) 5 óra alatt Földvár, 4 óra alatt Uj-Palánka, 1 óra alatt Szegszárd vára, 4 óra alatt Báttaszék, 5 óra alatt Szecsevi, 9 óra alatt Mohács, 8 óra alatt Baranyavár, 5 óra alatt Dárda vára mellett elhaladva, Eszék nagy várába érkeztünk.[2]) Itt a zsoldot az ellenség követének szeme előtt fizették ki s az ellenség követe elbámult rajta. A követ és a tatár khánfiú számára nagy vendégség volt s Áhmed Géraj szultánnak rendelet adatott, hogy Zombor [3]) vilájetben menjen téli szállásra s az összes vezíreknek, vekileknek,[4]) mir-i miránoknak és emireknek, az összes ezredeknek a téli szállások kijeleltetvén, eltávoztak s csupán a nagyvezír, a divántagok, a tüzér és dsebedsi ezredek és saját nyolczezer főnyi csapata maradtak együtt.

Eszékről elindulván, 5 óra alatt Dálja [5]) vára alatt állottak meg. A Tepel [6]) partján négyszögű palánka, melyben egy régi templom van. Négy mérföld kerületű kis tava s benne különféle halai vannak. A tó szélessége három mérföld; a Dunából összegyülemlett jó víz ez. Onnan 5 óra alatt Vukovár várához, onnan Szotin várához, 2 óra alatt Tovarni várához, 2 óra alatt Mitroviczára, 5 óra alatt Vojka faluba, 5 óra alatt Belgrád várába mentünk nagy csapattal. A Duna partján levő tornyokból gránátokkal, a felső várból pedig báljemez ágyúkkal lődöztek s nagy vígság között mindenki a lakására ment. Négy hónapig szórakoztunk és mulattunk.

Az 1075. évi Ramazán hónap *id* [7]) napján Rumili vilájet kormányzója, Mohammed pasa követ, magasrangú és tekintélyű ember, a Portáról a szultáni levéllel a német császárhoz követül menés czéljából kíséretével Belgrádba, a nagyvezírhez érkezett.[8]) Mikor összetalálkoztak, a nagyvezír így szólt hozzá: »Nézd csak, pasa! te ebben az öltözetben akarsz a

---

[1]) Leírását l. Evlia Cselebi i. m. 211. l.

[2]) Ezeknek a helyeknek részletes leírása Evlia Cselebi i. m. 179—208. l.

[3]) A török kézirat ezt így írja: صومبور (Szombor).

[4]) *Vekil*, tulajdonkép annyit jelent mint ügyvivő; általános neve azoknak a hivatalnokoknak, kik valamely ügyben (pl. élelmezés, adóügy stb.) önálló hatáskörrel birtak. Megfelel neki mai jelentésben a miniszter szó.

[5]) A török kéziratban دال van, a mi nem lehet más hely, mint Dálja.

[6]) A kéziratban ez a szó így van تپل. Ily nevű patak ma Dálja.

[7]) Az *id* ünnep a Ramazán befejezése. A hedsra 1075. évében ez 1665. márczius végére esett.

[8]) Elindulásáról l. Török-magyar államokmánytár IV. 412. l.

német királyhoz követül menni? Sietve tedd a környezetedet és kíséretedet fényesebbé s az Ujvár alatt elhunyt Kibleli pasának, a Rába folyónál vértanúvá lett Iszmáil pasának, a janicsár aga Szálih pasának, a Budán elhalt Ali pasa szerdárnak s a Budán megölt Dsán Arszlán pasának és Csatrapatra Ali pasának s más emireknek és mir-i miránoknak hagyatékaiban levő összes hadi eszközöket, pánczélokat, sisakokat, különféle arany- és ezüstkészleteket, hadi sátorokat vedd meg mind a kincstártól s a padisáh becsületéért helyt állj. A német király országába fényesen vonulj be s ezért négy-ötszáz *kisze* kiadástól ne vonakodjál; Allah adja meg neked ennek a kétszeresét. Minden körülmények közt azonban a kíséretedben igazi tudós agákat vigy magaddal. Te a bosztándsik [1]) kaszárnyájában növekedtél fel, azért a végek állapotát nem ismered.«

»Van most itt a környezetemben egy bizonyos Evlia nevezetű világutazó ember, Melek Áhmed pasának rokona, azt vidd magaddal; ő a végek állapotát igen jól ismeri. Most tehát gyorsan láss az előkészületek után.«

Ilyenféle tanácsokat adott neki. A következő napon a követpasa Hadsi Iszhák agával, Ibráhim agával, a nagyvezír ketkhudájával, tanácskozott s a nagyvezír utasítása szerint az elhalt vezírek összes értékes tárgyait háromszázhetven *kisze* összegen megvette.

Azon a napon a nagyvezír maga elé hivatott s így szólt hozzám: »Evliám! a mai napon szükség van rád; a követpasával a német királyhoz fogsz menni. Gyorsan készülődjél fel.« Egy *kisze* utiköltséget, egy prémes kaftánt, két lovat s egy rabszolgát ajándékozott nekem s az egri janicsár agának szánt rendeletét s Mahommed egri pasa számára a levelet átadván, így szólt: »Egerből siess Budára a pasához s vele együtt onnan Németországba menj.« Én kezet csókoltam neki és kimentem.

Ibráhim ketkhuda urunknak is kezet csókoltam, a ki ott álltunkban így szólt: »Evliám! Ime Bécs városát még nem láttad; most teljes utazást fogsz majd tenni. Vidd magaddal a mi khalkháli Áhmed dervisünket is.«

Én szegény így válaszoltam: »Szultánom, az a hely, hová mi megyünk, a hitetlenek országa, Áhmed dervis pedig egy khoraszáni ember; megtörténhetnék, hogy ott valami illetlenséget követne el s követ-pasánk becsületére szégyent hozna.«

Erre így szólt: »Helyesen van, Evliám, jól beszéltél. Ha valami rendetlenséget okoz, vágd el a nyakát s vedd le fejé-

---

[1]) Bosztándsik eredetileg a szultáni kertészek voltak, később katonai szervezetbe osztva testőrcsapatot alkottak.

ről a dervissapkát. Egy gyermekhez méltó jókora megpirongatással azonban vidd mégis magaddal Áhmed dervist.« Midőn megmondtam, hogy a nagyvezírtől az egri aga és pasa számára rendeleteket vettem át, nem erőltetett, hanem egy czobolyprémes kaftánt, egy öltözet ruhát, egy lovat, egy díszes sátort, száz aranyat és más rézedényeket és tárgyakat adott át nekem s az egri agának és pasának parancsoló leveleket írt, melyekben meghagyta: »Evliámnak kedvében járni kötelességteknek tartsátok.«

A ketkhuda íródeákja, Khájli Cselebi, Szelim efendi, Kösze Ibráhim aga, a kapudsik ketkhudája, a hadsereg mollája, a nagyvezír testvére, Musztafa bég, Mahmud aga csaus basi s Áhmed pasa defterdár uraim így szóltak: »Evlia Bécsbe megy«; s különféle ajándékokat adtak, úgy hogy jómódú ember lettem.

Azon napon a követ is magához hivatott s így szólt: »Evlia Cselebi! készülj velem jönni a német császárhoz« s nekem szegénynek egy *kisze* utiköltséget adott s hét szolgámnak is ötven *riálgurust* ajándékozott. Én szegény így szóltam: »Szultánom! a nagyvezír parancsából Egerbe megyek s az egri végekről tapasztalt embereket hozok hozzád s Budán találkozunk.« A pasának kezet csókoltam s az összes előkelőkkel és nagy urakkal találkoztam s azt mondva: »Bécsbe megyünk«, mindtől ajándékokat kaptam.

V.

A török követ utazása Bécsbe.

Az 1664. évi vasvári békekötés egyik pontja az volt, hogy a következő év tavaszán Lipót király és IV. Mohammed szultán kölcsönösen követeket küldenek egymáshoz. A bécsi kormány Leslie Walther grófot, a szultán pedig Mohammed rumiliai beglerbéget küldte követségbe.

A két követnek a hódoltsági terület határánál Komárom megyében, a mai Füzítő és Szőny között, a határjelző oszlopoknál kellett találkoznia, hol aztán a török követet kíséretével együtt Lipót király emberei vették át s vezették Bécsbe, Leslie grófot pedig a törökök vették gondjaikba s kísérték Konstantinápolyba. A követeket a kicserélés után kiséretükkel együtt az illető állam tartozott minden szükségessel ellátni.

A határjelzők leírása, a követek kicserélésének aprólékos szertartásai a szemtanú, Evlia Cselebi munkájában olvashatók legrészletesebben.

A követségbe küldött Mohammed pasa bármily tudatlan ember volt is, de valójában a kevélységig menő önérzettel tudta képviselni a Magas Portát, miként ezt Meninski császári tolmácscsal és a császári udvarmesterrel tartott vitatkozásában bebizonyította, mikor Bécsbe való bevonulásának módozatait beszélte meg.

Mohammed pasa követségi útjával kapcsolatban Evlia Cselebi Magyarországnak számos városát leírja, úgy a hódoltsági, mint a királyi területről. Belgrádból Evlia Cselebi a nagyvezír parancsára előre ment, hogy levelet vigyen az egri pasához és az volt az utasítása, hogy mire a követ-pasa Budára érkezik, arra az időre ő is oda jöjjön Egerből.

Evlia Cselebi a Szerémségben Ireg, Grakovicsa, Fruska, Szlankamin, Karlócza, Ilok, Dukin és Dálja városok felé vette

útját. Ezt a kerülő utat csupán azért tette, mivel a Szerémség eme városait még nem látta. Eszékről a már ismert úton haladt Budára s azért Eszéktől kezdve az útba eső városokat csak névleg említi fel.

Budán a nagymondó budai pasának, Gürdsi Mohammednek vendége volt, a kit hetvenkedő beszédjei miatt igen tudatlan embernek jellemez.

Pestről Csík-Tarcsa, Rákos-Keresztur, Rákos-Csaba, Péczel falvakon át Hatvanba ment, melyet részletesen leír. Onnan Heves-Csány, Kápolna és Pázmánd pusztán át Egerbe ért.

Eger vára történetét a legrégibb kortól kezdve mondja el. A vár építését a perzsa Menucseher egyik fiának tulajdonítja. A vár elfoglalásának történetét a többi török történetírókhoz hasonlóan adja elő. Eger a török világban külön vilájet-székhely volt, mely alá öt szandsák tartozott, ez okból nagyon sok török tisztviselő és nagyszámú katonaság volt benne. Eger erődítményeinek és mecseteinek terjedelmes leírásában érdekes adatot is közöl, mely szerint a próféta zászlójának egyik bojtját Egerben őrizték az Álem-i serif dsámiban s e muszulmán ereklye előtt éjjel-nappal lámpa égett. Eger betelepült lakosai közül a túlnyomó rész bosnyák volt, de magyarul ezek is jól beszéltek.

Egerből az egri pasa kíséretében utazott Mező-Keresztesre, a hol felkereste a híres csata szinhelyét. Az ütközet történetét édes atyjának és más öregeknek elbeszélése után írta le. Említi, hogy sok történetíró leírta ezt az ütközetet s ezek közül valamelyik azt állította, hogy a szultán az ütközet alkalmával annyira félt, hogy egy ló hasa alá bujt s erről az állításról egész indulatosan azt írja Evlia: »de ez szemtelen hazugság«.

Egerből Szalók, Verpeléd, Domoszló, Visonta, Gyöngyös városokba ment. Úgy látszik, Gyöngyösön megizlelte a gyöngyösi bort is, mert igen körülményesen és igen dicsérőleg írja le annak ízét. Gyöngyösről Fülek, Hollókő, Szécsény, Gyarmat, Szemendre, Kékkő és Buják várakba ment.

Ez útjáról Evlia Cselebi épen aznap érkezett Budára, mikorra Mohammed pasa is odaért Belgrádból. Az odaérkezett

követ-pasát Gürdsi Mohammed budai pasa a maga módja szerint ugyancsak keményen és kíméletlenül oktatta ki teendőire nézve.

Budáról a követ-pasa kíséretében utazott Evlia Cselebi is Bécs felé. A pasa igen bosszankodott, hogy előbb érkezett a határjelzőhöz, mint a német követ, mert így neki kellett a határjelző közelében várakoznia. E várakozási idő alatt Evlia Cselebi a pasa engedelmével elment Tatára, Vitán várba és Pápára s e városokat is leírta. Mikor Evlia Cselebi visszaérkezett, megtörtént nagy huza-vonával a követkicserélés is.

Ezután most már német kísérőkkel folytatták útjukat és Szőnyt, Komáromot és Ácsot érintve, Győrbe értek. Győr elfoglalását és visszavételét Evlia Cselebi is elbeszéli és a vár elvesztésén sajnálkozva, azt mondja: »Vesztes testvéreinknek tudomására legyen, hogy ilyen vár az egész országban a legritkább.« Győr vára leírásánál még abban a reményben ringatta magát, hogy egykor a török sereg majd még ostromolja e várat s többféle tanácsokat ad arra, hogy miként intézzék annak idején az ostromot a vár ellen.

Győrött nagy vendégséggel fogadták a török követséget. A győri időzés alatt a követség személyzetéből Evlia Cselebivel huszan kirándultak Győr-Szent-Mártonba. Győrből Magyar-Óvár irányában folytatták útjukat Bécs felé.

Magyar-Óvárt elhagyva, mikor az osztrák határra értek, alkalmat vett magának az író, hogy igen érdekes *összehasonlítást tegyen a magyar és német nép jelleme és szokásai között.* Ez az összehasonlítás minden tekintetben felhívja a figyelmet és érdeklődést, különösen ha tekintetbe veszszük, hogy ez egy XVII. századbeli muszulmán írótól származik.

Ausztria területére érve, a német helyneveket még inkább elferdíti, úgy, hogy a török elnevezés után teljesen felismerhetetlenek azok és csak a leírásokból vont következtetés után határozhatók meg.

Különös részletességgel írja le Evlia Cselebi a Szulejmán szultán sátora helyén épített kastélyt és a körülötte levő kertet.

I. Belgrádból az egri vilájetbe, onnan pedig a német királyhoz menetelünk.

Az 1075. évben még az *id-i* ünnep alatt négy szolgámmal útra indultam. Többi szolgáim és podgyászaim a követ-pasa mellett maradtak. Hat darab pejparipával a Száva folyón átmenvén, Vojka, Mitrovicza városok útját balra hagytuk s jobb felé az északi szél irányában 7 óráig síkságon menve, *Ireg* [1]) városához érkeztünk. A szerémi szandsák földjén vajdaság ez és százötven ákcse jövedelmű biróság. Ennek a járásnak északi részén dombok vannak, keleti részén, a szerémi síkon pedig temérdek kertje van. Hat városrészből áll, 2000 deszkatetejű háza, két kolostora, egy dsámija, egy fogadója, 70 boltja van ; népe nagyon barátságos.

Innen 6 óra alatt *Grakovicsa* [2]) városába értünk. A szerémi szandsákban vajdaság ez. Észak felé dombok, rétek, kertek, szőlők vannak, keleti oldala síkság. Hét iszlám városrésze és három keresztény városrésze, 2000 alacsonyabb-magasabb háza, néhány dsámija, két medreszeje, három elemi iskolája s egy kolostora van ; népe kereskedésből él. Redseb efendi itt nagyon barátságos háztulajdonos.

Innen a Fruska hegyek szélénél haladva, *Fruska* [3]) városához érkeztünk. A szerémi szandsákban vajdaság. Van janicsár szerdárja, ketkhudája, előkelősége. A Fruska hegység tövében dél felé Mitrovicza síksága van, négy irányban szőlők vannak. Hegyei oromzat gyanánt előre tolódnak. Onnan egész az Alamán hegyekig ellátni. 2400 gyümölcsös kertje, 4 keresztény városrésze, dsámijai, két medreszeje, három elemi iskolája, két kolostora van. Népe szőlőmívelő ; szőlője ízletes, édes, csípős izű. Fehér méze és meggye híres. Innen észak felé menve, a Fruska hegyeken keresztülhaladtunk és 7 óra alatt *Szlankamin* [4]) várához érkeztünk.

---

[1]) Törökül: ايرك

[2]) A török kéziratban: غرقوويچه (Grakovicsa). Pecsevi Tarikh-jában: Gragaricsa néven fodul elő.

[3]) Törökül: فروشقه

[4]) Törökül: اصلانقمين

Szlankamin vára. Belgrád királyai építették. A 927-ik évben,[1]) midőn Szulejmán khán Belgrádot elfoglalta, Jahjapasazáde Kücsük Báli bég e várat ostrom alá vette s meghódította. Jelenleg a szerémi szandsák területén a budai katonaság eminsége.[2]) A Duna folyó partján hosszan elnyúló, szilárd építkezésű erős vár. E vár átellenében van azon hely, hol a Tisza a Dunába ömlik. Innen *Karlofdsa* [3]) városába érkeztünk.

Karlofdsa városa. Építője egyik magyar király volt. A 927. évben foglalta el Jahjapasazáde Kücsük Bali bég. Nagyon erős vár volt; jelenleg itt-ott megrongálódott, düledező palánka állapotban van. A szerémi szandsák területén a budai katonaság eminsége. Adója, vámja mind a budai katonaság részére foglaltatik le. *Varadin* [4]) járásának helytartósága. Van ketkhudája, budai janicsár szerdárja, várparancsnoka, 50 várkatonája. Három keresztény városrésze van; házai szépek és a Dunára néznek. A városnak igen sok szőlője és kertje van. Nevezetességei közt a kenyér és szilva híresek. Népe mind bosnyák, kik között sok hádsi és kereskedő van. E város átellenében, a Duna túlsó partján, a szegedi szandsák földjén *Kovila* [5]) vára van, mely ide látszik.

Innen elindulván, hegyek és szőlők között menve s gyönyörű réteken áthaladva, nyugotra a Duna partján Pétervárad [6]) várához érkeztünk.

Pétervárad vára. A 932. évi Redseb hóban,[7]) midőn Szulejmán khán személyesen ment a mohácsi csatába, e vár meghódítása nélkül nem tartotta tanácsosnak előrehatolni s Ibráhim pasa vezírt szerdárrá tette, a ki Behrám pasa anatoliai vezírrel, Musztafa pasa másodvezírrel, Ájász pasa harmadik vezírrel, nyegyvennyolcz *oda* janicsárral, tíz *oda* tüzérrel, tíz *oda* dsebedsivel s négy hadosztály lovassal nagy sietve a 932. évi Sevvál hóban [8]) a vár ostromához kezdett. Hét napig harczoltak, midőn a vár kapitánya, Tomori Pál,[9]) százezer katonát a Dunán áthozván, a vár segítségére ment s újra a harczot kívánta. A várból mintegy hetven ágyúval és puskákkal táma-

---

[1]) 1520. deczember 11—1521. november 30-ig.

[2]) Eminség = felügyelőség. A hódoltság idején nálunk eméngség alakban fordul elő.

[3]) قارلوفجه (Karlofdsa) = Karlovicz.

[4]) Varadin, Pétervárad neve a töröknél.

[5]) قويله

[6]) A török kéziratban: پتروارادين (Petervaradin).

[7]) 1526. április hava.

[8]) 1526. július hava.

[9]) طوموری پال

dás történt s három hónap alatt hét ketkhuda bég, három janicsár aga, három vezír és néhány ezer katona vértanúvá lett. Mikor ő felsége meghallotta, hogy a vár mégsem foglaltatott el, sietve elindult s *Ilok* [1]) vára alatt megállapodván, onnan Pétervárad alá jött. Midőn azt mondá: »Péterváradmég most sem foglaltatott-e el?« Isten rendeletéből épen akkor a lőporraktárba tűz esett és néhány ezer hitetlen a levegőbe röpült. A vár kerítése és fala itt-ott megrongálódott, azonban az ellenség sokasága és a vár erőssége miatt az iszlám sereg mégsem mehetett be.

Szulejmán khán 12.000 szerdengecsdit összeírván, nyolczszáz darab dunai dereglye és hajó parancsnokává Szulejmán pasát tette s legelőször is a szemközti oldalról az ellenségnek segítséget hozó háromszáz hajót foglalta el s azok vezérét, a *Bátori* [2]) nevű kapitányt is foglyul ejtette s 10.000 főnyi ellenség is fogságba került, a mire a várbeli hitetlenek Szulejmán khán megérkezése után a hetedik napon a várat szerződésre feladták s kifosztva, Szeged vidékére békén elmentek.

A vár a szerémi pasa birtoka (khász) lett. Százötven ákcse jövedelmű járás. Van várparancsnoka, kétezer várkatonája, janicsár szerdárja, ketkhudája, eminje, számvevője, vámszedője.

Vára. Belső vára a Duna folyó partján az ég csúcsáig felnyúló magas dombon, hatszög alakú erős vár. Hét nagy tornya, bástyája s egy kapuja van. A várban 200 deszkatetejű ház, Szulejmán khán dsámija s élelmiszer magtárak vannak. Keleti részén szőlőkkel borított hegyek vannak. A várnak a szőlők felőli részén védelmül erős építkezésű, harmincz láb vastag fala s nagy kősziklába vágott árkai vannak. A városnak sok kertje és szőlője van; levegője nagyon kellemes. A Duna túlsó részén, a szegedi szandsák földjén, *Kobila* [3]) vára látszik.

Innen a Duna partján fölfelé menve, kertek és szőlők közt fekvő falvakon áthaladván, *Kivenik* [4]) várához értünk. A 927. évben [5]) Rusztem pasa foglalta el és lerombolta, azután kisebbszerű palánkává alakították át. A Duna partján fekvő négyszög alakú, egy kapus vár hetven házzal és egy dsámival. Van parancsnoka, ötven várkatonája, elegendő nagyságú hadiszertára. A szerémi szandsák földjén az *ujloki* [6]) járás helyet-

---

[1]) Törökül: ايلوق

[2]) A kéziratban törökül: پطوری (Pátori).

[3]) Kubila = Kovila.

[4]) Törökül: كيونيق

[5]) 1521. Kr. u.

[6]) Ujlok, vagyis Ilok.

tes birósági székhelye. E várnak neve a padisáhi defterkönyvben *Kerevik* [1]) néven van leírva. A régi időben jelentékeny hely volt. Innen 2 óráig menve, *Babonostra* [2]) várához érkeztünk. Ez is Szulejmán khán hódítása. Kormányzója a budai emin.[3]) Ujlok alá tartozó helytartóság. Van parancsnoka s mintegy negyven várőre. Az erődítménye a Duna partján van s nem nagyon erős. Egy dsámija, 100 keramittetejű háza van. Ezután 3 órán át hegyek és szőlők között mentünk s e közben sok várat láttunk, mint Kopinik,[4]) Verbi,[5]) Gregurefdsa,[6]) Lukai [7]) és másféle nevű várak voltak láthatók a Duna jobb- és balpartján. A miket meg nem nézhettünk, azokat nem volt szokásunk leírni s így ezeket sem írhattuk le. A budai tartomány határán hegyről-hegyre haladva, *Ujlok* [8]) erős várához értünk.

Ujlok vára. Magyarország királyai építették. Szulejmán khán személyesen ostromolta azt a szárazföld felől és ezer hajóval a vízről. Harminczegy napi harczolás után a győző felszólítására a magyarok a várat fel akarták adni, de a németek nem egyeztek bele. Végre mikor a vár egy részét feladás folytán elfoglalták, a másik részen a németekre olyan csapást mértek, hogy a határszéleken az öregek most is regélnek arról. Vára a budai ejáletben, a szerémi szandsák földjén van s a budai katonaság tartja megszállva. Tíz jük ákcse [9]) szükségletű kormányzóság. Van sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, előkelősége. Szabály szerint százötven ákcse fizetésű birósági hely. Van budai janicsár szerdárja, kekhudája, várparancsnoka, százötven várkatonája, muhteszibje,[10]) vámszedője, adófelügyelője, városi ketkhudája, kapitánya, építészeti agája, hét váragája.

A vár alakja. A Duna partján, egy magas dombon fekvő, négyszög alakú, téglaépítkezésű vár, melynek négy erős bás-

---

[1]) A török kéziratban: کرویك Kerevik vagy Čerevič, a Duna partján.

[2]) A török kéziratban: بابونشطره (Babonostra) a mai Banostor helység.

[3]) Emin = felügyelő. A felügyelője, vagyis polgármestere a budai kormányzó alá tartozott.

[4]) قوپنيك

[5]) وربى

[6]) غرغورفجه a mai Gregurevci.

[7]) لوكاى

[8]) اويلوق (Ujlok) vagy Ilok.

[9]) Jük ákcse, szószerint: teher pénz = 500 piászter.

[10]) *Muhteszib,* a mértékekre felügyelő hivatalnok.

tyája van. Kerülete 900 lépés. Két kapuja van; az egyik a *Nagykapu,* mely északra nyílik s az alsó város erődítményébe vezet, a másik a *Kiskapu.* E várban két dsámi van; az egyik Szulejmán khán dsámija, a másik Szakka-basi Mohammed aga dsámija. Az egyik dsámi közelében egy kellemes fürdő van, mely két medenczéjű, négy szofás,[1]) szép építkezésű fürdő. E váron kívül a dsámi előtt csinos, tágas kávéház van; az öregek és tudós emberek itt szoktak összegyűlni. E kávéház egyik oldalán egy kereskedői szálló van. E kávéházi főúton kétszáz mesterember boltja van; a csársiban van Mohammed bég dsámija. Ugyanazon utczában, a csársi végén van Arszlán bég dsámija, előtte egy egészséges vizű forrás. E dsámi egyik oldalán van a város temetője s e temetőtől egyenesen lefelé a Duna partjára, a kikötőhöz vezet az út. A csársi jobb oldalán levő egyenes út Hádsi Iszlám mecsetjéhez vezet; onnan balra egyenesen lefelé van Kücsük Mohammed bég dsámija, azontúl Musztafa bég dsámija, attól felfelé Kara-Bala mecsetje van. Innen a városból kivezető nagy út Tovarnik és Mitrovicza városok felé megy.

Az alsó város. 12 iszlám és 5 keresztény városrésze van. 1160 alacsonyabb-magasabb téglaépítkezésű, deszkazsindelyes tetejű, csinos, tágas ház van benne s a szebb házak homlokzata, erkélye és ablakai észak felé a Duna folyóra néznek. Van két medreszeje, hat elemi iskolája, egy fogadója, százötven raktára és mintegy hatvan boltja. Fel- és lemenő lejtős utczái mind tiszták.

Innen elindulván, barátainktól elbúcsúztam s nyugoti irányba menve, *Dukin*[2]) várához értünk.

Dukin vára. Ezt Magyarország királyai közül való *Nagy László*[3]) király építtette leánya számára. Utóbb a 927. évben[4]) Szulejmán khán ezt a várat feladás folytán elfoglalta, de a következő évben az ellenség újra visszavette. Mikor azután a szultán Budára ment, ezt külön ostromolta s a réseken át katonaságunk az ellenségre olyan rohammal támadott, hogy valamennyit kardra hányta s a várat elfoglalta. Abban az időben ez a vár Lagos[5]) király tiszta erkölcsű leányának, *Mai*

---

[1]) A fürdőházban levő márványpadokat is szofáknak nevezik.

[2]) A kéziratban: دوکين (Dukin), mely a mai *Šarengrád.*

[3]) Törökül: بيوك لاصلو (Böjük László), valószínűleg II. Ulászló királyt érti alatta, mert Evlia Cselebi ismeretei a magyar történetből leginkább Ulászló idejéig terjedtek. Mivel érdemelte ki Ulászló a Nagy melléknevet, erre nehéz volna megfelelni.

[4]) 1520. decz. 11—1521. nov. 30-ig Kr. u.

[5]) Törökül: لاغوش (Lagos) vagyis Lajos.

Frau [1]) nevű leánynak birtoka volt. Jelenleg a várban számos palota, tanácstermek és különféle magas kastélyok vannak. Vára a Duna folyó partján magas dombon fekvő, négyszögű, erős épület. Árka igen mély, mint a kút. Összes falait és bástyáit az építőmester annyi díszítéssel látta el, hogy mindenféle alakú zászlók, lobogók s különféle más tárgyak rajzai vannak rajtuk. A vár falaira vörös, zöld, sárga, kék és fekete kövekből annyiféle rajzot készítettek, hogy hasonló sehol sincs. A vár kerülete hétszáz lépés. A várban az iszlám városrészek között három keresztény városrész is van. Szulejmán khán dsámija, az élelmiszer magtárak, hadiszertárak s a bástyák, lőrések mind igen szépek. Temérdek sok kertje van s oly ízletes gyümölcs terem azokban, hogy a szilvájának sehol más országban párja nincs. A Duna mellett fekvő eme várral szemközt Bácska síksága van.

Innen elindulván nyugoti irányba, a hegyeken áthaladva s közben a Duna partján menve, *Szotin* várába, onnan *Vulkovár* [2]) várába, onnan 4 óra alatt *Dál* [3]) palánkára értünk. Vára a Duna áradása folytán keletkezett tó partján, négyszögű palánka erődítmény, mely a pozsegai szandsák területén vajdaság s az eszéki bírói járás helyettesének székhelye. A várban egy dsámi, egy mecset, fürdő, fogadó, nyolczvan deszkatetejű ház, ötven bolt, ötven várkatona van. Különösen kertjei világhírűek s a szilvája még a pozsegai szilvánál is ízletesebb és több is, sőt a különböző országokba hordókban szállított pozsegai szilva többnyire ez a *dáli* szilva.

Innen ismét nyugotra menvén, *Eszék* [4]) váránál az eszéki hídon keresztülmenve, északi irányba erdőkön és falvakon áthaladtunk s 8 óra alatt *Mohács* [5]) palánkára értünk. Innen 5 óra alatt *Báttaszék,* [6]) *Szegszárd* várakat, egy óra mulva *Jeni Palánka* [7]) várát és *Tolna* [8]) palánkát érintettük, 4 óra alatt *Dsánkurtarán* [9]) palánkára, onnan 5 óra alatt *Föld*

[1]) A török kéziratban: ماى فراو (Mai Frau), mely a *Meine Frau* német szók elferdítése. A német nyelvben járatlan török író e szókat tulajdonnévnek gondolta.

[2]) وولقوار (Vulkovár), vagyis Vukovár.

[3]) دال (Dál), a mai Dálja.

[4]) اوسك (Öszek).

[5]) Törökül: ميحاج (Miháds).

[6]) Törökül: باتاوسك (Bátöszek).

[7]) Jeni Palánka, a mai Palánka puszta Tolnamegyében.

[8]) A kéziratban: طونا (Tona).

[9]) Ma már nincs meg ez a hely·

vár [1]) palánkára, onnan 6 óra alatt *Pentele* palánkára, *Ercsi, Hamzabég* palánkára, onnan pedig *Buda* várába érkeztünk. Mikor az érsekujvári ütközetbe mentünk, akkor ezeket a várakat mind leírtam. [2]) A megismétlésben nincs tudomány.

Mihelyt Budára érkeztünk, azonnal Gürdsi Mohammed pasa budai vezír elé mentem s a nagyvezírnek és a többi vezíreknek s Ibráhim ketkhuda urunknak leveleit átadtam s megmutattam a magas parancsot, hogy Egerbe menjek, ő pedig mindenféle kérdéseket tett a német királyhoz menendő követünk rangjáról, kitüntetéséről, egyéniségéről, okosságáról. Én egyenkint mindenre megfeleltem.

Midőn előadtam, hogy a követ-pasával én szegény is elmegyek Alamánországba, ekkor Gürdsi pasa így szólt: »Vallâhi! [3]) Evliám! ha a mi követ-pasánk az oszmánli becsületet fentartva, az összes hitetlenekkel szemben méltósággal és tekintélylyel jön, Isten hozta; ha azonban tekintély nélkül, szégyenletesen érkezik, Bekir pasa gyanánt levágom a nyakát s helyette Mohammed ketkhudámat ezer *kisze* utiköltséggel elküldöm a német királyhoz«; ilyenféle hiábavaló fecsegésekkel esküdözött. Való igaz, hogy ez a Gürdsi Mohammed pasa, midőn az öreg Köprilinek ketkhudája volt, néhány száz ember megöletését okozó félelmes, vérengző, gyilkos, tudatlan ember volt.

Azon éjjel én szegény a budai palotában vendég voltam s egész éjfélig a világ és a birodalom ügyeiről és a nagyvezírről tett kérdésekre felelgettem s nagyon kimerültem és elgyengültem. Isten áldja meg Mohammed efendi ketkhudáját és Deli Ibráhim efendi *reiszjét,* mert ők mondták: »Szultánom! Evlia Cselebi híved nagyon fáradt s te is nyugodjál le!« Ekkor én szegény felkeltem és hála Isten! a beszélgetéstől megszabadultam. Reggel a pasától átvettem Bujurdimat [4]) s Budáról Eger felé indultam.

---

[1]) A kéziratban: فتوار (Fötvár).

[2]) Lásd Evlia Cselebi Magyarországi utazásai. Budapest, 1904. 179—213. l.

[3]) *Valláhi,* Alláhra, megfelel a magyar Isten bizony-féle kifejezésnek. A követ-pasáról tudósítást küldött Apafihoz Brankovics György. L. Török-magyar államokmánytár. IV. köt. 411. l.

[4]) *Bujurdi,* szó szerint: Parancsolta. Annyit tesz, mint nyilt rendelet, parancsolat.

II. Budáról az egri vilájetbe menetelünk.

Mohammed pasa fermánjával Budáról a hídon át a Duna folyón keresztülmentünk s Pest várába érkeztünk. Ott a defterdárnak s a vár agáinak megmutattam a magas parancsokat és Gürdsi Mohammed pasa fermánját és várakoztam. »A felebbvalóé a parancs«, mondák s reggel ötven válogatott fegyveres lovas vitézt és húsz kocsival negyven gyalogos puskás vitézt adtak mellém. A magam személyére két postakocsit s élelmiszereket és italokat bőségesen adtak.

Pestről északi irányban kimenvén, Alláhban bízva, a Pest és Kecskemét között terülő síkságon haladtunk át és *Szen-Kotár* [1]) faluhoz érkeztünk. A *Rákos* [2]) folyó partján háromszáz házból álló s három templomú magyar falu, Buda alá tartozó rájáival. A Rákos folyó északról a Felső-Magyarországhoz tartozó Fülek vára hegyeiből jön s itt áthaladván, *Vácz* [3]) vára és Pest vára között a Duna folyóval egyesül.

Innen kelet felé menvén, *Tarcsai,*[4]) *Körösztös,*[5]) *Csapa,*[6]) *Piecsel* [7]) falukon áthaladva, *Malomvölgye* [8]) nevezetű szorosba jöttünk. Szűk, mocsaras, átkos leshely ez, mert a hitetlenek itt leshelyeket készítenek s Allah szolgáit elfogják. Mi a környékbeli leshelyeket kikémlelvén, szerencsésen keresztülmentünk és *Miarai* [9]) falun áthaladván, *Hatvan* [10]) várához érkeztünk.

Hatvan vára. E vár Lajos király kezében volt s Szulejmán khán 951-ben [11]) megtámadta. Két testvér volt a vár kapitánya, kiknek egyenetlenségéből haszon lett ránk nézve, mert mikor a kisebbik testvér átadni akarta, a nagyobbik testvér, Miklós nevű hitetlen, így szólt: »Hé! emberek! a vár ne legyen a

---

[1]) A kéziratban: سن قوطار (Szenkotár) = Czinkota.

[2]) راقوش

[3]) A kéziratban ايچ (Ics) van, valószínüleg واچ helyett.

[4]) طارچاى (Tarcsai), a mai Csik-Tarcsa.

[5]) قورستوش (Körösztös) = Rákos-Keresztur.

[6]) چاپا (Csapa) = Rákos-Csaba.

[7]) پيهچل (Piecsel) = Péczel.

[8]) Törökül: *Dejirmen dereszi.*

[9]) ميارای (Miarai), felismerhetetlen helynév.

[10]) حطوان (Hatvan).

[11]) 1544. Kr. u.

töröké!«; s a várat felégette. Mohammed pasa budai vezír e várhoz érkezvén, jelentékeny részét megmentette a tűztől s annyira kiépíttette, hogy az új vár különb lett a réginél s a vár parancsnokságát a budai fürdőtulajdonosnak, Veli bégnek [1]) adta. Utóbb az 1002. évben III. Murad szultán idejében történt, hogy az ellenség hét hónapig ostromolta Hatvant, de be nem vehette; Nógrád várát azonban elfoglalta és seregünk Hatvan alatt megfutamodván, nagy csúfságra jutott.

Az 1004. évben [2]) III. Mohammed szultán khán korában az ellenség elfoglalta ezt a várat s belsejét felégette. »A nyomorult hitetlenek azért foglalták el e várat, mivel Csigál-oglu Szinán pasa nem érkezett meg segítségére«, írják a történetírók. Utóbb Mohammed szultán az 1005. évben, mikor az egri hadjáratra ment, Szolnok várát és Hatvan várát is visszafoglalta Ibráhim pasa vezír által. Jelenleg Mohammed szultán khán irata szerint az egri ejáletben szandsáksági székhely. Pasájának jövedelme 400.000 ákcse. Kormányzósága alá 16 ziámet és 252 timár tartozik. Van alajbégje, cseri-basija, jüzbasija. Törvény szerint háború idején a timárbirtokosokkal és a pasa dsebelijeivel hatezer válogatott katonája van. Százötven ákcse fizetésű törvényszéki bíróság. Van parancsnoka, tíz váragája, háromszáz várkatonája, muhteszibje, vámfelügyelője, adószedő agája, városi ketkhudája.

Hatvan vár földje és alakja. A szőlődomboktól távol, egy síkságon, a Zagyva [3]) folyó mocsarai és ingoványai között, keleti irányban egy ágyúlövés hosszúságban fekszik a vár, mely egy fületlen kupához hasonlít. A kupa hasa a külváros, nyaka pedig a belső vár. E várnak palánka és tömésfal kerítése háromszoros erős fal s mindegyik fal között mély árok van és mindegyik árokban a Zagyva folyó vize folyik. Az árkokban halászcsónakok járnak. Egy ágyúlövés távolságra terjedően tengerhez hasonló mocsár és ingovány van. E vár kerülete ezer lépés. Összesen nyolcz bástyája van s ezek közül három egészen téglaépítkezésű és Iszkender bástyájához hasonló. Mindegyik bástya mocsárban fekszik, mint a teknősbéka. A nyolcz bástya fölött huszonegy nagy báljemez ágyú van, azonkívül nyolczvanhat darab kisebb-nagyobb ágyú, melyek a falakon készen állanak. Másféle hadiszereinek se szeri, se száma.

Van két kapuja; a nagyobb kapu keletre nyílik s háromszoros igen erős kapu, a hol a katonák a kapuközökben készen

[1]) Veli bég fürdőjéről l. Evlia Cselebi i. m. 248. l.

[2]) 1595. szept. 5—1596. aug. 24.

[3]) زاكوه (Zagva).

állanak. Szórakozó helyeik is e kapuk között vannak. Minden kapu előtt egy fahídon kell keresztül menni. Minden éjjel felhúzzák e három hidat s akkor a vár szigeten van, mert sehol nem lehet keresztülmenni. A kapuk boltozatán erős, téglaépítkezésű tornyok vannak; a Nagykapu tornyán egy szép toronyóra van, melynek hangja egész Malomvölgyéig elhallatszik.

Nyugotra nyílik a Kiskapu, melyen kocsi nem járhat; ez a lovasok és gyalogosok kapuja. E kapun kívül az árkon túl, egy szárazmalom van, melynek kerekei magyar módon vannak elrendezve.

A belső várban ötszáz szűk ház van, mind fából építve és deszkazsindelylyel fedve. Legkülönb a pasa palotája és az alajbég háza. Szulejmán khán itteni dsámiját a hitetlenek felégették s utóbb III. Mohammed építtette fel. Budai Elhádsi Ibráhim dsámija deszkatetejű, téglaminaretű, nagyon kicsiny dsámi. Van egy kolostora, egy medreszeje, két elemi iskolája s egy szűk fürdője. Utczái mind deszkaburkolatúak, mivel e vár mocsaros helyen van s kövezettel nem fedhető.

Külvárosa. A Nagykapu árkán kívül egy külváros van, melyet szintén palánka kerít; vannak bástyái, gerendái, lőrései s itt-ott sáhi ágyúi. Ennek is két kapuja van: egyik, a Nagykapu, a Zagyva folyón levő hármas híd közelében. Van három vizi malma, melyek — masallah! — a sors kerekei gyanánt forognak s finom lisztet őrölnek. E külvárosban kétszáz deszkatetejű és deszkaudvarú ház van, többnyire szegények házai. Dsámijai, fogadói, fürdői nincsenek. A nagy külvárosi kapunak árokhídján túl Haszan-baba, Velim-baba nevű hitharczosok búcsújáró helyei vannak. A város temetője is ez oldalon van, mivel ez a hely szárazföld és nem mocsaras. Csupa rácsos kertjei és házai vannak. E külváros keleti részén egy ágyúlövés távolságban egy dombon mintegy ezer szőlőkert van; itt őrházak is vannak, mivel a hitetlenektől nagyon félnek. Vize és levegője nagyon kellemes. Népe az ellenséggel folyton harczoló vitézekből áll. A Zagyva folyó Szécsen hegyeiből jön s e Hatvan vára mocsarán keresztülmenvén, keletre folyik s egy nap alatt Szolnok várához ér, hol a Tisza folyóba ömlik.

Innen háromszáz fegyveres vitézt vettünk magunkhoz s Hatvan mezején át postakocsikkal keleti irányba haladván, *Csán* [1]) faluba érkeztünk. Nagy magyar falu ez a hatvani járásban. Itt egy nagy árok van, melynek egyik vége nyugoti irányban a Duna partján Váczváránál van, a másik vége

---

[1]) چان a mai Heves-Csány.

pedig Eger alatt kerül el s a nagy Tisza folyóig ér.[1]) Innen *Nagyul* [2]) faluba, onnan *Kápolna* [3]) faluba értünk. Ez a Tarna folyó partján ötszáz házból álló falu egy templommal. A Tarna folyó Hont és Mátra hegyeiből jön s Szolnok közelében a Tiszába folyik. Innen *Pázma* [4]) faluba értünk, onnan pedig, útközben magyar leányokat és legényeket nézegetve, rétekkel borított síkságon át az erős Eger [5]) várához érkeztünk.

Eger vára. A magyar történetírók elbeszélése szerint első építője Menucseher gyermekei közül való hitehagyott Nikbán-ezsder [6]) volt. Ez utóbb *Khörösztös* [7]) magaslatán *Türkuru* [8]) néven földből egy várat is építtetett. Ez az Eger vára 800 esztendeig Felső-Magyarországhoz tartozott s Erdélyország *Kizil Elmája* [9]) nevet is kapta. A 959. évben [10]) Temesvár meghódítója, Áhmed pasa vezír Szulejmán khán parancsából Eger vára ellen főszerdár lett s miután Temesvár környékén negyvenhat várat elfoglalt s még olyan Meedsuds bástyájához hasonló várat is, minő Szolnok vára, elfoglalt, utána Eger várát fogta körül. Negyven nap és negyven éjjel szakadatlanul harczolt az iszlám sereg az ellenség sokaságával, de a negyvenedik napon a tél zordonságát a katonaság már nem viselhette el, azért visszavonult. Végre az 1004. évi Sevvál hó 24-én [11]) III. Mohammed szultán Eger ellen fordult s az 1005. évi Száfár hó kezdetén [12]) Eger várát ostrom alá fogta. Azon éjjel az ellenség az iszlám seregtől való félelmében a külvárost elhagyta s a középső várba vonult, tele harczvágygyal. Reggel az iszlám sereg a külvárosba bement s azon órában Egert tizenegy helyről ágyúval döngetni kezdték s ostromsánczokba is mentek. A vár keleti részén, a szőlők

[1]) Ez annak a védelmi sáncznak árka, mely még az avarok idejéből származik és Csörszárok néven maig láthatók a maradványai.

[2]) A kéziratban: ناكول (Nagyul) = Nagyut-puszta.

[3]) A kéziratban: قاپونا (Kápona).

[4]) پازما (Pazma), ma Pázmánd puszta.

[5]) Törökül: اكرى (Egri).

[6]) Erről a regés alakról Nagy-Bánya leírásánál is megemlékezik Evlia Cselebi i. m. 88. l.

[7]) حرستوش (Khörösztös), vagyis Keresztes.

[8]) تورك اورو (Türk-uru), ismeretlen hely.

[9]) *Kizil elma* = piros alma. Így nevezték a törökök Budát, Esztergomot is.

[10]) 1551. decz. 28—1552. decz. 17-ig Kr. u.

[11]) 1596. június 22. Kr. u.

[12]) 1596. szeptember 24. Kr. u.

dombján levő ostromsánczok a frenk [1]) várbeli hitetlenek biztonságát elvágták, mivel az anatoliai vezír, Távil Lala Mohammed pasa és Haszán pasa rumili vezír a szőlők felől a frenk vár árkába földet hánytak, a várat meggyengítették s azonnal a vár ellen mentek és a frenk várat elfoglalták.

Az ellenség innen mind a belső várba ment. A következő napon a hitetlenek közül néhány bejfi [2]) a várból kijött s ezek kegyelmet kaptak és kezesekül tartattak. A többiek fegyveresen jöttek ki a várból s az iszlám sereg harczolt ellenük és sokat közülök kardra hányt,[3]) a bejfiúk azonban életben maradtak.

Eger vár őrzésére Kodsa Mohammed pasa maradt az anatoliai sereggel s a vár kijavításáról gondoskodott. A hódítás tárikhját Csatalzáde mondta:

Mohammed elvette a némettől Eger várát.

1005. év.

Ez az Eger vára Mohammed szultán khán összeírása szerint ejálet és többnyire két tugos mir-i miránoknak adatott. Először Ibráhim szultán idejében [4]) adományoztatott az egri ejálet vezírséggel Ak Mohammed pasának, a ki előbb dogándsibasi [5]) volt. Azóta többeknek is vezírséggel adatott. Jelenleg az ejálet öt szandsákból áll: Szolnok, Hatvan, Gyarmat, Szeged, Eger. Az egri szandsák a pasa székhelye. A pasa jövedelme 650.000 ákcse; van pénzügyi defterdárja, timár-defterdárja, csausok eminje, csausok kjatibja, városi felügyelője, adófelügyelője, vámfelügyelője, vámszedője, 9 ziámetbirtokosa, 257 timárbirtokosa, alajbégje, cseribasija, jüzbasija. A pasa katonasága a timárbirtokosok katonaságával és a dsebelikkel együtt háború idején húszezer főnyi válogatott seregből áll. Félelmes, kemény, vitéz, hírneves katonaság ez, mely más határszéli katonasághoz nem hasonlít. Seregük nagyon rövid idő alatt össze tud gyülekezni. A katonaság tisztjei között vannak még: a német vár parancsnoka, magyar vár parancsnoka, az alsó város parancsnoka, a lőporraktár parancsnoka, ezeken kívül még negyven tugos, zászlós agája. A jobb, bal és nyugoti

---

[1]) Eger őrségének egy része ekkor németekből és vallonokból állt, ezért nevezi a török író frenk várnak.

[2]) Törökül: *bejzáde*, előkelő fiatal ember.

[3]) Eger elfoglalásáról III. Mohammed szultán fethnámet (győzelmi jelentés) adott ki, melynek szövegét közli Feridun bég okmánygyűjteménye.

[4]) Ibráhim szultán 1640—1649. uralkodott.

[5]) *Dagándsi-basi*, a szultán vadászsólymainak gondozója volt.

várnak martalócz, önkénytes, helyi tüzér, dsebedsi, helyi grá-nátos és helyi lőporraktáros katonaságával együtt 12.000 fegyveres katonája van készen. Négy janicsár *odája* s egy kapu-kuli agája van. Tizenkét *oda* a frenk várban s ezeknek a belföldi janicsár *odák*-kal külön janicsár agájuk van, a kinek én szegény most a magas parancsot hoztam, de a ki épen most a pasával pénzbeszedés végett *Dobrocsin* [1]) városba ment. Van két kapu-kuli s topcsi-basi *odája* s a két *oda* kapu-kulinak vannak agáik.

Jelenleg 1500 helyőrségi janicsárja [2]) van együtt. Kapu-kuljai [3]) kecskeszőrből készült üszkufot [4]) és fezt viselnek, csorbádsájai [5]) pedig aranyozott kuka [6]) üszkufot hordanak. Van 1500 arab katonája is. Ezeken a várkatonákon kívül a vár bástyáin, falain és az őrházakban összesen háromezer tel-jesen felszerelt veterán [7]) katona tartózkodik, kiknek élel-mezésre joguk nincs. Ezek a várban minden éjjel őrködnek s ha egy-egy ily őrködő hivatalban levő egyén meghal, az egri vezír adományozza a helyét. Ezt a népet *őrködő veteránoknak* nevezik, mivel szolgálatban vannak és mindenféle portyá-zásra kimennek. Jó lovuk és jó fegyverük van nekik.

Egyszóval a várban tengernyi ember van, mivel az élet kellemes benne. Levegője is egészséges. Senki még ezt el nem foglalta. A vár agái jövedelmüket és szükségleteiket maguk szerzik be. Ötszáz ákcse fizetésű főbíróság. [8]) Van janicsár csokadárja, [9]) sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja. [10])

Nagy városai közül való *Dobrocsin* város, melyben 12.000 magyar ház van. Nagy városhoz hasonló ez, melyben négy-ezer posztókészítő műhely, tizenkét ezüstbotos hitetlen bíró s negyven-ötvenezer rája van. Az egri vilájetnek 111 kisebb-nagyobb várából a pasának 44.000 piaszter jövedelme van. A mindenfelől érkező követektől, királyoktól s városoktól 40.000 piaszter is bejön; ha pedig az ellenség fellázad, portyá-

---

[1]) Törökül: دوبروچين (Dobrocsin).

[2]) Helyőrségi janicsár, törökül: *jerli jeniceer*; szó szerint: földi janicsár.

[3]) *Kapu-kul,* szó szerint: a porta szolgája. A kapu-kulok zsoldos csapatok voltak.

[4]) *Üszkuf,* a görög σκουφία szóból alakított török szó. Magas alakú sapka.

[5]) *Csorbádsi,* a janicsárok főtisztjeit nevezték így.

[6]) *Kuka,* tollbokrétás sapka, a janicsár főtisztek viselték. Az oláh és moldvai vajdák is kukát kaptak beiktatásuk alkalmára.

[7]) Törökül: *mázuldsi,* a melyre legalkalmasabb szó a *veterán.*

[8]) Törökül: *mevleviet.*

[9]) *Csokadár,* a ruhatár felügyelője.

[10]) *Nákib-ül-esráf,* az ulemák, vagyis hit- és jogtudósok feje.

zásra és rablásra mennek s a pasának a rablott jószágból is ötödrész jár.

Eger várának földje. Keleti és déli oldalon népes és virágzó falvakkal borított, termékeny síkság nyugoti oldalának végén fekszik e vár, a Kara-Bagdala nevű magas domb szélén, dombos-völgyes helyen. Környező magaslata kicsiny. A magaslatának számított helyről azonban a várat kár nem érheti, mivel ama magaslatról, ha a várba ágyúval lőnek, a golyók túlmennek. Szóval e várnak csupán a föld felhányásával lehet ártani.

A magaslat előtt a *Német-vár* van, mely igen erős. E frenk várnak magaslati oldalán a fal magassága negyvenhét rőf. Magas, erős kőfal ez, melynek minden köve elefánt nagyságú faragott kő. Kettős fal ez s mindegyik fal ötven-ötven láb széles, úgy hogy fölöttük három kocsi elmehet egymás mellett. Ezen az oldalon az árok is nyolczvan lépés széles s nyolczvanhét rőf mély s az ember lefelé nézni sem mer bele. E várnak 14.000 rájája évenkint eljön s azok az árkot még szélesebbre és még mélyebbre ássák. A *Német-várban* a janicsárok *odái* számára törvény szerint kőépítkezésű szobák vannak s mindegyik *orta* [1]) szobái fölött egészen deszkatetejű, díszes szobák vannak. E várban asszony és gyermek nincs, csársi, bazár sincs. Itt van az *Álem-i serif dsámi.* [2])

Álem-i serif dsámi. (Szent zászló dsámija.) Ezt a dsámit azért nevezik Álem-i serif dsáminak, mert mikor III. Mohammed szultán e várat elfoglalta, a próféta dicsőséges zászlóját kezeibe fogván, az első pénteki napon e dsámiban a khutbet [3]) személyesen énekelte el s az imádság elvégzése után a próféta szent zászlójáról egy bojt leszakadt. »Oh! Allah prófétája! a te zászlód darabjával e várat oltalmad alá helyezem«, mondá s ez imádságra a harczosok Ámint mondtak. Jelenleg a szent zászlónak ez a darabja a dsámi jobb oldalán, a fal mellett zöld takaróban egy aranyos zászlóra van feltüzve. E szent zászló előtt éjjel-nappal lámpa ég. Valóban fényes dsámi ez; hossza és szélessége kétszáz láb, teteje keramitos. Díszes kőépületű mináretje van, melynek a végeken párja nincs, csakis a Pécs várában levő Kászim pasa dsámijának minaretje hasonló, de ez még annál is magasabb. Én szegény felmentem e mináretre s a város dombját, völgyét, fekvését, alakját mind áttekintettem. Valóban nagy erősség és Irem kertjéhez hasonló hely ez. E frenk várban a janicsár *odákon* és *dsámin* kívül még tíz ház is van.

---

[1]) *Oda* vagy *orta* néven a janicsárok ezredeit nevezték.
[2]) Magyarul: Szent zászló dsámija.
[3]) *Khutbe,* a pénteki imádság.

Magyar-vár. A frenk vártól ötven lépésnyire nyugotra ötven lépés széles árok fölött egy kőépületű erős hídon kell átmenni, mert e két vár között egy leírhatatlan s a pokol mélységéről fogalmat nyujtó árok van. Ez árokban az élet vize folyik s a két vár lakossága a vizet ez árokból veszi. A kőépítkezésű hídon átmenvén, a Magyar-vár kapuja fölött Ali pasa bástyája úgy áll, mintha *Márdin* [1]) bástyája volna. Tizenkét darab báljemez ágyúja van, melynek mindegyike megér öt várat; ez aranyfényű ragyogó ágyúk vörös posztóval vannak fedve. Egyik ágyúnak neve: *sáhin topi.* [2]) Isten a tudója, hogy a végeken hozzá hasonló sehol sincs; úgy áll ez a bástya mögött, mint a hétfejű sárkány. Ali pasa bástyájától a Magyar-vár közepéig Musztafa pasa bástyája terül el, mely az egész városra nézve magaslat s még a repülő madarat sem engedi elrepülni. Húsz hosszú ágyúja van, melyeket látni kell. E bástya közelében nagy templom van. Ha ennek építését és ritka díszítéseit elmondanánk, egy külön kötet lenne belőle. Az oszmánok a keresztények bosszantására ezt a templomot hadiszertárrá alakították s ágyúkkal és hadi felszereléssel töltötték meg. Ennek közelében van a *Khunkjár bástya,* mely valamennyi bástyánál erősebb és híresebb.

Ez a *Magyar-vár* a *Német-várnál* háromszor nagyobb kerületű. Mind a kettő *Iszkender* bástyájához hasonló erős vár, mély és széles árkokkal és harmincz rőfnyi magas töméSfalakkal. A frenk- és Magyar-várnak kerülete 3000 lépés. Kerek alakja tizenegy szögletű. Különféle bástyákkal, művészi tornyokkal, mellvédekkel, lövőrésekkel ellátott s egymással összefüggő két vár ez; parancsnokuk és katonaságuk azonban külön van. Elefánt nagyságú köveik vannak s falaikon négy oldalról a kályhás fürdőhöz hasonló őrházakban minden éjjel ötven ember őrködik; ezeken kívül tíz aga is ki van rendelve egész reggelig való őrködésre. A *Magyar-várat* azonban mindegyiknél jobban őrzik, mert ott van a pasa palotája. E palota a régi időben a királyok számára épült, azért vannak benne a pasa környezete részére külön szobák, tanácstermek, továbbá fürdők és istállók. A kapu-kulok agája is e várban van s lakása közelében egy kút van, mely nyolczvan öl [3]) mélységből adja a vizet. A helyőrségi janicsárok agája is ott lakik.

A pasa palotája előtt tágas térség van s e térnek közepén van két börtön, melyek mindegyikébe ötven lépcsőn kell

[1]) *Mardin,* kis-ázsiai város.
[2]) *Sahin topi* = a sah ágyúja.
[3]) Törökül: *kuláds,* a mi a kiterjesztett két kar hosszúságának felel meg.

lemenni, mintha csak a pokol mélységéhez hasonló börtönök volnának. Minden éjjel ötven őr vigyáz azokra. E téren van a pasa dsámija is, melynek hossza kétszáz láb, szélessége száz láb s egy téglából készült minaretje van. A nagy hadiszertár is e téren van. A pasa kis dsámija is e téren van, de ez egészen tele van az iszlám katonaság számára való kétszersülttel, búzával, árpával és más különböző élelmiszerekkel. E dsámi kapuja fölött a következő tárikh van:

Hátif mondta tárikhját: áldott legyen Allah, a paradicsom lakója.
1033. év.

Ennek a *Magyar-* és *Német-várnak* az egész alja üres, csupa pincze és üreg, melyekbe néhány ezer katona belefér; helyenkint ablakok és nyilt előcsarnokok vannak. Annyi különféle hadiszer van itt, hogy ha száz esztendeig tartana is e vár ostroma, a készletben levő hadiszer akkor sem fogyna el. Ostrom idején a vilájet egész lakossága gyermekeit, feleségeit e két vár alatt levő üregekben és raktárakban helyezi el s a gyermekek és asszonyok az ágyúk rombolásaitól biztonságban vannak. E földalatti üregekben nagy ágyúk vannak, melyek a sánczokkal szembe állítva, tüskésborz szőre gyanánt ékeskednek. Mindegyik oly nagy, hogy egy ember belefér. Ezeken kívül néhány száz ágyútartó és másféle készlet áll készen az ágyúzásra. Ezekben az üregekben és pinczékben a város kötélgyártói kötelet sodornak, oly tágas és nagy üregek azok. Jéghideg kútjai vannak.

E Magyar-vár húsz boltjától lefelé, százötven lépésnyire keletre, négyszeres bolthajtás és ugyanannyi kapu van. E kapuk közti boltozatok éjszakai sötétséget okoznak, úgyannyira, hogy a kívülről befelé jövő ellenség semmit sem lát és nem haladhat, de a kik ott ülnek, azok kívülről jövőket látják s az ellenséget megtámadhatják s erre a czélra az úton sáhi ágyúk is készen állnak. Mivel szükség lehet, hogy az ellenséggel harczolni kell, ez okból a kapuőrök fegyverei e nagy kapu közötti falra vannak függesztve s e kapuközöket néhány ezer különféle fegyver díszíti. Éjjel-nappal néhány ezer fegyveres katona van ott jelen és őrködik.

E kapu fölött egy nagy bástya van, mely négy irányba Iszkender bástyája gyanánt áll. Ezen is nagy *báljemez* ágyúk vannak. E bástya fölött egy nagy toronyóra is van, melynek harangja hangját egy konaknyiról is meghallják.

E kapu boltozata alatt egy kis kapu is van, amelyen át harmincz kőlépcsőn a külvárosba lehet lemenni. A nagy kapu-

---

[1]) 1623. okt. 24—1624. okt. 13.

nak lánczos felvonóhídja van. Az árok fölött lánczon függő hídon kell keresztülmenni s délkeletre száz lépés ereszkedőn lefelé menvén, még egy kapu van, mely nagy kapu dél felé néz. E kapu boltozata fölé fehér márványból egy oroszlán alakja van kifaragva, a mely oroszlánnak vasból van a nyelve.[1]) A szobrászmester oly ügyesen faragta ki, hogy a ki meglátja, élőnek gondolja. Ez oroszlán mellett a kapu fölé a szobrászmester szintén fehér márványból egy kétfejű magyar madár alakját is helyezte, mely olyan, mint a hitetleneknek *zolta* [2]) nevű garasán a két szárnyát és két lába karmait kinyújtó kétfejű sas alakja. Ez Eger kapuján levő madár alakja teljesen ahhoz hasonlít, csakhogy ennek két fején [3]) vasnyelvek is vannak.

Ez a kapu az egyiptomi vaskapu gyanánt egyik legcsodálatosabb és legkülönösebb kapu. A várnak ezen a részén nyolczvan rőf magas tömésfal van. Ha az ember fölfelé néz rá, a fejéről leesik a turbánja, olyan magas és erős vár ez. Míg a hitetlenek kezében volt e vár, addig nem volt ily erős, az elfoglalás után azonban Mohammed khán hét pasát és tizenkétezer ráját hét éven át, télen-nyáron e várnál dolgoztatott s ily erőssé tette azt. *Bácska, Láska* [4]) és *Szalonta* [5]) összes rájái mindenféle kötelezettség alól fel vannak mentve s évenkint ide jönnek s az árkokat kitisztítják. Sőt az 1068. évben,[6]) mikor Köprüli Mohammed volt a nagyvezír, hogy ezt az egri várat szép és nagy külvárossal vegye körül, három év alatt oly erős bástyafallal kerítette be, hogy azt nyelv el nem mondhatja, toll le nem írhatja.

Eger vár külvárosa. Ennek a paradicsomszerű várnak a kerülete teljes tizenkétezer lépés s ötszögletű alakja és tizenkét tornya van. Négy irányban lőrései és mély árkai vannak. Öt kapus külváros. Az első a keletre néző *Ilidse-kapu,* mely háromszoros erős kapu; három felvonóhídon kell előtte keresztülmenni; két oldalán lőrések vannak. E kaputól jobbra van a délre néző *Hatvani-kapu,* mely másik szögleten áll s kettős

---

[1]) Eger város czímerét látta az író, a melyen az oroszlán vagy helyesebben hosszú sörényű ló valóban kiölti nyelvét.

[2]) Törökül a kéziratban زولطه غروش (zolta gurus) van, a mi a Soldo szóból eredt.

[3]) Ezt a madarat rosszul nézte meg Evlia, vagy legalább akkor, midőn munkáját írta, már nem jól emlékezett rá, mert Eger város czímerében csak egyfejű sas van kiterjesztett szárnyakkal.

[4]) A kéziratban: لاشقه (Laska), ismeretlen hely.

[5]) Törökül: صلالانطه (Szalanta).

[6]) 1657. okt. 8—1658. szept. 28.

árokkal, négyszeres erős kapu, melyet nagy ágyúk vesznek körül. Ennél is felvonóhidakon kell átmenni. E *Hatvani-kaputól* másik oldalra menve, az *Uj-kapuhoz* jutunk. Ez is kettős, erős kapu, felvonóhidakkal. E kaputól befelé egész a *Martalócz-kapuig* [1]) menve, deszkával fedett, ezerötszáz lépés széles, tiszta főút van. A *Martalócz-kapu* Eger nyugoti oldalára néző erős, kettős kapu ; ennek is felvonóhídja van. A *Kalmet-kapu* [2]) szintén nyugotra nyíló, kettős kapu. A kapu előtt felvonóhidakon kell átmenni. E *Kalmet-kapu* fölé Kara Mahmud aga csizmájának sarkantyúi vannak felfüggesztve, melyeknek különös vaskarikái vannak.

E kapun kívül *Makla* [3]) völgyében néhány ziámetbirtokot képező s néhány állami tulajdont képező szép vizimalom van. A víz, mely Makla völgyébe néhány erős, vastag zsilipen jön be, a nagy külvárost kétfelé osztja. A külvárosban néhány vizimalom s kertekkel együtt nagy házak vannak. E külvárosnak egészen a közepén van a *Bárutkháne.*[4])

Bárutkháne erődítménye. Ezt az 1068. évben [5]) Köprüli építtette, mivel Köprüli Mohammed pasa ez *ejáletben* sokáig *váli* volt s az ellenségeink mind ez után a vár után vágyakoztak, ez okból építtette ezt a Bárutkhánet. Három rekeszű s mindegyik rekeszen öt mozsarú, magyar szerkezetű kerekekkel ellátott malmok vannak benne, melyeken elbámul az emberi ész. A *Makla* [6]) vize hajtja. Négyszögletű épülete hat tornyú, vaskapus, erős vár, melynek a kerülete ötszáz lépés. Úgy tünik fel, mintha a nagy külváros belső vára volna. Négy oldalról víz veszi körül s hidakon kell bemenni. Van parancsnoka, lőporgyári főnöke s éjjel-nappal fekete lőport készítenek itt, mivel e várban sok lőpor kell.

A Makla vize e vár alatt megy el, azután a csársin keresztül folyván, némely utczai hidak és kőhídak alatt megy el s az *Ilidse-kapu* tövében vas-zsilipen kimenvén, a *Zöld-rét* [7]) nevű helyen folyik keresztül. Keleti irányba folyván, a Tisza folyóval egyesül. Az élet vizéhez hasonló víz és Egerben ennél ízletesebb víz nincs. Az *Ilidse* kapun kívül a *Makla* folyón

---

[1]) Törökül : Martolosz-kapu.

[2]) A török kéziratban : قلمت (kálmet). A Kálmet-kapu valószínűleg valamely magyar szónak elferdítése.

[3]) A kéziratban : ماقله (Makla). *Maklár* község nevének elferdítése. Az Eger patak Maklár felé folyik, azért a török maklári folyónak nevezi azt.

[4]) *Barutkháne,* lőporgyár és lőporraktár.

[5]) 1667. okt. 8—1668. szept. 28. Kr. u.

[6]) Így nevezi az Eger folyót.

[7]) Törökül : *Jesili csairi* van a kéziratban.

levő hat rekeszű vizimalmokat is érdemes megnézni. E folyó partján levő házak erkélyéről horoggal halásznak. Különös mulatság ez.

Hévvizei. Három hévfürdője van: egyik a férfiak, a másik az asszonyok, a harmadik az állatok számára. Némi tekintetben hasznosaknak bizonyultak, a rühességet és frengi betegséget meggyógyítják. E külváros erődítményében 17 városrész van, 7 keresztény és 10 iszlám. 2060 csinos háza és sok palotája van; az előkelők házai mind erkélyesek s mindegyiknek van kertje; többnyire deszkazsindelyes és keramitos tetejű házak.

Dsámijai. Van 46 imahelye. A *Hatvani-kapu* közelében a külváros falát érintve, van *III. Mohammed szultán dsámija,* melyet *Fethia* néven is neveznek; annakelőtte ez templom volt. A *Csársi dsámi,* melyet sokan látogatnak. *Szálih efendi dsámija, Alajbég dsámija, Jeni-zai dsámija, Kaszim pasa dsámija, Vásártéri dsámi;* ezek mindegyikében elvégzik a pénteki imádságot.[1]

21 városrészi závieje [2] van, melyek közt híres a Széles-utczai mecset, a ketkhuda-mecset.

Van négy medreszeje, tizenhét elemi iskolája, hét kolostora. Van 20 csorgókútja, melyek közt híres az Aga-csorgója, az Alajbég csorgója, Kászim pasa csorgója.

Csársija. Van 600 boltja. Boltjai és kávéházai nagyon díszesek, kereskedői gazdagok.

Fürdője van kettő: egyik a belső vár kapuja alatt a hídfőnél; ez a *Valide szultán fürdője,* mely nagyon szép, kellemes vizű, hat kamrájú fürdője; egész kupoláját vörös keramit fedi. A másik a Kalmet-kapu közelében, kisebbszerű, keskeny fürdő, kályhával. A városban levő házak közül hétszáz lakásban és palotában van fürdő, miként az előkelők ezt dicsekedve beszélik s az előkelők mind azokba a fürdőkbe mennek. Öt kis fogadója van s a kereskedők e fogadók közül csak egyikbe mennek; a jövő-menő vendégek többnyire a ráják házaiba szállnak meg s a fogadói bért azoknak adják. A többi vendégek az előkelők házaiba szállnak meg, sőt az érkezőt hívják is. Némelyik háznak kapuja fölé ez a vers van írva: »*Bi-tekellüf bejá bikháne-i má.*« [3]

---

[1] Ez a *szálát-i dsuma,* melybe belefoglalják az uralkodó khalifa nevét.

[2] *Závie* a mecsetek mellett levő kolostorszerű kis épület apró szobákkal a mecset szolgái számára.

[3] Ez a vers perzsa nyelven van: بی تکلف بیا بخانهٔ ما Magyarul így van: *Minden czeremónia nélkül lépj be a házamba.*

Nevezetességei. Fehér czipókenyere és lengyel tyúkpörköltje híresek. Egy *oka* pogácsa és vajas kalács ára egy ákcse; híresek még a tyúk-börek[1]) és a kenyérlepény. Egy *oka* kövér juhhús ára egy ákcse, egy *oka* vaj és méz ára nyolcz ákcse. Különféle és temérdek gyümölcse van.

Eger nevezetességei leírásának befejezése. A Hatvani-kaputól egész a Kalmet-kapuig összesen 4000 lépés az út. Levegője és vize nagyon kellemes, azért sok szép népe van. Népe mind bosnyák, de magyarul és németül is tisztán beszélnek; nagyon őszinte és egyszerű emberek. *Fülek, Szécsen, Gyarmat, Szemendre,*[2]) *Hont, Külvár*[3]) várak hitetleneivel naponkint harczolnak. E vár ráját felsőmagyarországiaknak mondják, szépen beszélnek magyarul. 9600 kertjük van; szőlőjük savanykás és nem nagyon ízletes. A nép többnyire várőrséget képez, vannak kereskedők és tudósok is. Különösen sebészeik vannak. A gyermekek bátrak, erősek, a lovat és fegyvert szeretik.

Búcsújáróhelye. A Hatvani-kapun kívül fehér hattyú gyanánt álló kupolás épületben Dede-Szultán nyugszik, a kinek ez a bektási kolostora.

Míg a várost nézegettem, a közben Mohammed egri pasa nagy csapattal megérkezett *Dobracsinból* s a várban levő egész iszlám katonaság kiment a pasa fogadtatására. Tiszteletből szolgáimmal én is kimentem elébe s lóháton találkoztunk és a városba úgy mentünk be, hogy lovaink feje egymás mellett volt s a várban néhány száz ágyúlövést tettek tisztelgésből. Még azon a napon padisáhi diván tartatott, melyen a pasa számára küldött levél felolvastatott s ekkor én szegény a nálam levő díszruhát a pasa vállaira tettem, az illedelemtudó pasa pedig a fejedelmi díszruha szélét megcsókolta, a mire az összes szolgák szabály szerint a pasát üdvözölték. Mikor a pasa helyére ült, akkor a janicsár aga számára jött levél olvastatott fel s neki a pasa adta fel az aranyos díszruhát, a mire a csausok őt is üdvözölték s nagy örvendezéssel lakására ment. Nyomban utána ott a divánban a pasa az egri vár negyven tugos és zászlós agájával a számukra előkészített díszruhát felöltette s mindenki hazament. Mindenfelé nagy vígság volt és három napon át szólt a zene. A pasának minden agától nagy ajándékok jöttek s nekem szegénynek három *kisze* pénzt, három lovat s egy prémes bundát adott.

Ibráhim ketkhuda urunk levelét is elolvasta s figyelembe

---

[1]) *Börek* vagdalt hússal töltött tészta.

[2]) Szemendre, vagyis Szendrő vára Borsodmegyében.

[3]) كولوار (Külvár), íráshiba e helyett: Kékkővár.

vette a levélben következő szavakat: »Evliámra különös figyelmet fordíts és jókedvűen bocsásd el. A követ-pasával Bécsbe és Németországba megy s utiköltséget készítve számára, küldjed el.« Az éleslátású pasa háromszáz aranyat, egy öltözet ruhát s három szolgámnak is egyenkint ötven-ötven aranyat és egy-egy öltözet ruhát adott. A janicsár agától, Ahmed agától két *kisze* pénzt, egy rabszolgát, két lovat, öt kézi puskát, egy vég posztót, öt köteg atlaszt, a negyven váraga mindegyikétől is különböző tárgyakat kaptam és nagy podgyászom lett. A harmadik napon a hírnökök kikiáltották, hogy a padisahi parancs értelmében *Szécsen*, *Gyarmat*, *Hollókő* és más várak kijavítására a pasa személyesen megy el s fel is készülődtünk mind.

III. Egerből Mohammed pasával a felső-magyarországi várakba menetelünk.

Egerből északi irányba az egri ejálet katonaságának felével megindultunk és *Keresztös* [1]) mezejére értünk. Egy tó partján, egy romba dőlt templom közelében őröket állítottunk fel, mive ez már az ellenség tartományában van. Az 1005. évi Rebi-ül-evvel hó 5-ik napján [2]) III. Mohammed szultán hét király ellenében személyesen harczolt itt és nagy ütközetet csinált. Igen sok *rum* [3]) és *magyar* történetíró leírta ezt.[4]) Én oly módon írom le, a hogyan ezt az ütközetben jelen volt boldogult atyámtól, Dervis Mohammed agától és más öregektől hallottam.

A megvert tábor harczának elbeszélése.

Mohammed khán Egert elfoglalván, hét király hétszázezer főnyi sereggel az iszlám sereget az egri ejáletben megszorította s azt beszélték, hogy a várnak az iszlám kézből való kiszabadítására el fognak jönni. A tatár khán testvére, Feth-Geráj szultán negyven-ötven nyelvet elfogott s a padisah elé hozván őket, kikérdezték, kik ilyen hírt adtak: »Holnap vagy holnapután a német császár testvére, Makszimilián herczeg és

---

[1]) A kéziratban: خرستوش (Kheresztös). Mező-Keresztes.

[2]) 1596. okt. 26. Kr. u.

[3]) Rum = római vagyis latin nyelven író.

[4]) A mezőkeresztesi ütközetről az egykorú leírások, levéltári kutatások s részben a török kútfőknek is felhasználásával alapos munkát írt Komáromy János a Hadtörténelmi Közlemények 1892. évfolyamában.

hét király okvetetlen megtámadnak benneteket.« A padisah erre így szólt: »A helyett, hogy azok támadjanak meg, inkább mi támadjuk meg őket.« S Khádim Dsáfer pasa, Veli pasa rumili vezír és néhány szadsákbég negyvenezer katonával és tíz ágyúval a hadsereg előcsapatát képezték s egyenesen az ellenség felé mentek. Az ellenség annyi ágyút és puskát lőtt ki ellenük, hogy csak Dsáfer pasa és Veli pasa jöttek vissza négy-ötezer emberrel az iszlám táborba. Mikor a Dsem-felségű padisah erről a dologról értesült a Rumili ejáletot Haszán pasának adta és a hitetlenek ellen szerdárrá tette. Ibráhim pasa főszerdár is Haszán pasa után ment s vele ment a khán testvére, Feth-Geráj is hetvenezer tatár katonával és az ellenség táborával szemközt foglaltak állást úgy, hogy a két sereg közt csak egy kis folyó volt s azon éjjel a környékre őröket állítottak.

A következő napon megérkezett a hatalmas padisah is és Allah segítségével Dsigalazáde részéről a hitetlenekre erős mohammedi kardcsapásokat mértek. Mivel már alkonyat volt, azért a felek abbanhagyták a harczot és minden irányban őröket állítván, csendesen lenyugodtak. A következő reggelen újra megfújták a harczra a trombitákat s az iszlám katonaság sűrű tömegben a mezőség közepén állott. A nagyvezír, a khán testvére az előcsapattal megindultak s a felséges padisah is utánuk jött százezer katonával s valamennyien az ellenség tábora tövébe mentek.

Délig az ellenség a táborból a fejét sem mutatta s csak délután mozdult ki táborából és seregünk felé jött. Harczra tüzelve a német, cseh, frenk, horvát és magyar seregből egy hadosztály katona muskéta puskával, kezükben, derekukon, nyakukon, nyeregszíjukon öt-hat kézi puskával felfegyverkezve támadni készültek s dob- és trombitaszó mellett rohantak. Ennek a rohamnak a mi seregünk nem tudott ellenállni és egyetlen teremtett lény az ellenségnek ellen nem állhatván, még az ütközet előtt szerteszét szóródtak. Az ellenség hadirendjét meg nem bontva, az előbbi módszer szerint ágyúval, puskával lődözve s különféle tűz-szóró hadiszereket használva jött előre. Haszán pasa rumili vezír az átjáró fejénél egy üteg ágyút lövetett az ellenségre s nagy harczot kezdett. Azonban Haszán pasa serege nem tudott ellenállni s a táborba vonult vissza. Haszán pasa katonasága nyomába az ellenség hirtelen csorda gyanánt jött s az iszlám tábort félelem nélkül hatalmukba kerítve rabláshoz kezdettek. Némelyek az oszmán társzekereket és a szultán sátorát foglalták el s bort ittak, azután pedig valamennyien tánczolni kezdtek. Itt-ott Dsigalazáde és Ibráhim pasa nagyvezír emberei még harczoltak, de

mi haszna ; az ellenség a táborban volt már, rabolt, zsákmányolt, sőt némelyek a ládákra ültek le.

A padisah a tábor szélén a próféta zászlójával egy dombon állt s a gyalogok és janicsárok heves harczot vívtak jelenlétében és a próféta zászlója előtt vértanúk lettek. A padisah ezt a helyzetet látva, a mellette levő hodsa efendihez így szólt: »Efendi! hogyan segítsünk a bajon?« A hodsa válaszolá: »Padisáhom! maradj csak állhatatosan a helyeden, a felséges Isten kegyelmét most mindjárt meglátod.« Az öreg *szolak-basi* [1]) pedig így szólt: »Padisáhom! én Szulejmán khánnal a mohácsi mezőn is jelen voltam; az ellenség eleinte ott is ilyen könnyű győzelem formát mutatott, de utoljára úgy szétveretett, hogy egyetlen ember meg nem menekült.« A padisahnak ily vígasztalásokat mondtak.

Némely történetírók azt mondják, hogy a padisáht ez ütközetben egy ló hasa alá bujtatva elrejtették; de ez szemtelen hazugság!

Eközben nehány tapasztalt, aranyos ruhás, belső szolga is lóra kapott és megfutamodott s a mint a lovasok ezeket meglátták, egész Eger váráig futottak. A padisah mellett a négy századból csak egy század katonaság maradt, ezek is gyalogosak s olyanfélék, mint a főcsakács, a kara-kollukdsi,[2]) az elfutott lovasoknak lovászai. Végre a hodsa efendi kezét felemelve imádkozott s a padisah körül levők az Ámint mondták rá. Isten bölcsessége egyszerre csak segítséget adott. Mikor az ellenség a tábort fosztogatta s a kara-kollukdsi szolgáit kezdte öldösni, ekkor egyik lovászgyermek a turbánját leoldva, zászló gyanánt egy rúd végére tűzte s mondá: »Hé! hitharczosok! üssétek ezeket a hitetleneket!« S különös! egyszerre a szakács segédei s a többi legénykék a favágó fejszét, az égett végű konyhai piszkáló vasat s mindegyiknek, a mi keze ügyébe esett, felkapták s a hitetleneket azzal kezdték ütni. A sátorokat fosztogató hitetlenek rosszat sejtve, futásnak eredtek. Az iszlám seregben pedig felhangzott a kiáltás: »Hé! az ellenség megveretett«; s a mi katonaságunkba új lelket öntött ez, visszafordultak s az ellenséget vágni kezdették.

Déltől kezdve alkonyatig százezer ellenséget kardra hánytak s egész estig, a holdvilágnál is az ellenséget törték-zúzták és úgy tértek vissza a táborba. Szóval, a keresztesi mező a hitetlenek hulláival tele lett s az ellenségből egy lélek sem menekült meg, mert midőn a vízen keresztülmentek, egyik a másikat űzve, a vízbe merültek. Edirnei Mohammed cselebi

---

[1]) *Szolak-basi,* a testőrség főparancsnoka.
[2]) *Kara-kollukdsi,* a janicsárok konyhamestere.

és Ali efendi mindezeket részletesen leírták és semmi szükség sincs arra, hogy mi azt ismételjük. Ezt is csak azért írtuk, mivel a csatatért megnéztük. Ez a keresztesi mező igazi csatatér. Egyik vége egész a kassai mezőkig és a Tisza folyó partjáig terjed, másik oldala pedig Felső-Magyarország bányavidékén végződik. Ennek a mezőnek a közepén a Keresztes folyó folyik.

E tér megszemlélése után Mohammed egri pasával együtt elindultunk és észak felé menve [1]) *Szalók* [2]) faluba érkeztünk, mely két *kilids*[3]) alatt levő magyar falu. *Verpeléd* [4]) falú a Tarna folyó partján van. Ez a folyó a Mátra [5]) hegyeiből jön és Szolnok alatt Heves [6]) síkságán a Tisza folyóba ömlik. Innét ismét tovább menve *Domoszló* [7]) faluba értünk, mely a mi Hatvan várunk faluja. Onnan *Visonta* [8]) faluba érkeztünk. E falukon 9 óra alatt mentünk keresztül és azután *Gengös* [9]) nevű nagy városba értünk.

Gengös (Gyöngyös) városa. Az egri ejáletben 8000 alacsonyabb-magasabb deszkazsindelyes szép háza van. Nyolcz bírája, kezükben ezüstbottal, vállukon prémes mentével »bíró« néven kormányozza a várost. E nagy város a Mátra hegy tövében fekszik s a Mátra folyó keresztülfolyik rajta és két részre osztja. Kertjei és tiszta utczái vannak. E város a Mátra szélénél délkeletre terjed és hosszúsága 8000 lépés. Összesen nyolcz temploma van. Van 1060 boltja, melyek mindegyikében szép, bájos hitetlen leányok üldögélnek és mindenféle árúczikket árusítanak. A városon keresztülmenő folyó nehány malmot hajt. Házai többnyire téglaépítkezésűek és csinosak. A városnak hosszában 10, szélességében 5 utczája van ; mindegyik utczában egyik végétől a másikig keresztüllátni, mint a tükörben, olyan egyenesek. Ezernél több posztó- és sajákműhelye van.[10]) Lakossága kereskedő, kik minden közadótól fel vannak

---

[1]) Itt rosszul tájékozódott az író.

[2]) A kéziratban: صالرق (Szalók); Hevesmegyében.

[3]) *Kilids* = kard. Így nevezték azokat az adójövedelmeket, melyeket egyes falvakból az érdemes katonák jutalmul és pedig állandó jutalmazásul kaptak.

[4]) Törökül írva: ورپليد (Verpelid).

[5]) ماتره (Mátra).

[6]) هوش (Heves).

[7]) دومصلو (Domoszló).

[8]) A kéziratban hibásan: ويش طونه (Vistona), vagyis Visonta.

[9]) Törökül írva: كنكوش (Gengös), vagyis Gyöngyös.

[10]) A *saják* nevű szövet a posztó egyik faja volt. Buda leírásánál is említi Evlia, hogy ott a zsidó asszonyok foglalkoztak a sajákposztó készítésével. I. m. 251. l.

mentve, azonban Felső-Magyarország kormányzójának, a sánta palatinusnak adót fizetnek. Noha két *kilids* alá tartoznak, az oszmánoknak ajándékon kívül semmi mást nem adnak, azonban minden évben az egri vár kijavításához és tatarozásához hozzájárulnak. Egykoriban ezek Eger meghódítójának, Mohammed szultánnak, egy kenyeret és háromszáz pár ökröt adtak ajándékul s ezért kapták a szabadalomlevelet.

Ez nyilt város, várfalai nincsenek. Vize és levegője kellemes. Kertjeinek száma 28.000-re megy. Édes ízű, bő levű, tizenhétféle szőlője van, s közte hétféle muskát szőlő. Borának nincs párja sem Arábiában, sem Adsemországban, csak a Tenedosz-szigeti hasonló hozzá. Rózsaszínű, fehér és zafirhoz hasonló sárga borai vannak, melyeket hosszukás edényekben küldöznek ajándékul megízlelés végett. Fehér tejhez hasonló pálinkája is van. Tizenöt *okára* menő, ánizsmagos, szezámfűszeres, fehér czipókenyere nagyon ízletes. Szóval, igen virágzó város ez. A pasának 5000 piaszter ajándékot adtak és nagy vendégséget rendeztek, a melyen én is jelen voltam.

Innen nyugot felé menve, a Mátra hegyen 8 óra alatt áthaladtunk és hét magyar falun keresztülmenve, ismét hegyre mentünk fel, a melyen *Fülek* [1]) várát szemléltük meg.

Fülek vára. Építője Felső-Magyarország királya, *Mater palatinus.* [2]) A 982. esztendőben [3]) III. Murad korában Musztafa pasa foglalta el és a budai szandsákhoz csatolta. 20 évig volt iszlám kézben ; végre az 1002. évben [4]) az ellenség ismét visszavette ; 60 évig a magyaroké volt, azonban az 1072. évben, IV. Mohammed szultán idejében, mikor Köprülizáde Fázil Áhmed pasa nagyvezír Ujvárt elfoglalta, a tatár khán fia, Áhmed Geraj szultán és a mostani egri váli Mohammed pasa kirabolták és üresen hagyták, azután Köprüli a Rábamenti futás után a követekkel való alkudozásnál e várat újra átvette s abba 4000 katonára való élelmiszert és hadikészletet helyezett el. Juszuf aga parancsnoka a várat kitisztíttatta és kijavíttatta.

Fülek vár földje és alakja. Az ég csúcsáig felnyúló magas kősziklára épített erős vár ez, benne a fejedelmi dsámival, melynek hét deszkatetejű tornya van. Egyetlen kapuja és 200 deszkazsindelyes tetejű háza van, köztük a hadiszertár és az éléstár.

---

[1]) Törökül: فلك

[2]) A kéziratban: ماتر پلاطنوس

[3]) 1574. Kr. u.

[4]) 1593. Kr. u.

Az alsó város. A belső város sziklahegyeinek keleti oldalán, a kősziklák tövében, széles síkon 700 kisebb-nagyobb téglaépítkezésű ház van. Felerészébe az iszlám sereg, másik felébe pedig a Hatvan várhoz tartozó hitetlen martalóczok mentek. E külvárosnak is mély árka, húsz deszkatornya, három kapúja és tíz temploma s 200 üres boltja van. Árkain sorompók vannak. Onnan hét óráig menve *Hollókő* [1]) várához érkeztünk.

Annak előtte az ellenség kezébe került s csak az 1073. évben [2]) a bombázás következtében vonult ki belőle az ellenség és Hatvan várunk katonaságából 110 harczos bement és a várat elfoglalta. Az egri vezírt, Mohammed pasát kértem, hogy adjon engedélyt a várba való menetelre, mivel a várban csak mostanában kezdették meg a vitézeink a szolgálatot. Kérésemet meghallgatta és megengedte, hogy valamennyien Hollókő várába menjünk.

A vár alakja. Magas halmon fekvő kicsi ötszögű vár; fakapuja van, benne mintegy száz üres ház van. Egyetlen templomát dsámivá alakították a padisah nevére. Gondoskodás történt, hogy éléstár és hadiszertár legyen benne. Innen nyugot felé egy óráig menve, *Szécsény* [3]) várba értünk.

Szécsény vára. A hitetlenek kezében volt, de az 1073. évben, mikor Káplán pasa Nógrád várát ostromolta, az ellenség ezt elhagyván, elfutott. Jelenleg a békesség fejében az ellenségtől átadott öt vár egyike ez. A vár kijavíttatván, az előbbi esztergomi bégnek, Cserkesz Iszkender bégnek adatott. Az egri ejáletben a bég székhelye s bégjének jövedelme 400.000 ákcse, 12 ziámetje és 316 kilidse van. Alajbégje, cseri-basija, háború esetén 3000 katonája, 1000 várkatonája, parancsnoka, három *oda* janicsárja, egy *oda* dsebedsije van. Háromszáz ákcse fizetésű bíróság. Iszkender bég nagyon értelmes, meggondolt ember volt.

A vár alakja. Síkságon fekvő, négyszögalakú, téglaépítkezésű vár, melynek egyik oldala palánka lévén, ujraépíteni akarják. Egy dsámit kezdtek építeni. Külvárosa is fejlődésben van. Kertjei, malmai, szőlői mind virágzók. Négy oldalán két ágyúlövésnyire Szécsény palánkai vannak. Vize és levegője nagyon kellemes.

Innen Mohammed pasával északi irányba menvén *Gyarmat* [4]) várához értünk.

---

[1]) Törökül: هلوق (Hollók).

[2]) 1662. Kr. u.

[3]) Törökül: سيچان (Szicsen).

[4]) Törökül: كرمات (Germat).

Gyarmat vára. III. Murad khán idejében ez is a mienk volt, de az 1013. évben [1]) az ellenségé lett. Most az 1074. évben [2]) Léva és Nyitra várakért cserébe vétetett át az ellenségtől. A budai alajbég alól kivétetvén, Ömer agának adományoztatott és szandsákbégi székhely lett. Bégjének jövedelme 400.000 ákcse, 9 ziámetje és 316 timárja van. Alajbégje, parancsnoka, háromszáz várkatonája, topcsi- dsebedsi és budai janicsár szerdárja van ; háromszázötven ákcse fizetésű biróság. Városát elkezdték kijavítani. 1073-ban [3]) a tatárok itt átvonultak és felégették.

A szemendrei kapitány ide eljött a pasához és vendégséget adott, azért *Szemendre* [4]) várába mentünk.

Szemendre vára. Ez utóbbi nem került iszlám kêzbe, hanem Felső-Magyarország bánjának, a sánta palatinusnak birtokában van. A pasa tiszteletére ágyúkkal díszlövéseket tettek s az oszmánok és a németek közt létrejött békének nagyon örültek. A kapitány, mikor megtudta, hogy én a követ-pasával Bécsbe fogok menni, nagyon megtisztelt és magasztalt és sok ajándékot adott.

A pasának az alsó város kertjeiben nagy vendégséget adott és tiz mohammedán foglyot ajándékozott. Nekem szegénynek is öt foglyot adott s a szabadon bocsátott foglyok mindegyikének egy-egy lovat is ajándékozott. A kapitány értelmes és okos ember volt.

Szemendre vár alakja. A budai ejáletben a Duna partján is van egy Szemendre, mely szandsáksági székhely. Ezt Magyar-Szemendrének [5]) mondják. Innen *Kelvár* [6]) várához mentünk. Ez is Felső-Magyarországhoz tartozik. A vár kapitánya kijött a pasa fogadtatására és nagy ünnepélyesség volt. Egy kertben a pasának vendégséget és ajándékot adott. Itt is igen örültek a békének s midőn a békeszerződés másolatát olvasták, fejüket meghajtva hálálkodtak. E várban rendes katonaság volt. Innen *Henot* [7]) várához mentünk. A következő napon ismét

---

[1]) 1604. Kr. u.

[2]) 1663. aug. 4—1664. július 24. Kr. u.

[3]) 1662. aug. 15—1663. aug. 4. Kr. u.

[4]) Törökül: سمندره (Szemendre), Szendrő.

[5]) Törökül: مجار سمندره (Madsar-Szemendre).

[6]) A kéziratban így van: كلوار Ez nyilván hibás, valószínűleg így volt ككوار (Kékkővár).

[7]) A kéziratban: هنوط (Henot) valószínűleg Hont.

Gyarmat vár közelében mentünk át és *Dar-Junak* [1]) várához mentünk.

Dár-Junak vára (Buják). Ez is Felső-Magyarország katonai vára volt, azután az 1073. évben, [2]) mikor a tatár khán fia, Áhmed Geraj szultán az ujvári ütközetbe ment, kozák katonaságával a vár alá szállott, a mire a hitetlenek a várat felgyujtván, megfutottak. A hatvani katonaság ekkor bevonult a várba és azt elfoglalta. Jelenleg háromszáz irreguláris katona van a várban. Ezeket a parancsnok összeírta és az öreg Mohammed pasa igazságosan rendezte. Szubasiság [3]) és a katonai járás helytartósága lett. Hadiszertárt és élelmiszertárt helyeztek el benne és emberek mentek, hogy Hatvanból tíz ágyút hozzanak. A várat elkezdték kijavítani.

A várban háromszáz szűk ház van. Egyetlen temploma az uralkodó nevéről dsámi lett. Vára az ég csúcsáig felnyúló, meredek sziklán álló erős, kicsiny vár. Egyetlen oldalról sincs magaslat körüle. Van egy igen mély börtöne, melybe kötélen kell leereszkedni. A régi időben ez oszmánli kézben volt, mert a dsámi mihrábja most is megvan. A dsámi mellett igen jó vízű kút van, melynek vize július hónapban is jéghideg. A kútfúró mester ezt a sziklát a fúróval lyukasztotta ki és úgy hozta elő a vizet; teljes kilenczven öl mély. Külvárosa csinos magyar város, lakói többnyire hatvani ráják. Ötszáz csinos ház van benne. E vár a hatvani mező közepén egy kerek sziklán tojás gyanánt áll.

Innen a pasával elindulván, 4 óra alatt Hatvan vára környékére értünk. Itt Mohammed pasa urunktól a budai vezírnek, Gürdsi Mehemed pasának, a nagyvezírnek, Ibráhim ketkhudánknak és a német királyhoz menő követünknek, Mohammed pasa urunknak szóló leveleket átvevén, háromszáz fegyveres kisérőmmel az egri harczosokhoz mentem s azután egymástól elbúcsuztunk. Hatvan várából nyugot felé menve, 14 óra alatt Pest várához érkeztünk.

Isten rendelése volt, hogy a követ-pasa is ép azon napon volt Budára érkezendő. A követ-pasa fogadására az egri katonaság Pest alatti sátoraiból kimenvén, zászlóival a budai sereghez csatlakozott. Az egri katonasággal a követ-pasát

---

[1]) A kéziratban: دار يوناق (Dár-Junák). A leírás után ítélve ez csak Buják vára lehetett, a hol az író által említett kút most is megvan. A يوناق hibás pontozás folytán lett, e helyett بوياق A دار e helyett وار vagyis Vár-Buják.

[2]) 1703 = 1662. aug. 15—1663. aug. 4. Kr. u.

[3]) *Szubasiság,* alparancsnoksági kerület.

Kile mezején [1]) üdvözöltük. Én szegény, azonnal leszálltam lovamról s gyalog levén, a követ-pasának térdét a lovon megcsókoltam s megálltam: »Hé! Evlia Cselebi! Isten hozott!« mondá. »Üdvözölve légy szultánom! — felelém — a belgrádi megbízáshoz híven az egri vilájetbe mentem s az egész egri katonaságot elhoztam eléd. Ime! az üdvözlésedre itt állók egriek, a jobbról állók pedig budai katonák.« Erre így szólt: »Isten hozott! ülj fel a lovadra«; s én azonnal kengyel nélkül felültem szélgyorsaságú lovamra és kiséretéhez csatlakoztam.

Mikor nagy sereggel Budára bevonultunk, a budai lakosok öregе-apraja, még a hitetlenek is kijöttek az érkező követ látására s fényes sereggel mentünk be Budára. Buda négy erődítménye az ágyúzás nemrudi [2]) tűzében volt úgy, hogy az ég és föld rengett belé.

A császár követének emberei kémlelődésre jöttek s mikor a követ-pasa kiséretét szemügyre vették és a budai pasa által adott élelmiszereket s a követ-pasa seregét látták, azonnal a pasához járultak s mondák: »Szultánom! a katonaságod igen sok, ennyi katonával nem jöhetsz a mi országunkba.«

Mikor a pasa e szavakat hallotta, így szólt: »Valláhi! lelkem! én Rumili beglerbégje vagyok, háromezer katonával jövök-megyek, hanem mivel ti féltek s azt mondjátok: A pasát ilyen sok katonájával nem élelmezhetjük; minek jön ilyen sok katonával országunkba? — ezért tehát csak ötszázhatvan emberrel jöttem. Ne féljetek, miattunk nyugodtan lehettek. A padisah országából a Dunán húsz hajó és több száz társzekér jön élelemmel utánunk.«

Mikor a pasa a tolmács által e szavakat értésükre adta, a hitetlenek erre nem tudtak mit válaszoljanak s így szóltak: »Szultánom! Isten hozott! a mi követünk Szultánomat a mi Komárom várunkban már egy hónapja várja. A mi követbégünkkel tudatjuk, hogy szerencsésen Budára érkeztetek, de aztán holnap ti is induljatok el Budáról.« Mikor a tolmács ezen szókat elmondta, a követ-pasa a zenekarát játszatta s az Ácsik-ilidsehez [3]) ment, Budáról pedig egy üteg ágyút sütöttek el, melytől az ég és föld megrengett.

A követ-pasa a maga katonaságával a pasának a budai belső várban levő palotájába ment s ott Gürdsi Mohammed pasa budai vezírrel találkozott s oly nagy vendégség volt, hogy azt leírni nem lehet. Ebéd után Gürdsi Mohammed pasa a követ-pasának fejedelmi prémes mentét ajándékozott. A pasa

---

[1]) *Kile mezeje* = Kelenföld.

[2]) *Nemrudi tűz,* azt jelenti, igen nagy tűz.

[3]) *Ácsik ilidse* leírását l. Evlia Cselebi i. m. 247. l.

fiának, ketkhudájának, nekem szegénynek s a többieknek összesen negyven darab aranyos övezetű díszruhát adott.

Gürdsi pasa a követ-pasának így szólt: »Nézd csak! Allah mily kegyes irántad! te a vallás javára a németekhez mégy, ne ám hogy valami hitványságot elkövetve, a padisáhunk becsületére szégyent hozz. Az én kémeim mindenfelé jönnek-mennek s hallottam, hogy te nem vagy erős kívánságaid fékezésében, mert az ellenség pénzét és ellátását kívánod. Allahra mondom, ha Bécsben tartózkodol is, a fejedet ott is levágom s ketkhudámat küldöm el helyedbe. Tehát pénzvágyba ne essél, ötszáz *kisze* útiköltséget kaptál s ha pénzed és élelmi készleted elfogyna, íme! Buda közel van, azonnal tudósíts, és kétszáz *kisze* pénzt és öt-tíz hajóval élelmet küldök. Egyébként a mi a nagyvezír defterjében és a császári rendeletben írva van, a szerint cselekedjél. Ujváron és a Rába folyón belül kilencz órányira előrementünk s ha beleegyeznek, hogy azok a helyek a mi határszéleink legyenek, azok követe jőjjön ide, ha azonban ellenkezést mutatnak s a békét ily feltétellel nem fogadják el, azonnal tudósíts s mielőtt a tatár sereg szétoszlik, lássunk a dolog után. Másképne legyen, vigyázz és így cselekedjél.« Az öreg Gürdsi pasa a követ-pasának a világos hit tekintélyére szolgáló ilyen rendelkezéseket adott s nekem is így szólt: »Ime! Evliám! te is a pasával lész, te a határszéleket bekalandoztad, a pasa e határokra újonan érkezett s az elmult hadjáratot sem látta, tehát te vigyázz a dolgokra. Az ellenség követe Komárom várába érkezett s titeket vár, tehát reggel induljatok Budáról.«

Ennek folytán a követ-pasa Gürdsi pasától elbúcsuzván, zenekarunkat újra játszatta s az alsó városban Gülbabakapuja közelében egy palotában megszállott; nekem szegénynek külön szállást adtak. Hála Isten! szolgáimat és lovaimat egészségben találtam s azon éjjel Budán háltunk.

A következő napon reggel az indulásra a trombitát megfujták s Budáról nyugoti iránbyan menve, fél óra alatt *Ó-Budán* áthaladtunk s 5 óra alatt *Vörösvárra*,[1]) onnan 5 óra alatt pedig *Esztergom* várához érkeztünk. Mivel Gürdsi pasa a követ-pasa fogadtatására nézve az esztergomiaknak parancsot küldött, ezért valamennyien elébe jöttek és nagy díszágyúzás történt. Az esztergomi Iszkender pasa szandsákja katonaságával és a vár katonaságának felével a követ-pasa mellé előcsapatul rendeltetett s a székesfejérvári Hadsi Musztafa pasa a szandsákjához tartozó várak katonaságának felével szerdár lett. A budai és kanizsai sereg a jobb szárnyra,

[1]) Törökben: *Kizil-Hiszár.* Leírását l. Evlia Cselebi i. m. 263. l.

az egri és temesvári csapatok pedig a balszárnyra rendeltettek s mindnyájan felkészülődvén, az esztergomi mezőkön negyvenezer katona sátorok alatt tartózkodott. Esztergom vára alatt két napig pihentünk s a pénteki imádságot mindenki elvégezte, miközben a budai vezírtől a következő fermán érkezett: »Esztergomból azonnal indulj és egész seregeddel a német határhoz menj s ott az ellenség követével egyezkedjél meg. Az ellenség követét saját kezeddel add át a határszéli katonaságnak, te pedig azok katonaságának ne adasd át magadat, hanem tekintélyesen menj és jőjj; Allah legyen a vezetőd!«

A pénteki imádság tehát gyorsan elvégeztetett, az indulásra a trombita megfuvatott s az egész iszlám sereggel a Duna partján haladva, *Ujfalu* [1]) várához érkeztünk. Ez az esztergomi alaj-bégnek magyar faluja. Innen elindulván, *Süttő* [2]) *Neszmély,*[3]) *Almás*[4]) falukon is áthaladtunk s a Duna partján sűrű erdőségeken és némely buvóhelyeken átmenve, a tatai mezőkön, egy tágas réten, egy fahíd mellett, azon a helyen állapodtunk meg, hol a *Paja* [5]) a Dunába ömlik. Ide a budai kapitány tíz hajóval, a visegrádi kapitány három hajóval, az esztergomi kapitány hat hajóval jöttek s az összes hajók árboczait, vitorláit, evezőlapátjait feldiszítvén, különféle zászlókkal, lobogókkal, lámpákkal, puskákkal ékesítve, a pasa sátora előtt egy üteg ágyúval díszlövéseket tettek s a kapitányok a követ-pasától díszruhát kapván, hajóikra mentek.

Ezek után a pasának húsz darab dunai szállítóhajója érkezett oda élelmiszerekkel megrakva és a mi oldalunk felől horgonyt vetve, megállapodtak. A követ-pasához ide ezen tudósítás érkezett: »Az ellenség követe már Komáromban van.« Haragosan állapodott ezért itt meg, én szegény pedig a pasától engedélyt kaptam s nehány esztergomi katonával fél óráig kelet felé menve, *Tata* várába érkeztem.

Tata vára. A magyar királyok épitették. Virágzó hely volt ez, azért a 950. évben,[6]) mikor Szulejmán khán Esztergomot elfoglalta, e Tata vára alá jött. A várba zárkózott ellenség félelmében egy éjjel a várat elhagyta s a *Bakony* [7]) hegyeibe

---

[1]) A török kéziratban: اويفلو A mai Nyerges-Újfalu.

[2]) Törökül így van írva: شقتوى (Saktői), vagyis Süttő.

[3]) نسمل (Neszmel).

[4]) الماش (Almás).

[5]) پايا (Paja). Ez a hely, melyről Evlia Cselebi szól, *Füzitő* körül lehetett, azon a helyen, a hol a Fényes forrás a Dunába ömlik.

[6]) 1543. Kr. u.

[7]) A kéziratban: باقون (Bakon).

és *Vilán*[1]) vár szőllőibe futott. E vár a szultán parancsából felgyujtatván, elpusztult. Ezután az ellenség újra felépítette s a környéken rabolt, a miért Szulejmán khánnak fejérvári pasája, Hamza bég, a tatai foglyok útbaigazítása szerint Tata várát hirtelen megrohanta és elfoglalta. Ezután 973-ban,[2]) mikor Szulejmán khán a szigetvári hadjáratra ment, az ellenség tábora ide jött s e várat elfoglalta. A budai vezír, Arszlán pasa, a ki Jahjazáde Mohammed pasának fia, Pécs vára alatt Szulejmán khánhoz jött. »Miért nem mentél Tata segítségére?« mondá neki a padisah s a sátor előtt megölette. Azután az 1002. évben[3]) III. Murád szultán korában, Jemen meghódítója Szinán pasa idejében, a boszniai Sáhinoglu nemzetségéből való Lala Mohammed pasa, ki egykoriban nagyvezír is volt, még janicsár aga korában Tata várát meghódította. Az 1006. évben,[4]) mikor az ellenség Győrt csellel elvette, Tatát is más várakkal együtt elfoglalta. Mikor 1006-ban Szaturdsi Mohammed pasa nagyvezír lett, először is Tatát vette vissza. Az 1010. évben[5]) III. Mohammed szultán khán idejében, mikor az ellenség Székesfejérvárnál győzött, e Tata várát is elfoglalta. E nap óta az ellenség kezében maradt s jelenleg a német császár tulajdonában egy magas halmon ötszög alakú erős vár. Környező magaslata nincs, egy nagy templom van benne s az égig felnyúló harangtornya meglátszik. Minket azonban a belső várba nem bocsátottak, hanem a kapitány az alsó vár kapuja közelében megvendégelt. Az alsó várat, mely nagy külváros, megszemléltük. Egynehány temploma, bazárja, kétezer deszkatetejű háza s három kapuja van. Köröskörül sorompóval, árokkal kerített erős külváros ez. A Bakony hegyei felé számtalan szőllője van.

A vár megszemlélése után a kapitánytól ajándékot és kísérőket kaptam és *Vilán*[6]) várához mentünk. Ezt a várat Szulejmán khán elpusztította, de az ellenség utóbb felépítette. A Bakonyhegy szélén négyszögű, erős, meredek vár. Van temploma, bazárja. Ennek a kapitánya engem ebédre hivott és nagyon megvendégelt. Ebéd után a Rába-melléki ütközetben fogságba került Musztafa efendi lovassági khulefa után kérdezősködtem. A börtönből hatszáz mohamedán foglyot

---

1) Törökül: ويلان a mi nem más, mint *Vitán* vár, melynek némi romjai maig is láthatók.

2) 1565. Kr. u.

3) 1594. szept. 26—1594. szept. 15. Kr. u.

4) 1597. aug. 14—1598. aug. 3. Kr. u.

5) 1601. julí 1—1602. jún. 20. Kr. u.

6) ويلان (Vilan) = Vitán.

előhoztak s megnéztem őket, de Musztafa khulefát nem láttam. Ezután a kapitánytól ajándékot és kísérőket kaptam s 4 óráig nyugat felé menve *Pápa*[1]) várába értünk.

Pápa vára. Az 1008. évben[2]) III. Mohammed szultán idejében Kanizsa meghódítója, Ibráhim pasa, lett a magyarországi szerdár s mivel 10.000 franczia Bécs vára segítségére jött, ezért az említett szerdár Bécs várát nem vehette ostrom alá, helyette tehát más várak elfoglalásával bízatott meg. A német király a segélyül jött franczia katonákat Pápa várába küldötte téli szállásra, a várban azonban a németek, francziák között nagy összeütközés történt s a németek a francziák közül sokat kardra hánytak. A francziák ekkor titokban Lala Mohammed pasa budai vezírhez tudósítást küldtek és szerződést ajánlottak, mondván: »Pápa várát okvetetlen átadjuk nektek.« Lala pasa ekkor ketkhudáját, Abdi agát, Budáról és Székesfejérvárról való tízezer katonával elküldötte s egyik éjjel ezek Pápa várát hirtelen megrohanták s mivel a franczia katonák a kaput kinyitották, az iszlám katonaság a várba ment. A francziák most alkalmat találva, a magyarokat és németeket kardra hányták s Pápa vára ily módon iszlám kézbe jutott. Háromezer franczia Pápa várában maradt s a többi iszlám katonasággal szép egyetértésben élt.

A német császár hatfelől ostrom alá vette Pápa várát s teljes egy hónapig tartott a harcz és csatározás. Végre mikor látták, hogy segély sehonnan sem jön, a francziák a várból a hegyek felé futottak, a mi hadseregünk pedig Székesfejérvárra ment. A francziák is Fejérvárra menekülve szabadultak meg. Ez idő óta Pápa a németek kezében van.

A kapitány itt is megvendégelt bennünket egy Irem kerthez hasonló kertben és ajándékokat adott. A börtönben fogva levő ezer főnyi mohamedán nép között tizenhét Musztafa nevű embert találtunk itt is, de ezek egyike sem volt a lovasok khulefája, Musztafa efendi. A kaiszariáli Haszán aga által figyelmünkbe ajánlott Khálit bég nevű ember sem volt itt.

Innen meleg források környékén áthaladva s északi irányba a hegyek alatt 7 óráig menve, *Naszál*[3]) nevű helyre és innen 5 órán át erdős hegyeken keresztülmenve, Tata vára mellett a követ-pasa urunkkal újra találkoztunk. »Isten hozott Evliám! — mondá ő — Musztafa efendit megtaláltad-e?«

---

[1]) پاپا

[2]) 1599. júl. 23—1600. júl. 12. Kr. u.

[3]) A török kéziratban igen elmosódottan ez a hely van: نسال (Naszal). Talán a komárommegyei Naszály.

— »Nem, szultánom! nevének, hírének semmi nyoma«, — válaszoltam.

E közben a német követtől is tudósítás jött a mi követpasánkhoz s azt izente: »Ha úgy tetszik, találkozhatunk«; s egy gyönyörű hatlovas hintót és más ajándékokat küldött. A mi követ-pasánk megfuvatta a trombitát az indulásra s a tatai kapitány malmainak hídján átmenvén, az egész iszlám sereg rendben sorakozott a tatai mezőkön s a jobb oldalon a Duna folyón az összes fregattok és élelmiszeres hajók is sorakoztak és vitorláikat, lobogóikat kibontották s úgy haladtak. Ez oldalon a parton az iszlám sereg ment s az alamán határ jelzésére Szulejmán szultán mérföldkövei már láthatók voltak.

Az ellenség követének katonasága is keresztes zászlóival, fekete sapkájával és tengernyi kocsijával feltünt már s azoknak is a Dunán nehány ezer csónak és fregathajó élelmiszereket kezdett hozni.

A mi követ-pasánk nagy csapattal ment s mikor a határkőhöz kétezer lépésnyire közel ért, azon ürügy alatt, hogy reggelit eszik, egy szempillantás alatt egy gyönyörű színes sátort huzatott fel s az összes díszruhás mir-i livákkal sátorába szállott. Míg az egész iszlám sereg felfegyverkezve lovon készen állott, az alatt finom ételeket készítettek. Étkezés után a pasa a zenekart játszatta és sokáig sátorában időzött.

Eközben az ellenség követe is kijött a hajóból s a határjelző felé jövén, egy fekete sátorban megállapodott s a pasának újra izente: »Tessék!« A pasa ezt az izenetet figyelembe se vette s az iszlám katonasággal dsiridet kezdett játszani. Az esztergomi *odabasi*[1]) azonban az ellenség követéhez ment s a mikor a követet a jelzőoszlopnál meglátta, a pasához jött s így szólt: »Szultánom! az ellenség követe a jelzőoszlophoz jött s titeket várva, készen áll.« E hír vételekor a pasa azonnal lóra ült [2]) és zenekarát játszatva, egész katonaságával lassan-lassan ment. A mellettünk haladó hajócsapatról »Allah, Allah« kiáltással díszágyúzást tettek s midőn a határjelzőhöz ért, az iszlám katonaság szárazon és vizen megállott.

---

[1]) *Odabasi*, egy *oda*, vagyis század katonaság parancsnoka.

[2]) A pasa azért ment később, hogy így a császári követ legyen kénytelen reá várakozni. Erről a követségről maga Mohammed pasa is írt egy rövid jelentést, melyet Rásid efendi török udvari történetíró közöl Tárikhjában: »Takrir-i elcsi Mohammed pasa« czímen. Alább ezt a jelentést is közlöm egész terjedelmében.

IV. *A két követ találkozásának leírása.*

Az iszlám sereg lovon ülve és felfegyverkezve, mintha harczra készülődnék, felállott és zenekarunk játszott. A határjelző másik oldalán az ellenség katonasága szintén lóháton, de zeneszó nélkül, egyetlen hangot sem hallatva, állott fel.

A mi követ-pasánk lováról leszállott s a fegyveres belső agákkal, öt esztergomi odabasival, öt esztergomi agával s nehány tapasztalt határszéli öreggel, két pasával és két alajbéggel együtt, gyalog a határjelző felé kezdett lassan menni. Az egész katonaság felfegyverkezve, lóháton szintén a határjelzőhöz közeledett, mivel II. Szelim szultán idejében egyszer itt, midőn a szigetvári határokra nézve a két követ egymással megegyezni nem tudott, nagy ütközet történt, s ez idő óta lett szokásossá, hogy a felek katonasága felfegyverkezve felálljon. A szemközti oldalon az ellenség serege lóháton s a a hajók is a Duna partján sorban állottak. Az ellenség igen háladatos volt a békéért, azért a hajókon asszonyaikat is elhozták s fénynyel és pompával jöttek. A mi pasánk egészen aranysujtásos selyembe volt öltözve s ruháját értékes drágakövek borították; övében handsár, kés, kard és kezében drágaköves buzogány, vállán prémes *kapanicsa*,[1]) mely fekete prémből és kékesszínű posztóból készült s minden gombja lúdtojás nagyságú volt s mindegyik tízezer piasztert ért. A pasa fején a *müdseveze* [2]) fölött drágaköves padisáhi tollforgó volt. Két oldalról a *mataradsik* [3]) és *tüfenkdsik* [4]) is aranyos *üszküfjüket* [5]) feltevén, a pasa mellé mentek s nagy gyöngédséggel és ünnepélyességgel a határjelző domb tetejére felvezették. Mikor a határjelző tetejére felmentek, a pasa a mi oldalunkon levő jelző oszlop tövében egy aranyozott székre leült, akkorra az ellenség követe már a másik oldalon levő jelző oszlop tövében egy széken ült s mihelyt a mi pasánkat meglátta, felállott s igen nagy tiszteletet és előzékenységet tanusított iránta. Az ellenség követének kíséretéből azonnal egy tapasztalt öreg lépett elő s a pasának temérdek üdvözletet mondott a követ részéről és a pasa mellett maradt. Mi tőlünk is egy esztergomi,

---

[1]) *Kapanicsa,* hosszú mente volt.

[2]) *Müdseveze,* igen magas turbán.

[3]) *Mataradsi,* pléhedényben vagy bőrtömlőben vizet hordó ember. A hadseregben is voltak mataradsik alkalmazva, kik a rendes katonasághoz tartoztak.

[4]) *Tüfenkdsi* = puskás.

[5]) *Üszküf,* magas hengeralakú sapka.

egy fejérvári, egy egri, egy budai s egy kanizsai *odabasi* az ellenség követéhez mentek át őt üdvözölni és mellette maradtak. Nehogy a mi követünk mellett maradt öreg és az ellenség követe mellett levő öt nefer [1]) holmi zűrzavaros beszédet mondjanak, ezért magyarul, csehül és törökül tudó embereket vettek maguk mellé.

A határjelzők és azok alakja. Mikor Szulejmán khán a német császártól Esztergomot és Székesfejérvárt elvette, Esztergomtól és Fejérvártól tizenkét órányira befelé, Komárom közelében a Duna partján magas földhalmot rakatott, melyre sátort vontak fel. Nagyon széles és magas domb ez, mely keletről nyugotra terjedőleg nyúlik el. A mi oldalunkon egy fenyőgerenda s az ellenség felől is egy fenyőgerenda van felállítva. E gerendák magassága öt ember termetének felel meg. A két gerenda között éppen a középső helyen még egy fenyőgerenda van s ez is igen magas. Ime ezt mondják *határjelzőnek.* Eger várától befelé a határjelző *Keresztes* [2]) hegyének szélén van.

Mikor Szulejmán khán e határjelzőket elhelyezte, Káfirisztán [3]) királyai e határokba beleegyeztek s belszélik, hogy Szulejmán khán átkokat mondva, így szólt: »Ha katonaságom vagy vezíreim, vagy tiszteletreméltó gyermekeim e határokon túl Káfirisztánba bemennének, ne legyenek szerencsések és kergettessenek vissza.« Való igaz, hogy ez itt a végső határ.

Térjünk a tárgyra. Mikor a két követ a Szulejmán khán által épített határdombra már felment, a tolmácsok mindkét oldalról jönni-menni kezdtek. Mindkét követ pedig a határdomb tetején ötven-ötven öreg, tapasztalt, értelmes emberrel állott. A mi pasánk körül *szilihdár* [4]) és *csokadár* [5]) süveggel, tegezzel és övvel ellátott belső agák, tiszta öltözetű *mataradsik* és *satirok* [6]) állottak és csak a fejérvári Musztafa pasával s esztergomi Iszkender pasával s néhány öreg emberrel és a tolmácsokkal beszélgetett. Néhány *odabasi* és tolmács középre jötté s ment s a felek követeit a határjelzőhöz középre vezették. Mikor a két követ [7]) egymáshoz érkezett, kezet fogtak egymással s azt mondták: »Legyen békekötés!«

Mivel egyik követtől a másikig száz lépés volt az út, ezért tehát az ellenség eszes követe a maguk oldalán levő

---

[1]) *Nefer,* a rendes hadseregbe tartozó katona.

[2]) A kéziratban: خرشتوش (Keröstös).

[3]) *Káfirisztán* = hitetlenek országa.

[4]) *Szilihdár* = fegyverhordozó.

[5]) *Csokadár* = ruhatári felügyelő. A szilihdárok és csokadárok üszküf nevű magas sapkát hordtak fejükön.

[6]) *Satir,* házi szolgálatra alkalmazott cseléd.

[7]) A német követ Leslie Walther gróf volt.

határjelzőtől felkelvén, igen lassan ment a mi követünk felé, hogy még a hangyát se tiporja el. A mi követünk is, mintha hangyára ülve ment volna. Az volt ugyanis a vélemény, hogy a melyik követ a maga határjelzőjétől előbb ér a középre s a másikhoz fordulva, azt mondja: »Béküljünk ki!«, ez a megalázkodás jele és a legyőzöttség nyilvánítása. Ez okból történt, hogy lassan-lassan menve, sokat beszélgettek.

Az éles elméjű és Arisztotelesz-eszű rendező a határjelzőket oly módon helyezte el és állította fel, hogy a középső határjelző egy emelkedettebb halomra volt feltűzve. Azért tűzték azt magasabb helyre, hogy ne legyen észrevehető, hogy a két követ a maga határjelzőjétől a középső határjelzőig menynyit lép. A mi tolmácsaink és öregjeink az ellenség követéhez így szóltak: »A török követ tíz lépést tett, lépjen ön is annyit, mert a pasa már vár rája.« Azok tolmácsai és öregjei pedig a mi pasánk kezét és ruhája szegélyét megcsókolva, mondák: »Szultánom! a mi királyunk követe húsz lépést ment már.« Csakhogy nem lépett ám annyit s a mi embereink az ellenséget a ravaszságon rajtakapva, a pasának szóltak és szemükkel jelet adtak. Szóval: a két követet némi furfanggal egymással összehozták és beszélgetésbe vitték.

Az ellenség követe a mi követünk mellét megcsókolta s miután egymás állapotáról kérdezősködtek, az ellenség követe így szólt: »Szultánom! Te bizonyára Mekka, Medina és Jeruzsálem padisahjának feltétlen megbízottja vagy.« A pasa válaszolá: »Igen, az vagyok; te pedig, úgy-e bár, a német császárnak megbízottja vagy. Padisáhunk magas iratában foglalt kikötések szerint a békét elfogadtátok-e?« »Elfogadtuk«, válaszolá ő. S a megírt szerződéslevelekre vonatkozó néhány vitatkozó szó után az ellenség követe a mi pasánk mellét újra megcsókolta s a középső határjelzőn belül a mi határunkra belépett és a mi oszmánli katonaságunk az ellenség követét átvette s a dunai kapitány gályájára ültették. Nekik is néhány száz hajójuk puskával és ágyúval díszlövöldözést tett a Dunán.

Az egri, budai, esztergomi és kanizsai pasák katonái, kik minket kísértek, a mi pasánktól elbúcsúztak és elindultak, hogy az ellenség követét hajón Budára, onnan pedig a Portára vigyék.

Az ellenség katonasága is ekkor a mi pasánkat a jelzőoszloptól azonnal befelé vezette s a mi katonaságunk fehér csipke gyanánt volt a hitetlen sereg között. Az ellenség hajóinak kapitánya a pasához jövén, így szólt: »Szultánom! Ülj fel a mi hajóinkra s kellemesen a Dunán menj.« A pasa válaszolá: »Én a katonaságtól el nem válok, mert mi lóháton

szoktunk menni.« A hajócsapat ekkor a mi élelmiszerszállítóhajóinkat vontatókötelekkel magához vonta s vidám ágyúzás és puskalövöldözés között a Dunán Komárom felé indultak. Komárom várának parancsnoka, *Zsuzse* [1]) hatezer katonával érkezett oda, hogy a követ-pasát és katonaságát vezesse s a hajókról nagy díszlövöldözés történt. Az ellenség követének kísérésére kirendelt katonaságunk is díszlövéseket tett s a mohammedi gülbenket [2]) elkiáltotta, hogy a búcsúzási imádság az égig felharsogott.

Midőn a komáromi vár katonasága látta, hogy a mi pasánk katonasága zeneszóval halad, kanóczczal egyszerre ötszáz ágyút sütött el s a Duna partján így haladva, *Szőny* [3]) nevű faluhoz értünk.

Szőny falu. A Duna mellett fekvő csinos falu; az esztergomiak adót szednek tőlük, s ha az adót meg nem adják, akkor az esztergomiak feldúlják a falut. Magyar falu ez, melynek kertjei és szép temploma van. Innen továbbhaladva, *Komárom* [4]) várához értünk.

Komárom vára. III. Murád szultán idejében kövér Oszmán [5]) pasa győri parancsnok négyezer katonával Győr őrizetére maradván, egy-két hónap multával Komárom várát egy hónapig ostromolta, de megérkezett a zordon tél s az iszlám katonaság kezét, lábát nem használhatta, sőt egy éjjel az ellenség Komáromból kijött s a hitharczosok ostromsánczait elfoglalta. Ennyi baleset után Oszmán pasa Komárom várát odahagyta és hódítás nélkül tért vissza. Azután a magyarok ezt a várat megerősítették. Jelenleg a német királynak nagy palotája van benne, melyben háromezer katona tartózkodik.

A vár földje és alakja. A Duna folyónak keletről nyugatra öt konaknyira terjedő szigete csúcsán háromszögalakú, téglaépítkezésű erős vár. A követ-pasa előtt való kevélykedés czéljából annyi ágyúval lődöztek, hogy számát csak Isten tudja. A vár a sziget csúcsán van s a vár mellett levő külváros és vár közé mély árkot vágtak, melybe a Duna folyót folyatták. A várat két oldalról a Duna fogja körül, a harmadik oldala pedig sorompós árok. Csakis egyetlen nyugatra néző kapuja

---

1) A török kéziratban: زوژه (Zuzse), vagyis Souches.

2) Gülbenk, Allah nevének ismételt kiáltása.

3) A kéziratban: سون (Szőn).

4) Törökül: *Komorán.*

5) Oszmán pasa győri várparancsnokról Pecsevi, ki őt személyesen ismerte, ezt írja: »Oszmán pasa erős, kövér ember volt, úgyannyira, hogy ritka ló bírta el őt.« Pecsevi, Tárikh II. 154. l. konstantinápolyi kiadás a hedsra 1283. évében.

van, mely a külvárosba vezet. A vár kerülete épen háromezer lépés; tíz bástyája van; a házak nincsenek benne sűrűen; ház gyanánt több emeletes, hosszú katonai szobák vannak; nagy temploma van; a vár fala és a belső oldalon levő házak hátulsó fala az árkot éri. Az összes házakon az árokra néző lőréslyukak vannak. A vár közepén egy nagy téren az óraház és a harangtorony vannak. Falai oly vastagok, hogy fölöttük négy kocsi egymás mellett elmehet. Az alapfalak alatt kis boltozatok vannak s az alapot azért készítették így, hogy ostrom idején az ellenség aknákkal be ne mehessen. Nagy ágyúi és hadiszertárai vannak. Különösen szép épület a magyar kapitány palotája. Házait mind deszkazsindely fedi. A pokol mélységéhez hasonló börtöne van.

Zsecsesván[1]) nevű kapitányhoz így szóltam e börtönnél: »Hadd lássam, hogy a szipáhik ketkhudája, Musztafa efendi és kaiszáriai Khálil aga, valamint az a Szejfi szolgám, ki e vár alatt történt megkergettetésünk alkalmával, mikor Újvár alól Gürdsi Mohammed pasával élelemért idejöttünk, itt fogságba jutott, itt vannak-e?« E kívánságomat azonban nem teljesítették, a mire így szóltam: »Insallah![2]) majd a német királylyal beszélek és a rabot kibocsáttatom.« S a kérést abbahagyva, eltávoztam.

Komárom várának külvárosa. E vár nyugati részén az árok előtt, a hídfőnél egy külváros van, de nem valami díszes. Csupán kétezer deszkatetejű háza van, mivel e külváros nemrég épült. Hét temploma, mintegy háromszáz boltja. Kertje igen sok van.

E komáromi szigeten mintegy háromszáz falu van. A falvakban egy nagy táborhelyet ástak, melybe százezer katona belefér. Ostrom idején a vár megszabadítására érkező segélyhadak ebbe a táborba szállanak. Jelenleg Komárom várában tizenötezer katona van, tehát minden tekintetben erős vár ez, noha szigeten van. Újvár felől a Duna kicsiny; a Duna anyaága Esztergom felé folyik. Újvár felől könnyű lesz a várat meggyengíteni. Tata felől a Dunán túl három bástyát és körüle sorompókat készítettek s ostrom idején az átellenből jövő segítséget ezen bástyákról meglátják s onnan a várba vezetik. Ezek tehát mintegy átjáró bástyák. Újvár felől azonban könnyű a Dunán hidat verni és a várat ostromolni. Sőt Újvár ostroma alatt mi tízezer tatárral a kisebbik Duna vizét lovakkal átusztattuk s a szigetet elpusztítván, hatezer foglyot és sok zsák-

---

[1]) A kéziratban: ژچشوان (Zsecsesván), talán Zicsi István?

[2]) Insallah, a törökök között igen használatos kifejezés; azt jelenti: ha Isten akarja.

mányt vittünk magunkkal. A felséges Isten adjon segítséget, hogy ezt is még elfoglalhassuk! Esztergom várától tizenkét órányira van e hely s Esztergomból e vár bástyái és tüzének füstje meglátszanak. Dsigerdelen várához nyolcz órányira van e hely. Ezt a várat bármely oldalról lehet ágyúzni.

A vár megtekintése után, csónakokra ülve, a követ-pasa táborába mentünk s másnap az ellenség katonaságától kisérve, nyugoti irányba hat óráig mentünk s *Ács* [1]) nevű faluba érkeztünk. A király komornikjának,[2]) vagyis főszolgájának faluja ez. A királytól bizonyára parancs érkezett, mert az összes falvaknak, melyeken áthaladtunk, a kapuit és falait olyanra meszelték, mint a fehér hattyú s az összes utakat igen tisztára söpörték. Más falvakból ezrekre menő hitetlent felöltözve ez útra rendeltek, csakhogy sokaság legyen. Ez a vidék Magyarország ugyan, de a német császár birtokában van.

E faluban lovaink is, magunk is majdnem elvesztünk az éhségtől. Ekkor a király defterdárjai húsz mérő árpát, kétszáz kenyeret és nyolcz bárányt hoztak, csakhogy ez nem volt elég nekünk. A pasa a hozott tárgyakat nem is fogadta el, hanem a defterdárokat elkergette. »A padisah kegyelméből ötven kocsinkon, tíz pár tevénken, tíz pár lovunkon, húsz hajónkon s kiséretünk annyi öszvérén és lován sok élelmiszerünk és italunk van nekünk«, mondá a pasa. Azután az egész kíséretnek válogatott élelmiszereket adatott és Keikavuszhoz [3]) méltó konyhán finom czukros és fűszeres ételeket főztek és tizenegy helyen mohamedán asztalokat terítettek fel. A követ-pasa kíséretére érkezett *Zuzse* [4]) nevű kapitány is ekkor oly nagy ebédet készíttetett, hogy az összes hitetlenek elbámultak rajta.

A hitetlenek minden követnek szűken adtak eddig élelmiszereket, s a kik a kevés élelmet itt elfogadták, azoknak a királynál is úgy adták ki az élelmet. Ezek az átkozottak nagyon számítók. A ki követ lesz, annak ezekkel szemben nagyon, de nagyon elővigyázónak kell lenni.

Innen elindulván, nyolcz óra alatt *Jánik (Győr)* [5]) nevű őrhelyhez érkeztünk. Itt a pasa egy síkságon sátort vonatott fel s mialatt mi megreggeliztünk, nehány csapat felállott s hadijátékot tartott, utána pedig mindenki helyére ment.

---

[1]) A kéziratban: آج

[2]) Törökül: *komárnik.*

[3]) Keikavusz, perzsa király mesés fényűzéséről volt híres.

[4]) Souches.

[5]) Törökül: يانيق (Jánik).

Győr (Jánik) vára. A 935. évben [1]) Szulejmán khán személyesen ment Bécs ostromára s mikor az iszlám katonaság ideérkezett, ezt a várat felégette [2]) s innen származott *Jánik* vár neve. Mikor Szulejmán khán hódítás nélkül visszaérkezett, akkor Ferdinánd király e várat nem palánkává, hanem erős építkezésű szép várrá tette, úgy hogy azt nyelv le nem írhatja. Sőt az ellenség katonaságot helyezett ide s innen Fejérvár, Komárom, Visegrád és Buda környékét pusztította. Mikor III. Murad khán ez állapotot meghallotta, az 1002. évben [3]) az albán Szinán pasát szerdárrá tette s miután Buda alatt a győzelmes tatár khánnal egyesült, ide küldötte. A tábor Komárom alá jött s Komáromtól Győrig elnyúlva, olyan tábor látszott, hogy az le nem írható. A tábor itt volt, de azt mondták, hogy Győr várát így nem lehet elfoglalni, azért a Dunán három helyen nagy hidat készítettek és marhabőrből készült tömlők fölé gyékényeket terítettek s így a tatár sereg keresztül ment és három napig tartó nagy ütközet után az ellenség megfutamodott s a Komárom tövében levő hídon az átelleni oldalra menvén, Ujvár felé futott. A mi seregünknek annyi zsákmánya volt, hogy egy-egy hajcsárnak is ezer aranya és hat-hét foglya került. A hadiszertárt és kincstárt a vezír foglalta le.

A következő napon a sereg Győr várát tizenhét helyen ostrom alá fogta s az 1003. évi Mohárrem hó 12. napján [4]) szemüket sem hunyorítva, földet kezdtek hányni a vár elé. A Rába vize azonban a földet mind elhordta. Ezután az árkot szeméttel megtöltvén, föléje zsákokban egész hegy gyanánt földet hordtak. Mikor az ellenség ezt látta és saját táboruk megfutamodásáról értesült, helyzetéről kétségbe esett. A következő napon a lágumdsik két helyen aknákat ástak s a falakat ott ledöntötték. Végre az ostrom 24. napján a vár feladás folytán elvétetett. Tárikhja ez:

A hit ellensége megtöretvén, elfoglaltatott Győr vára.
1002.

Három esztendeig maradt csak Győr iszlám kézben. A győri válipasa, Mahmud szelíd, csendes ember volt, a janicsárok agája, Jahja aga pedig, éjjel-nappal részeg volt s így az

---

[1]) 1529. Kr. u.

[2]) Szójáték a *jánmak* (égni) s *Jánik* név között. Győr török neve: *Jánik* kálá tehát azt jelenti: Égett vár. A fordításban a török Jánik helyett, mindenütt Győrt írtam.

[3]) 1594. Kr. u.

[4]) 1594. szept. 27. Kr. u. Evlia Cselebi itt tévedett, mert Győr feladása két nappal utóbb, szept. 29. történt.

egész sereg is éjjel-nappal részegeskedett s a várat nem őrizték. E közben a herélt Haszán pasa lett a nagyvezír, a kit erőszakossága miatt néhány nap mulva megöltek s helyébe Dserrah Mohammed pasa lett nagyvezír. Győr várába pedig sem hadiszert, sem élelmet nem küldtek s így éhség és szükség ütötte fel fejét. Az ellenség tudta, hogy az alkalom maga nyereség, azért a környékbeli rájákat a várba nem engedte élelmiszerekkel.

Egyik éjjel ötszáz kocsi élelem hozásának ürügye alatt az ellenség a vár alá jött s a várbeli őrök részegek levén, a hitetlenekhez így szóltak: »Miféle kocsik ezek?« Az ellenség ezt válaszolá: »Élelmiszereket hoztunk.« Ők pedig így szóltak: »Aludjatok künn, majd reggel a vár kapuja megnyílik s akkor bejöhettek!« Az ellenség látszólag aludni ment. Minden kocsin két-két láda, minden ládában öt fegyveres hitetlen katona volt elrejtőzve s a felfegyverkezett kocsisok, kereskedők és utasok alakjában érkezett hitetlenekkel összesen nyolczezeren voltak. Az ellenség éjjel leszállt a kocsikról és húsz vasabroncsos faágyút és húsz mozsárágyút is levett a kocsikról s a kapu árkának partjára helyezték. A várbeli őrök ezt látva, így szóltak: »Az élelmiszert szeditek-e le?« A hitetlenek válaszolták: »A kocsikat üresítjük ki.«

A pasa, a kádi, az aga s az egész katonaság részeg volt, mivel azelőtt az ellenség élelmet nem küldött, csupán bort küldött s a várat ivóhelylyé tették.

A kocsikon levő ellenségen kívül a Rába folyó partjain a leshelyeken tízezer katona volt készen. Hajnalban az egész nép részeg volt s ekkor a kapunál támaszkodó aga egy kanóczczal tüzet gyujtott s a kapunak két szárnyát az ágyúgolyók szétvetették és az összes ellenség fegyveresen egyszerre megrohanta a várat. A házakba is behatoltak s hálóhelyén mindenkit megöltek. A pasát, a janicsár agát és más agákat élve fogták el. »Padisáhotoknak várát így őrzitek-e?« mondák nekik s megölték őket, levágott fejüket pedig a Portára küldték. A budai vezírnek mentegetőző levele is megérkezett, de mi haszna? Pusztulás után késő az előrelátás. Ime, az 1006. évben[1]) az ellenség Győr várát ily módon elfoglalta s attól az időtől fogva kezében van. Hadseregünk legyőzése nélkül s ágyúzás nélkül jutott birtokába. Vesztes testvéreinknek tudomására legyen, hogy ilyen vár az egész országban a legritkább.

Győr vára és külvárosa. A mi Budánk és Esztergomunk földjével azt lehet mondani szemközt van. A mi Székesfejér-

[1]) 1598. Kr. u.

várunk területének közelében van a földje. Északi oldalán a van a Duna folyó, mely nyugatról keletre folyik. Keleti oldalán a Rába folyik. A bástyák árkaiban a Rába vize van. A Duna átellenében nyugaton a Rábcza [1]) folyó van, mely Szent-Márton [2]) hegyeiből jön s Győr külváros árkain átfolyván, a bástyaárokban a Rábával együtt a Dunába ömlik. Való igaz, hogy e Győr vára nem sziget, de az említett három nagy folyó között sziget gyanánt áll. Ha azonban e várat még egyszer ostromolják, akkor a Rába és Rábcza folyókat el lehet másfelé folyatni s így a vár szárazon marad. A Rába és Rábcza közti hely egy nyíllövésnyi távolság. E két folyó mesterségesen van a vár alá vezetve s most is meglátszik a hely, hol előbb folytak. A közmondás szerint pedig: »A víz visszafolyik arra a helyre, hol egyszer folyt.«

E vár nyugati részén, az árkon túl, az említett folyók között egy sziget gyanánt álló külváros van.

Nagy magyar külváros ez, melynek hosszúsága kétszáz lépés. Kétezer alacsonyabb-magasabb, fából épült, deszkazsindelyes háza van, szép kertekkel s ablakaik mind a Rába és Rábcza folyókra néznek. Középen tágas országút vezet, melynek jobb- és baloldalán tiszta, díszes boltok vannak, hol asszonyok üldögélnek és árúczikkeiket árusítják. Néhány kisebbszerű temploma van. E külváros körül az árkokban a Rába és Rábcza folyik s kívül számtalan kert van.

E Győr árkain kívül, azon a síkon, hol Szinán pasa ágyúit elhelyezte és a földet felásatta, hat alacsony földbástya van, melyek mindegyike ezer ördögséggel épült s a föld alatt egyiktől a másikhoz vezető utak vannak, alattuk pedig többszörös aknák. Az ostromsánczokba vezető helyeken hosszú ideig való harczolásra és késleltetés végett épültek eme bástyák. Ha azonban ezeknek aknáit is megtalálják, akkor az oszmánli seregnek könnyű munka lesz ezeket a bástyákat vízbe sülyeszteni és ágyúkkal lerombolni. Ezeknek az alacsony földbástyáknak nincs ugyan a lövöldözésre alkalmas környező magaslatuk, de azért könnyű melléjük ágyúkat helyezni.

E vár átellenében a Dunán túl egy nagy sziget van, melynek egyik vége Komáromnál végződik. E sziget egész a csúcsáig menve, két konaknyi távolság. Ha Újvár [3]) felől mennek e szigetre, akkor a várat könnyű dolog lesz a szigetről ostromolni, mivel erről az oldalról nem félnek s ott semmi ördög-

---

[1]) Törökül: رابچه (Rábcsa).

[2]) A földrajzban járatlan török író a Rábczának forrását a szentmártoni hegyekben vélte.

[3]) Érsekujvár.

ségük nincs, a Duna folyó pedig itt kicsiny és sekély s hidakat készíteni könnyű. A Duna a vár falát öntözi s itt van a *Révkapu.*[1]) A vár összes hitetlenei erről a helyről visznek vizet. Ez is erős kapu. Győr vára négyszög alakú, erős téglaépítkezésű szép vár, melynek árkaiban az alapok fürdőkupola vastagságú kövekből készültek. Hét kiszögellésénél hét iszkenderi bástyája van, melyek mindegyikében ezer harczedzett hitetlen foglal helyet s minden bástyában negyven-ötven magas báljemez ágyú van. Az árkon kívül is még hét bástyája van s ezek nagyon erős bástyák, mert mindegyik egy-egy erődítmény a várra nézve.

E vár keletről nyugatra terül el. Kerületét nem léphettem meg, mert a hitetlen őrök megakadályoztak benne, még csak megszemlélni sem igen engedték. Magam tehát nem mérhettem meg, de ők azt mondták, hogy tizenhatezer könyöknyi a vár kerülete s ez igaz lehet, mivel csupán az árkon kívül álló bástyákat tizenkétezer lépésre számítottam, a Duna partját pedig nem mérhettem meg, mivel a Révkapu felől a Duna folyó érinti a vár falát. Összesen három új, igen erős kapuja van: először déli oldalon a *Szentmártoni-kapu,* melyet *Fejérvári-* vagy *Esztergomi-kapunak* is mondanak. Befelé nyíló, girbe-görbe, háromszoros erős vaskapu ez, melyen bemenve, az árok feletti hidat meglépkedtem s teljes kétszáz lépés volt. Nyugoti oldalra néz a *Külvárosi kapu,*[2]) melynél szintén girbe-görbe boltozatok alatt kell átmenni. A kapuk fölött hegymagasságú bástyák vannak. Az említett kapuk egyikén bemennek, a másikon kijönnek s egyéb út nincs, mivel e vár a Rába és Duna folyók között sziget gyanánt áll. Van még egy kapuja, a Duna partján fekvő Révkapu.

A vár keleti részétől egész a széles bástyáig menve, a vár egész hosszúsága kétezer lépés, melyen egy nagy főút van, két oldalán alacsony palotákkal. Ezek mindegyike alatt pincze van, hová ostrom idején az asszonyok és gyermekek menekülnek. E nagy főút mindkét oldalán csupa boltok vannak, de nem rendezve, hanem összevisszaságban. A borbélyműhelyek kivételével a többi boltokban asszonyok üldögélnek és árusítanak.

A német palota előtt egy tágas tér van s ott van egy pokolmélységű börtön, tele mohamedán foglyokkal. A börtön mellett egy mesterséges kút van, hol kerekekkel, a nélkül, hogy az ember a vödörhöz nyúlna, a vizet felhúzzák. Érdekes látvány ez.

---

[1]) Törökül: Iszkele kapuszi.
[2]) Ez a Bécsi kapu volt.

A magyar palota előtt egy nagy művészi templom van, melyben a drágaköves bálványok, csillogó feszületek az ember szemét elkápráztatják. A hódítás idejében általunk dsámivá változtatott művészi temploma is van, melynek mása egy várban sincs. Volt ennek mimberje, mihrábja, müezzinek máhfilja. E várban kétezer deszkatetejű, kert nélküli szemtelen ház van, de mind úgy vannak építve, hogy ostrom idején egy sem látszik ki, csupán öt templom harangtornya látszik. Néhány erkélyes ház van benne. A házak némelyikét ón- és réztáblák fedik, némelyik pedig keramittal van fedve. Napról-napra jobban fejlődik a város. Mivel a végeken fekszik, azért most tizenkétezer puskás német katona van benne, háború idején azonban harminczezer katonája is van, csakhogy húsz nap alatt már szükség mutatkozik a várban és ha segítségük nem jön, a hitetlenek kényszerülve lesznek a várat kegyelemre feladni. Segítség és élelem csupán Bécsből és Pozsonyból érkezhetik számukra a Dunán, azt pedig könnyű megakadályozni Az oszmánoktól való félelem miatt igen sok őr, éjjel-nappal égő kanóczot tartva járkál Győrött, sőt mikor én szegény a bástyákra felmentem s azt mondám magamban, hogy körülnézek, az őrök még ezt sem engedték meg, annyira rettegtek. A vár három oldalán az árok mindenütt kilenczven lépés széles és negyven rőf mélységű, úgy, hogy benne nagy szállítóhajók járhatnak. Az összes ágyúk mind az árokra és síkságra néznek s tüskésborz szőre gyanánt vannak elhelyezve. A mellvédek mögött vörös posztóval leterítve magas ágyúk állnak. Azt mondták, hogy hatszáz kisebb-nagyobb ágyújok van.

Mikor a pasának podgyászos kocsijai a vár kapujához jöttek, a kocsikat, tevéket, öszvéreket mind beengedték, de azt megmondták, hogy egy ember se rejtőzködjék el a kocsikon, mivel a várat ilyen kocsicselfogással vették el. A podgyászos kocsik tehát egyik kapun bementek s a külvárosi kapun kijövén, a Duna partján szállottak meg, mely hadi sátrakkal lett most ékesítve.

Azután az összes őrök felfegyverkezve a pasa csapatának fogadására vonultak ki s kíséretéhez csatlakoztak. A pasa katonáival együtt egészen aranyos díszbe volt öltözve s a mint a vár tövébe érkezett, hatszáz ágyút egyszerre elsütöttek. A fogadtatásunkra kijövő győri katonaságból soknak a lova annyira megijedt az ágyúdörgéstől, hogy lovasát ledobta s azok gyalog maradtak. Hála Isten! a mi lovaink már megszokták ezt s még csak nem is rugdalóztak s így egész csapatunk rendben vonult be. A mikor a szellő a füstöt szétkergette, a vár falai fehér hattyú gyanánt álltak előttünk. A seregünk elé kivonult fekete sapkás hitetlenek a vár kapuján

bevezettek bennünket, a külvárosi kapun pedig kimentünk s a Duna partján megállapodtunk. Itt egy üteg ágyúval még egyszer díszlövést tettek, a mely után a vár kapitánya a követ pasának vendégséget és sok ajándékot adott. Azon éjjel nagy vígság volt. A vendégség után a pasa a szipáhik khulefája, Musztafa efendi után kérdezősködött. A börtönbe mentek, de ilyen nevű emberről ott semmit sem tudtak.

Három napig időztünk itt s nagy vígságot csaptunk. A következő napon a podgyászunkat hozó kétszáz szerémi kocsinak engedély adatott a visszatérésre s a kocsik háromszáz katona kíséretében Esztergom várába küldettek. Ezután podgyászunkat a győri kapitány által rendelkezésünkre bocsátott háromszáz kocsira raktuk. Meglátogattuk még az itt vértanúvá lett muszulmánok nyugvóhelyét is. Én pedig a pasától engedélyt kaptam és húsz társammal déli irányba egy órányira a hegyekbe indultam és *Szent-Márton* [1]) várába mentem.

Szent-Márton vára. Egy keresztény papnak nevéről elnevezett vár ez. Az 1002. évben [2]) Győr vára elfoglalásakor Szinán pasa ezt is elfoglalta, mikor pedig Győr az ellenség kezébe került, a németek ezt a várat is elvették s jelenleg a német császár uralma alá tartozik. Az ég csúcsáig felnyúló meredek hegyen gyöngy gyanánt álló, erős építkezésű, kerek alakú vár ez, melynek nyugatra néző egyetlen kapuja van. Kicsiny, de meredek vár, mely négy oldalra két konaknyi helyről is meglátszik. A várba nem bocsátottak be bennünket, hanem a kapitány a városban egy gyönyörű kertben vendégelt meg bennünket. Ebéd után itt is Musztafa efendi után kérdezősködtünk. »Valláhi! a győri fogságba került emberek közül itt egy sincs, valamennyit Németország belsejébe vitték« — válaszolták ők. Ez a Szent-Márton csodálatosan díszes és szép hely. Az esztergomiak e városból adót nem szedhetnek. Összes utczái sakktábla módjára kövezettek s téglaépítkezésű, deszkazsindelyes házai vannak. A város egészen magyar, de a felső vár német kézben van. Vize és levegője kellemes. Számtalan kertje és szőlője van, melyeket nagyon dícsérnek. Győrtől két *ferszakh* [3]) távolságra van.

Innen északra mentünk s a Rábcza folyó partján virágzó városokon és falvakon átmenve, egy magyar várost [4]) szem-

---

[1]) Töröküл: سن مارتين (Szen-martin).

[2]) 1594. Kr. u.

[3]) *Ferszákh,* egy órai út lóháton.

[4]) Teljesen lehetetlen meghatározni azt a helyet, hová Evlia Cselebi ez alkalommal kirándult.

léltünk meg s két órányira innen újra észak felé menve, ismét Győr várához jutottunk.

Ezután a győri katonasággal és pasa urunkkal nyugatra indulván, virágzó falvakon 3 óra alatt keresztülmenve, *Kasztel* [1]) faluhoz értünk. A Rábcza folyó partján egy fahíd mellett, földből hányt, tömésfalazatú, meredek árkú, háromszög alakú palánka ez, mely részben téglából épült. A kapitány háromszáz katonájával a követ-pasa fogadtatására kijött és a várban öt ágyút sütöttek el. A várban egyéb ház nincs, mint a német katonák lakása. »Az átjáró fejénél magyarok és esztergomiak e folyón belül ne menjenek«, mondák. S ezt a kastélyvárat is azért építették, mivel a Rábcza mellett a városka van.

A Bécs városában levő István templom [2]) vakufja ez a tiszta magyar hely. E *Kasztel* faluból elindulván, jól mívelt szántóföldeken két óráig menve, *Rudolfusz* [3]) városába érkeztünk. Ez mindig az időszerinti német vezérnek birtoka. Ötezer házból áll s tíz bírája van, rájái mind magyarok. Tíz temploma látszott, a városba azonban nem mehettem be. A bírák a pasának ajándékot hoztak. Innen nyugat felé jól mívelt vidéken menve, *Óvár* [4]) várához értünk. Vára tövében egy nagy város van. A város egyik kapuján egész katonaságuk kijött elénk s így a főutczán háromezeren vonultunk át. Két oldalról magas paloták s lenn csupa boltok és raktárak voltak s a bennük levők minket néztek. A csinos városból kimenve, a vár alá értünk, hol olyan nagy ágyúzást tettek, hogy az egész környék tűzben volt. Annyira doboltak, trombitáltak, hogy azt leírni nem lehet. A vár árka tövében megállapodtunk s árnyas réten a kapitány megvendégelt bennünket. A város összes vitézei sátorainkhoz jöttek s különféleképp kedveskedtek.

Óvár várának földje és alakja. A Duna folyótól csekély távolra, magaslat nélküli, egyenes, tágas síkon, szép és erős építkezésű, emelkedett vár. Árkában és a város szélén a Lajta vize folyik. E folyó *Pecsarhuli* [5]) dombjairól jön s ez Óvár alatt áthaladva, a Dunával egyesül. Ez a vár kicsiny ugyan,

[1]) A török kéziratban: قستل قریه‌سی (Kasztel kariaszi), vagyis Kastélyfalva. Ezen név alatt *Abda* értendő, hol ekkor erődítmény volt.

[2]) A török kéziratban: اشتفان مناستری (Istfán menásztiri).

[3]) Törökül: رودولفوس (Rudolfusz). Ez a hely valószínűleg Moson, noha a leírás nem igen illik rá.

[4]) Törökül: اووار

[5]) A kéziratban: پچارهولی (Pecsárhuli), talán Bécsújhely elferdítése e név.

de igen erős. Egy kapuja van, mely déli oldalra nyílik. Háromszáz deszkatetejű ház és két templom van benne; falán húsz őrház van. Az árkon kívül öt helyen földből felhányt bástyái vannak, melyek mindegyikében ezerféle ördöngős készülék van. E bástyák körül is mély árkok vannak, az árkokon kívül pedig az ostromsánczokra alkalmas helyeken aknák. E bástyák között a vár nem is látszik s ostrom idején a bástyáktól a várhoz közeledni nem is lehet. Ha azonban e bástyák egyike kézbe jut, azt lehet mondani, a vár is elfoglaltatott. Mikor azelőtt Győr vára a mienk volt, akkor ez a vár volt a végső határ, mivel azonban az ellenség néhány év óta győzedelmeskedett, azért most..........[1]) város szélén, egy földhalmon van a határkő. A halmot Szulejmán khán töltette fel, mikor Bécs ostromára ment. E várban kétezer katona van. Az esztergomiaknak ajándékot adnak innen.

A magyarok és németek természete és szokásaik.[2]) Ime, itt végződik a magyar vilájet. Innen nyugat felé egész Bécsig, Prágáig és Londsát [3]) vilájetig német és álámán [4]) vilájetek vannak. A magyarok innen oda fegyveresen nem mehetnek, hacsak a németek segítségül nem hívják őket a harczba. Olyankor a magyarok fegyveresen jönnek, csakhogy melléjük ekkor még a magyar katonáknál is több német katonát tesznek őrizetül.

A németek és magyarok között a békességes együttélés sohasem volt meg. Egymással nem egyeznek meg s egymásban nem bíznak, mivel a magyarok néhányszor az oszmánoknak meghódoltak s a németek tartományát és népét Szulejmán khánnal feldúlatták. Mind a ketten messiási vallásúak ugyan, de azért egymást éppen nem szeretik. A németek Esztergom és Székesfejérvár felé sem fegyveresen, sem fegyvertelenül nem mennek, mert a magyaroktól félnek és csak nagy csapatban járnak s egymással csak dárda végével beszélgetnek. A németek birodalma azonban erős és terjedelmes, a magyaroké pedig Szulejmán khán idejétől fogva, midőn Esztergom vára és a »*korona*« [5]) kezükből kiesett, igen elgyengült s a német a magyarok fölött hatalmaskodva, rájákká tette őket. *A németek a magyarok mellett olyanok, mint a zsidók,* bátorságuk nincs és kardosan lóra nem ülnek, hanem csupán gyalogos puskások és gráná-

---

[1]) A kéziratban a felismerhetetlenségig elmosódott a helynév.

[2]) Ez a leírás a magyar nép természetéről egyik legérdekesebb fejezete az éleselméjű török írónak s az összehasonlítás igen meglepő.

[3]) A török Londsát (لونجاط) szó megfejthetetlen helynév.

[4]) A török író különbséget látszik tenni a német és álámán (nemszeve álámán) között, jelentésre nézve azonban a kettő teljesen egy.

[5]) Törökül: *korona tádsi,* vagyis »*korona*« nevű korona.

tosok. Övükön rövid pózna van s mikor lőni akarnak, akkor ezt villa alakban felállítják s azon lőnek. Az oszmán vitézek módjára kézből nem lőnek, hanem szemeiket becsukják s úgy lőnek. Fekete sapkájuk nagy, czipőik orra hosszú, sarka magas, télen-nyáron a keztyüt kezükről le nem teszik.

A magyar nép országa gyenge, de jó asztaluk van s a vendéget igen szeretik. Országuk gabonatermő ország s a nép földmíves. Való igaz, hogy vitéz nép s a tatárok módjára mindenfelé kettős lóval nyargalnak; öt-tíz paripájuk is van s övükön kardot viselnek. Olyan ruhájuk van, hogy a mi végbeli katonáinktól alig lehet őket megkülönböztetni. Kuhejlán lóra ülnek, tisztán járnak, tisztán étkeznek, a vendégre különös figyelmet fordítanak. Foglyaikat nem kínozzák, mint a németek s a kardot az oszmánlik módjára forgatják. Szóval: a magyarok jótermészetűek, reggelenkint ép úgy tisztára megmossák az arczukat, mint az oszmánlik. Térjünk vissza a tárgyra. Óvár várán belül nyugat felé a magyar lovasok nem mehetnek, mivel a német határ kezdete és a magyarnak vége itt Óvárnál van.

A rábamenti ütközetben elesett Zerin-oglu nevű embernek fia itt a pasa urunkhoz jött s vele találkozván, azt kérte, hogy atyja helyébe ülvén, herczeg lehessen s háromezer katonával táborunk egyik oldalán megállapodott.

Pasa urunk Óvár várából katonaságot vevén magához, éjnek idején, fáklyavilágítás mellett 5 órán át mocsaras helyek hídjain mentünk keresztül s egy virágzó és csinos német városba értünk. Egy magas hegy tövében háromezer kőépületű, cserép- és deszkatetejű háza van. Vannak e városnak kertjei, hét temploma, piacza. E város közepén keresztülmenvén, egy magaslat tövében *Dunaban*[1]) városba értünk. Ez a király leányának a birtoka. Árokkal és sorompóval övezett város ez, melyet német nyelven *Dunafrau*[2]) néven neveznek, a mi azt jelenti: »Asszonyok városa«. S valóban a seregünk elé jövők mind asszonyok voltak. Igen szép bazárja és templomai vannak. A leányok külvárosában a mennyi szép arczú és szép termetű leány van, mind kijött elénk. Ezek a templom mellett *Isza*[3]) tiszteletére szerzetesnőkké lett leányok s mindegyik olyan, mint egy úrnő.

Van e városban 2000 díszes ház, továbbá templomok, bazár. A Fanáre[4]) folyó a város szélén folyik. Ez a folyó

---

[1]) A török kéziratban: دونه بان (Dunaban).

[2]) Törökül: دونه فراو (Dunafrau).

[3]) Isza = Jezus.

[4]) Törökül: فناره (Fanare).

Kenah[1]) hegyeiből jönn és Pozsony várával szemközt egyesül a Dunával.

Innen 2 órán át nyugat felé menve, a császár városába [2]) érkeztünk. Nagy templomai, ón- és rézlemezekkel s különféle keramittal fedett házai vannak s ha a világot megvilágosító nap sugarai a városra verődnek, azok fényétől a szem elkáprázik. Összesen tízezer háza és kétezer boltja, negyven temploma és számtalan kertje van. Itt a pasának nagy ajándékot adtak és megvendégelték. Innen elindulva, *An-Pruk* [3]) várához érkeztünk.

An-Pruk vára. Ennek külvárosa egy széles utcza, melynek két oldalán nagy paloták vannak, alul téglaépítkezésű boltokkal, hol asszonyok árusítanak. Van 2000 deszka- és keramittetejű háza, nyolcz temploma. E külvárost mély árok és sorompós sáncz veszi körül. Minden ház kapujának boltozata fölé a ház tulajdonosának foglalkozása és eszközeinek rajza van kitéve s onnan tudják, hogy a házban nyerges, órás, késes s más ilyféle lakik.

A vár alakja. A Lajta folyó partján egy völgyben, négyszög alakú, szilárd építkezésű, erős vár. Van benne öt templom, aranykeresztes harangtoronynyal. Két kapuja van, egyik keletre, másik nyugatra. Kerülete 1500 lépés, tizenkét kis bástyája s ezer katonája van. Árka nem mély, benne a Lajta folyik. Ez a folyó nyugatról *Eszlavon* [4]) dombjairól jön s a külvárosának árkain átmenve, három órányira északnak folyik s azután a Dunával egyesül. E folyó vize nagyon kellemes. Itt a csodálatos látnivalók közül sok dolog van. Elsőben egy vízi malom, mely megőrli a gabonát és háromféle lisztet ad ki. Különös látvány, hogy a liszt elkészül, a nélkül, hogy az ember szitához, rostához nyúlna. A finom liszt a királyé, a többi a tulajdonosé, a korpa pedig a molnáré. Ámde a király e lisztet a tulajdonostól pénzen veszi meg és nem zsarnokoskodik. E vár külvárosán kívül a Lajta folyón túl Győr meghódítója, Szinán pasa egy hunkát [5]) vagyis halmot hordatott össze s Győr várától e földhalomig a mi vilájetünk volt.

---

[1]) Törökül: كناه (Kenah).

[2]) Törökül: *Császár sehiri.* Sem a név után, sem a leírás után nem határozható meg, hogy miféle város lehetett ez. A török író itt újra szertelen nagyításokba esett, mert valószínűleg egyik mosonmegyei helység lehetett ez.

[3]) A kéziratban: انپروق (An-Pruk). A leírás szerint ez Bruck városa.

[4]) Törökül: اصلاوون (Eszlavon).

[5]) A kéziratban említett هونقه (hunka) szó jelentését maga a török író megmagyarázza.

Itt a mi követünknek egy *kisze* piasztert adtak útiköltségül, de mivel a várból díszágyúzást nem tettek, ezért a pasa a vár kapitányára nagyon megbosszankodott s a pénzt és az ajándékot sem fogadta el. A kapitány ekkor a földet megcsókolva, mondá : »Mikor csapatotok elé kijöttünk, az ágyúzásról megfeledkeztünk« s ekkor azonnal ötszáz ágyúlövést tettek. A kapitány a pasának öt *kisze* piasztert és sokféle ajándékot adván, mentegetőzve bocsánatért könyörgött, mondván : »Engem a császárnak és *Rudolfusz* [1]) vezírnek ne panaszolj be.« Reggel a vár kapitánya és katonasága a pasának vezetője lett s két órát menve, a Rudolfusz vezír birtokát képező városba értünk. Hétezer házból álló híres város ez tizenegy templommal, kétezer bolttal, megszámlálhatatlan gyönyörű kertekkel. A pasának itt is nagy vendégséget, tíz *kisze* pénzt s egy fényes aranyozott hintót adtak.

Innen egy másik városba értünk, mely háromezer házból áll s a király defterdárjának tulajdona. Itt is vendégséget és ajándékot adtak. E város baloldalán látszó *Kis-Álámán* [2]) hegy szélénél tíz feldíszített város tűnt fel templomokkal és magas palotákkal és kertekkel. Mikor e városokat a távolból láttam, *Mikel* [3]) nevű tolmácsunktól megkérdeztem a neveiket és megtanultam.

Azután e városból elindulván, nyugat felé három óráig menve, *Pesihel* [4]) városba értünk. Ez magának az *imperatornak* birtoka, azért a német nagyoknak itt számos emeletes palotáik, szökőkutas kertjeik vannak, úgy, hogy mindegyik Irem kertjéhez hasonló palota. Templomaik legtöbbjét tiszta kékes ón fedi. E városnak Bécstől való távolsága két-három állomás. A császár részéről itt a pasának nagy vendégséget adtak, még lovaink is czukrot és finom ételeket ettek. A pasának egy prémes *kapanicsszát* [5]) és tíz tallért adtak. E város mögött levő *Kis-Álámán* hegyen a hó még július hónapban is megvan.

E városba a királytól emberek érkeztek hozzánk s mondák : »Pasa barátunk egy hétig *Pesihel* városban megállapodva, nyugodja ki fáradtságát s egy hét mulva jöjjön.« S mindnyájunknak aranyos festésű palotákat adtak szállásul s egy hétig ebben a városban maradtunk.

---

[1]) *Rudolfusz* alatt Montecuccoli értendő. A török írók többnyire e néven nevezik.

[2]) Törökül : Kücsük-Álámán.

[3]) *Mikel* néven Meninski császári tolmácsot nevezi Evlia Cselebi.

[4]) A kéziratban : پشيهل (Pesichel). E név alatt Schwechat értendő.

[5]) *Kapanicssza* vagy *kapanicsa*, hosszú kaftán volt.

A város leírása. E városnak erődítménye nincs. A Duna folyótól csekély távolra, egy széles dombon fekvő nagy város ez, a bécsi hegyek szélén. Háromezer alacsonyabb-nagyobb, téglaépítkezésű, deszkatetejű nagy palotája van, melyek mindegyike egy-egy milliót érő ház. A fő *komiszár* [1]) elbeszélése szerint e város összes szobáinak száma tízezer. Hétszáz boltja van, de mindegyik bolt nincs földszint, hanem némely boltok a házak alatt vannak s ezekben is asszonyok, leányok ülnek. Hét várszerű kolostora van, melyek mindegyikében öt-hatszáz szerzetes tartózkodik. Mivel az *Ajanta* [2]) ünnepek voltak, a hetven-nyolczvanezer lakos a templomban ájtatosságát végezve, a város gyönyörű kertjeiben temérdek szórakozást tett. Néhány ezer lakos az utczákon ment e napon a papokkal s a kezükben levő arany és ezüst füstölőkben tömjént és aloët égettek és az utczákon trombitát fujva, újra a templomba mentek vissza.

Minden templom kupolája vas pléhekkel van fedve s mindegyikben Egyiptom kincsével felérő csillárok vannak. Minden kupolán és harangtornyon embernagyságú aranykeresztek vannak, melyeknek fénye a városra ragyog. Az óratornyokat is ónozott vaspléhek fedik. Harangjainak hangja egy konaknyira is elhallatszik. E város közepén egy kis patak folyik, mely Kis-Álamánban néhány falut és várost érintvén, e város kertjeit is megöntözi s a város alsó részén a Dunába ömlik. Bécs város előkelői e város kertjeiben hetekig, hónapokig szórakoznak s az összes ifjak és csinos leányok e városba tömörülnek. Vize és levegője kellemes, ifjai és leányai híresek. A férfiak és asszonyok egymástól nem futnak el, sőt az asszonyok velünk oszmánokkal is együtt ülve szórakoztak és mulattak s az öregek e miatt semmit sem szóltak. Ha az asszony a kapun kimenve, egyedül jár is, ez náluk nem szégyen, mert itt az asszonyoké az uralom. E városnak híres kereskedői és nagyon barátságos emberei vannak. A városon keresztülfolyó vízen néhány százféle malom van ; egyikben tízféle liszt is készül és pedig finom fehér, középszerű s durvábbféle is, de mind más és más s a nélkül, hogy az ember hozzányúlna, négyféle szitán jön át a liszt. Vannak még posztó-, darócz-, pokrócz- s lőpormalmok is.

Pasa urunk e *Pesihel* városban egy hétig időzvén, nagyon elunta magát s a budai vezírnek értesítést küldött. Három nap alatt ment el és három nap alatt jött meg a tudósítás. Budától eddig nyolcz konaknyi az út és mivel minket tizenöt

---

[1]) Törökül : قومسار (komiszár).

[2]) Törökül : اياطه (Ajanta), valami ünnep nevének elferdítése ez.

nap alatt vezettek ide, tehát majd északnak, majd délnek járattak. Czéljuk az volt, hogy midőn Budától és Esztergomtól távol voltunk, tartományaikat megszemléltessék velünk. A budai vezírtől ez a tudósítás jött: »Ha két hétig marasztalnak is maradj, de nekem tudósítást küldj.«

Másnap a királytól a fődefterdár jött s a pasának hintót hozván, mondá: »A király üdvözletét küldi; *Szulejmán szultán sátora* nevű kertben vendégséget adott és saját kocsijai közül küldött egyet.« A követ-pasa erre így szólt: »Nézd, *hitvány, piszkos Mikel tolmács!* mi itt visszatartva vagyunk, pedig nem azért jöttünk, hogy itt vendégeskedjünk. Őszinte feleletet adj nekem, máskülönben Alláhra mondom, hogy reggel visszamegyek Budára.« A tolmács válaszolá: »Szultánom! vasárnap a mi szent napunk, ime, közel van; azon a napon kísérettel vonulhattok majd be, de most szórakozzál és maradj; vendégünk vagy, menj tehát itt a környékre körülnézni, azután térj ide vissza.« A pasa mondá: »Nem megyek, hanem sok emberem van, azok menjenek.« Mindnyájan engedélyt kaptunk tehát a pasától s e *Pesihel* városától Bécs felé háromezer lépést menve, Irem-kertekben *Szulejmán khán sátora* nevű várhoz [1]) értünk.

Szulejmán khán sátora nevű vár. Mikor e vár kapuja elé értünk, a császár tanácsosai elénk jöttek és üdvözöltek. Mihelyt beléptünk e gyönyörű helyre, elménk és szemünk elkáprázott s elbámultunk. Mialatt mi *Szulejmán khán sátora* várában a belső termekben, előcsarnokban, tanácsteremben időztünk, azalatt valamennyi lovunkat kivezették. Néhány tapasztalt emberünk így szólt: »Miért vezették ki a lovainkat s miért távolították el tőlünk?« s erős gyanakodásba és találgatásba merültek. Én szegény így szóltam: »Hé! emberek! szégyen ez. Ilyen helytelen gondolatokkal hagyjatok fel. Azoknak követe a mi Budánkra ment, ha itt valami baj érne bennünket, Budán ezek követét és annyi sok foglyukat mind kardra hányják. Ez csak éretlen búskomorság. Nézzük meg inkább ezeket a különös és csodás emlékeket és szórakozásunk után lássunk.« S társaimmal szemlélésre indultam.

Szulejmán khán sátora vár alakja. Szulejmán khán a 936. évben [2]) személyesen vette ostrom alá Bécset, hogy Magyarországon és Németországon boszút álljon. Erős ágyúzással mindenfelé rombolva, lassan haladott előre. Mikor a bástyákon a mohammedi ezánt elénekelték, egy Cserkesz nevű vitéz az ágyúk által lerombolt helyen lovastól egész a vár közepéig

[1]) Törökül: *Kálá-i otág-i Szulejmán khán.*
[2]) 1529. Kr. u.

ment. Az ellenség Cserkeszt és lovát ott megölte s az iszlám sereget előrehaladásában megakadályozta. A szultáni ütközet reggelre maradt s Isten rendelése volt, hogy a következő napon rettenetes tél lett. Erősen havazott s oly nagy förgeteg és zivatar ereszkedett le, hogy az egész katonaság összefagyott s a hó elborította. Néhány ezer ember a kezét, lábát nem bírta, néhány ezer állat elpusztult s igazi ítéletnap volt. A budai katonák így szóltak: »Kegyelem! oh idők Szulejmánja! insallah! a tavaszszal visszajövünk, de most már itt a tél és Kászim napja [1]) is elmult. S tanácskozás után tizenötezer katona az ellenség *álámán* tartományaiba rabolni és pusztítani indult. Szulejmán khán pedig, sátorát odahagyva, a többi katonáival csakis az ágyúkat és hadiszereket vitte magával s valamennyien igen sokat szenvedve menekültek s a Duna partján a *Kojun-ada* [2]) előtti Dsánkurtaránba húzódtak.

Az ellenség Szulejmán khán sátorát felszedte s kincstárukba helyezték el. A sátor helyére annak helyes formája és rajza szerint egy kőépületű várat építettek, de ez a vár nem ostromra és hadakozásra készült, hanem csupán azért, hogy emlék legyen s hogy elmondják: »Szulejmán khánnal e vár alatt hagyatták oda sátorát.« Összesen négyszáz lépés kerületű, tizenhat szöglete van s mindegyik szögletére egy arányos tornyat építettek, úgy, hogy a ki látja, elbámul rajta. E vár a padisah sátorának alakja szerint épült s Szulejmán fejedelmi sátorát ábrázoló díszes vár. E várnak például a belső szobája, parancsnoki szobája, kincstár-szobája hasonlítanak a sátorban levő nagy szobához, kis szobához, a dogándsik [3]) szobájához. Minden tornyában egy-egy kis szoba van s e toronyszobákban jelenleg a vinczellérek, kertészek laknak. A divánkháne helyén itt magas kilátóhely van. A többi szobák kis apró sátorok módjára állanak. E sátorvár tetőzete negyvennyolcz márványoszlop fölé épült s oldalai trebizondi [4]) sárgarézből és különféle színű üvegekből vannak s valamennyi fala tarka festésű. Szulejmán khán öltözőszobájának megfelelő perzsa sátor alakú terem ajtaja el van zárva s jelenleg is öltözőszoba. A főkomiszárius azt beszélte, hogy e vár építése kétezerkilenczven millióba került. A sátorvár tornyain s az egész épületen a vízlevezető csatornák mind rézből készültek. A tornyok csúcsán, a nagy sátorváron, az oszloptetőkön ember magasságú, ara-

---

[1]) Kászim napja volt a hadjáratok befejezésének ideje.

[2]) Kojun-oda, magyarul: Juh-sziget. Így nevezték a törökök Csepel-szigetet. Dsánkurtarán leírását lásd Evlia Cselebi i. m.

[3]) Dogándsik, a szultáni vadászsólymok gondozói voltak régebben, utóbb a testőrség egyik csapata lett belőlük.

[4]) Trebizond = Trapezunt.

nyozott keresztek vannak. A 400 lépés kerületű sátorvár belseje Irem kertjéhez hasonló, úgy, hogy ilyen csodás és bámulatot keltő munka több nem létezik.

Szulejmán khán sátora kertjének leírása. Ez árnyas kert összes útjai festői rendben vannak elhelyezve. Minden főútját értékes kövek borítják, mintha csak indiai márványburkolat volna. Minden felosztásnak deszkaegyenességű térségén egy-egy fajta virág van, a minő az oszmánok országában, Arábiában, Perzsiában, Lengyel-, Cseh-, Muszkaországban sehol nincs; sőt negyvenhatféle rózsát és őszi rózsát ajándékul hoztak. A rózsa színe piros, fehér és sárga szokott lenni, ebben a gyönyörű kertben azonban zöld, vörös, kék, vízszínű és még másfajta rózsák is vannak, melyeknek illata az ember agyvelejét elkábítja. A földön levő növények, virágok közül a legkiválóbbak itt vannak. A gyümölcsök mindenféle fajai találhatók itt; egy *oka* [1]) súlyú almája is terem, a szőlő azonban csípős, savanykás s mivel a tél itt igen zordon, e miatt néha gyümölcs nem terem. Ebben a kertben mindegyik tulajdonos király kisebb-nagyobb pavillonokat, mulató kioszkokat építtetett, melyek mindegyikében a padok, ülőhelyek márványnyal és mindenféle színű drágakövekkel vannak kirakva. Ezer számra vannak itt szökőkutak, medenczék, csurgók, melyek mind különböznek egymástól, úgy, hogy a ki látja, elbámul rajtuk. Néhány vízmedencze és szökőkút előtt többféle kerék van, melyek olyan módon forgatják a vizet, mint a mevlevi dervistáncz, sőt a vizet forgatva, néhány ezer csengetyűt, hárfát, tamburát szólaltatnak meg, a mi szintén különös látvány. Némely helyen a víz által hajtott kerekek fujtatót hoznak mozgásba, a miből a kiömlő szél madárhangot adó fuvolákat szólaltat meg.

E gyönyörű kert egyik szögletében ezer lépésnyi terület köröskörül és felül is vastag sárgaréz sodronyokkal van kerítve s külön sodronykapuja is van. Ebben fülemile, fekete rigó, sárga rigó, pintyőke, harkály, papagáj és más ilyenféle szép hangú éneklő madár van nagy számmal, hogy az embert igazán bámulatba ejtik. E madarak számára fészkek is vannak itt s azokban költenek. Mivel ez a hely az Álámán hegyek szélénél van s a tél itt igen zordon, azért e madarak számára a kert falaiban és más helyeken lyukakat készítettek s téli időben a madarak azokban tartózkodnak. A kertnek egy másik szögletében szintén sárgaréz kerítésű rekesz van, melyben ragadozó és vadászó madarak tartózkodnak.

Egy másik szögletben különféle fajú állatok vannak, úgymint: oroszlán, tigris, farkas, hód, leopárd, róka, sakál s az

[1]) Egy oka = 1¼ kilogrammal.

újvilági állatok közül ezen a földön nem található állatok mind megvannak, úgy, hogy a ki látja, elbámul rajtuk. Ezek számára külön szolgák vannak. Egy másik részében a szárazföldi és tengeri vadak különféle nemei láthatók. Az ó- és újvilág minden országában a miféle madarak, őzek, szarvasok, öszvérek, zergék, bölények, bivalyok, elefánt nagyságú medvék csak élnek, azok itt mind megvannak, mivel szokás, hogy a német császár székhelyén ezek mind meglegyenek.

E kertben házak nincsenek, csupán kétezer kertész van benne, kik éjjel-nappal mindig itt vannak s a járókelőknek készségesen szolgálnak. A kertben sétálgatók a vigyázatlan embereket a ruganyos csövek mellé szorítják s mikor ezek a rúgót megnyomják, a rúgó következtében a víz kitódul s az az ember tetőtől talpig vizes lesz, a többiek pedig ezt nevetve nézik. Van még egy különösebb medencze is, melyben mindenféle halak vannak, melyeknek a számát csak Allah tudja, a ki teremtette azokat. Éjszakának idején a kertészek fáklyákat gyujtanak meg s a medencze egyik sarkában boltozat van, a honnan apró kis gályák tünnek elő és nagy csatát kezdenek. Némelyik gálya mintha tengerbe sülyedne, elmerül, a másikat pedig elfogják s a rajta levő emberek Jeedsuds és Meedsudshoz [1]) hasonló ütközetben egymást ölik s miután piros ruhába öltözötten így harczoltak, a boltozat alatt ismét bemennek.

Röviden szólva: egy hétig tartózkodtunk itt s mindennap eljöttünk ide sétálgatni s különféle érdekes dolgot láttunk itt, de mind leírni nem lehet. E kert körül a vezíreknek, előkelőknek annyi kertjük van, hogy azoknak a számát csak a *főkomiszár* tudja, a ki ennek a városnak kormányzója. Keleti irányba, egész a Duna folyóig két órányira menve, csupa kertek vannak, a másik oldalon pedig a katonaság számára egy tágas rét van.

Ezen a gyönyörű helyen időzve, kétszer ettem a király vendégségéből, a ki a pasának, ketkhudájának és kíséretének különféle ajándékokat adatott. Azután újra Pesihel városába mentünk s itt is egy hétig szórakoztunk.

Azután *Mikel* főtolmács és a *főkomiszár* a császár részéről a pasához jövén, így szóltak: »A császár ő felsége üdvözletét jelenti Szultánomnak; holnap reggel vasárnap, a mi szent napunk lesz; Isten akaratából jöjj kísereteddel a városba, azonban a podgyászos kocsikat és az egész podgyászt küldd el előre.« Erre a tekintélyes pasa így felelt: »A mi podgyászunk felett senkinek rendelkezési joga nincs; padisáhunk ajándékai vannak abban; a podgyásztól mi meg nem válunk.«[2])

---

[1]) A biblia Gog és Magog elnevezése a muszulmánoknál.

[2]) A török követ attól félt, hogy podgyászát ellopják.

V. A követ-pasának, a tolmácsnak és a főkomiszárnak vitatkozása.

Azok így szóltak: »Szultánom podgyásza előremenjen, — ezt mondtuk —; de ezt azért akarjuk, mivel szállásotok a váron kívül lesz, ti azonban kíséretetekkel a várbeli nagy sokaságon mentek keresztül, azért menjen a podgyász előre.«

A pasa: »Helyes! a szekerek, tevék menjenek a kíséreten kívül, de azért szép sorjában csak velem jöjjenek.«

A komiszár így szólt: »Szultánom! a nagyfölségű [1]) császár parancsolta.«

E szavakra a pasa tűzbe jövén, így szólt: »Ezt a »*nagyfölségű*« szót ne halljam többet a szádból; a nagyfölségűség Alláhnak tulajdonsága, még a nagyhatalmú oszmánli sehinsáhot [2]) és khalifát sem nevezik így!« — a mire komiszárnak elakadt a szava és csak bámult.

Mikel tolmács így szólt: »Szultánom! a császár igen sokszorosan üdvözöl benneteket, midőn csapatotokkal a várunkba mentek, azok a zászlót, lobogót ne bontsák ki, a zászlónyeleket ne emeljék fel, hanem vállukon vigyék, mivel a vár kapuja alacsony; zenekaruk se játszszék, hanem majd a mi zenekarunk játszik a pasa előtt. A császár fiai és a vezérek fiai a pasa előtt menjenek, az én belső szolgáim pedig majd utána mennek; lovasaink, a grófok, a kapitányok, az érsekek a pasa előtt menjenek.« A pasa egészen felhevülve és nekitüzesedve mondá: »Hej! hitetlenek! ez volt-e a tulajdonképeni czélotok, hogy minket ebben a városban egy hétig visszatartottatok? A ti ajánlatotok a mi felmagasztaltatásunk vagy lealacsonyításunkra van-e?« A mire ő így felelt: »Isten mentsen meg, hogy ez Szultánom lealacsonyítására szolgáljon, mi minden követtársaddal így teszünk, mert ez a mi törvényünk.«

A pasa válaszolá: »Ez hitvány törvény. Én az iszlám padisáhnak vezírei közül vagyok. Én Rumili beglerbégje vagyok és a mi törvényünk szerint én a padisáhtól tizenkét *jük ákcse* [3]) jövedelmet kapok, a vétkesek ellen nekem bűnfenyítő hatalmam van és hétszeres zenekar kíséri csapatomat. Kíséretembe az idegenek közül egyetlen embert nem engedek, ha pedig

[1]) A török kéziratban ez az arab szó van: عظمت (nagyság), melyet ezen a helyen legczélszerűbben »nagyfölségű« szóval fordíthatunk.

[2]) Sehinsah = királyok királya.

[3]) Jük akcse = 500.000 piaszter.

közéjük jön, leüttetem. Én Mekka, Medina, Jeruzsálem, Damaszkus, Bagdád, Egyiptom, Háleb padisáhjának követe lévén, miért ne bontassam ki a zászlót? Miért ne játszassam a zenekart? Miért engedjem az ellenséget kíséretembe, a magam agáit pedig szétszórassam? Az én csapatomban az ellenség trombitáljon és doboljon? Tehát megértettem a kívánságotokat és ajánlatotokat, de ilyen feltételekkel én a királyotokhoz nem mehetek. Az oszmán törvényt én megrontani nem engedem. Engem ne hasonlítsatok más követekhez. Azok kanizsai és temesvári kormányzói ranggal jöttek és pénzt vittek el s a királytól a bornak nevezett tiltott italt elfogadták és megitták, de nekem sem pénz, sem a kárhozatos bor nem kell, nekem csak a padisah becsülete és a vallás becsülete kell. Ha törvényünk szerint az én ötszázhatvan emberemnek naponkint az egy-egy *oka* kenyeret, az egy-egy *oka* húst és ötszáz pár lovamnak egy-egy abrakot megadjátok, helyesen lesz; ha azonban e törvényünket meg nem tartva, magatokat lealacsonyítjátok, akkor is, ha összes alárendeltjeimmel tíz évig tartózkodom is itt, őket tejjel és czukorral tudom etetni és selyembe s aranyszövetbe tudom öltöztetni. Bejelentem azonban a nagyvezírnek, hogy ti nem egyeztetek ki velünk s a ti követeteket Isztámbulban kutyába sem veszik és semmi figyelmet iránta nem tanusítva, a galatai [1]) korcsmákban kínlódtatják. Hé! hívjátok gyorsan a díván-efendit,[2]) a nagyvezírnek jelentést teszek s mielőtt az oszmánli és tatár sereg szétoszlanék, tudatom vele a dolgot.«

A díván-efendinek ekkor parancsot adott, hogy írja meg a jelentést, a mire a tolmács és a komiszár a pasa lábaihoz borulva, így szóltak: »Kegyelem! Szultánom! kegyelem! a jelentés megírása előtt hadd menjünk el s a császárral tanácskozzunk.«

A pasa ismét egészen nekihevülve, így szólt: »Hé, átkozottak! ti ugyan sokat mondogatjátok: a fölséges császár, a dicsőséges császár. Ugyan mit kell ebben a császárral tanácskozni? Közöttetek nincs-e a dologhoz értő és beszélni tudó ember? A mi oszmánli vezíreink a dolog után maguk látnak, várakat foglalnak el, lerombolják azokat, az erdélyi királyokat, az oláh és moldvai vajdákat leteszik, másikat tesznek helyükbe s azután az ügyet Konstantinápolyba bejelentik; ti pedig már akkor is a császárhoz mentek tanácskozni, ha arról van szó, hogy a követnek egy *oka* hússal, egy *oka* kenyérrel többet adjatok s végül az oszmánokkal szemben kétszínűsködve

---

[1]) Galata, Konstantinápoly régi külvárosa az Aranyszarv mellett.
[2]) Divân efendi, a tanácskozások jegyzője volt.

csalni akartok.« A hitetleneknek álnoksága még hibájuknál is nagyobb lévén, elhallgattak.

Végre ilyenféle beszéd és szóharcz után a mi ügyes pasánk az ellenség szavára egy cseppet sem hajolt, hanem minden szó fölött vitatkozott. Utoljára a király részéről ezt a hírt hozták: »A mit a követ-pasa kíván, mindazt elfogadom. Isten hozta őket. Jöjjenek színem elé, csakhogy midőn a váron csapatosan keresztülmennek, a zászlóikat hajtsák meg.«

A pasa így szólt: »Isten mentsen meg, hogy a zászlót lehajtsuk. Ilyen dologba én bele nem egyezem.« Végre az ellenség egészen tehetetlenül maradt, mert semmiféle kérelme nem teljesült.

VI.

Török követség Bécsben.

Mohammed pasa bécsi követségéről két török leírás maradt fenn; egyik Evlia Cselebié, mely nagyon részletes, a másikat maga Mohammed pasa írta jelentés alakjában. Mohammed pasa követségi jelentése hivatalos jellegű és a Fényes Porta számára készült.

Evlia Cselebi mint útleíró nemcsak a követ fogadtatását s a hivatalos ünnepélyeket írja le, hanem részletesen elmondja személyes tapasztalatait is. Leírja Bécs városát, a bécsiek szokásait, ruházatukat.

Evlia Cselebi leírása és Mohammed pasa követségi jelentése kiegészítik egymást, azért e fejezet végén, Evlia Cselebi leírása után közlöm Mohammed pasa jelentését is. Ez a követségi jelentés eddig sem volt ismeretlen, mert Rásid efendi, a XVIII. századbeli török udvari történetíró, egész terjedelmében szóról-szóra felvette azt Tárikhjába [1]) »Tákrir-i elcsi Mohammed pasa« (Mohammed pasa követ jelentése) czímen.

Mohammed pasa jelentése kiegészíti Evlia Cselebi elbeszélését, mert Evlia Cselebi nem írta le a török követség visszautazását Bécsből, mivel akkor nem volt a követ kíséretében. A kalandos természetű Evlia Cselebi Bécsben időzése alatt Lipót császártól pátens levelet, vagyis útlevelet kért, hogy Németországot beutazhassa. A császári patens levéllel Evlia Cselebi Bécsből eltávozott a követ mellől s nem érkezett vissza arra az időre, mikor Mohammed pasa visszautazott Kon-

---

[1]) Rásid efendi török történetíró Tárikh czímű művében a hidsre 1071. évétől az 1184. évig (1660—1721. Kr. u.) terjedő eseményeket írta le. Rásid efendi Tárikhja már 1740. megjelent nyomtatásban, újabban pedig 1865. a török császári nyomdában.

stantinápolyba. A visszautazásról tehát csupán Mohammed pasa jelentéséből értesülünk.

Mikor Evlia Cselebi nyugateurópai utazásából visszatért, akkor Magyarországba jött, hol hivatalos megbízatásból még egy utazást tett, különösen azokba a városokba utazott el, melyeket még eddig nem látott és le nem írt.

Evlia Cselebinek bécsi időzése alatt sikerült magára vonni Lipót király figyelmét és jóindulatát is, pedig a király külsejéről igazi torzképet rajzolt. A királyt oly rút arczúnak írja, hogy valósággal ijesztő alak lett volna, ha Evlia Cselebi leírása teljesen megfelelne az igazságnak. De Evlia Cselebi keleti író, tehát e tekintetben is túlzásba ment, miként túlzás azon állítása is, a melyben Lipót király rendkívüli észtehetségét magasztalja.

Evlia Cselebi nagyon dícséri a szultán által küldött ajándékokat. Bécsben azonban különbeket vagy legalább többet vártak, miként ezt az egykorú olasz jelentés világosan ki is mondja.[1])

Igen jellemző még az a nyilatkozat is, a melyet a magyar katonákról mondtak Bécsben a török követnek, melyben arra biztatták a törököket, hogy az elfogott magyar katonákat húzzák karóba, mert azok mind rakonczátlan, fékezhetetlen tolvajok.

---

[1]) »Presentó all' Imperatore li donatini accordati, ben se veramente belli, ma molto inferiori al concetto dell' espettatione.«

Ragguaglio dell' ultime guerre di Transilvania et Ungaria tra l' Imperatore Leopoldo Primo, il Gran Signore de Turchi, Giorgio Rakozi et altri successini Principi di Transilvania, del Conte Mauritio Nitri. In Venetia per Francesco Valnasense 1666. 215. l.

I. *Bevonulásunk Bécs városába.*

Reggel *Mikel* tolmács, a *főkomiszár* és a másodvezír a pasa elé járulván, a földet megcsókolták s így szóltak: »Császárunk üdvözletét küldi, tessék, egészen kívánságtok szerint legyen a csapatotok.« S egy drágaköves, nyolczlovas hintót hoztak, mely magának a császárnak díszhintója volt s a kik látták, mind elbámultak rajta.

A pasa pedig így szólt: »Én a hintóra fel nem ülök; mi oszmánok vagyunk s szokásunk szerint kuhejlán lóra ülve, dsiridet játszva megyünk be; nálunk Isztámbulban az asszonyok ülnek ilyen kocsikra, nekünk ez nem kell.« Ők pedig ezt mondva: »Szultánom, ti tudjátok«, félreállottak.

Az iszlám sereg immár felkészülődött s a hétszeres zenekar játszani kezdett úgy, hogy mindenki izgalomba jött. A *konaksdi-basi* [1]) az összes podgyászt mind Bécsbe vitte és szállásunkon a szolgák elhelyezték. Valamennyi szolgánk mind felfegyverkezve volt és a *kháznedár* [2]) agával együtt pánczélba öltözött ijjász belső agáink hátul voltak, a lovasok pedig a kocsikat és tevéket közrefogták, trombitáltak, a lovak nyergét zászlókkal díszítették, sőt a podgyászt vivő német kocsikat is mind fellobogózták és úgy mentek a szállásra, hol a podgyászt lerakták. Miután vasárnap reggel ők a szállásra mentek s a podgyászt otthagyták, azután a *konakdsi-basi*, a *karakollukdsik* [3]) és összes szolgáink *Pesihel* városba jöttek vissza s az agák is mind lóra ültek és három órával dél előtt az egész iszlám sereg felkészülődött.

Először mentek a tevehajcsárok és fáklyavivők, kik fáklyáik fogantyúját különféle atlasz-szövettel vonták be és fáklyáikra is értékes tarka kendőket kötöttek és tulipánt, jáczintot és egyéb illatos virágokat helyeztek rájuk s azzal a szokásos mondással: »Allah segítsd a szultánt«, elvonultak. Azután a tatár katonák, utánuk a csásnigirok,[4]) utánuk a kilár-

---

[1]) *Konákdsi-basi,* a szálláskészítő.

[2]) *Kháznedár,* tulajdonkép annyit jelent mint kincstárnok. Így nevezték a podgyászok felügyelőjét is a táborozáskor.

[3]) *Karakollukdsi,* janicsár tiszt volt. Kezdetben élelmezési felügyelők voltak a karakollukdsik.

[4]) *Csásnigir* = ételkóstoló. A konyha felügyelői voltak a csásnigirok.

dsik,[1]) utánuk a szakácsok, utánuk a müteferrikák,[2]) azután a tekintélyes agák, utánuk a velünk küldött budai, egri, kanizsai, belgrádi, esztergomi agáknak emberei felfegyverkezve s tigrisbőrrel és sólyomszárnyakkal a hátukon, a fejükön pedig tollforgós *gürzeliászi* és *evrenoszi* [3]) sisakkal, gyönyörű nyeregtakaróval leterített lovakon ülve s kezükben farkasszőrrel bevont *kosztanicsa* [4]) nyeleken különféle selyemzászlókat tartva, övükön *karabina* [5]) puskákkal vonultak el. Azután jöttek a pasa vitézei [6]) mindannyian szépen felfegyverkezve. Ezek között a katonák között hat pár alajcsaus tünt fel aranyszövésű ujjas kaftánjával; aranyfényű övükön tiszta ezüst csevkiánt [7]) hordtak, bő nadrágjuk bársonyból volt s a fejükön levő aranyos kerek sapkát különféle színű tollbokréták, darutollak és sólyomtollak díszítették; lovuk fején is megfelelő színű tollbokréták voltak, a lovak nyakán a hat darab zablaszíj is mind nakhsiváni aczélból volt és khotasz [8]) és tigrisbőrczafrang függött le róluk. A csausok trombitaszó mellett elkiáltották: »*Alláhu ekber*«; [9]) a mire az egész sereg kétszeresen felelve vonult el. Azután jöttek a kapudsibasik fegyveresen, prémes kaftánban; kuhejlán lovaik khotaszszal díszítve, szorosan egymás mellett mentek. Ez agák mögött kötőféken egy-egy kuhejlán lovat vezettek. A kapudsibasik mögött, a tugok és zászlók előtt az imám, a müezzin és én szegény, valamint a pasa sejkhje, a kadi efendi, a díván efendi és a pasa fia mentünk, mindnyájan díszbe öltözve.

Ezután e katonák között negyven-ötven piros bugyogós katona a lovon felállva, különféle fegyverjátékokat végzett. Egymásnak buzogányt dobva, azt elkapkodták; a lóháton keresztbetett lábakkal térdelve ültek a nyeregben, majd futás közben a ló hasa alatt átbujva, a másik oldalon jöttek elő s a ló nyakába fogózkodtak. Majd kengyel nélkül ugrottak fel a lóra s futtában a ló övező szíját eloldották s mikor a ló villámként nyargalt, a nyerget kézben tartva, a meztelen lovon

---

[1]) *Kilárdsi,* az éléskamra felügyelője.

[2]) *Müteferrika,* a szultán lovas testőrségéhez tartozó katona.

[3]) *Gürzeliász* és *Evrenosz* török hősök voltak. Gürzeliászról l. Evlia Cselebi i. m. 254. l. Evrenoszról Thury, Török történetírók I. 37.

[4]) *Kosztanicsa,* hosszú dárda volt.

[5]) *Karabina* = karabély.

[6]) A kéziratban így van: pasanin delileri, gönüllileri, vagyis a pasa hősei, önkénytesei.

[7]) *Csevkián,* görbe bot volt, melyet a lovasok használtak a fegyverjátéknál, hogy az előttük leeső gerelyt azzal felvegyék.

[8]) *Khotasz,* a tibeti jak szőréből készült czafrang, melyet a lovak nyakára tettek.

[9]) *Alláhu ekber* = nagy az Isten.

nyargaltak, majd a nyerget alájuk véve, a lovon felállottak s imádkoztak. Némelyik katona a lovon féllábon állott, a másik a lovon lefeküdt, mintha aludnék. Egyszóval: mindegyik valamiféle mutatványt végzett s mikor az ellenség ezeket a fegyverjátékokat látta, elbámult azokon. Azután a katonaság között különféle buzogányjátszók, nyilakkal és kardokkal játszók, lovakra és tevék hátára felugrálók mentek s néhány pár olyan szolgánk vonult fel, kik iga nagyságú vas-íjjakat húzkodtak s a hol találkoztak egymással itt-ott, egymás elé tették s ügyesen keresztülmentek alattuk. Azután a tugok mögött mentek még a pasának istállómestere és a nyergesek, kezükben tartva szerszámaikat és a lóvakarókat.

Azután mentek a padisáhtól a császár számára ajándékul küldött kuhejlán lovak, melyeknek selyem takaróját és művészileg szegélyezett kettős lánczon tartott kötőfékjét két-két ember fogta. Némelyik ló lábaira lánczos békót tettek, mivel hétfejű sárkány gyanánt ugrált és tánczolt. Mögöttük mentek gyalogosan az arab lovászok. Mindegyik ló fején megfelelő színű tollbokréta volt s mindegyik mellett két-két fehér küláhos [1]) lovász gyalogolt.

Azután a fölovászok a király számára drágakövekkel díszített két aranyos nyerget vittek, melyek gyöngyökkel és rubinttal, jánczinttal voltak ékesítve. Ezek mögött a pasának lovász-ketkhudájával kilencz szép ló ment, melyeken aranyos ruhájú, fegyveres lovászok ültek, drágaköves zabolaszárat tartva kezükben.

Ezek után jött tíz *sátir*,[2]) kik aranysisakot viseltek fejükön fehér tollakkal, ruhájuk aranynyal átszőtt selyem volt gyöngy gombokkal, derekukon drágakövekkel kirakott övet hordtak és drágaköves hüvelyű kardot és páronkint vonultak el. Ezután a pasától jobb- és baloldalra *mataradsik* [3]) és *tüfenkdsik* [4]) vörös posztódolmányban és fejükön fehér tollas aranyos *üszküfot* [5]) viselve jöttek s drágaköves matarakat [6]) és gyöngyházzal kirakott agyú *dálián* puskákat hordtak, a szerencsés és méltóságteljes pasa pedig aranyos szövettel beterített kuhejlán lovon Rusztem gyanánt ült, fején drágaköves forgójú szelimi [7]) turbánt viselt, vállán prémes kapanicssza köpönyeg,

[1]) *Küláh,* hosszú kúpakalakú nemez-sapka, minőt most a dervisek viselnek.

[2]) *Sátir,* tulajdonkép lakáj, inas.

[3]) *Mataradsi,* a karavánoknál tömlőben vizet hordozó ember.

[4]) *Tüfenkdsi* = puskás.

[5]) Üszküf, igen magas, karimátlan sapka.

[6]) *Matara,* víztartó edény, főkép bőrtömlő.

[7]) *Szelimi,* így nevezték a Szelim szultántól divatba hozott magas turbánt.

derekán drágaköves kard volt. Mögötte vörös üszküfos szilahdárja [1]) és csokadárja,[2]) azok mögött pedig kuhejlán lovakon ülve és felfegyverkezve kettenkint száz pár apród jött. Azután fegyveresen ötven pár zenész jött, utánuk pedig kíséretével a pasa ketkhudája. Azután zászlókat, lobogókat hoztak s azokkal hét-hét zeneművész szengiáhi dallamon zenélve jött, majd pedig a belső agák nyergesei jöttek. Azután jöttek a *szakák* [3]) mind fekete dolmányban, virágokkal díszített lovakon, kik a korsóikban levő mézes serbetet két oldalon a nézegetők között osztogatták.

Mikor ilyen sorrenddel *Szulejmán khán sátora* kertje elé mentünk, *Rudolfusz* nevű fővezér a pasa számára a király részéről ajándékul egy drágaköves nyergű kuhejlán lovat hozott és a pasa mellét megcsókolta. A többi császárfiúk [4]) és vezérfiúk is mind leszálltak lovaikról és a pasa ruhaszegélyét megcsókolták. A pasa a legnagyobb méltósággal és tekintélylyel felült a királytól küldött lóra, de alig ment egy kicsit, azonnal leszállt arról, mert az átkozottak igen rossz természetű lovat hoztak. A pasa ismét a maga lovára ült ; a fogadtatására érkezettek pedig a vezérrel együtt a mi katonaságunk előtt elmentek a császárhoz ; csupán hat vezér és hat más hitetlen maradt ott, kik trombitáltak s akarva, nem akarva, a pasa belső agái közé keveredtek.

Ilyen módon az egész sereg lassan-lassan megindult s két oldalról tengernyi sokaságú katonaság között haladt. Mikor Bécs várának *Pesihel* kapuján bementek, a kapu kicsinysége miatt a zászlókat, lobogókat, tugokat lehajtva, a vállukra vették, de midőn bejutottak, a zászlókat újra kibontották s a »*Naszr min Allah u feth karib*« [5]) Ájetot mondták el. A szél a zászlókat lengette bemenetelünk alkalmával s Bécs várának utczáin, a boltokban, a hat-hétemeletes magas paloták ablakaiban, a háztetőkön, az erkélyeken tengernyi ember volt, kik csapatainkat nézték. Ily módon a városban egy óráig majd északra, majd délre vezettek bennünket egyik utczából a másikba, azután Bécs vára északi részén háromszoros vaskapuhoz értünk. Zenekarunkat folytonosan játszattuk s a városban

---

[1]) *Szilahdár*, fegyverhordozó.

[2]) *Csokadár*, posztóruhájukról nevezték így az előszobában várakozó udvari cselédeket.

[3]) *Szaka*, korsókban vizet s más italt hordozó szolgák a hadseregnél.

[4]) Császárfiú egy sem volt ott, ez csak a török író dicsekedése.

[5]) Ez arab vers értelme: Alláhtól van a segítség és a közeli győzelem.

a *güm-güm* [1]) hang hallatszott, miközben az említett kapun kimenvén, a Duna folyón egy hajó gerendáiból készült hídon átvonultunk s Sziget-külvárosban [2]) a pasát szállására kísértük, hol az összes agáknak, a hat királyi vezérnek, a császárfiúknak a pasa nagy vendégséget adott, a melyen a pézsma- és ámbraillat mindegyiknek agyvelejéig hatolt.

Étkezés után a főkomiszár és Mikel tolmács a pasához jövén, így szóltak: »A császár sokszorosan üdvözöl; mostanában érkezett meg útjáról. Ezeket a gyümölcsöket, édességeket, serbetet, aranyszövetű selymet, ágyterítőt, takarót és fehérneműt fogadd el s egy hétig pihenjetek és a jövő vasárnap, ha Isten engedi, találkoztok vele.« S száz hitetlen által annyi ételt, italt és szép ruhaneműt küldött, hogy abból mindnyájan osztozkodtunk. A pasa az ajándékokat hozó hitetlenek mindegyikének tíz-tíz arany ajándékot adott, a mely után azok eltávoztak, mi pedig szállásunkon nyugodtan voltunk s mindennap a különféle látnivalókkal mulattuk magunkat s Bécs várát jól megnézegettük. Az én szállásom a Duna partján különösen nagyon szép volt.

II. A császár-imperator és magyar király székhelyének, Bécs várának leírása.

Bécs vára. A 935. évben [3]) Szulejmán khán Bécs várát ostrom alá vétette s Szinán pasa, Rusztem pasa és Makbul Ibrahim pasa köröskörül aknákat ástak s minden oldalról rohamot intéztek ellene s egész a *Cserkesz-térig* [4]) hatolva, az ellenséget pusztították és kardra hányták, a vár falain az *ezánt* [5]) elénekelték s a várból mérhetetlen sok kincset vittek el. Isten rendelése volt, hogy e támadásban a hadsereg hátulsó csapata nem vett részt s egy kis késedelem következtében a várba behatolt harczosok közül *Ráj-Cserkesz* [6]) nevű híres vitézünket lovastól együtt az ellenség agyonlőtte és vértanúvá tette. E Cserkesz Gázinak csontjai mostanában is Bécs várában nyugszanak a Cserkesz-téren egy boltozat alatt.

---

[1]) Törökül: كوم كوم a zenehangot utánzó szó.

[2]) Törökül: Ada-város (sziget-külváros). A török követ szállása Lipótvárosban volt Bécsben.

[3]) 935. év = 1529. Kr. u.

[4]) Cserkesz-tér, törökül: Cserkesz-mejdán.

[5]) *Ezán,* az imádságra felhívó szózat.

[6]) Törökül: راى چرکس

Mivel az Álámán hegyek ide közel esnek, azért egy éjszaka akkora hó és áradás lett, hogy az egész iszlám sereg majdnem elveszett. Ennek oka az volt, hogy mikor Szulejmán khán e vár ostromára jött, a hadsereg már elgyengült állapotban érkezett ide, mivel útközben hatvanhat várat foglalt el. Az ellenség értesült róla, hogy hadseregünket a tél meglepte s a hét király ekkor tévelygő seregét négy oldalról összegyüjtötte. Szulejmán khán mihelyest ezt meghallotta, az összes tapasztalt embereit tanácskozásra hívta s így szólt hozzájuk: »Szándékom csupán az volt, hogy Ferdinánd bécsi királylyal haragomat éreztessem s most hatvanhat várát elfoglaltam s e Bécs várát is ennyire összerongáltuk. Isten rendelése, hogy a tél kard gyanánt meglepett bennünket. Most azt tervezem, hogy Kászim vajdát tizenkétezer vagy akár negyvenezer ember szerdárjává teszem s a Duna túlsó oldalára küldöm, a Duna hídját pedig elvágjuk. A túlsó oldalon levő két vilájetet kezdjék el most felégetni.« Erre Kászim vajda a padisáhi parancs folytán negyvenezer, mások elbeszélése szerint tizenkétezer emberrel a Dunán keresztülmenvén, az ellenségre kardot fogott. Szulejmán khán 936. évi Száfár hó 6-ik napján [1]) podgyászát Bécs vára alatt hagyván, az Eszéken levő nagy ágyúval és a padisáhi kincsekkel együtt a próféta zászlóját szerencsésen elhozta onnan és az említett hónap 21-ik napján [2]) Dsánkurtaranban megállapodott.

Mindezt Áli Cselebi, Ortali Mohammed Cselebi, Dselálzáde Szálih Cselebi részletesen leírták történelmeikben, azért a mi részletes elbeszélésünkre semmi szükség nincs. S én szegény fogyatékos Evlia is csak azért tartottam czélszerűnek eme néhány dolgot leírni, mivel Bécs várát összejártam és megszemléltem.

Mikor Szulejmán khán nyolczvanhétezer emberrel Bécs várát ostrom alá vette, a százötvenezer főnyi ellenségtörő tatár sereggel érkezett Száhib Geráj khánt azon napon visszaküldötte Krimiába. A tatár sereg az oszmánli seregnek csupán segélycsapata.

E Bécs vára az Álámán hegy szélénél van s a tele nagyon zordon. A tél itt nem úgy van, mint más országokban, mert három hónappal előbb kezdődik. A ki ezt a várat még egyszer ostromolni akarja, az a megelőző évben Budán teleljen s még a tavasz kezdete előtt, mikor a hó már tarkálni kezd, hadseregével Bécs alatt a havon foglaljon állást s az ostromra a készületeket tegye meg s mikor a tatár sereg is segítségül

---

[1]) 1529. okt. 9. Kr. u.

[2]) 1529. okt. 24. Kr. u.

érkezik, akkor a várat kívánsága szerint vegye ostrom alá. Szulejmán khán idejében Bécs városa egyszerű erődítés volt, mostanában azonban a vadász kezéből kiszabadult szarvas gyanánt elhuzódott és igen erős vár lett.

Bécs vára építésének és fekvésének leírása. E várnak déli oldala a *Kis-Álámán* hegyek szélénél, a bécsi dombok alatt nyugatról kelet felé terül el, északi részének falait pedig a Duna folyó öntözi. E vár tövében a Duna folyó mesterségesen van vezetve, mert a főfolyóból vezették ide s azután ismét a nagy Dunába folyik. Ez a vár alatti Duna folyó olyan kicsiny, hogy a mi külvárosunkból a vízbe belemenve jártak át Bécsbe az én szolgáim s azért tiltották el szolgáimat a vízbe menéstől, nehogy a török katonaság meglássa a víz sekély voltát.

E Bécs vára déli oldalán a Bécs folyó folyik, mely a vár délkeleti részén a várárkon átmenvén, a Dunába ömlik.

E várnak magyar nyelven *Külváros* [1]) a neve, németül és latinul *Viana,*[2]) rum [3]) nyelven *Bécs.* Tulajdonkép a tövében elfolyó kis folyónak neve Bécs; ez a Kis-Álámán hegyekből jön s az élet vizéhez hasonló vize van. Bécs vára a Duna partján fekvő és kettős fallal körülvett vár. Mindegyik fala öt lépés vastagságú erős téglafal; a Duna partján a fal alapja fürdőkupola vastagságú kövekből készült. A Duna partján kétezer lépés hosszú a fal. Tíz nagy bástyája van itt a várnak s mindegyikben ezer-ezer katona őrködik. E bástyák a mi szállásaink átellenében voltak; mindegyikben ötven darab báljemez ágyú van. A víz felől a fal alacsony, mert itt a víz miatt semmitől sem félnek.

A két fal között igen széles út van, a hol levelekből és tölgyfagalyakból, továbbá deszkaforgácsból készült gunyhókhoz hasonló boltocskák vannak, melyekben a szegények vasat, szenet s ilyféle tárgyakat árusítanak. A Duna partja csupa kikötő s az összes szállítóhajók idejönnek. A csónakok, ladikok, halászbárkák, tutajok, gerenda- és zsindelyszállító dereglyék a vámház előtt levő néhány száz üzletbe itt mennek. A vámokból évenkint négyszázezer arany jövedelem van.

Bécs vára keletről nyugatra mondula alakban, a Duna partján mély földön fekszik s kívül-belül összesen huszonhét

[1]) A kéziratban كلوارش szó van, melynek helyes olvasása csakis Külváros lehet. Honnan vehette a török író ezt a furcsa elnevezést, azt nehéz volna megfejteni. Talán Lipótvárost, a hol a török követség szállása volt, valamelyik magyar nevezte így a törökök előtt s ők azt hitték, hogy ez az egész Bécs neve magyarul.

[2]) A kéziratban ويانا

[3]) Rum = római; a törökök a görögöket s az összes orthodox vallásúakat nevezik így.

kisebb-nagyobb bástya van, melyek erős várrá teszik. A várnak a saját falán levő két nagy bástyája igen erős s ezek mindegyike ezer embert tud befogadni és negyven-ötven darab báljemez ágyút; a többi bástyák kisebbek. A vár falának kerülete 15.000 lépés; a bástyák fölött az őrök nem engedték meglépni. Ha azokat is hozzászámítjuk, talán 20.000 lépés is lesz. Összesen nyolcz kapuja van; ezek közül öt a főutakra vezető nagy kapu, a többi három kicsiny. A Duna partja felől van még néhány kapu, de ezek aprók. Köröskörül mély árok veszi körül a várat, csupan a Duna partján levő kettős fal felől nincs semmi árok. Ez árok partján a várat lassan meg kerültem s a kezemben levő teszbihmmel[1]) számláltam össze, hogy az árok mentében a vár kerülete teljes 19.550 lépés s mivel a Duna partja is 2000 lépés, ezen számítás szerint Bécs várának kerülete 21.550 lépés. E vár keleti és nyugoti oldalán egész a *Frenk-kapu* közeléig az árok a Duna vizével van tele, csupán a Frenk-kapu környékén kétezer lépésnyire száraz az árok és gazdag fű van benne. Ez oldalon az árok nyolczvan rőf mély és a Duna folyó nem jött bele; a többi oldalon száz lépés széles mély árok van. Az árok két vége oly mély, hogy a nyugati végén a Duna folyóból a nagy hajók az árokba jönnek, mint valami kikötőbe.

Azároknak egész a belsejéig nagy ágyúk vannak. Az árkon kívül tíz magas földbástya van s e bástyákat külön árkok veszik körül, melyekben azonban víz nincsen, mivel e bástyák négy oldalán két-három soros aknák vannak. E külső bástyákat négy oldalról sorompók- és karókból készült sánczok övezik. A szárazföld felől a vár fala húsz lépés vastagságú téglaépítkezés, a földből rakott tömésfal pedig harmincz lépés s e számítás szerint a várfal egész vastagsága ötven lépés. A Frenk-kapu felőli rész Szulejmán khán idejében az ágyúlövésektől nagyon megrepedezett, azért az a rész elefánt nagyságú, nagyon erős kövekből készült. A kapu két oldalán nincsenek fényes, sima faragott kövek, hanem mind girbe-görbe terméskövek. A fal ezen az oldalon nyolczvan rőf magas. A Frenk-kapu délkeletre nyílik Buda és Esztergom irányában és a követ-pasával ezen a kapun mentünk be. Három szoros boltozat alatt girbe-görbe utakon kell bemenni. Félelmes, nagy kapu ez. E kaputól befelé a király palotája ezer lépés közelségben van s széles főút vezet oda, minő a Diván jolu.[2])

E kapu fölött fehér márványon aranyos festésű kétfejű

---

[1]) *Teszbih,* a muszulmánok olvasója.

[2]) *Diván jolu,* Konstantinápolyban az Ája-Szofiától fölfelé menő széles utcza.

sas rajza van, mely két fejét előrenyujtja és szárnyait kiterjeszti s hátát meggörbülve tartván, a kapuboltozat fölött áll; a ki látja, élőnek véli. Ez a kapu valamennyinél erősebb, noha valamennyi kapu háromszoros, igen erős kapu. Minden kapu előtt, az árok fölött száz lépés erős fahíd van, melyet három helyen álló csigákkal húznak fel. A hidakat a kapuk előtt lebocsátják s azokon sétálnak. E Frenk-kapu felől a fal nyolczvan rőf magas, ezért innen a várban a király palotáján kívül más ház vagy palota nem is látszik, csak a harangtornyok látszanak.

A Bécs folyón túl, a szőlőknél egy kis magaslat van s arról az oldalról lehet a vár ellen földtöltéseket és ostromsánczokat vonni. A vár alatt köröskörül egyik végétől a másikig földalatti boltozott utczák vannak, melyekben ágyúk állnak s nehogy ostrom idején aknákkal kívülről a vár alá jöhessenek, éjjel-nappal emberek járnak azokban. Ha kívülről ezekbe a földalatti utczákba valaki bemenne, az ágyúkat azonnal elsütik s harczba mennek.

Egy másik kapuja keletre nyílik s ezt *Szeráj-kapunak* [1]) mondják. Ez is erős, háromszoros kapu. Az árkon túl ötven lépés távolságban a Bécs folyó folyik; ezen a folyón egy díszes, erős híd van, mely azonban nem igen magas. E folyón túl van a *Debbágkháne* nagy külváros, melyben a bőrcserzők [2]) laknak. E Szeráj-kapu bástyája fölött egy nagy fa van, melyhez hasonlót utazásaimban sehol sem láttam. Az egész Káfirisztánból [3]) a papok idejönnek és e fa árnyékában imádkoznak és búcsújárást végeznek. A Bécs folyó hídjánál alább a Duna folyó partján a *Hid-kapu* [4]) van, mely északra néző háromszoros vaskapu. E kapu előtt a Duna folyón hajógerendákból készült hét állványú nagy híd van. A követ-pasa által lakott külvárosba e hídon járnak. Szép és nagy külváros az.

Szüvide [5]) *külváros.* Ezt német nyelven *Szüvite* [6]) néven mondják. Bécset kezdetben ezen a helyen építették. A két Dunaág között fekvő hosszú szigeten áll; két-háromezer kertje s egészen téglaépítkezésű, keramittal födött, két-háromemeletes palotái vannak. A követ-pasákat s a Budáról érkezett követeket mind itt szállásolják el. A Duna partjával szemközt, Bécsre

---

[1]) *Szeraj-kapu* = Palota-kapu.
[2]) *Debbágkháne* = tímárház.
[3]) Káfirisztán = hitetlenek országa.
[4]) Törökül: *Köprü-kapuszi.*
[5]) A török kéziratban: سوويده
[6]) A kéziratban: سوويته, az felismerhetetlenségig elferdített német szó.

néző szép házai vannak, melyek alatt csupa raktárak és magtárak foglalnak helyet. A kikötők, hajógyárak mind itt vannak. A mennyi zsidó csak van Bécsben, az mind ennek a külvárosnak magas palotáiban lakik, az alacsony házakban német hitetlenek laknak. A királynak e külvárosban érdekes kertje van, a ezt külön leírnánk, abból egy egész gazdasági könyv lenne. Abból is kitűnik e kertnek szépsége, hogy háromezer kertésze van s a fák száma benne hetvenezer és hetven pavillon van benne, melyek mindegyike egy-egy királynak műve s a ki látja, elbámul rajtuk. A rózsaligetek árnyékába a nap sugarai nem hatolnak be. Az előkelők kertjeit a várfalakhoz hasonló kerítés övezi. Az összes hitetlen mosónék is mind ebben a külvárosban laknak s külön ötszáz házból álló városrészük van. Bécs városában otthon sehol nem mosnak s nem pocsároznak, hanem a hitetleneknek minden ruháját itt mossák. Vannak mosómesterek, kiknek csínos leányaik vannak.

E külvároson kívül Bécs vára körül még öt nagy külváros van. Hat külváros volt, de egyiket lerombolták és csak öt maradt, az általunk lakott külváros most a hatodik. Bécs várától keletre, a Bécs folyón túl van a Debbágkháne külváros. Az összes tímárok, bőrkészítők, festők, mészárosok, hentesek mind e külvárosban laknak. A városban semmiféle állatot megölni, a vért elfolyatni nem szabad, mivel ez tiszta város. A másik külváros Pesihel külváros, melyet előbb már leírtunk. Bécstől nyugati irányban, két órányira, a folyó partján, *Ó-Bécs* [1]) városa van.

E külvárosoknak hat *komiszár kormányzójuk* [2]) van. Mindegyik külvárosban vannak kertek s mindegyikben tízezer ház van. Negyven-ötven kisebbszerű templomuk, hatvanhetven várszerű monostoruk és száz boltjuk van és e hat külvárosnak összesen hatvanezer háza van. Pesihel városa a legkülönb köztük, utána szépségre és díszességre az általunk lakott külváros következik.

Bécs várában a császár palotáján kívül is csupa hat-hétemeletes paloták vannak, melyek mind téglaépítkezésűek és különféle pavillonok, erkélyek, ablakok vannak rajtuk, melyek mind gyöngyházzal kirakott kilátóhelyekhez hasonlítanak. A házak összes ablakainak száma kétszázezer. Ezt én a fő defterdártól tudom s ez igaz is, mert náluk hazug szó nem járja. Az erkélyek mellett egy-egy kalitkaformájú kupolás kis erkély van, melyekben fülemilék, papagályok, fekete és sárga rigók vannak s fütyölnek, énekelnek.

---

[1]) Törökül: *Eszki Bécs.*
[2]) Törökül: *komiszár hákimlári.*

E várban az utczák mind sakktábla módjára mértanilag vannak elhelyezve s mind ragyogó tisztaságúak, mivel a városba a lovon kívül másféle állat be nem mehet. Ha pedig a ló valahol rondít az utczán, akkor a boltokból egy fiú vagy asszony azonnal kimegy s az utczát oly tisztára összesepri, hogy ha mézet öntenének rá, az felnyalható lenne onnan. Minden utcza végén emberi kar vastagságú lánczok vannak s e lánczokat minden éjjel egyik saroktól a másikig áthúzva megerősítik, hogy az ellenség, ha véletlenül meglepné is a várat, be ne mehessen.

A bazár és bezesztán. 5500 boltja van, melyek mind nagyon szép rendben vannak egymás mellé építve s mindegyik boltban Egyiptom kincsével felérő árúczikk és kincs van. A különféle mesteremberek boltjai más és más utczában vannak; így az órások, aranyművesek, könyvnyomdászok, borbélyok, szabók boltjai s ezek mind oly díszesek, mintha khinai bálványtemplomok volnának. Nagyon munkás élet van ez utczákban.[1])

Kereskedelmi szállóházak.[2]) Hetven kisebb-nagyobb fogadója van s ezek közül húsz egészen várhoz hasonló fogadó, mivel az Újvilág,[3]) Iszpánia, Portugál, Dunkarkir, Danimarka, Iszveds, Filemenk,[4]) Csehország, Lengyelország, Dániszka,[5]) Krakó, Moszkva, Csina, Khiva, Ádsemisztán, Hindosztán, Arábia nagy kereskedői e Bécs városába mind eljönnek s e fogadókba néhány ezer *jük*[6]) árúczikket hoznak s néhány milliónyi vagyonnal kereskednek.

Fürdői. Öt fürdője van, csakhogy ezek nem épültek a rum, arab, ádsemi fürdők módjára. Kupoláik üvegből vannak s e kupolák alatt kőlépcsőkön kell felfelé menni s kiki a maga természetének megfelelően a mily meleget óhajt, annak arányában megy felfelé. Medenczéik is vannak ugyan, de nem olyanok, mint a rumi fürdők medenczéi, mert vízeresztő csapjuk nincs, hanem a kályhakazánok csöveiből a fürdőszolgák a meleg vizet vörösfenyőfából készült edényekben viszik a medenczékbe s azután újra vizet készítenek elő. Ha valaki azon lépcsőfokon, a melyen áll, a meleget el nem tűrheti, akkor néhány lépcsővel lefelé száll; ha még hidegebbet akar, az esetben egészen az alsó lépcsőn mosdik. Az építőmester oly módon rendezte el e lépcsőket, hogy bármelyik fokon mosakodó ember-

---

[1]) A török írót nagyon meglepték az akkori üzletek Bécsben.
[2]) Törökül: *Tudsár khán.*
[3]) Amerikát a törökök *Jeni dünja* (újvilág) néven nevezték.
[4]) *Filemenk* = Hollandia.
[5]) *Daniszka* = Danzig.
[6]) *Jük* = teher.

nek vize az alsóbb fokon tartózkodó emberekhez nem jut el s egyik a másikat nem is látja, azért kedve és kívánsága szerint mosakodhatik mindegyik.

Az építőmester oly módon építette meg, hogy a fürdőben a négy szögletben négy kupola gyanánt kristályból készült kályhák vannak, úgy, hogy a fürdőben mosakodók látják bennük a lángot is. Ezekből a kályhákból jön a fürdő alá a láng és az által melegszik át a fürdő. E fürdőben ugyanis a kályhák fölé helyezett vastag vörös márványkövek vannak. Ha a fürdő nagyon meleg, akkor a fürdőszolgák e vörös kövekből néhányat vaslapátokkal felemelnek s a sarokba helyezik és a fürdő egyszerre hideg lesz. Ha pedig vaslapátokkal újra e kályhák fölé helyezik őket, akkor a fürdő meleg lesz. A fürdőben a kályhák kazánjai rézből készültek. Különös látvány az, hogy e fürdők összes fürdőszolgái mind vénasszonyok.

Vásárterei. A városban tizenegy helyen van vásártér. A gyümölcspiacz, kenyérpiacz, lisztpiacz, Kormányzósági-tér, Cserkesz-tér, Börtön-tér, Királyi palota-tér, Elefánt-tér, Kocsi-tér, István templom-tér a nagyobbak s mindegyik tágas piacz.

Közkutak. A vízvezetékek, szökőkutak különféle kövekből kifaragott emberi alakok szájából, elefánt orrmányából, szarvasmarhák szájából, fehér márvány oroszlánok szájából, két-, három-, hétfejű sárkányalakok szájából bőven ontják az üdítő vizet s a nagy medenczékből mindenki vihet vizet és szomjúságát olthatja. Egyszóval: e Bécs várában a közkutak, szökőkutak mind egy-egy állati alakon folynak keresztül.

Bécs vára különös látnivalói. Az Elefánt-téren magas boltozat alatt bronzból egy elefántalak van, melynek termete mináret magasságú s négy lábon áll, szemei, fülei, orrmánya folytonos mozgásban vannak. Mikor pedig a dél ideje elérkezett, akkor az elefánt a füleit játszodtatja, szemeit forgatja és orrmányát magasra a levegőbe emeli és pedig oly magasra, mint az utcza másik felén álló házak teteje s egyszerre csak orrmányát melléhez veri s a melle, mint a nagy harang, gümgüm hangot ad s ez az óraütés. Épen tizenkétszer üti orrmányát a melléhez s ezzel tudatja, hogy a nap közepe van. Különös félelmes elefántóra ez s a helyet, a hol áll, *Elefánt-utczának* nevezik. Egy másik sarokban meg egy fehér elefánt van; ez éjjel üti az órát. Igen szép elefántalak ez is, bronzból. Ennek a járása, mozgása a fekete elefántéhoz hasonló. Ezek készítésében oly nagy ügyesség nyilvánult, hogy a ki látja, elbámul fölötte.

Más különös látványosság. Egy utczasarkon, elég tágas téren egy márványoszlop fölött asztal nagyságú réztányér

van, melyen rézből készült, aranyozott farkú pávaalak áll. Mikor a déli idő van, akkor a páva szárnyait összecsapja s a réztányér szélén tizenkétszer körülmegy s minden egyes alkalommal szárnyát összeüti s az ily módon keletkezett hang az ember fülébe hat.[1])

Templomok. Van 366 temploma, melyek közül hatvanhat nagy templom s mindegyik egy-egy király nevét viseli, a többi háromszáz pedig a városban és a városon kívül fekvő kisebb templom. Leghíresebb az összes templomok között a város közepén fekvő *Isztfán*[2]) nevű templom. Ebben a templomban levő temérdek kincsnek a számát csak Allah tudja. Összesen 16 igen magas oszlopa fölött téglából készült magas kupolái vannak, melyek az égig nyúlnak fel. Némely helyen a magas boltozatok fölött cziprusfából faragott gerendákon különféle színben játszó aranyos festésű rajzok láthatók, melyek a szemlélőt igazán bámulatba ejtik. Némely helyen különféle alakú, aranyos keramittető fedi a templomot. Messziről nézve úgy ragyog a teteje, mintha kristálylapokból állana. Háromszáz helyen látható a keresztjel a templomon s ezek mind embernagyságú keresztjelek. E templom hosszúsága a hátulsó kaputól egész a Jézus oltáráig épen háromszáz láb, szélessége teljes nyolczvan láb. A boltozatok között drágakövekkel kirakott gerendák vannak. Egész falának színét, kisebb-nagyobb kupoláit kívül-belül különféle vésett munkák és sokféle színű gyönyörű márvány burkolja. Minden kupolán, minden falon, az oszlopok szélén különféle fehér, fekete, vörös, zöld és másféle drágakövek díszeskednek s mindegyik másféleképragyog. Keleti oldalán jakut- és más drágakövekkel kirakott fala van; az Evangelium, Tora és Zsoltárok itt vannak elhelyezve. S a mi különféle nyelv csak van e világon, ezeken a nyelveken író emberek könyvei itt mind megvannak. Van itt százezer könyv is és e könyvek gondozására külön papok vannak kirendelve. Ez a könyvtár oly nagy, hogy bámulatot kelt s nincs is hozzá hasonló egy országban sem.

Ez István-templom könyvtárában mindenféle nyelvű képes könyvek, térképek vannak, de azt mondták, hogy nekünk tilosak azok és nem mutatták meg. Én szegény azonban a főpap engedélyével bementem a könyvtárba s megnézegettem azt. Igen nagy gondot fordítanak e könyvtárra s hetenkint kisöprik azt s hetven-nyolczvan külön szolga van annak szolgálatára.

---

[1]) Több ilyen furcsaságot leír, miket Bécsben látott, de a többiek lefordítását mellőztem.

[2]) Törökül: استفان (Isztfán) vagy István.

A mi egyiptomi Iszkenderia [1]) városunkban van egy *Dsámi-ül-átárin* nevű nagy dsámi, melynek noha több száz boltja, fürdője, raktára, jótékony alapítványa volt, mégis elpusztult s a könyvtárába behulló eső miatt néhány ezer kötet tekintélyes könyv és Korán elrothadt. A kik hetenkint egyszer a dsámiba mentek imádkozás végett, mind hallották az említett könyveket rágcsáló férgeknek, patkányoknak hangját és sóhajtozva mondták: »Mennyi könyv elpusztul! Nincs-e ennek valami orvossága?« Azonban ott a könyveket nem szeretik. Allah tekintsen irgalommal arra a dsámira és engedje, hogy legyenek munkás szolgái és gondozói!

Ebben a bécsi templomban naponkint ezer szolga is jelen van. Mióta Székesfejérvárt a hitetlenek elvesztették, azóta több királyukat, érsekjeiket, főpapjaikat e templom oltára [2]) előtt és magában a templomban temették el. A templom két oldala csupa temető.

Középen egész az oltárig menve, kétszáz oszlopon áll a kincstár, a melyben az arany kincsek számát csak a Teremtő tudja. A garaspénztár kívül az előcsarnokban van. Az előbbi király leányai közül *Azarila* [3]) nevű szűz leány, a mint mondják, ezer millió értékű vagyonát és száz millió aranyát ennek a templomnak hagyományozta. Ez okból mondogatta Iszfáds [4]) királya: »Ha én a bécsi várban levő István templom kincseit birtokomba vehetem, a korona és a trón magam és gyermekeim számára elveszhet«; vagyis e templomnak oly temérdek kincse van.

E templomban levő művészi csillárok mindegyike egy-egy ország királyának ajándéka s annyi ezer arany, ezüst lámpája, gyertyatartója és füstölője van, hogy a ki azokat látja, egészen megzavarodik. Ez a templom azonban nincs szőnyegezve. Köröskörül háromezer szék van benne, melyek mind tévelygő királyok ajándékai s mikor isteniszolgálatot tartanak, azokra ülnek. E templomban a székek mind hasonlók egymáshoz s azonkívül madárcsontból, halcsontból s elefánt fogából és mindenféle értékes fából készült székek is vannak.

E templomban hátul a délkeleti kapun belül nyolcz karcsú oszlopon az orgona emelvénye van. A mi időnkbeli mesterek most már nem is tudnak ilyen művészi faragványt készíteni, minők ez emelvényen vannak. Az orgonasípok ez emelvényen mind díszesek s jobbról és balról bivalybőrből készült fujtatók

---

[1]) Iszkenderia = Alexandria.

[2]) Törökül *mihráb* szót mond az író, a mi a muszulmánoknál van.

[3]) A kéziratban: ازاریله

[4]) Iszfáds = svéd.

vannak, melyeknek alsó és felső része fenyődeszkából van. A felső deszkák csigákon járnak s ha egyiket felhúzzák, akkor a másik fujtató lefelé száll, majd pedig a másik száll le, mikor ez felmegy s ily módon a sípoknak megszakítás nélkül hangot adnak. Mindegyik fujtató nyomására húsz pap van kirendelve. Ünnepnapokon ha ezt az orgonát meg akarják szólaltatni, erre a czélra igen ügyes mesterek vannak, kik a zene művészetében a század jelesei s mindegyik egy-egy Pithagorasz. Mikor az orgona sípjait, fuvoláit megnyitják s a fujtatókat mozgásba hozzák, a fujtatók melletti lépcsőkről herélt német ifjak szállnak le s készen állnak s mikor a fujtató felső deszkája egészen leereszkedett, akkor a heréltek a fujtató deszkáira mennek fel s a fujtatóval ereszkednek le azután. A herélt ifjak nemcsak azért vannak, hogy a fujtatókon suly gyanánt legyenek, hanem azért herélték ki őket, hogy dallamos hangjuk meg ne romoljék. Az orgonával igen szép dallamon a zsoltárok verseit énekelik s oly megható bús hangon énekelik, hogy a ki hallgatja, könnyek kezdenek szeméből hullani. Ennek az orgonának hangja oly megindító, hogy az emberben rejlő érzelmek mind felébrednek s a ki ezt hallgatja, valóságos csodának tartja, noha igazán semmi csoda nincsen benne, mert csak a sok sípnak összhangzásából származik az, de a hallgató elméjét mégis egészen elragadja.

E templomban egy szószék is van, melynek leírására elégtelen a nyelv. Ünnepnapokon a főpap arra felmegy, beszédet tart és oktatást ad. A királyok számára is van egy igen díszes emelvény, melynek készítésénél a német mesterek megmutatták művészetüket.

A képek eme bécsi templomban. Ebben a templomban annyi kép, szobor, festmény van, hogy Lengyelország, Csehország, Iszfáds, Magyarország, Dunkarkir és Danszka nagy templomait Ujvár elfoglalása óta megnézegettem, de azok egyikében sem láttam ilyen képeket.

Néhány pappal beszélgettem is erről s tréfásan mondtam nekik: »Milyen sok istenetek van nektek, hogy mindegyik mellett elmenve, sapkátokat megemelitek s azokat imádjátok.« Erre ők válaszolák: »Isten mentsen, hogy ezek a mi isteneink legyenek. Az Isten, a ki téged is, minket is teremtett, az csak egy és ő szellem. Isten mentsen meg, hogy mi ezeket a képeket imádjuk vagy ezektől valamit kérjünk. Ezek a mi prófétánknak, Jézusnak s az apostoloknak és a később élt szenteknek és jámboroknak képei, a melyeket látva, magasztaljuk és áldjuk őket, de valamennyinél jobban magasztaljuk és áldjuk Jézust, mivel ő az Isten lelke. A mi vallásunkban a képeket készíteni megengedett dolog. A mi papjaink a ti sejkhjeitekhez hasonlóan a prédikáczióban az igazságot hirdetik a népnek, és ha a meg-

értetésben nehézség merül fel, ezekkel a képekkel a prófétáknak, szenteknek életét, a mennyországot és poklot megértetik s a népnek ezt az oktatást adják: »Féljétek Istent!«; e képeket azonban mi nem imádjuk«.

Ebben az István-templomban a mennyországnak olyan képe van, hogy a ki ezt látja, majdnem a lelkét kiadja. E mennyország képével szemközt a hosszú falon a pokolnak olyan képe van, hogy mikor én szegény azt megláttam, egyszerre elkezdtem ez Ájetet: [1]) »Vezess minket egyenesen át a Sziráton.« [2]) A templomnak három kapuja van s ezek egyike a keletre néző kapu, melynek boltozata márványból van és bámulatot keltő magas kapu. Kapuszárnyai oly finom gyöngyházmunkával vannak kirakva, hogy párját egy országban sem láttam. A baloldali kapu a papok kapuja. A jobb oldalon levő kapu délre nyílik s a királyi palota útjára néz. E kaputól balra van a magas harangtorony.

A harangtorony. E nagy templom négy szögletén négy óratorony van s ezek közül három valóságos óratorony. A jobboldali kapu mellett levő toronynak nincs párja a világon. Mostanában az építőmesterek egy követ sem tudnák elhelyezni. Úgy látszik, mintha fekete kőből volna építve, azonban nem kő, hanem gipszhez hasonló keverékből különös mesterséggel készült torony ez. A másik három is óratorony, de azoknak nem nézegettem meg a keverékét.

Ez a harangtorony huszonhétemeletes. Ezer barát tartózkodik benne s a legmagasabb helyén azok a hitetlenek laknak, kik már lejönni és kijárni nem tudnak. Alább a húsz esztendősek, még alább a negyven-ötvenévesek, legalul pedig a hetvennyolczvanéves barátok laknak. Ezek önmegtagadással szemlélődő életet folytatnak. A filozófiában, természettudományokban és más egyéb háromszázféle tudományban jártas emberek s a számtani, mértani és csillagászati tudomány ezeknél van.

Ebben a toronyban van a legnagyobb harang, melynek a hangja 12 órányi távolságra is elhallatszik. A harang akkora, mint egy fürdőkupola s a kalapácsa oly nagy, mint a ló gyomra. Téli időben, hogy a kalapács ütéseitől meg ne repedjen, pokróczczal fedik be. Ez negyven-ötvenféleképp is ver. Ha például tatárok jönnek a város felé rabolni, akkor más hangon verik; ünnepnapokon ismét másképp szólaltatják meg. Negyven szolga van mellette. Ha az óraütés ideje van, akkor kerekei megfordulnak és magától ver, máskor azonban a szol-

---

[1]) Ájet a Koránból vett vers.

[2]) *Szirát* az a hajszálvékonyságú híd, melyen a halottaknak át kell menni, a melyről a gonoszok lehullanak a pokolba.

gák huzzák meg. Nagyon különös látvány az, hogy e városban 360 templom van, de tornyaikban összesen 460 toronyóra van s mikor az óraütés ideje elérkezik, akkor ennek az István-templomnak nagy órája üt először s mikor ez bevégezte, a Bécsben levő összes toronyórák akkor ütnek. Az összes tornyok között ez az István-templom tornya a legmagasabb s 760 kőlépcsője van. Háromszáz kisebb-nagyobb czella van benne. Egészen a csúcsán egy aranytányér van, melyet 150 *oka* aranyból öntöttek. E torony négy oldalán hegyes csúcsban végződő, kristályüveggel díszített, boltívezetű ablakok vannak s a falon apró, hegyes tornyocskák különféle arany keresztekkel ékeskednek. Mikor eme tornyok keresztjelvényeire a nap rásüt, a ragyogástól az ember szeme egészen elkáprázik.

Ennek a harangtoronynak alsó része oly terjedelmű, mint Isztámbulban a galatai torony, csakhogy ez négyszögű [1]) s fekete kövekből épült s alsó részéből egy keskenyebb, ebből ismét egy keskenyebb s így fölfelé menve, tizenhét keskenyedő toronyból áll s legvégül van a piros alma gömbjét hordozó hegyes csúcs. E magas csúcsról keleti irányban Pozsony és An-Pruk várak láthatók, északi irányban feltűnik az újvári síkság, nyugot felé pedig egész *Prák* [2]) hegyéig ellátni.

Ezt a várost hat napon át megnézegettük.[3]) A király azelőtt azt mondta: »A követtel egy hét mulva fogok találhozni«; azért most, a hetedik napon, mely szombati nap volt, *Mikel* főtolmács és a főkomiszár a pasához jövén, így szóltak: »Szultánom! a császár-imperátor üdvözletét küldi szultánomnak és holnap találkozni fog veled«. Erre megkezdődött e dologról a tanácskozás.

III. Tanácskozás a császárnak Mohammed pasával leendő találkozásáról.

Mohammed pasa így szólt: »Isten hozott, Komiszár! Midőn én a császárhoz megyek, az trónjáról szálljon le és a fogadóterem ajtajáig jöjjön elém s a császár nekem a vállamat csókolja meg, én pedig a mellét csókolom majd meg neki. Midőn én Mekka és Medina padisáhjának levelét átadom, a császár a levelet csókolja meg, utána tegye fejére s a míg a

---

[1]) A galatai torony tudvalevően kerek alakú.

[2]) Prák = Prága.

[3]) Hosszasan leírja még Evlia Cselebi a bécsi kórházakat, de ezek lefordítását, mivel a történeti eseményekhez nem igen tartoznak, mellőztem.

levelet felolvassák, állva maradjon ; a törvényes ajándékokat valamennyiünknek adja át és a császári levélben és vezíri fermánban megállapított feltételeken kívül másféle követeléseket ne támaszszon. Ily módon a császár elé járulok, másképnem. Ha ezeket el nem fogadja, akkor az iszlám padisáhjának jelentést teszek s a ti követeteket sem becsülik meg Isztámbulban, hanem megkínozzák.«

A főkomiszár erre így szólt : »Hé, Szultánom! micsoda különös kívánságod támadt neked ; ilyen szertelen követelést a dicsőséges császár ellen egyetlen követtársad sem támasztott.« S nagyon ellenkezett e dologban. Végre a főkomiszár így szólt : »Szultánom ! e kívánságaidról a császár ő felségével tanácskoznom kell.« Erre aztán háromszor egymásután ment a császárhoz s a negyedik jövetelnél így szólt : »A császár trónjáról felkel s hét lépésnyire jön eléd s koronáját fejéről levéve, fogadja üdvözlésedet, te a császárnak mellét csókold meg, ő pedig turbánodat csókolja meg.« A pasa felelé : »Nem ; a vállamat csókolja meg.« Erre így szóltak : »Jól van tehát, a válladat csókolja meg ; a padisahi levelet is megcsókolja és fejére teszi s míg azt felolvassák, addig állva marad, mikor azonban az ajándékokat átveszi, akkor trónján ül.« Ebbe a pasa is beleegyezett.

Ők erre így szóltak : »Császár urunknak is van egy kérelme hozzátok, hogy az ajándékokat átadó agák a császár ő felségének ruhája szegélyét csókolják meg és keresztbefont karokkal álljanak előtte. Mikor pedig az ajándékokat hozzák elébe, akkor az oszmán zenekar játszszék s úgy vonuljanak a király elé.« A pasa válaszolá : »Az ajándék átadásakor nem szokásos nálunk, hogy a zenekar játszszék. Az ajándékot hozó agák a mi szolgáink, mi czélja volna, hogy a császár elé járulva, annak ruhaszegélyét megcsókolják ? Ők a király előtt velem egyenlők legyenek-e ? Azután pedig miért álljanak ők keresztbetett kézzel a király előtt ? Ez a mi szokásainkkal ellenkező követelés. Ilyen követelést ellenünk ne támaszszatok.« S csodálatos állhatatossággal megmaradt a feleletében. Mi arról tanácskoztunk, hogy midőn az ajándékokat viszszük, a zenekarunk játszszék-e, mert ez a király óhajtása, de a pasa azt mondá : »Nem szokás nálunk.«

Végre a hitetlenek kényszerülve így szóltak : »Szultánom ! holnap reggel szerencsés napunk lesz ; a császártól értesítés jött, szíveskedjél őt meglátogatni. A császár trónjáról felkel s az ajtónál belül fog várni és ott találkoztok vele.« S a pasától átvették az ajándékok jegyzékét és eltávoztak. Az ajándékok jegyzékét a császárhoz küldötték és tanácskoztak felőle, hogy az ajándékokat a császár vezírei és alattvalói között mikép

osztják szét. Azután a jegyzéket visszaküldötték a pasához s ezt izenték neki: »A mi szokásunk az, hogy az ajándékokat ezen jegyzék szerint osztják szét.« A pasa ekkor a királytól visszaküldött jegyzék szerint előkészíttette az ajándékokat, melyeket a királynak, anyjának, a fővezírnek, főpapnak, főérseknek [1]) és a többi vezíreknek kívántak. Reggel a császár a második vezír és a főkomiszár által a saját hintói közül egy nyolcz lovas, fényesen ezüstözött, kristálytetejű kocsit küldött, melyen elbámult, a ki azt meglátta. A pasa felült a hintóra s az összes agák is felfegyverkezve, díszöltözetben lóra ültek. Elsőben is nyolcz nagy dívánkháne [2]) szőnyeget és aranyszálakkal átszőtt selyemszőnyegeket raktak fel, nyolcz kocsira és előre küldötték. Azután tizenegy kocsi vitt egy tábori sátrat, melyet prémes ruhájú agák, díszruhás szerrádsok [3]) és csásnigirok [4]) kísértek. Azután hat pár drágaköves nyergű, aranysujtásos ruhájú, drágakövekkel egészen elborított kantárszárú lovász jött. Ezeket követte húsz pár nehéz díszkaftánt hozó aga, azután pedig zenészek jöttek *ud* [5]) hangszeren játszva. Azután aranyos szövetbe [6]) takart illaszert hoztak. Azután jött a kapudsik ketkhudája s utána a pasa ketkhudája, kik mindketten sólyomforgóval fejükön és drágaköves buzogánynyal kezükben lóháton jöttek.

A pasa a Duna hídján kocsin ment keresztül, mikor pedig a várba ért, ott kuhejlán lovára ült. Lova is, ő maga is egész aranyba volt foglalva; turbánjára drágaköves tollforgót tűzött, a padisáhi levelet pedig keblébe rejté. Mikor a levéltartó erszény és a drágaköves arany pecsétfedő a pasa kezében meglátszott, az összes mataradsik, tüfenkdsik, szilahdárok, csokadárok és belső agák a császári palota terére mentek s a palota kapuján először a szőnyegeket, azután a sátort, azután a lovakat vitték be s a palota belső terén megállottak. Mi pedig az ajándékokkal a palota térségére menve, a dívánkhánehoz vezető kapu előtt lovainkról valamennyien leszállottunk s szokás szerint a kis tolmács és a kis komiszár elénk jöttek és a hétemeletes palotába felmentünk s annak hét emeletén némely csodálatos dolgokat láttunk, melyeken elbámul, a ki meglátja. E hétemeletes palotát körüljártuk s három nagy dívá-

[1]) Törökül: *Bas-irsek.* A kézirat különbséget tesz a főpap és főérsek között.

[2]) *Divánkháne,* tanácsterem, nagy elfogadó terem.

[3]) *Szerráds* = nyeregkészítő.

[4]) *Csásnigir* = ételhordó.

[5]) *Ud,* húros hangszer.

[6]) A török kéziratban ez a szó van بوغچه, a mi négyszögű, díszes szegélyű ruhadarabot jelent.

khánen mentünk keresztül és száznyolczvanhét kőlépcsőn kellett felmenni. A kétemeletes dívánkhának alsó részére nem vezetnek lépcsők, hanem olyan lejtős feljáró van, minő Isztámbulban az Aja-Szofia dsámi lejtős feljárója. A király ide lovon megy fel, a második emeletnél pedig leszáll lováról s négy-öt emeleten gyalog, majd karfára támaszkodva megy fel. A hét emeleten összesen hét dívánkháne van, melyek mindegyikébe három-négyezer ember fér el. A falakra mindenfelé tarkafestésű, aranyos szőnyegek vannak akasztva. Néhány száz ablaka van, melyek mind fenyőfából és nedsef-kristályból [1]) készült ablakok.

Van egy nyolczadik dívánkháne is, mely külön a királyé. Valamennyien ebbe mentünk és a pasa egy magas emelvényen itt megállott. A pasa a főmataradsit és engem szegényt a királynak kis dívánkhánejába küldött, mondván: »Menjetek, nézzétek meg, vajjon a király trónjáról felkelt-e és belül az ajtónál áll-e már?« Mi átmentünk. Mikor a király trónjáról leszállva, a főmataradsit aranyos bektási üszküfjével meglátta, a király azonnal levette fejéről kalapját s engem szegényt és a főmataradsit, köszöntve, kétszer meghajtotta magát s egyenesen felénk jött.

Mikor ezt mi láttuk, azonnal szóltunk a pasának s a pasa lassan-lassan lépdelve, a királynak külön dívánkhánejába ment s a király tíz lépésnyire előrejött a követ-pasa felé. Mikor a követ-pasa, a ki lassan düllögve lépett, észrevette, hogy a király áll, sietve előre indult s a királyt üdvözölte. A király drágaköves kalpagját fejéről levéve, hajadonfővel fogadta a követ-pasa üdvözlését. A pasa, hozzálépve, a király mellét megcsókolta, a király pedig, a megbeszélés szerint, a pasának vállát csókolta meg. A király a követ-pasa kezét kezébe fogva, trónemelvényén megállott.

IV. A követ-pasa találkozása a császárral.

A király a pasának helyet mutatva, így szólt: »Isten hozott!« s nagyon megtisztelte őt. A pasa pedig a szultáni levelet kebléből előhúzván, megcsókolta és fejére tette, azután jobb kezével a királynak nyujtotta. A király a levelet két kezébe vette, kétszer megcsókolta s fejére tette, azután a jobboldalon levő vezíreinek is megmutatta s ezek sapkájukat levéve a levél előtt meghajoltak, mondván: »Hála Isten! láttuk a

[1]) Nedsef város kristályüveg készítéséről híres.

békességet.« Azután a baloldalán levő főembereknek és papoknak mutatta meg, s ők is hajadonfővel meghajolva mutatták ki tiszteletüket. Ezután a levelet a dívánkháne jobboldali szögletében magas emelvényen ülő anyjának mutatta meg. Anyja is felkelt a levél előtt, meghajtotta magát s ily módon mutatta ki tiszteletét. Ezután a levelet újra megcsókolta s trónjánál állva, a levélnek német nyelvű fordítását Mikel tolmácsnak adta és felolvastatta. Ennek a szultáni levélnek másolatát idecsatolom:

»Elsőben is határtalan magasztalás és dícséret legyen a Teremtőnek; üdvözlet és tisztelet legyen Mohammednek, a prófétánknak. Én, a ki a két szent városnak szolgája, a szárazföldek szultánja, a tengerek khágánja, Irák birtokosa, Arábia és Adsem királyainak ura, a népek uralkodója, mint szultán szultánnak fia, Mohammed khán, Ibrahim khánnak fia vagyok; Magreb és Dsezair, Tunisz, Tripolisz, Egyiptom, Habes, Mekka és Medina, Baszora, Bagdád, Ván, Diárbekir, Erzerum, Kürdisztán, Georga, Dagisztán, Kipcsak, Szivasz, Konia, Haleb, Damaskus, Adana, Merás, Tripolisz, Jeruzsalem ura és a tengeren hétszáz vár birtokosa vagyok, különösen Brusza, Konstantinápoly, Drinápoly, Rumilia, Azov, Morea, Buda, Eger, Várad, Temesvár és más háromezerhétszáz erős vár tulajdonosa, az Oszmán nemzetségből származó Mohammed szultán khán vagyok. Császári hallomásomra jutott, hogy nagyvezírem veled, a ki császárkirály vagy, húsz esztendőre békét kötött, ezért midőn császári levelem követemmel megérkezik hozzád, a húsz esztendei békét elfogadtam és tizenkét pontból álló császári levelem a következő: Egyik fél részéről se menjen húsz katonánál és portyázónál több egyszerre s egyik várból a másik ellen a katonaság ágyút ne vigyen, faágyút pedig egyáltalán ne használjanak. Dsigerdelen [1]) és Újvár [2]) között, a tó partján mi várat építünk s kérelmetek szerint beleegyezem, hogy Újvártól egy merhále távolságra saját földeteken, a Vág folyó partján Gecsit-Újvár [3]) néven egy átjáró palánkát építsetek. A mi Újvárunkhoz tartozó s általunk karddal elfoglalt harminczkét vár elpusztultan maradjon. Jeni-Kálá [4]) vidékéhez tartozó húsz várat a felek egyike se építse fel, hanem úgy maradjanak. A ti Komárom váratok tövében

---

[1]) Dsigerdelen = Párkány.

[2]) Újvár = Érsekújvár.

[3]) Gecsit-Újvár (کچت اویوار) annyit jelent: Átjáróhely-Újvár. Ez volt a mai Lipótvár.

[4]) Jeni-Kala = Újvár, így nevezték a törökök Zerinvárát.

a Vág folyó és Nyitra folyó legyenek a határvonalak. Esztergom felől néhai Szulejmán khán által Szőny [1]) falu tövében letett határjelzők képezzék újra a határt. Jeni-Kálá romokban maradjon. Kértétek, hogy Székelyhíd várát Erdélyben leromboljuk, tehát leromboltassék. Az erdélyi várakban egyetlen német katonátok ne legyen, mert abba bele nem egyezem és ha császári hallásomra jut, azt békeszegésnek veszem részetekről s azonnal hadjáratot indítok ellenetek. Zerin-oglu tartományába mi nem avatkozunk, azok a ti rájáitok. Buda előtt, Pest és Hatvan váraink között Malomvölgye [2]) nevű helyen egy vár építésére magas rendeletemet kiadtam. Az általunk elfoglalt és katonasággal megrakott várak nálunk maradjanak, Léva és Nyitra várak pedig nálatok. Egyéb rendeleteim ha kibocsáttatnak, magas jelvényemnek hitelt adjatok s a béke ellenére semmit ne cselekedjetek. Isten veled.«

Miután a császári levél ily módon felolvastatott, a császár készségesen és örömmel beleegyezett a békébe, a melynek feltételeit a hadsereg vezérei és a főpapok jegyzőkönyvükbe foglalták és leírták. Ezután a császár így szólt: »Szulejmán khán idejében kötött békeszerződés értelmében huszonöt esztendő mulva újítjuk meg a békét.« A követ-pasa válaszolá: »Padisáhunk ebbe sehogy bele nem egyezik; padisáhunk parancsa az, hogy a béke húsz év mulva újíttassék meg, mivel a mi padisáhunk és katonaságunk harcz, háború és öldöklés nélkül nem élhet.« A király ezután huszonkét évi békét akart, a mi követ-pasánk azonban húsz évnél hosszabb időbe bele nem egyezett s e fölött sokat vitatkoztak. Némi beszélgetés után még abban egyeztek meg, hogy hét esztendő mulva a király részéről kis követ menjen a Portára, húsz esztendő mulva pedig nagy követ megfelelő ajándékokkal s ez a békét újítsa meg. Ha húsz esztendő mulva a követ nem jön, akkor Magyarország ellen hadjárat indul meg. Évenvint a német kapu-ketkhudához kis követ jöjjön a Portára s havonkint a királytól a budai vezírhez és a budai vezírtől a királyhoz követek menjenek a barátság fentartása végett. Szulejmán khán törvénye szerint évenkint ezer magyar arany adó, hetven darab ezüst serleg és kétszáz okára menő ezüst eszközök, víztartó medenczék és más egyéb tiszta ezüst tárgyak, aranyos és ezüstös festésű kocsik küldessenek ajándékba. S a követeknek mindkét fél részéről napi százhatvan riál-gurus adassék költségül s kellő-

---

[1]) A kéziratban: سون (Szön).

[2]) Török kéziratban: Dejirmen dereszi (Malomvölgye). E hely leírását lásd fönnebb a 107. lapon.

kép megtisztelve jöjjenek és menjenek. A császár még azt kérte, hogy a követek személyét semmi bántódás ne érje a padisahi tanácsban, különösen, hogy a követek orrát és fülét le ne vágják.

A követ-pasa erre így szólt: »Alláhra! császárom! ha a mi tőlünk érkező követ jelenlétedben bort iszik és megrészegül s valami illetlenséget tesz, nemcsak a fülét és orrát, hanem a nyelvét is vágasd le, hanem a ti követeiteknek is, ha a padisáhi tanácsba részegen mennek be és a padisáh jelenlétében illetlenséget tesznek, nemcsak az orrukat és fülüket, hanem a fejüket is levágják. A bort ivó és illetlenséget tanusító követek iránt semmi tekintettel nem kell lenni. Azonban parancsoljátok meg követeiteknek, hogy mikor bort ittak, olyankor ne menjenek a padisáh elé. Ha én magam is részegen jelenném meg egyszer itt királyom előtt s valami illetlen szót mondanék, bánjatok el velem is.«

A császár erre mondá: »Való igaz, hogy a muszulmán padisáh követének, de minden követnek is ily becsülettudóés illedelmesnek kell lennie és padisáhjának becsületét fenn kell tartani, mert a padisáhok nagysága és hírneve az elküldött követekből ismerhető fel. Lelkem! követ-pasa! Isten hozott a mi országunkba! Azonban az esztergomi, fejérvári és budai portyázók miatt panaszom van. Maradjanak otthon a tisztességes emberekkel. Hála Isten! a békét oly módon kötöttük meg, hogy a mi várak, falvak, városok, járások valamelyik félnek hatalmában voltak, azok abban maradjanak. Ügy ti, mint a mi részünkről a katonák és portyázók a határokon át ne menjenek és a mi váraink ellen ne támadjanak.«

A követ-pasa válaszolá: »Császárom! fékezzétek meg ti is katonáitokat. Azóta, hogy tőletek követ nem érkezett, a határszéliek alkalmat találtak s tartományotokra ütöttek. De ti is nézzetek katonáitok után.«

A császárnak Rudolfusz[1]) nevű vezíre így szólt: »*A mi magyar katonáinkat semmi módon féken tartani nem lehet; azok tolvajok; ha a határaitokon találjátok őket, fogjátok meg s húzzátok őket karóba.*«

A követ-pasa mondá: »A ti határaitokon a tatár katonáságot és a tengeren a dsezairi[2]) katonaságot mi sem tudjuk megfékezni. A tatár katonákat, ha a határokon átlépve, Magyarországba mennek, ti is fogjátok el és a szemüket szúrjátok ki«.

---

[1]) Rudolfusz vezér alatt Montecuccolit érti.
[2]) Dsezairli, marokkói.

Erre a császár, Zuze[1]) vezér és Montikukkole[2]) vezér így szóltak: »No, no«[3]) és sapkájukat levéve mondák: »De hát ez a béke hogyan lesz? Mit lehet remélni olyan országtól, melybe negyven-ötvenezer tatár kétszázezer lóval bemegy. Fékezzétek meg azért a ti tatár katonaságtokat, majd mi is féken tartjuk magyar katonáinkat.«

Erre a békeszerződés aláiratván, a követ-pasa mondá: »Insallah! a padisáh parancsával a tatárokat megfékezzük; ha egyetlen tatár mutatkozik az országotokban, az a béke ellenére lesz. Mostantól kezdve rend és nyugalom legyen.«

Ekkor a jelenlevő összes hitetlenek sapkájukat levéve, padisáhunkra, a követ-pasára és a császárra áldást mondtak s ily módon a két fél részéről húsz pontba foglalva húsz évre a békeszerződés megiratott, oly feltétellel, hogy húsz év mulva nagykövet fog küldetni és e szerződésről a jelentés is elkészült.

Az ajándékok kiosztása. A követ-pasa a drágaköves padisáhi tollforgót megcsókolván, fejére tette s azután a császár kezébe adta. A császár frengi kalapjának szélére tűzte és trónjára ült. A pasa ekkor a drágaköves buzogányt megcsókolta és a császár kezébe adta. A császár ekkor felállott és a dívánban jelenlevőknek a buzogányt megmutatta, a mire ők levett kalappal dicséretet mondtak. Ezután valamennyien a császár elé hoztuk a különféle ajándékokat, aranyos szövetű díszruhákat. A császár parancsára elsőben egy kaftánt anyjának küldötték, a másikat a fővezérrel, a harmadikat a főpappal vétette fel s e közben a rábamenti ütközetben elesett Zerinoglunak fiát egy kaftánnal megajándékozván, Zerin tartományában bánná nevezte ki s kezébe egy ezüst bárdot adván, bánná tette. Ezután a többi vezérek, kapitányok, komiszárok, érsekek valamennyien díszkaftánt vettek magukra és a király dívánjában oly nagy öröm volt, hogy azt leírni nem lehet. Az összes ajándékokat igen nagy örömmel fogadták és aranyos díszruháikban valamennyien a császár elé járultak. Ezután az ajándékok kiosztása után valamennyien az alsó dívánkhánekbe vonultak.

Mi ezen napon az éhségtől majdnem elvesztünk. Sem víz, sem serbet, sem kávé, sem egyetlen falat ennivaló nem volt és az éhség gyomrunkban észrevétette magát s emlékezetünkbe hozta az oszmánli dívánkhánet, a melynek értékét csak itt kezdtük megismerni.

---

1) A kéziratban: زوزه (Zuze), vagyis Souches.

2) A kéziratban مانتی‌قوقوله (Mantikukole), vagyis Montecuccoli.

3) A török kéziratban: نو ,نو

Ezután a pasa így szólt: »Királyom iránt való barátságból a padisáh saját lovai közül két lovat küldött, kegyeskedjél azokat megnézni.« A király készségesen felkelt s a dívánbeli férfiakkal lemenvén, a palota terére néző egyik emelvényen leült és a lovakat eléje vezették. Látta, hogy ilyen felszerszámozott lovai mostanáig egy királynak sem voltak s átadta őket istállófelügyelőjének. Azután a császár elé hozták az ajándékul küldött sátort.[1] Mikor ennek aranytól fénylő részeit megszemlélte, annyira örült, hogy azonnal elrendelte a sátornak a kertben való felállítását s a pasához így szólt: »Követ-pasa barátunkat e sátorban vendégelem meg holnap. Szerencséltess reggel!« s e szavakkal meghívta őt. Ezután még a békekötésre vonatkozólag beszéltek egy-két szót s utána, a nélkül, hogy akár ebédet, akár díszruhát adtak volna, a császár a pasának engedélyt adott a távozásra. Ismét sorba álltunk s a pasa kíséretében szállásunkra mentünk, a hol azonnal hozzáláttunk az evéshez.

Különös eset, hogy mikor a császár rendeletére a sátort a kertben felállítani akarták, olyan erős szél fujt, hogy a sátornak tíz kantár súlyú gerendája és öt kantár súlyú középső deszkája eldőlt és hét ember meghalt, többen pedig megsebesültek. Végre a komiszár a pasához jövén, így szólt: »Szultánom, mi nem tudjuk a sátort felállítani, hét emberünk meghalt s többen megsebesültek«. A pasa ekkor a sátormestert odaküldötte, ki azonnal felállította azt.

V. A császár arczának és alakjának leírása.[2]

Ennek a német császárnak a czíme: »*Imperátor-királ.*« Életkorára nézve még huszonkétéves sem volt, mikor Magyarországban király lett. Mikor a fölséges Isten őt teremtette, kijelentette róla, hogy ez válóságos ember. Középtermetű, vékony testalkatú, nem testes és húsos, nem is erős, inkább alacsony, szakáltalan ifjú. Feje olyan, mint a mevlevi sapka[3] vagy a mézes tök[4] vagy a hosszú nyakú palaczkfej;[5] hom-

---

[1]) Ezt a díszes sátort és a lovakat az olasz jelentés is kiemeli. L. Nitri, Ragguaglio i. m. 215. l.

[2]) Lipót király ugyan nem volt szép ember, de a török író valóságos torzképet rajzol róla, oly rútnak írja le.

[3]) A mevlevi sapkát a mevlevi dervisek viselik. Magas csonka kúpalakú nemez sapva.

[4]) Törökül: *balkabagi.*

[5]) Törökül: *szuráhi,* széles szájú vizes palaczk.

loka széles, mint a deszka, szemöldökei vastagok és feketék, szemöldökköze azonban nagyon nyitott s azért szemei nagyok és gömbölyűek, mint a kuvikbagolyéi. Szempillái hosszúak és feketék; arcza hosszú, mint a rókáé; fülei oly nagyok, mint a papucs; orra olyan nagy és vörös, mint a patlidsán; [1]) orrlyukaiba három újja is belefér és olyan szőrszálak állnak ki belőlük, mint egy harminczéves férfiú bajúsza és ezek az ajkával átellenben a bajúszába keverednek. Bajúsza fekete és vastag s egész a füléig ér.

Ajkai olyanok, mint a teve ajkai és szájába egy kerekes kenyér belefér. Fogai is nagyok és fehérek s úgy állnak, mint a teve fogai. Ha szólni kezd, a szájából a nyál úgy folyik, mint a hányás s mivel a nyála ennyire folyik, ezért a mellette levő apródok bolyhos szövésű vörös zsebkendővel törlik le a szája nedvességét. Maga fésűvel folyton a haját és czopfját fésülgeti. Keze ujjai olyanok, mint a hosszú ugorka.

Különös dolog, hogy ennek a császárnak egész faja és nemzetsége ilyen rút arczú. Az összes templomokban, házakban, a tallérgarasokon megvan rút arczának a rajza, sőt a tetszetősebb arczképet készítőket megölette, azt mondván: »Engem elcsúfítottatok!« Tehát rút arczával még dicsekszik is. Olyan rút arcza van, hogy a ki szembe jön vele, azt véli, hogy kísértet s megijedve remeg. Azonban kiváló gyors felfogású, eszes és megfontoló annyira, hogy mellette Arisztotelesz esze is csak gyermek marad. Semmiféle tanácskozásban, gyűlésben nálánál okosabban szólni senki nem tud. Alattvalóit pártfogolja és gondos. Hangja rossz és durva.

A császár öltözete. Fején egyéb lakósok módjára *eflatuni* [2]) sapkát visel. Némelykor pedig zöld, piros, sárga, kék színű, különféle alakú nemez-kalapot tesz fel. Kalapján drágaköves tollforgó van és kalapja karimáján mogyoró nagyságú gyöngyök vannak. Nyakát fehér selyemkendővel köti körül; ingének a gallérja két arasznyi csipkézett gallér; felső ruhája, dolmánya mind fekete gyapjúszövetből készült, minőt a papok viselnek s az egész nem ér öt akcsét. Derekán olyan öve van, minőt a papok hordanak. Nyakán gyémántból készült bárány alakot [3]) hordoz, a mi varázslószer lehet s negyven-ötven karatot tesz. Különös dolog, hogy a mig a vésőmester ezt a bárányalakot, lábaival, fejével, szarvaival kivéste és kifaragta,

---

[1]) *Patlidsán* a töröknél nagyon ismert és kedvelt növény; színe sötétvörös, alakjára nézve az ugorkához hasonlít.

[2]) *Eflátuni* = platoi. A XVI. századbeli tudósok által használt sapka.

[3]) A török író az aranygyapjas rendet látta a császár nyakán s azt nevezte varázslószernek.

erre a czélra milyen nagy gyémántot kellett neki elvesztegetni. Én szegény százszor is voltam a császárnál és ezt a bárányalakot mindig figyelemmel megnéztem. A császár időnkint előhúzta azt és rátekintett s büszkeségét találta benne.

A főpapoktól megkérdeztem, hogy miért nézegeti időnkint azt, a mire így válaszoltak: »Ez igen régi dolog és a császárra őseitől maradt. *Ha megharagszik, akkor erre reátekint, hogy Jezushoz hasonlóan irgalmas és báránytermészetű legyen.«*

A korona. A császár dívánkhánejának trónja fölött, egy kis ívezet alatt, tizennyolcz drágaköves arany lánczról függ le a korona, melynek alsó széle az ívezet falán áll és oly közel van a király fejéhez, hogy a ki kívülről a dívánkháneba jön s a király felé megy, azt véli, hogy a fején van. Figyelmesen nézegettem ugyan, de mégsem tudom, hogy miből van a belseje, mert oly csillogó és fényes, hogy nem lehetett megnézni.

A császár palotája. A föntebb említett dívánkhánekat már leírtam, de bármennyire leírjuk is, az csak olyan, mint a tengerből egy csepp, a napból egy sugár, mert 2000 esztendő óta mindenki egy csomó művészi munkát csatolt hozzá s azért hasonlíthatatlan hely lett belőle. Csupán egy hiánya van, hogy köröskörül a várban van s azért Irem-kertje és rózsaligetje nincs. Vannak azonban kilátást nyujtó erkélyei, számos kisebb-nagyobb szobái. Magának a királynak 166 szobája van saját használatára, a többi a vezérek és szolgák számára van. Abban a dívánkháneban, a hol a korona is van, negyven ezüst oszlopot lehet látni s a néző szeme mindegyiken elkáprázik. De mindezeknél jobban gyönyörködtettek a korállból, borostyánkőből, jáspisból és más drágakövekből készült trónok. Vannak halcsontból, fehér ezüsttel kirakott fekete ébenfából készült székek; továbbá aranyból, ezüstből, gálmakőből,[1]) smaragdból készült székek, melyek mindegyike egy-egy királynak emléke. Mikor én szegény június hóban a király elé járultam, a király egy gálmakőből készült trónon ült, engem pedig borostyánkő székre ültetett.

Ennek a palotának falait mindenütt festett szőnyegek díszítik s a padozatát apró márványkövek fedik, mely olyan, mintha indiai munka volna. Dívánkháneja padozatát madárszem nagyságú drágakövek borítják. Plafondja aloéfából, palaszantából, fenyőből és diófából készült s gyönyörűen van kifestve. Az alsó dívánkháneknak azonban téglaboltozatú kupoláik vannak. Néhány ezer ablakját ragyogó kristályüvegek

---

[1]) Törökül ez a szó van: توتيا, melynek jelentését francziául *collyre* szóval fejezik ki, a minek jobb magyar nevét nem találtam, mint a fönnebbi szót.

díszítik. Ha ezt a palotát a valóság szerint leírnánk, egy egész külön könyv lenne belőle. Azért röviden legyen elég ennyi.

Látogatás Rudolfusz vezérnél. A következő napon kísérettel a király vezéréhez, az öreg Rudolfuszhoz mentünk, a ki egy drágaköves nyergű lovat és egy pokróczczal letakart kuhejlán lovat, továbbá két imaszőnyeget küldött ajándékul. Ez a vezér okos, gondolkodó és körültekintő ember. A pasával a birodalom ügyeiről, a két padisáh között kötött békéről és a határokon levő várak megőrzéséről tanácskozott. Végezetül a pasával összeölelkezett, egymást megcsókolták s a pasa őt üdvözölvén, eltávozott.

Az előző napon a pasát sátorban felszolgálandó vendégségre hívták meg. A gonosz király ez alkalommal hatalmát és pompáját akarta a követ-pasának megmutatni, azért a vezér temérdek sokaságú katonaságtól kísérve vonult oda. Később pedig a király tizenkét ló által húzott aranyos hintón ment s mögötte kétezernél több, naphoz hasonló ragyogású ifjú vonult s trombita és zene szólt. Mikor ők a gyönyörű kertbe értek, a főkomiszár azonnal eljött a követ-pasához s őt a vendégségbe meghívta. Az okos pasa is összes fegyveres csapatával zeneszó mellett ment a császár kertjébe, hová mikor megérkezett, a császár felállott, azután ismét leült s a pasa számára oszmánli szokás szerint saját sátora mellett vonatott fel sátort s ott leültette. Ezután pedig jött a bőséges ebéd. Teljes két óráig tartott az ebéd, mely alatt a császár csupán . . . [1]) evett, némely ételeket pedig barátságból drágaköves arany tányéron küldött a követ-pasának. Ebéd után a császár a pasának egy prémes kaftánt s egy hintót adott ajándékul, a mely után a pasa búcsút vett tőle s az egész csapatunkkal zeneszó mellett szállásunkra tértünk vissza.

Röviden szólva: negyvenhétszer voltunk vendégségben s a pasának temérdek ajándékot adtak, az agák azonban az ebéden kívül semmit sem kaptak.

A következő nap a király vezére a pasának öt *kisze* piasztert, egy kocsi posztó- és atlaszszövetet, negyven német órát és még másféle ajándékot küldött. A pasa pedig az embereknek, kik azt elhozták, háromszáz aranyat, s mindegyiknek egy *desztárt* [2]) adott, mivel itt nagyon kapnak a turbánszöveten. A pasa ketkhudája a király anyjának egy felszerszámozott lovat, egy selyem szőnyeget s egy köteg turbánszövetet adott

---

[1]) A kéziratban olvashatatlan ez a szó.

[2]) *Desztár,* muszelin selyemszövet, melyet a fez körül csavarnak és akkor turbán lesz belőle.

át; a ketkhuda ezért öt kisze pénzt, tíz puskát s tíz órát kapott, a miket lakásunkon helyezett el. Azután a többi agák által is küldött a pasa a vezéreknek, minisztereknek, főpapoknak, érsekeknek ajándékokat s ezek a német előkelők temérdek ajándékot adtak az agáknak s így lassankint felderült az arczuk.

A pasának és az agáknak ellátása. A pasának naponkint 170 piaszter költséget adtak. Az 566 katonának pedig a költségen kívül ötezer kenyeret, nyolczáznyolczvan lóabrakot, húsz juhot, ötven oka vajat, czukrot, kávét, mézet, rizst, kölest és más mindenfélét adtak s szállásunkon jól elmulattunk.

Beszédemből következik, hogy itt a követ-pasának ezekkel a tulajdonságokkal kell bírnia: legyen bőkezű, kegyes, nyájas és értelmes, hogy a padisáh becsületét és az igaz hit tekintélyét meg tudja őrizni; ha pedig, a mitől Isten óvjon, a követ fösvény, becstelen, gonosz, ostoba ember lesz, azt itt nem becsülik meg és nem hisznek neki, hanem úgy játszanak vele, mint egy majommal, mert ennek az országnak népe nagyon kritizáló és ócsárló természetű és az embernek mozgásából, nyugalmából kiismeri a tulajdonságát és annak megfelelően bánik vele.

Vendégség a király anyjánál. A következő nap a király anyja a mi lakásunkhoz közel eső kertjében vendégséget adott, a melyen annyi látnivaló volt, hogy azt nyelv le nem írhatja. Ez a kert valóságos Irem kertje s a mi lakásunktól 3000 lépésnyire van. Ezt minden oldalról az ég csúcsáig felnyúló árnyékos fák veszik körül, a melyeken a világot bevilágító nap sehogysem tud áthatolni. E fák szép sorban vannak elültetve s mindkét oldalról út van mellettük. Ebben a kertben százféle pavillon, vízmedencze, szökőkút van. Délután volt itt a vendégség, melynek végeztével ismét zeneszóval mentünk vissza lakásunkra s útközben egy különös látványnyal találkoztunk.

A tűzbe dobó gép. Egy térségen öt-tízezer ember gyülekezett össze és egy szép asszonyt hintára ültetvén, ott állottak. A követ-pasának akarták megmutatni, hogy ezt az asszonyt mikép dobják a tűzbe. Az asszony házasságtörést követett el s a bírák az asszonyt elfogatták és törvényeik szerint elitélték. A pasa azonban egy tekintetet sem vetett oda, hanem zenekarát játszatva vonult el mellettük. Én szegény azonban néhány barátommal hátramaradtam, hogy megnézzem azt. A vesztőhelyen hegymagasságnyira volt a fa felhalmozva s több helyen már meggyujtották; de még nem égett egészen. Ez a hinta magas hajógerendákra volt állítva, minők Isztámbulban a Bájrám alkalmával állított hinták. Egy ember a hinta köteleit, illetve lánczait fogva, a gerendák tetejére ment s ott leült. Szegény asszonynak kezeit és lábait megkötözve,

a hintának vasból készült székére ültették. A szerencsétlennek jajgatása egész az égig felhatott, mikor síránkozva mondta: »Oh emberek! én nem követtem el paráznaságot!« Az asszonyt a hóhérok hintálni kezdték s nagy magasságra hajították s egyszerre csak a nimródi tűz lángjai felcsaptak a levegőbe és a szerencsétlen asszony a füst között volt. Ekkor a hinta lánczait egyszerre minden oldalról eleresztették s az asszony a hintából kiesve, madár gyanánt repült a levegőben s egyenesen a tűz közepébe esett, hol még jajgatott, midőn sisteregve-pattogva égett, míg végre egészen elhamvadt.

Én szegény ezt a kivégzést látva, egészen elbámultam s azokat az embereket, kik ezt végezték, megátkoztam és megútáltam.

Mivel Zsuzse [1]) vezér fiával nagyon összebarátkoztam, azért a következő napon az összes fegyvertárakat és ágyúkat szemléltem meg.

A faágyúk. Egyik raktárban halomszámra állnak a faágyúk, melyek mindegyikébe egy ember is belefér. Vannak itt negyven, ötven, sőt száz *oka* súlyú köveket hajító faágyúk is, melyeknek számát csak Isten tudja. Valamennyi mind fekete fából, tölgyfából és palaszantafából [2]) készült s mindegyiknek a deszkájára felírták a számát és felabroncsolva teljesen készen állanak. Hosszúságuk nem nagy, vastagságuk olyan, mint az ember dereka s oly szélesek, mint egy gerenda. Háború idején négyet-ötöt is felraknak egy kocsira és a csatatéren húszszor, harminczszor is tudnak belőle lőni, némelyikkel pedig csak tíz lövést tesznek s a szája és töltő nyílása már akkor egészen elromlik; ezt akkor ott hagyják és másikat vesznek elő. Van egy másik fajta faágyú is, mely egészen különös módon gyökérből készült s olyan alakja van, mint a búzaőrlő mozsárnak, vagy a festők nyilt szájú edényének s negyvenötven helyen vasabroncsokkal körülvéve, akkora, hogy egy ember belefér. Ezeknek a töltő nyílása alul van, nem úgy, mint más ágyúknál: felül. Ezeknek abroncsain vaskarikák is vannak. Ezeknek az ágyúknak azonban nincsen olyan kocsijuk, mint a többieknek, hanem fekete tölgyfatuskóból készült vastag deszkaszánon állnak. Ezeknek a szánoknak is erős vasfogantyúik vannak. Ezeket a fából készült mozsarakat kötelekkel kétkerekű kocsra kötik s hátul a kocsihoz, mintha az ágyú farka volna, egy hajógerendát kötnek, melynek belseje egészen üresre van vájva. Ez a gerenda nem engedi az ágyút ide-oda mozogni, mikor azt elsütik.

---

[1]) Souches.

[2]) Palaszanta, a tölgyfának egyik faja.

Ezt a fa mozsárágyút, ha valamely vár kapujához hozzák és lőni akarnak vele, a gerendánál fogva egészen a kapuhoz vagy a várárok partjára tolják s mikor az ágyúgolyó és puskapor töltelékébe tüzet vetnek, az úgy elsül, hogy sem várfal, sem kapu nincs többé.

Így foglalta el az ellenség Győr és Pápa várakat. Ezekkel az ágyúkkal azonban egyszernél többször nem lehet lőni. Másféle faágyúkkal napjában tízszer, tizenötször is lehet lőni, csakhogy ezeknek a mozsárágyúknak elkészítése nem is jár sok munkával. Erdélyországban Sebes és Huszt várakban is láttam faágyúkat, de ilyen szép ágyúkat, minők itt Bécs várában vannak, még nem láttam.

Vendégség a vezérnél. A következő napon a király vezére a Bécs folyó partján levő, gyönyörű rózsákkal és fákkal telt kertjében a követ-pasának tiszteletére nagy vendégséget adott, a melyen drága porczellántányérok és nagyértékű edények oly számmal voltak, hogy azt leírni nem lehet. Az első étkezés után hetvenféle zenész, fuvolás jött elő és rendkívüli nagy vígságot szereztek. Ezeknek a zenéjük azonban nem hasonlít a mienkhez, de igen szép és szívreható dallama van. Ezután pedig komédiások és bohóczok jöttek elő és azok játszottak.

A komédiások és bohóczok látványossága. Annyiféle bohóságot csináltak, hogy azt mind leírni nem lehet. Az utánzó bohóczok az iszfáds, lengyel, cseh, muszka, zsidó és magyar népnek szokásait, viseletét, az asszonyokkal szemben való magatartását az illető népeknek nyelvén utánozták és sok százféle alakban mutogatták. Azután sokféle mulatságos dolgot mutattak be. Így például fejtetőre állva, fejükön ugrálva mentek; majd pedig egyiknek feje felül, a másiknak alul volt s úgy összeölelkezve két kézen tánczolva jártak; azután egyik a kezére, a másik a lábára támaszkodott s úgy járkáltak. Azután ketten a lábaikat egymásba fonták s két-két kezükön úgy jártak, mintha valamely kétfejű és négylábú állat lett volna. Némelyiknek kezét, lábát összekötötték és a hasán ugrándozott. S több ilyen különös dolgot mutattak, melyeken elbámultunk.

A pasa ezeknek száz arany ajándékot adott. Azután a nagy ebédet ettük meg. Ebéd után a király vezére a pasának ötszáz *kisze* tallér-garast s a rábamenti ütközetben elfogott húsz mohammedán foglyot, egy kocsi puskát és kardot s egy kocsi posztót ajándékozott. Mikor szállásunkra visszatértünk, útközben nagy sokasággal találkoztunk.

A szemtelen sokadalom és annak a lármája. Ez a csapat mintegy tízezer főnyi katonaság volt, mely arról a helyről érkezett, hol a Rába-mentén a csata volt. A rábamenti ütközet-

ben elhagyott hadi szereinket mind összeszedték s a vértanúink fejét besózván, egész mostanáig őrizték s Bécsbe való bevonulásukat ezen vendégség napjára halasztották, hogy a követpasa is lássa, mikor bejönnek.

A követ-pasa azonban idején értesült erről és zenekarát játszatva, más irányba vonult el. Én szegény a szolgáimmal ott maradtam, hogy megnézzem a bevonulást.

Először jött háromezer lovas, azután háromszáz kocsin puskákat, háromszáz kocsin a hegyekben elhagyott ágyúgolyóinkat és más hadi készleteinket és a hét mir-mirán zenekarának dobjait hozták; 7060 katona lándsa végére tűzve, mindegyik egy-egy fejet hozott magával s úgy vonult be. Azután 2000 sárga, zöld és vörös zászlót hoztak a zászlórudakon, a lobogót lefelé tartva. A foglyokat azonban nem mutogatták, legalább ott a téren egy sem volt. Két sáhi ágyút, igen sok kardot, tegezt, pajzsot és másféle eszközt hoztak kocsikon és az iszlám sereg bosszantására, dölyfösen ily módon vonultak be.

Másnap én szegény a követ-pasának egyik szolgájával *Rudolfusz* fővezérhez mentem, ki midőn meglátott, így szólt: »Evlia Cselebi! láttad-e a rábamenti ütközetben levágott fejeket?

Én szegény válaszolám: »A rábamenti ütközet óta több hónap elmult s azon idő óta a fejeket egy helyre összehordattátok és a mi Bécsbe jövetelünkre számítva, a fejeket nagy hadsereggel elhozattátok, hogy mi is hadd lássuk. Ha Iszát [2]) és Merjem anyát [1]) szereted, mondd meg, igazán, vajjon le tudtatok-e bennünket győzni? Az első összeütközés alkalmával egész Német-Ujvárig [3]) üldöztünk benneteket és sok fejet és zsákmányt szereztünk. Azután Iszmáil pasa és Szálih pasa helytelen intézkedése folytán a Rába vizébe fuladt seregünk. Alláhra! mondd meg egyenesen, vajjon Allah rendeletéből a vízbe fuladtak-e a mieink, vagy pedig a ti kardotok vert meg bennünket? Ha ti törtetek is össze bennünket, Isza szerelmére! mondd meg igazán.«

Ő pedig felelé: »A valóság az, hogy Allah végzete fullasztott benneteket a vízbe, mi pedig a hullákat a vízből kihúzkodtuk s a csatatéren elhullottak fejével együtt egy helyre rakattuk s most elhozattuk«. [4])

---

[1]) Isza = Jézus.

[2]) Merjem anya = Mária anya, vagyis Madonna.

[3]) Törökül: نعمت اویوار

[4]) Ez az elbeszélés ily alakban valótlan, mert képtelenség feltételezni, hogy a császári fővezér ily hamisságot bevallott volna.

Én szegény ekkor mondám: »Mi ott a csatában közületek húszezer keresztényt levágtunk s mégsem csináltunk belőle nagy esetet, hanem ti igazságtalan keresztények vagytok, mert a csekély dolgot is ürügyül használva, katonai pompát csináltok, hogy asszonyaitok előtt büszkélkedjetek. A ti követetek Isztámbulban ugyancsak láthatná az esztergomi mezőkön a mi kardjaink által valóban megölt katonáitok fejét és Jedi-kulében [1]) s a tengerészeti parancsnokság börtönében fogva levő kapitányok seregét, ha mi azzal tüntetni akarnánk.[2]) Esztergomban ugyanis a nagyvezír sátora előtt huszonnyolczezer fej volt felhalmozva, de mi azokat nem használtuk fel katonai pompára.«

Ezt hallván, valamennyien így szóltak: »Szi, szi« [3]) és elhallgattak.

A mi követ-pasánk, mikor meghallotta, hogy a király vezérével ez a vitatkozásom volt, örömében hatvanhárom darab aranyat ajándékozott nekem szegénynek.

Ezt a vitatkozásunkat a király is meghallotta, azért a követ-pasa engedelmével engem szegényt néhányszor maga elé hivatott s egy díszes karszékre leültetett és elbeszélgetett velem, úgyannyira, hogy a királylyal egész bizalmas viszonyba jutottam.[4])

Bécs várának lakosai; az ifjak és leányok. E városban oly kellemes, enyhe és az egészségre hasznos szél fúj, hogy lakosai mind egészségesek. A férfiak sokat böjtölnek s ezért erőtlenek ugyan, de nagyon egészségesek és korosak lesznek. Felső ruhájuk a rukla,[5]) lábukon bőrczipőt s fejükön különféle színű kalapot viselnek, melybe strucztollat tűznek. Kellemes levegője folytán egész lakosságának arcza oly fehér, mint a kámfor,[6]) tagjaik arányosak, de puhák. A fiatal leányok és asszonyok részint fekete, részint különféle színű ruklát visel-

---

[1]) Jedi-kule, a konstantinápolyi híres Héttorony, eredetileg erődítmény volt és a város védelmére szolgált, utóbb pedig csupán börtönül használták a törökök.

[2]) Az a barbár szokás, hogy a levágott fejeket lándzsára tüzdelve diadalmenetben hozták a fővárosba, épen a töröknél volt legdivatosabb. A konstantinápolyi császári követek jelentései többször szólnak a török hadsereg ilyen bevonulásáról. L. Századok, 1907. 425. l.

[3]) A török kéziratban: سی, سی (szi, szi), valószínüleg a német *so, so* (úgy, úgy) szók elferdítése.

[4]) Ha ez az elbeszélés igaz, akkor csakugyan nagy becsületére válik a kalandos Evlia Cselebinek.

[5]) Török szó (روكله), melynek alkalmas magyar neve nincs.

[6]) A keleti költők szokták a vakító fehérséget kámforhoz hasonlítani.

nek, alatta azonban selyemből s különféle drága szövetekből és aranyszövésű posztóból készült szoknyát hordanak, de ez nem oly szűk, mint a többi kafirisztánbeli [1]) asszonyok szoknyája és mind olyan uszályos, hogy egy rőfnyire a földön húzzák maguk után. Olyan bő a szoknyájuk, minő a mevlevi dervisek[2]) uszályos szoknyája. Silány ruhát nem vesznek magukra, lábukon színes czipőt hordanak; övük többnyire drágaköves, díszes öv; a hajadon leányok kivételével az asszonyok egész melle meztelen, mivel hófehérségű ragyogó mellük van. Ezeknek a szoknyájuk azonban a magyar, oláh és moldvai asszonyok szoknyájához hasonlóan van felövezve, mert derekukon rostaabroncs vastagságú övet viselnek, a mitől aztán mind púposaknak látszanak. Rossz öltözködésük van. Fejükön fehér selyem fátyolszövet fölött drágakövekkel és gyöngyökkel kirakott fejkötőt viselnek.

A Teremtő különös intézkedése, hogy ez országban az asszonyoknak nincsenek olyan tömlő nagyságú emlőik, mint a görög asszonyoknak, mert csak oly kicsiny az emlőjük, mint a narancs, ezért gyermekeiket is többnyire tejjel táplálják.

A leányok mind hajadonfővel járnak s hogy fekete hajuk össze ne kuszálódjék, azt gyöngyökkel kirakott abroncsalakú hajszorítóval, mely egész a fülük alá elér, leszorítják. A leányok melle azonban nincs úgy nyitva, mint az asszonyoké, hanem ha a rukla nincs is rajtuk, akkor is fedve van. A város vize és levegője kellemes és ezért az asszonyok rendkívül szépek; mozgásuk, járásuk és beszédjük az embert bámulatba ejti.

Különös dolgot láttam még ebben az országban. Ha a király az úton egy asszonynyal találkozik, akkor először a király rántja meg lovának a fejét, azután az asszony; ha azonban a király gyalog megy, akkor az asszony keresztbefont karokkal megáll s a királyt üdvözli, a király pedig kalapját fejéről leveszi s az asszonyt ily módon tiszteli meg. Különös látvány ez! Ez országban és másutt is Kafirisztánban az utolsó szó az asszonyé.[3]) *Merjem anya* [4]) kedveért az asszonyt itt igen megtisztelik és kitüntetik.

---

[1]) Kafirisztán = hitetlenek országa.

[2]) Mevlevi dervisek, kiket közönségesen tánczoló derviseknek hívnak, az uszályos szoknyát körforgási ájtatosságuk alkalmával használják.

[3]) A török írónak ez különösen feltünt, mert a muszulmán országokban az asszonyokat, ha ismerőssel vagy legközelebbi rokonnal találkozzanak is, nem illik köszönteni.

[4]) Merjem anya = Szűz Mária. A török író a keresztény országokban a nők iránt tanusított tiszteletet a Mária tiszteletből származtatja.

Növényei és termékei. E város földje nagy kiterjedésű és olcsó, úgy, hogy e tartományban párja nincs. A hegyekben, kertekben és a környéken mindenféle növény megterem s egy *kile* [1]) mag ötven *kile* termést ad. A lakosok azonban földmíveléssel nem foglalkoznak, hanem csecsebecse-készítők, késcsinálók, aranyművesek. Sokan pedig a keztyűt sohasem veszik le és csak szórakozással, mulatsággal töltik idejüket, azért gyakran szükséget is szenvednek. A városban tengernyi ember van. Búzát és árpát mindig *Magyarország* vilájetjeiből hoznak ide s abból élnek.[2])

Bécs vára nevezetességeinek befejezése. A király palotája tövében van egy fedett utcza, melyet látványosság utczájának neveznek. Ennek két oldalán a fal fényes és tíz rőf magas. Bécs, Prága és más városokban a mennyi híres festőmester van, mind idejött és a falakat igen szép rajzokkal díszítették, úgy, hogy a ki látja, elbámul rajta.[3]) Ennek az útnak jobb oldalán az 1703. évben [4]) az esztergomi ütközetben az oszmánli kardok által elpusztított harminczhétezer katonájuknak vesztét úgy lerajzolták, hogy az bámulatos. Még Köprülizáde nagyvezír sátora előtt hegy gyanánt felhalmozott hullákat is világosan odarajzolták. Balfelől pedig a rábamenti ütközetünket is részletesen lefestették. Először a csatatéren az oszmánli kardok által történt megszalasztásukat, azután pedig a helytelen intézkedés következtében a mieinknek a Rába folyóba fuladását s a vízből a túlsó partra szerencsésen kimenekülőknek golyók által történt vesztét is oly tisztán lerajzolták, hogy azt leírni nem lehet.

Sőt e falra magának a királynak alakját is teljes életnagyságban oly híven lefestették, hogy a ki azt látja, valóban élőnek gondolja. Ezt a képet készítő festőmestert a király

---

[1]) *Kile,* török gabona mérték, mely vidékek szerint kisebb és nagyobb volt Átlagosan 18—22 *oka* között váltakozott a kile értéke.

[2]) A török kéziratban részletes, de épen nem megbízható leírását adja Evlia Cselebi Németország beosztásának és kormányzásának. Ismerteti a Németországban használt pénzeket, azután rátér a német nyelv ismertetésére. Ugyanolyan módon, mint a hogy a magyar nyelvet ismertette (Evlia i. m. 89—91. l.) török írással, fonetikusan írva közöl számos német szót, néhány mondatot s imádságot. Mindeme részleteket, a melyek a mi történelmünkkel semmi vonatkozásban nincsenek, a fordításnál elhagytam.

[3]) Valami képtárt láthatott Evlia Cselebi s ezt írja le e néhány szóval.

[4]) Az 1663. évi párkányi ütközet, melynek részletes leírását l. Evlia i. m. 295—305. l.

főfestőmesterré tette és napi....[1]) gurus fizetést rendelt számára.

A császár pátenslevele Evlia Cselebi számára. E nagy birodalomnak székhelyén a hatalmas császárnak a mennyi bizalmi embere, a mennyi vezére és minisztere csak volt, azokkal mind ismeretségbe jutottam s tőlük hallottam, hogy a mi követpasánk egy esztendeig vagy másfél évig is Bécsben marad, a mig csak a német követ Isztambulból vissza nem jön. Mikor ezt hallottam, az a gondolatom támadt, hogy vajjon a hitetlenek országában való utazás és látogatás nem volna-e lehető, a helyett, hogy itt egy évig vagy másfél évig fogoly módjára tartózkodjam. Azon közmondás szerint, hogy »mikor Allah akarja a dolgot, megadja hozzá az eszközöket is«, épen ekkor történt, hogy Iszpánia, Dunkarkir, Danimarka, a leánykirály és más királyoknak vezérei szolgálatukat befejezvén, engedélyt kaptak a távozásra. Én szegény azt mondtam magamban: »Ez jó alkalom«, s az volt a tervem, hogy egy évig Bécsben időzés helyett beutazom a többi országokat s mire a követ-pasa elindul, arra ismét idejövök.

A királynak Zsuzse nevű vezére már erdélyi utazásom óta barátom volt, tehát hozzámentem; Montekukule vezérhez, a főkomiszárhoz, a főpaphoz is elmentem s más értelmes emberekkel s a király bizalmasaival is találkoztam s mindegyiknek egy-egy szultáni kendőt adtam ajándékba és elmondtam szándékomat, hogy a hét királyságot szeretném beutazni.

A következő nap a fővezér engem szegényt a császár elé vezetett. A császárnak két darab gyönyörű szultáni kendőt, két kasmiri sált és egy ügyes frengi festő által rajzolt *Isza* és *Merjem anya* [2]) képét adtam ajándékba, a minek az jobban megörült, mintha néhány ezer kincset érő ajándékot adtam volna, mert sokáig elbeszélgetett velem és két óráig társalogtunk. Röviden szólva: három hónapig sokszor kitüntetett társalgásával s beszélgetésünk tárgya többnyire az utazásra vonatkozott. Damaszkusz, Galilea, Szidon, Beirut, Akka, Jaffa, Aszkalan, Ramle, Gaza, Jeruzsálem állapotáról kérdezősködött, de legtöbbet kérdezősködött Jeruzsálemről. Én fogyatékossággal teljes szegény pedig Jeruzsálem egész helyzetét annyira ismertem, hogy lehetetlen, miszerint más utazó azt úgy tudja, mint én.

---

[1]) A kéziratban teljesen kibetüzhetetlen és megfejthetetlen szót találtam itt.

[2]) Jézus és Mária képét vitte ajándékba, hogy mint muszulmán ember ezzel még inkább megnyerje a császár kegyét.

A császár engem szegényt Jeruzsálem állapotára nézve néhány pappal vizsgálat alá vetett s azok a papok, kik Jeruzsálemben néhány évet töltöttek, nem ismerték annyira, mint én a Jeruzsálemben levő feltámadás templomát, az Aksza mecsetet, a Szinai hegyet. Mivel én Jeruzsálemet oly híven elbeszéltem, a király nagyon örült s nekem szegénynek egy *kisze* piasztert, tíz köteg posztót és tizenhárom darab német órát ajándékozott.

Én szegény ekkor engedélyt kértem, hogy a hét király országában utazást tehessek, a mire azt felelte: »Szívesen!« S azonnal tollat vett a kezébe, ezt írván: »A hét királyság tartományaiban levő várakba, városokba, falvakba szabadon és megbecsülve utazzék és megnézhesse azokat« s e *pátens-levelet* [1]) átadta. Én szegény a király szemeláttára a levelet megcsókoltam, fejemre tettem s egy selyem erszénybe tettem megőrzés végett. A király örült, hogy az írást így megbecsülöm, azért azt visszakérte s még hozzáiratta, hogy mindegyik szállóhelyünkön naponta egy juh, ötven czipókenyér, tíz tyúk és húsz lóabrak adassék nekem és tíz szolgámnak s egyik szállóhelyről a másikra száz lovas és száz gyalogos kísérő adassék mellém s minden városban a bírák és a város előkelői fogadjanak s tetszés szerinti ottidőzés után mikor elutazunk ismét megbecsüljenek és megtiszteljenek. S ez új iratot átadván, engem szegényt a főkomiszárhoz és a fővezérhez küldött, azt mondván: »A ki engem szeret, az én világjáró barátomat, Evlia Cselebit megbecsülje!«

Ezután a fővezérhez mentem, a ki háromszáz aranyat és sok más ajándékot adott s a többi vezérektől is sokféle ajándékot kaptam. A király irata értelmében a fővezér megbízó rendeleteket adott át és ketkhudája által a hét király vezíreihez küldött. Iszpánia, Francziaország és a többi hét király vezéreinek megmutattam a császár iratát és a fővezér rendeletét, melyeket a hét királyság földjén való utazásunk végett kiadtak, a mire azok így szóltak: »Isten hozott! Velünk együtt menvén, nézd meg a mi országainkat s örvendezzél és szórakozzál!« S meghagyták, hogy hétfőre felkészülődjem a Bécsből való elutazásra.

Én tehát a bécsi előkelőktől, vezérektől, miniszterektől s a király anyjától elbúcsúztam és ismét ajándékokat kaptam. A követ-pasától is megkaptam az engedélyt s utiköltségül egy *kisze* piasztert adott, továbbá egy szélgyorsaságú kuhejlán lovat s mind nekem, mind szolgáimnak egy-egy öltözet ruhát ajándékozott.

---

[1]) Törökül: پاتنته خط

Hétfői napon Bécsből elindultam s egész az Oceán partján fekvő országokba, Dunkarkir, Filemenk, Amszterdám, Londsát városokba, Kolonia, Ruja, Hollandia, Prandaburg tartományokba, Praga, Eszizine városokba, egyszóval egész a Vu folyó partjáig elmentem.[1])

VI. Mohammed pasa követi jelentése.[2]

Miután az iszlám határon levő Buda várához megérkeztünk és küldetésünk szerint Németországba való menetelünk megállapíttatott, az 1075. évi Zil-káde hónap 12. napján [3]) a budai katonaság csapatával Budáról elindultunk s azon napon a négy órányi távolban fekvő *Vörösvár* állomáshelyen ütöttük fel sátorunkat. A következő napon ismét négy órányi távolságra Esztergomba mentünk s ott egy napi pihenőt tartottunk.

Onnan mi az esztergomi béggel és a székesfehérvári Hadsi pasával a szárazföldön; a budai, pesti és esztergomi ázeban [4]) sereg pedig hajókon a Dunán a követ-kicserélési helyre utaztunk, melyet néhai Szulejmán szultán — irgalom és bocsánat neki — határhelyül jelelt ki. Mikor ez a hely már csak félórányi távolságra volt, csapatainkat elrendeztük s ekkorra megérkezett a Dunán és a szárazföldön a császártól jövő követ is [5]) a komáromi tábornokkal, Zsuzse nevű gróffal, a ki a követ mellé beosztott katonaság básbugjává rendeltetett s hitvány szokásuk szerint csapataikat ők is összeállították. Miután a tolmácsok közvetítésével értekeztünk, megállapítottuk, hogy a követek kicserélése fél órával dél előtt történjék.

A követ-kicserélési helyre három jelzőoszlopot tűztek le s mikor a megállapított idő elérkezett, mindkét fél csapatai helyükön maradtak és a követek csupán tíz emberrel jöttek előre. Az iszlám részről a követ átvételére kirendelt székes-

---

[1]) Evlia Cselebi nyugat-európai utazásából Pozsony városán keresztül ismét Magyarországba jött s a következő évben 1666. már a magyarországi alföldi városokban utazgatott. A német helyneveket méginkább kiforgatja eredeti alakjukból, mint a magyar neveket s a Londsát, Eszizine, Vu szavak teljesen felismerhetetlenek.

[2]) Rásid efendi Tárikhjából, mely újabban 1865. jelent meg nyomtatásban a török császári nyomdában Konstantinápolyban. I. köt. 120—127. l.

[3]) 1665. május 15.

[4]) *Azaban* vagy *azab* csapatok a végvárakban helyőrségi szolgálatot végeztek. Öltözetük egészen magyaros volt.

[5]) Leslie Walther gróf.

fejérvári Hadsi pasa mivelünk, a német részről hasonló szolgálatra kijelelt komáromi tábornok, Zsuzse gróf, az ő követjükkel a kicserélési helyhez közelített. Mivel mind a két félen a határszéli lakosok között az a vélemény volt elterjedve, hogy a ki a jelzőoszlophoz először érkezik, az a legyőzött, a ki pedig utóbb érkezik, az a győző, ez okból, hogy a hitetlenek követe egy lépéssel előttünk érkezzék a jelző oszlophoz, menetelünket nagyon titkon meglassítottuk s az említett követ abban a véleményben, hogy gondatlanok vagyunk, a jelző oszlophoz közelített s mikor az utolsó perczben észrevette, akkor már megállapodni nem lehetett s így kényszerűségből mielőttünk érkezett oda.

Miután egymással találkoztunk és kezet fogtunk, Hadsi pasa minket a komáromi tábornoknak, a nevezett tábornok pedig a német követet a pasának átadta s mindegyikünk küldetése irányában elindult. Az úti kiadásokról és az élelmiszerekről való gondoskodás végett a császártól defterdári minőségben kirendelt *komiszár* eljövén, *mihmándári* [1]) szolgálatát megkezdette s ezentúl az ő társaságában folytattuk utunkat Bécs felé.

Mikor Győr vára közelébe értünk, fogadtatásunkra a várbeli lovas és gyalogos katonaság díszmenetben kijött, azért kíséretünket és szolgáinkat mi is katonai rendbe sorakoztattuk és zászlóinkat kigöngyölve s a dobot és a réztányért veretve, a várhoz közelfekvő helyen szállottunk meg. Onnan a hét órányi távolban fekvő *Óvár* állomásra s a következő napon hasonlóképp hét órányi távolságra *Anburka*,[2]) innen pedig másnap a Bécstől három órányi távolságban levő *Eskeler* [3]) nevű városban szálltunk meg s elhatároztuk, hogy a következő nap Bécsbe megyünk.

Ámde kíséretünk összerendezése végett az említett helyen két napig kellett tartózkodnunk,[4]) azután pedig mikor díszmenetben Bécs felé indulóban voltunk, nem akarták megengedni, hogy zászlóinkat kibontassuk s a dobot és réztányérat veressük. »A multban — úgymond — erre nincsen példa, mi egész levéltárunkat átvizsgáltuk, de ez sohasem volt szokásban, azért szükséges, hogy ti is álljatok el eme kívánságtoktól« s értésünkre adták, hogy a császár nem egyezett bele. Erre azonban mi így válaszoltunk: »Mi a barátság és egyet-

---

[1]) *Mihmándár,* vendéglátó kalauz.

[2]) Törökül: انبورقه

[3]) اشكلر, ez Schwechát nevének elferdítése.

[4]) A követ jelentésében szégyelte bevallani, hogy egy hétig várakoztatták.

értés nyilvánítása végett jöttünk ide. Eme kijelentéstek nem barátságos eljárás; ha az ellenségeskedés okait eltávolítottátok, az ilyféle nyilatkozatot is hagyjátok el.« Mivel látták, hogy mi szavunk mellett állhatatosan megmaradunk, kényszerűségből beleegyeztek, hogy kívánságunk szerint vonuljunk be.

Mikor a vártól két óranyira voltunk, az összes gyalogos és lovas német katonaság fogadott és a császár miniszterei közül való egyik tekintélyes gróf által a saját lovai közül egy felnyergelt lovat küldött s az említett rendben Bécs várán keresztülmenve, előre elkészített szállásunkra vonultunk.

A császár minden szükségleteinkről gondoskodott s miután szállásunkon tíz napig pihentünk, meghívást kaptunk, hogy a császárral találkozzunk. Erre mi a mi dicsőséges, felséges padisáhunk levelét és kegyelmes ajándékait magunkhoz vevén, a császártól érkező hintókra ültünk s a város közepén át kíséretünkkel a császár palotájába vonultunk. Mikor a fogadóterembe mentünk, melyet a nagy díván módjára rendeztek be, a felséges levél iránt való tiszteletből a romlott császár székétől egy-két rőfnyire előrelépett és a levelet fennállva vette kezébe s fejével egyenlő magasságra emelte s a tisztelet jelét ilyen módon megmutatta. Ezután is, a míg a tolmács közvetítésével a korábbi barátság folytatásának és a megkötött béke és egyezség megerősítésének kívánatos voltát előadtuk s az összes ajándékokat egyenkint előraktuk, egy óra hosszáig folytonosan állott.

A kihallgatás befejezése után ismét szállásunkra tértünk. Kilencz hónapon át tartózkodtunk ott s hetenkint egyszer a császár és a főminiszter juhokat és édességeket küldöttek. A vár környékén mindazokat a helyeket, melyeket csak akartunk, bejártuk és meglátogattuk. A császár anyjának kertjében is nagy vendégséggel tiszteltek meg és tüntettek ki.

Egyik napon a két óranyira fekvő *Régi-Bécs* [1]) nevű romban heverő vár megtekintésére is elmentünk s mikor kérdeztük: »Mi az oka, hogy ily romlott állapotban van?«, azt felelték, hogy az érsekújvári hadjárat [2]) alkalmával az iszlám katonaság és a tatár sereg portyázva oda jött s a nevezett helyet egészen elpusztította, lakosságát pedig szétszórta. De nemcsak ezt a helyet pusztította el, hanem még két mérföldnyire befelé is ment és kétszázezer foglyot elvitt.

Bécsbe érkezésünk után a kilenczedik hónapban híre jött, hogy a Portára küldött követ már Budára érkezett, ezért újra

---

[1]) Törökül: Eszki Bécs, vagyis Alt-Wien a Kahlenbergen.

[2]) E hadjáratot részletesen leírja Evlia Cselebi i. m. 308—344. l.

a császár palotájába hívtak bennünket. A padisah számára írott levelet a császár adta kezünkbe [1]) s miután kijelentette, hogy a békesség és egyetértés megőrzéséről mindenkor gondoskodik, visszatérésünkre az enegdélyt megadta.

A Dunán való utazásunkra harminczkét hajót szereltek fel s bocsátottak rendelkezésünkre. Miután úti szükségleteinkről való gondoskodás végett a kapitányt, tolmácsot és a defterdárt kinevezték, podgyászunkkal, teherhordó állatainkkal, lovainkkal és egész kíséretünkkel hajóra szálltunk. Az első napon Viranuds [2]) nevű város közelében vetettünk horgonyt és megállapodtunk. Másnap elindultunk, de útközben hirtelen erős szél támadt, azért egy elhagyott erdős helyre vonultunk s mivel láttuk, hogy a heves szél az utazásban megakadályoz, az említett helyen két napig várakoztunk.

Ezután Pozsony nevű várhoz érkeztünk, hol a *német császár koronáját* [3]) őrzik. Itt az összes magyar hitetleneknek defterdárja és a várnak kapitánya, *Perendsi* [4]) nevű hitetlen, továbbá *Forgács* [5]) nevű magyar, a ki azelőtt Újvár kapitánya volt és más előkelő urak fogadtak s barátságot és szívességet mutattak irántunk.

Innen hat órányi távolban egy elhagyott állomáshelyen szállottunk meg és a következő napon nyolcz órányi távolságra haladva, a kormáromi szigetekre érkeztünk. Mikor onnan Komárom felé mentünk, a Zsuzse nevű átkozott, mivel gonosz természete most megváltozott, fiait és ketkhuda czímen egy előkelő emberét tizenöt sajkával a Dunán elénk küldötte s egy másik előkelő embere a várbeli katonasággal a szárazföldön fogadott bennünket és ágyúval s puskával tett díszlövések között a nevezett vár főterére vezettek. Szükségből itt is egy napig tartózkodtunk s másnap elindultunk a Portára.

Miután a követekkel a kicserélési helyhez közel eső *Almás* [6]) nevű faluhoz érkeztünk, itt megbeszélés történt s a felek kato-

---

[1]) Hammer szerint (Geschichte des osmanischen Reiches III. 580. l.) nem közvetlen a császár kezéből vette át a követ a levelet, hanem a kanczellártól. A török követ kívánta ugyan, hogy a császár adja neki a levelet, de kívánságát nem teljesítették.

[2]) Viranuds valószínűleg Fischamend.

[3]) A követ oly tudatlan ember volt, hogy magyar koronát német császári koronának *(nemcse császárinin koronaszi)* nevezte jelentésében.

[4]) Törökül: پرنجی vagyis Perényi Ferencz.

[5]) Forgách Ádám 1663. volt Érsekujvár kapitánya.

[6]) A török kiadásban hibásan nyomtatva így van e szó: اطاش e helyett: الماش

nasága a szárazföldön és hajóik a Dunán a követ-kicserélési hely közelében találkoztak: Kolaguz Ali pécsi pasa katonaságával s a budai katonaság s az esztergomi bej és katonasága *Leslie* [1]) német követet az átvétellel megbízott komáromi tábornok-grófnak, a nevezett gróf pedig minket összes kíséretünkkel és podgyászunkkal az említett Ali pasának átadott.[2])

---

[1]) Törökül ez a név is hibásan van: لوسيله (Luszile).

[2]) Itt befejeződik Mohammed pasának követi jelentése. A követség visszatéréséről Evlia Cselebi nem emlékezik meg, mivel akkor nem volt a követ kíséretében.

VII.

Evlia Cselebi elutazása a magyarországi várak felülvizsgálására.

Evlia Cselebi a császár pátens-levelével Németországban tett utazásáról visszatérve, Budára sietett, mivel időközben Mohammed pasa, a Bécsbe küldött követ kíséretével már visszautazott Konstantinápolyba.

Evlia Cselebi Budára utazása alkalmával Pozsony felé vette útját, melyet addig még nem látott. Utazása közben megnézte az épülőben levő Lipótvárat, a melyet akkor a törökök Gecsid-Újvár, vagyis Átjáró-Újvár néven ismertek. Ezt a várat a békekötés egyik pontja értelmében építtette Lipót király és török írónál ugyancsak szokatlan bátorsággal mondja el Evlia Cselebi, hogy török szempontból mily nagy hiba volt e vár építését megengedni.

Budára érkezése alkalmával a budai pasa megörvendeztette azzal, hogy a budai, temesvári és váradi vilájetekben néhány szandsák felülvizsgálásával bízta meg.

Az egyes szandsákokba időszakonkint kiküldött felülvizsgáló vagy törökül joklamadsi kötelessége abból állott, hogy a szandsák területén létező várakat meglátogatta s megnézte, hogy az erődítmények jókarban vannak-e s a meghatározott számú helyőrség állandóan a várban tartózkodik-e? A joklamadsik, mivel hivataluk csak esetről-esetre való kiküldetés volt, rendes fizetést nem húztak, hanem csupán ellátás és előfogat illette meg őket. Mindamellett igen jövedelmező foglalkozás volt az, mert az egyes várparancsnokoktól útiköltség fejében, közben talán egy kis elnézésért is, bőven kapta a joklamadsi az ajándékot. Evlia Cselebi nem is titkolja ezt, sőt nyiltan meg is mondja, hogy hol és mekkora összeget kapott.

Ezt a felülvizsgálatot először a Duna és Tisza közti vidéken végezte s itt Hatvan, Szolnok, Csongrád, Kecskemét, Jankovácz, Kalocsa, Baja, Zombor, Erdőd, Bács, Futak, Kovila, Titel, Zenta, Szabadka, Martonos, Szeged várakat és városokat vizsgálta meg. Ez a vizsgálat alkalmul szolgált arra, hogy azokat mind részletesen leírja.

Szegednél átkelt a Tiszán s a temesvári vilájetben is számos várat vizsgált meg, de csak azokat írja le részletesen, a melyeket addig még nem látott. A már egyszer leírt várakat csak névszerint említi fel. Körülményesen leírja azonban Csanád, Török-Becse, Becskerek, Gyula, Szalonta városokat. De legjobban érdekelte Evlia Cselebit és ezért legrészletesebben leírta Nagyváradot.

Mikor a törökök 1660-ban elfoglalták Váradot, Evlia Cselebi jelen volt az ostromnál s annak történetét, mint szemtanú mondja el. Ő volt az, a ki a vár bevétele után mint müezzin először énekelte el Váradon a várfalakról a szokásos muszulmán imádságra hívást, a mely így kezdődik: Lá-iláh-ill-Alláh ve Mohammed rászul-Alláh, vagyis: Nincs más isten, csak Allah és Alláhnak a prófétája Mohammed. Ezzel aztán felavatták Váradot muszulmán várossá.

Most öt esztendő multával újra Váradra jött Evlia Cselebi, hogy azt, mint most már török várost megnézze és leírja. S terjedelmes leírásában előttünk áll a török Várad török tisztviselőivel, közigazgatásával, hadi felszerelésével, mecsetjeivel, iskoláival. Érdekes különösen, a mit a váradi híres vásárokról ír, melyeket »piros tojás ünnepe előtt negyven nappal« tartanak. Ez a vásár, melyre török, arab, persza, sőt indiai kereskedők is jöttek, húsz napig eltartott.

Várad népe között más török nem volt, mint a hivatalnokok és katonák. A város lakossága a régiekből állott. Betelepült idegen nagyon kevés volt s a kik mint új lakosok letelepedtek, azok nem törökök voltak, hanem görögök és néhány bosnyák család.

Váradról Evlia Cselebi Székelyhíd, Szent-Jobb, Papmező, Somló, Ibrány, Adorján várakat látogatta meg. Azután Tatárvárra ment. Ez utóbbi hely leírásával kapcsolatban egy furcsa

keleti regét mond el a magyarok eredetéről és nevéről, a mely szerint a perzsa Menucseher gyermekei vezették a magyarokat mai hazájukba s a magyar név a perzsa *mendsár* szóból származott. Hogy ennek a regének nagyobb valószínűséget kölcsönözzön, összehasonlítást tesz a magyar és perzsa nyelv között s arra a különös felfedezésre jut, hogy a magyar és perzsa nyelv rokonnyelvek s ezt még példákkal is törekszik bizonyítani.

A városok leírásánál, mint világlátott ember, szeret összehasonlítást tenni a magyar és külföldi városok között. Így például Gyula városáról azt mondja, hogy házai egészen a Körös folyó partjára épültek, úgy, hogy egyik házból a másikba csónakon járnak s ezzel a város emlékeztet Velenczére. A város három kapuja hasonlít a Kaspi-tenger partján fekvő Timurkala város kapujához.

Említést tesz az Alföldön található kunhalmokról, melyeket *honka* halmoknak mond s azt állítja, hogy azok a harczban elesett keresztények és muszulmánok közös sírhalmai. Dícséri az alföldi magyar földmíveseket, mert azok sokféle terményeikkel olcsóvá teszik az életet.

A magyarországi várak felülvizsgálata után Evlia Cselebi Erdélybe ment Apafy Mihály fejedelem látogatására. Az oláhok által lakott vidéken keresztülhaladva, azt a megjegyzést teszi az oláhokról, hogy nagyon piszkosak, míg velük ellentétben a magyar parasztok nagyon tiszták.

Apafy fejedelem udvarában Evlia Cselebit, mint Melek Áhmed pasának unokaöcscsét, nagyon megbecsülték, a minek főkép az volt az oka, hogy Apafy Mihály leginkább Melek Ahmed pasának köszönhette fejedelemségét.[1])

Gyulafehérvárról Oláhországba indult Evlia Cselebi s útját Temesvár felé vette. Mikor Hátszegről Krassó-Szörény megyébe, vagyis abban az időben temesvári vilájetbe ért, így szólt: »Hála isten! itt beértünk immár az iszlám országba.«

Ezzel befejeződnek Evlia Cselebi magyarországi utazásai.

[1]) Evlia Cselebi i. m. 113. l.

I. Evlia Cselebi utazása Pozsonyból Budára.

Pozsony [1]) *vára.* Építője László király volt. Mikor azelőtt a követ-pasával Bécsbe mentünk, ez a vár jobbról maradt el mellettünk, azért akkor nem nézhettük meg; most megszemlélhettük. A Duna partján egy kissé élesen felnyúló földhalmon épült vár, mely Újvártól egy *merhále* távolságra esik. Négyszögű erős vár, mely keletről nyugotra terül el s ugyanolyan hosszúkás négyszög alakja van, mint a belső várnak. A vár közepén csúcsos magaslat van, melyen egy igen magas, nagy palota áll, négy oldalán több száz erkélylyel és ablakkal. Ez annakelőtte a német királyok palotája volt. E palotát 366 nedsefi kristályból készült ablak díszíti; négy sarkán a konstantinápolyi Galata-toronyhoz hasonló négy torony van; ezeket is igen sok ablak díszíti. A tornyokat kékes ón fedi. Ez a palota valóságos külön belső vár gyanánt áll; kerülete ezer lépés; délkeletre néző egyetlen gyönyörű, művészi kapuja van. Körösköröl mély árok veszi körül, melyben a Duna vize folyik. E palota körül egy szép város építésére is megásták az árkokat s két helyen kaput hagytak. Az egyik kaput Újvár felé, a másikat nyugoti irányban a Duna felé helyezték el. Azelőtt a királyok ebbe a belső várban levő palotába jöttek s ott tartották meg a tanácskozást. Itt szoktak trónra lépni is, azért a németek ezt a várat nagy tiszteletben tartják.

Régente itt helyezték el az iszkenderi koronát, de Köprülüzádetól való félelmükben Bécsen túl a hat napi járóföldre eső *Prák* [2]) városába vitték. Most a várban nincs is más, mint a hadi szertárak. Mostanában köröskörül, nyugotról keletre elnyúlóan ötszázezer lépés hosszú mély árkot ástak, melybe a Dunát belevezették s oly széles árok ez, hogy a Dunán járó hajók kiköthetnek ott. Keletről a Pozson folyó az *Ak-jajla* hegyekből jön és ez árokban egyesül a Dunával. Ez árok mentében tizenegy erődítményt készítettek, melyek mindegyike Iszkender bástyájához hasonló.

Pozsony külvárosa. Mondula alakban fekvő külváros, melynek egyik része a Duna partján, a másik oldala pedig Újvár irányában van. Összesen háromezer, téglaépítkezésű,

---

[1]) Törökül is: پوژون (Pozson).

[2]) Prák, vagyis Prága.

zsindelyes tetejű szép háza van, mind kertekkel és szőlőkkel. E külvárost 3000 arasznyi széles falkerítés veszi körül és hét helyen van tornya és három kapuja; négy kolostor és kilencz templom van benne. Néhány kisebb tere, ötszáz boltja és három fogadója van. Ellenség e vár értékét nem becsülte még meg; napról-napra fejlődésben van. E várat észak felől köves hegyek veszik körül kertekkel és szőlőkkel. Ámde e szőlők oly magaslaton vannak, hogy onnan a belső várban levő palotára s az alsó városba ágyúval, puskával annyira lehet lövöldözni, hogy ember ott nem járhat. Ostromlása tehát könnyű.

A király pátens-levelét itt is megmutattam s miután három napig itt időztem, a kapitánytól ajándékokat és kísérőket kaptam s kelet felé egy napig menve, estéig virágzó falvakon és városokon mentem át. Néhány hely azonban romokban volt, mivel Újvár ostroma alkalmával Hadsigibi-záde katonaságával e falvakat feldúlta.[1]) Újvár elfoglalása után pedig Ahmed-Geráj szultán, a tatár khán fia, katonaságával az *Ak-jajla*[2]) hegyeken belül Felső-Magyarország tartományait pusztította és rabolta s itt is pusztított és rabolt. Még három év mulva[3]) sem tudták ezeket helyreállítani és mi egy éjjel a Vág folyó partján sátorban aludtunk. Másnap reggel a Vág folyó átjáróhelyét megtaláltuk s ezer vesződtséggel és fáradtsággal a folyón keresztülmenve, Újvár földje irányában mentünk. Itt is néhány felégetett várost és falvat találtunk, melyeket még most sem állítottak helyre. Ezeken a mezőkön sietve keresztülmentünk és *Zsil*[4]) várához érkeztünk.

Zsil vára. Építőjét nem tudom. Jelenleg a német császár uralma alá tartozik s Pozsony kormányzója, az *alibán*[5]) kapitány kormányozza. Ezt itt már *tót vilájetnek* mondják. Néhányszor Felső-Magyarország kormányzója, a sánta Palatinus birtokolta a várat. Újvár alól annak idején néhányszor portyázásra mentünk, de ezt a várat nem láttuk. Jelenleg a vár tele van magyarokkal, falvainak rájái is mind magyarok. Vára a Pozsony folyó partján, magaslat nélküli, erős, téglaépítkezésű szép vár, csakhogy kicsiny. Ötszög alakban épült s két kapuja közül egyik délre, a másik keletre nyílik. Öt szögletén mindenütt

---

[1]) L. Evlia Cselebi i. m. 332. l.

[2]) Ak-jajla = Fehér-hegy.

[3]) Ebből a megjegyzésből tehát kitűnik, hogy Evlia Cselebi nyugot-európai utazásából 1666. tért vissza Magyarországba, mert Ujvár ostroma 1663. volt.

[4]) ژيل (Zsil).

[5]) A török kéziratban így van: آليبان (aliban), valószínüleg az alispán szó helytelen írása.

egy-egy erős bástya van. Árka azonban nem mély s fala nem magas. Újvár elfoglalása óta azonban a német császár parancsára húszezer tót rája a várhoz gyülekezett s annak előbbi alakját egészen átváltoztatják, mert a vár falait minden oldalról ötven lépés szélességűvé teszik s hozzákezdettek az árok készítéséhez is s a külváros kerítését is ötször akkorává teszik, mint Újvár kerítése.

Mikor engem megláttak, az Újvár alatt és a rábamenti ütközetben szerzett mohammedán foglyaikat mind elrejtették előlem. E vár sík mezejét temérdek sok szőlő és rácsos kerítésű kert ékesíti. E várból elindulván, délkeleti irányban 9 óráig menve, *Gecsit-Újvár* [1]) várához érkeztünk.

Ez azon vár, melyet Újvár elfoglalása után a padisah engedelmével a császár építtetett, de még nincs készen. Pozsony és a Vág folyó között, a Vág folyó partján áll. Jelenleg negyvenötvenezer hitetlen van itt együtt s néhány ezer kocsival követ, meszet, deszkát és egyéb szükséges anyagot hordanak s az egetföldet porba borítják. Valamennyien árkot ásnak s az alapok lerakásával foglalkoznak. A vár alapja egy ember termetének megfelelő mélységben csupa tégla s úgy mondják, hogy a föld színe fölött húsz rőf magas falat raknak. Széles és mély árkába tengernyi vizet folyattak. Alapja csupa bolthajtásos falakból áll s ötven lépés széles, erős téglafala lesz. Újvárhoz hasonlóan hatszögalakú lesz, de kétszer oly nagy, mint Újvár. A vár árkán kívül még egy árok ásására is meghúzták a jelző vonalat, de még az ásáshoz nem kezdettek. A tervezet szerint ha ez a vár elkészül, sokkal erősebb lesz, mint Újvár. A várfal alapjából és az árokból kijövő földet a várfalak fölé a bástyákra hordják s mint a hangyák, úgy esnek neki a föld hordásának s a hét bástya fölé Elbursz hegyéhez hasonló hegyeket raknak össze. E várnak két kapuja van.

Eme vár építésével e gonosz embereknek mindenesetre sátáni czéljuk van. Én szegény a magam felgondolása szerint azt gondolom, hogy ha ezt a várat felépítik és beléje negyvenötvenezer katonát helyeznek, akkor nemcsak Pozsonyt oltalmazzák meg, hanem alkalomadtán Újvárt is elveszik az oszmánok kezéből. *Nagy hiba volt e vár építésére az engedélyt megadni ; igen helytelen gondolat volt ez.* Őrizze meg a Teremtő Újvárt az ellenségtől ! Azon ürügy alatt, hogy a várat építik, a környékre százezer főnyi ellenség gyülekezett, csakhogy a várban lakásuk még nincs, a szükséges dolgokat, templomokat még nem építették fel, azért az összes hitetlenek a váron kívül sátorok alatt laknak.

---

[1]) *Gecsit-Ujvár,* annyit jelent: Átjáró-Ujvár. Ez a mai Lipótvár.

Az újvári Kurt pasa azonnal jelentést tett a Portára a hitetlenek eme gyülekezetéről, csakhogy Kurt pasa jelentésének nem hittek, sőt hivatalát Kücsük Mohammed pasának adták. E vár megszemlélése után elpusztult falvakon keresztül északi irányba menve, *Galgofcsa* [1]) várához érkeztünk.

Galgofcsa vára. A régi időben Újvár parancsnokának, Forgáchnak nagyatyja építtette e várat, melyet a német császár foglalt el s jelenleg a királ-imperátor részéről a pozsonyi parancsnok kormányozza. A Vág folyó partján kicsiny, téglaépítkezésű, csínos vár. Mikor Fázil Ahmed pasa Újvárt ostromolta, akkor Kibleli Musztafa pasa e várat vívta s már közel is volt az elfoglalásához, mikor az a hír hallatszott, hogy a német császár és Zerin-oglu seregei jönnek s a nagyvezírtől parancs érkezett, mondván: »Galgofcsa vára vívását hagyd abba és jöjj a táborba«. Erre Kibleli pasa ágyúit a vár alól elvonatván, a damaszkuszi és kozák katonasággal Újvár alá indult.

Én szegény épen akkor érkeztem oda háromezer portyázóval az *Ak-jajla* hegyek felől, igen sok zsákmánynyal, azért akkor nem nézhettem meg, mert Kibleli pasával együtt a táborba mentünk. Most azonban a béke idején jól megnézegettem.

A Vág folyó partján, egy sík réten álló, négyszögalakú kicsiny vár volt akkor, most azonban a Vág folyó partján hozzáépítettek és nyolczszögű, erős, téglaépületű várrá tették. A régi Galgofcsa ez új várban belső vár lett, mert a kívül fekvő nagy külvárost is, a hol Kibleli pasa katonasága ostromsánczokat és árkokat ásott, mind sorompókerítéssel vették körül s nyolcz bástyát építettek és e bástyák körül is nagy árkokat ástak s azokba a Vág folyó vizét vezették. Az Újvár közelébe eső várakat mind megnagyobbították s a rájákat azokban helyezték el.

E Vág folyón keresztülmenve, 12 órán át pusztult falvakon és városokon át haladtunk Újvár irányában és *Nyitra* [2]) várához érkeztünk. Ez a mienk volt, de azután az ellenség kezébe került. Az ellenség ezt igen megerősítette, bástyákat állított körülötte s Kahkaha formájú erődítmény lett belőle. A főpapok birtoka ez erős vár, melybe tizenkétezer főnyi sereget és végtelen sok hadi felszerelést helyeztek el.

Reggel a vár kapitánya a király parancsa értelmében nekem szegénynek némi ajándékokat és ötven katona kísérőt adott.

---

[1]) Galgofcsa, vagyis Galgócz.
[2]) Törökül: Nitra.

Innen délkeleti irányban három óráig menve, Újvár földjén a mi *Surány*[1]) várunk területére léptem. Külső városa ez ostrom idején elpusztult. Benn a várban ezer janicsár, ezer tüzér és másféle várőr van. Azon éjjel Surány várában aludtam s este az iszlám katonáknak elbeszéltem, hogy a császár fermánjával mikép utaztam be Németországot s a hét király földjét s valamennyien bámultak rajta.

Reggel a vár agája kísérőket adott mellém és 3 óráig délkeletre menve, *Újvár* várához érkeztünk. Mikor a vár kapuján bementem, azt mondám: »*Iszlám országba léptem*« s hálaadó imádságot végeztem. Azután a vilájet válijának, Kücsük Mehemed pasának palotájában megszálltam s társaságával tisztelt meg és három napig elbeszélgettünk. Újvár várát ő rövid idő alatt felvirágoztatta, sokféle építkezést végzett benne. Ha ilyen Kücsük Mehemed pasa-féle vitéz, bátor vezír van, akkor az ellenség nem meri katonáit portyázásra küldeni s azért Újvár is nyugodtan van. A városban olcsóság van s mindenfelé tele van iszlám katonával.

Érkezésem negyedik napján Mehemed pasától ajándékot és kísérőket kaptam s barátaimtól elbúcsúzván, délkeleti irányban 9 óráig haladva, *Dsigerdelen*[2]) várába érkeztünk. Egy éjszaka a parancsnoknál voltam s reggel a Duna folyón a nagy hídon keresztülmenve, *Esztergom* várába érkeztem. Egy éjjel Iszkender bég kormányzónál voltam s a következő nap reggel Fejérvárra kellett mennem, hol Musztafa pasával némi elszámolni valóm volt. Esztergomból hasznavehető kalauzokat vevén magam mellé, déli irányba hegyeken, erdőkön át 5 óráig menve, *Dsánbég*[3]) várához érkeztünk.

Dsánbég vára. A budai ejáletben a székesfejérvári szandsák földjén *szubasiság*.[4]) Vára egy domb tövében, négyszögalakú, téglából épült, csinos vár. Külvárosa palánka. Zerin-oglu ezt egyszer felgyujtotta, de a belső várat nem tudta elfoglalni. Utóbb, mikor Iszmail pasa az erdélyi hadjáratról megjött, ezt a várat erősebben megépítette, mint azelőtt volt. Van háromszáz katonája, bőséges felszerelése. A városban is szép házak vannak épülőben. Levegője és vize kellemes ; szőlője, kertje sok.

Innen hegyek között 5 óráig menve, *Székes-Fejérvár* várába érkeztünk. Itt jóakarómnak, Musztafa pasának házában szálltam meg s vele egy hétig mulattunk. A rábamenti hadjárat alkalmával neki eladott két kapitányfi és százados hadi-

---

[1]) Törökül: Surán.
[2]) Dsigerdelen = Párkány.
[3]) Zsámbék.
[4]) *Szubasi* értelmét lásd fönnebb.

foglyaimnak árából a még hiányzó összeget felvettem tőle s ötven bátor kísérőt magam mellé véve, keleti irányban 6 óráig mentünk s *Vál* [1]) várához érkeztünk.

Vál vára. Mostanáig ezt még nem láttam. Zordon helyen, völgyben fekvő palánka erődítmény ez, téglából épült magas toronynyal. Van 150 főnyi katonája; bazárja, fogadója, fürdője nincs. Az erdélyi hadjárat idején Zerin-oglu e várost megtámadta s a középső várat képező négyszögű tornyot is felgyujtotta és háromszáz mohamedán hivő is benne égett. Iszmáil pasa e várat újra felépíttette, még pedig erősebben. Szép kertjei és szőlői vannak.

Innen 6 órán át a hegyek között kelet felé menve, Hamzabég palánkára s onnan 3 óra alatt *Buda* várába érkeztünk.

Itt a budai vezírnek, Gürdsi Mehemed pasa urunknak vendége voltam. Átadtam neki a német császár békeszerződéslevelét s a békekötésnek és Újvár biztonságba helyezésének rendkívül örült. Viszonzásul engem szegényt padisáhi tugrás levéllel *három ejálet felülvizsgálásával* bízott meg. Ezek voltak: a hatvani, szolnoki, szegedi várak; a csanádi, lippai, modavai, gyulai szandsákok és a váradi ejáletben a szenköji szandsák.

II. Elutazásunk a várak és a szandsákok felülvizsgálatára.

Allah nevében először a Buda és Pest között levő hídon a Duna folyón keresztülmentem és Pesten ötven főnyi hasznavehető kalauzt vettem magam mellé, kik valamennyien *talika* [2]) nevű kocsikra ültek s tíz óráig kelet felé sík mezőkön át haladva *Kis-Kecskemét* [3]) nevű faluba érkeztünk.

Ez a budai vezír birtoka; rájái mind magyarok. A budai vezír számára a szénát mind ezek hordják. Innen keleti irányban 16 óráig irgalmatlan helyeken, kietlen homoksivatagokon és bozótos erdőkön, valamint néhány szép falun is áthaladva, délutáni időben *Hatvan* várába érkeztünk.

Érkezésünk alkalmával a várból negyven-ötven ágyúlövést tettek a felülvizsgálat örömére. Egy zászlóalj határszéli harczos volt itt s könnyen felülvizsgáltam az egész csapatot. A hiányok előtt szemet nem húnyva írtam be a jegyzőkönyvbe: »Mind a háromszáz katona teljesen rendben van.« Nekem sze-

[1]) A kéziratban: وال (Vál).

[2]) A török kéziratban: طاليقه (talika), vagyis taliga.

[3]) Törökül: كوچوك كچكمت (Kücsük-Kecskemét).

génynek háromszáz piaszter költséget adtak itt s reggel százötven fegyveres, puskás kísérőt véve magam mellé, délkeleti irányba mentünk és *Szolnok* [1]) várába érkeztünk.

Szolnok vára. Építője László király, a ki a felsőmagyarországiak ellen építtette ezt magyar földre. Később az erdélyi magyaroknak, utóbb a kurucz magyaroknak kezébe került. Szulejmán szultán a 959. évben [2]) hódította meg, azután Felső-Magyarország ura, a sánta palatinus öregatyja foglalta el, a ki még inkább kiépíttette. Az 1005. évben [3]) pedig III. Mohammed szultán hódította meg. Eger elfoglalása után annak vilájetjében szandsákbégi székhely lett. Bégjének jövedelme 40.000 ákcse. Van 300 timárbirtokosa, alajbégje, cseribasija, jüzbasija. Háború idején a dsebelikkel [4]) és a pasa katonaságával háromezer katonája van. Kapu-kuli szerdárja,[5]) budai és egri janicsár szerdárja, várparancsnoka s ötszáz főnyi várőrsége van. Sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, százötven ákcse fizetésű kadija, szandsák vajdája, számvevője, vámszedője, építési és vámfelügyelője, adófelügyelője és más előkelő agái vannak.

A vár alakja. A Tisza folyó partján egy sík réten, négyszögalakú, tömésfal kerítésű erős vár. Töméfala teljes 15 lépés széles. Délkeletről keletre terjedőleg fekszik s keleti részét a Tisza folyó öntözi. Nyugoti oldalán a Hatvan várából jövő Zagyva folyó folyik s a szárazföld felőli árokban, a külváros erődítményének árkában e folyó körülfolyván, a Tisza folyóval egyesül. A vár négy oldalán négy nagy bástya van.

Három erős kapuja van: egyik nyugot felé a külvárosra nyíló *Nagykapu*,[6]) a másik keletre a kertekre nyílik, a harmadik a *Révkapu*.[7]) A vár és a külváros között a Tisza folyón egy fahíd van. A Gyula vára felől érkező emberek e hídon mennek át. A várban téglából épült mináretes művészi kupolájú dsámi van. Házai fazsindelylyel fedett házak, mivel azonban a vár belseje szűk, azért a házaknak kertjük nincs.

Külvárosa. A vár nyugoti részén, a hídon túl fekvő külváros is négyszögű, kellemes külváros. Északi és keleti részén mély árok van, melyben a Zagyva folyik. A Tisza folyó felől és a várhoz vezető irányban e külvárosnak nincs fala. E kül-

---

[1]) Törökül: صونلوق (Szonluk).

[2]) 1552. Kr. u.

[3]) 1596. Kr. u.

[4]) *Dsebeli,* a hűbérbirtokosok által jövedelmük arányában kiállított lovas katonaság.

[5]) *Kapu-kuli,* zsoldos katona a várak őrizetében.

[6]) Törökül: Böjük kapu.

[7]) Törökül: Iszkele kapu.

városnak összesen öt bástyája van. Hatvan vára irányában egy nagy kapuja van. E külvárosnak csorgókútjai nincsenek, valamennyien a Tisza és Zagyva folyókból isznak.

A Tisza folyó e várostól északra Felső-Magyarország és Lengyelország között a Szidsán-Számur hegyeiből jön. Két folyó ered ott s ezek egyike az északnak menő *Turla* [1]) folyó, mely Lengyelország és Karava vilájeteket, Khotin és Bender várakat érinti és Akkermán váránál a Fekete-tengerbe ömlik; a másik a hegynek nyugoti oldalán eredő Tisza folyó, mely Erdély és Felső-Magyarország vidékein kétszáz várat érint s az Oszmán birodalom határát képező egri vilájetben e Szolnok várát, továbbá Szeged várát és még néhány várat érintve, Titel vára alatt a Dunába folyik. E Tisza folyón sószállitó hajók és a Duna folyó hajói járnak.

E vár síkságon fekszik, két nagy folyó partján s a külváros végén kertek ékesítik. A vár melletti sziget-kert sétahely; ennek négy oldalát a Zagyva folyó keríti be. Itt van a vértanúk temetője is. Onnan a hídon keresztülmenve, a Zagyva átelleni oldalán megszámlálhatatlan kert és liget van. A város vize és levegője kellemes. Lakosai bosnyák harczosok s többnyire kereskedéssel foglalkoznak; szerbül, bolgárul és magyarul beszélnek.

Itt is három napig időztem s a vár katonaságát megvizsgáltam. Nekem szegénynek kétszáz piasztert, egy lovat s egy magyar rabszolgát ajándékoztak és kétszáz fegyveres kísérőt adtak mellém. Összes barátaimtól elbúcsúzván, déli irányba mentünk a síkságon és *Csongrád* [2]) várába érkeztünk.

Csongrád vára. Építője Sekiszti [3]) király volt. Szulejmán khán a szegedi hadjáratkor foglalta el; utóbb III. Mohammed khán összeírása szerint a szolnoki szandsák területein eminség [4]) lett. Negyven *kisze* jövedelmű hivatal. A Tisza folyó partján négyszög alakú kis palánka, melynek tömésfala azonban tíz lépés vastag. Van két kapuja és öt erős bástyája. Kétszáz várkatonája, várparancsnoka, a szolnoki kadi helyettes bírája, egri janicsár szerdárja, építőmestere, vámfelügyelője és számvevője van. Szulejmán khán dsámiján kívül más dsámija nincs. Vannak azonban mecsetjei, medreszeje, kolostora, elemi isko-

---

1) Turla, a Dnjeszter folyó.

2) Törökül: چوکراد

3) A kéziratban: شکیستی, a felismerhetetlenségig eltorzított név.

4) *Emin,* a kincstári birtokon bérleti felügyelő volt, azzal a kötelezettséggel, hogy bizonyos összegű jövedelmet beszolgáltasson. Az eminek jövedelme néha meghatározott összeg volt, többnyire azonban abból állt, a mit a bérleti összegen felül be tudott zsarolni.

lája és egy fogadója. Fürdője nincs. Csársija, bazárja kicsiny; szőlője, kertje sok van. A magyarok lázadása alkalmával e vár katonasága gyenge volt.

A katonaság felét mellém vettem és sivatag helyeken 16 órán át menve, Kecskemét pusztáin vízben szegény helyeket láttam s azon éjjel szabad ég alatt mi is szomjan feküdtünk le. A következő nap reggelén 5 órán át délkelet felé menve, *Nagy-Kecskemét* [1]) városába értünk.

Nagy-Kecskemét városa. A budai vezírnek birtoka; nagy síkságon fekszik. Ezernél több náddal födött magyar háza, három temploma s itt-ott boltjai vannak. Felső-Magyarország egész katonasága idejön takarmányért. E Kecskemétnek szép magyar leányai és híres kertjei vannak. Kormányzója a *bíró*, ki kezében ezüst botot hord; előkelő hivatala van. Ebbe a városba ha vendég érkezik, nem mondják neki: »Muszulmán és magyar városrész van«, hanem akárhová megy, örülnek neki s a muszulmán mellé kísérőket adnak s mindenesetre szívességet tesznek vele. Innen a síkságon kelet felé menve, *Jankofdsa* [2]) palánkára értünk.

Jankofdsa palánka. Szulejmán khán építtette. Szeged vára földjén az egri várkatonaság tulajdona. Hét *jük* ákcse jövedelmű eminség. Szép és erős építkezésű erődítmény. Összesen kétszáz vitéz katonája van. Azalatt, míg mi ott vendégek voltunk, Felső-Magyarország Szendrő várából ötszáz hitetlen e vár tövébe jött s ott lesbe állott. A várban levő kétszáz vitéz kiment az ötszáz ellen s az ellenségből ötven fejet és hetven foglyot hoztak, továbbá száz lovukat elvették s ezért nagy vígságot ültek. Én szegény e vár harczosait megszántam és a várvizsgálat díját sem vettem fel, hanem csupán egy magyar rabszolgát és két pár forgókerekű puskát fogadtam el. Kétszáz vitézzel nyugot felé menve, *Kalocsa* [3]) palánkára értünk.

Kalocsa palánka. Lajos király építkezése a vár, a melyet Szulejmán hódított meg. Vára a Duna folyótól egy órányira van. Ha a Duna kiárad, olyankor a vár sziget gyanánt középen marad. Környéke mocsaras hely. Kikötőjével szemközt, a Duna folyó tulsó partján, a budai úton Paks vára van. Vára tulajdonkép a szegedi szandsákság területén van és az egri várkatonaság jövedelme az adója; hét *jük* akcse jövedelmű eminség. Kétszeres tömésfalakkal körülvett palánka. Belül

---

[1]) Törökül: Böjük-Kecskemet.

[2]) یانقوفچه (Jankofdsa), Jankovácz török neve.

[3]) قالەچه (Kalocsa).

új, erős építkezésű, négyszögű csínos vára van, mely igazán erős. Délkeletre néző egyetlen kapuja van, mely előtt a fahíd csigákkal felhúzható. Az őrök minden éjjel fel is vonják e hidat. E híd alatt mély víz van. A kapu hídja előtt egy dsámi, három bolt s egy kis fogadó van. A városban egy elpusztult templom van, a melyben gyönyörű színes festmények vannak. Mivel e város lakói szegények, azért a hatvan katonától nem is fogadtunk el semmit. Húsz katonát társul vevén, délkeleti irányban 1 óráig mentünk s virágzó magyar falukon áthaladva, *Baja*[1]) várához érkeztünk.

Baja vára. Régi vár a szegedi szandsák területén, a Duna folyó partján. Százötven ákcse fizetésű járási hely; várparancsnoka, nyolczvan katonája, számvevője, adófelügyelője, vámfelügyelője és építészeti agája van. Vára a Duna partján erős vár, nagy kikötővel. Bácska és Láska[2]) vilájeteknek nagy kikötője levén e hely, jövede'me kilencz jük ákcse, mely az egri katonaságé. E várossal szemközt a Duna partján Báta kikötője[3]) van.

A vár alakja. Kettős palánkafal kerítésű, négyszögű, szépen rendezett erődítmény. A belső várban két mihrábja[4]) van, melyek közül a Szinán pasa dsámija a régi időben templom volt; ennek egy vékony mináret tornya van. Van egy *Ogrun-kapuja*[5]) s egy nyugotra néző *Nagy kapuja.*[6]) A kétségbevonhatatlan prófétának törvénye szerint való törvényszék e kapun belül van. A belső várban ötven deszkaházon és tizenöt bolton kívül más építészeti munka nincs.

A kapun kívül levő nagy külváros is tömésfal kerítésű palánka, melyben háromszáz alacsonyabb-magasabb deszkatetejű csínos, erős ház van. Van egy mecsetje, egy kolostora, egy medreszeje, egy elemi iskolája, egy fogadója, egy fürdője, százötven boltja. Kikötőhely lévén, lakói gazdagok és nagyon barátságosak. E város utczái mind deszkaburkolatúak, mivel földje lapályos és mocsaras. Ennek is két kapuja van: egyik a Révkapu, mely nyugotra nyílik, a másik délkeleti irányban a Zombor városába vezető úton van. A révfőnél van a

---

[1]) بايه (Baja).

[2]) A török írók Bácska nevéhez többnyire hozzáteszik e szót Láska s így írják: باچقه و لاشقه (Bacska ve Laska.)

[3]) Törökül: *Báta iszkeleszi.*

[4]) *Mihráb* a muszulmán mecsetekben az oltárt helyettesítő azon üreg, mely előtt áll az imám, mikor a közös imádságot végzik. Mihráb mindig keletnek van. Itt e helyett áll: dsámi.

[5]) Ogrun-kapu, gyalogjárók számára szolgáló kis kapu.

[6]) Törökül: *Böjük kapu.*

temető. Ugyanott a révfőnél van a vámfelügyelő háza is. E kikötő tájékán mináret magasságú domb van, honnét lefelé nézni sem mer az ember.

E várat megvizsgálván, százötven társat vettem magam mellé és délkeletfelé 8 óráig menve, *Zombor* [1]) városába érkeztünk.

Zombor vára és városa. Építője Német- és Magyarországnak királya, István király volt. A régi időben nagy város volt; az építési művek nyomai néhány helyen mostanában is láthatók még. Szulejmán khán vezírei közül Pertev pasa vette ezt el az ellenség kezéből. Vára Szeged szandsákságának terüietén, egy nagy síkság nyugoti részén, négyszögű, palánkaszerű erős vár. Belső vára csupán egy téglaépítkezésű toronyból áll s benne a parancsnok lakásán kívül más nincs is. E torony kapuja előtt az árkon túl Szulejmán khán dsámija és fürdője van, de csupán kicsiny, keramit tetejű dsámi, a melyen túl van a külső vár. Ebben kétszáz bolt van, de ezek is többnyire vésnökök boltjai. E várat nagyon őrzik, a kapukat minden éjjel elzárják és senki be nem mehet.

Külvárosa. E külváros a vár délkeleti részén, rácsos kertekkel és szőlőkkel ékes külváros, melynek 14 mihrábja van. Szeri pasa dsámijában és Metin pasa dsámijában a pénteki imádságot [2]) is elvégzik, a többiek azonban csak mecsetek. Van kétezer keramit tetejű alacsonyabb-magasabb tágas palotája. Piri pasa palotája Irem kertjéhez hasonló.

Egy hétig időztünk itt és kedvünkre kibeszélgettük magunkat. E városnak folyóvizei nincsenek, mindnyájan kutakból isznak. Gazdag város ez. Egy adag lóabrakot egy akcseért, egy bárányt tíz akcseért, egy kocsi tököt és dinnyét öt *pénzért* [3]) lehet venni. Ezt a helyet nem Magyarországhoz, hanem Bácska és Láska vilájetekhez számítják. Lakosai oláhok és bogdánok.[4]) Van két medreszeje, két kolostora, hat elemi iskolája, két fogadója és egy fürdője. Előkelői között a legelső Piri pasa, a kinek vendéglátó kegyessége szegénynek és gazdagnak, öregnek és ifjúnak mindig nyitva áll.

A város lakosai kereskedők s valamennyien a határszéliek ruhája szerint öltözködnek és nagyon illedelmesen járnak. A város jövedelme az egri katonaság tulajdona. A Duna folyó-

[1]) A kéziratban: صومبور (Szombor).

[2]) Pénteki imádság — *szálát-i dsuma.* — a melybe az uralkodó khalifa nevét belefoglalják. Ezt csak a dsámiban lehet végezni, a mecsetben nem.

[3]) Törökül is ez a szó van: پنس (pensz).

[4]) Bogdán = moldvai.

tól egy óranyira van, kikötője pedig *Erdut* [1]) várával szemközt van. *Erdut* vára is kikötőhely a Duna partján. E várból egy ákcse vizsgálati díjat sem kaptam, csupán Piri pasa[2]) adott száz aranyat, egy lovat és szökevény rabszolgáiból három szolgát.

Alkalmas társakkal Zombor városából elindultunk és 5 óráig délkeletre menve, *Bács* [3]) várába érkeztünk.

Bács vára. Régi vár ez, mely egyik birodalomról a másikra maradt. A 934. esztendőben [4]) Szulejmán khán vette el a magyar királytól. Jelenleg a szegedi szandsák bég területén százötven ákcse jövedelmű járás. Van sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, várparancsnoka. Csupán nyolczvan katonája van. A szipáhik ketkhudájának helye. Budai és egri janicsár szerdárja, számvevője, adófelügyelője, vámfelügyelője, építészeti agája, szubasija van.

A vár alakja. Négyszögű, téglaépítkezésű csinos vár egy tó mellett, mely vizét a Dunából kapja. Nyugotra nyíló egyetlen kapuja van. Az árkon túl, a csigás felvonóhíd fejénél két erős építkezésű nagy bástyán nyolcz darab sáhi ágyú van. A kapu fölött levő két tornyon deszkazsindelylyel fedett kupola van. A várban a parancsnok, imám, müezzin, zenekarvezető és tüzérparancsnok házain kívül más ház nincs. A vár közepén egy nagy börtön van. A börtön mellett Szulejmán khán alacsony dsámija van. A vár alja mind üres boltozat. Mocsaras hely. A tóra néző kilátó-tornyon gyönyörű kilátóhely van, mely az ulemák gyülekezőhelye. A vár kerülete hétszáz lépés.

Külső városa. Tömés palánkakerítésű fala van, mely időjártával itt-ott megrepedezett. Kerülete háromezerhatvan lépés. Körülötte a vár mocsaras tava van ; csupán egyik oldalon van útja. Két kapuja van : az egyik délkeletre, a másik északra a kertekre és szőlőkre nyílik. E városban kétszáz cserepes tetejű ház van, többnyire kőből építve. A Csarsi-kapun belül Metin pasa dsámija van ; ugyanott van a bírósági épület is. E városban fürdő nincs, hanem a városon kívül van egy kicsiny, két rekeszű fürdő. A régi csársiban száz, az új csársiban száznegyven bolt van. E városban nyolcz imádkozóhely van. A régi nagy dsámi templomból alakíttatott át ; ennek

---

[1]) A török kéziratban: اردوت (Erdut). Hevenesi térképén is *Erdut* néven jelezve. Erdut = Erdőd.

[2]) Piri pasát országfoglaló latornak jellemzi Pasko Kristóf. Török-magyar állokmánytár IV. 415.

[3]) باج (Báds).

[4]) 1527. Kr. u.

a hosszúsága negyven lépés, szélessége harmincz lépés; harangtornyát mináretté változtatták át. E mináret magas csúcsára a sztambuli bosztándsi-basik sapkájához [1]) hasonló, művészi, ólmozott külähot tettek. A többi imádkozóhely mind csak mecset. A bég palotája e városban van s szép ház. Levegője és vize kellemes; lakói szépek és barátságosak. Nagyon gazdag város. Kikötője délkeletre két órányira van a Duna partján. Átellenben a Duna partján, a budai úton, a szerémi szandsák földjén Szotin palánka látható egy dombon. E Bács vára népe is bosnyák s bosnyákul beszélnek és kereskedéssel foglalkoznak. Valamennyien a határszéliek ruháját viselik s fejükre kalpagot tesznek. Asszonyaik nagyon illedelmesen járnak. Jótékonyak, a szegényeket gondozzák.

Innen, társakat véve magam mellé, 6 óra alatt délkeleti irányban *Futak* [2]) palánkára értünk.

Futak vára. Régi művű erődítmény, egy kissé rongált is és méginkább hanyatlóban van. Szulejmán khán vezíre, Áhmed pasa hódította meg. Jelenleg a szegedi szandsák területén vajdaság. Vára a Duna folyó partján, négyszögű, tömésfal kerítésű palánka. Parancsnoka, nyolczvan várkatonája, janicsár szerdárja van. Bács járásának helyettes-birósági székhelye. Négy imahelye van: egyik Szulejmán khán dsámija, a többi pedig mecset. Csupán 180 szegényes háza van. Innen 7 óráig kelet felé menve, *Kovila* [3]) palánkára értünk.

Kovila palánka. Kovila bosnyákul van s annyit jelent: víz. Ez itt nem Magyarország, hanem bosnyák vilájet. Építője egyik szerb király volt. Szulejmán khán másodvezíre, Ahmed pasa hódította meg. Jelenleg Szulejmán khán összeírása szerint a szegedi szandsákban eminség s az egri katonaság javadalma. Parancsnoka, ötven katonája és janicsár szerdárja van. Vára a Duna folyó partján, ötszög alakú, tömésfal kerítésű palánka. A várban kétszáz szűk kis bolt, négy mecset, egy fogadó, egy fürdő s egy dervis-kolostor van. Társakat vettem magamhoz s kelet felé menve, öt óra alatt *Titel* [4]) várába értünk.

Titel vára. Belgrád vár tulajdonosa építtette. A 932. évben [5]) Ibráhim pasa foglalta el. Néhányszor az ellenség kezébe került, végre Áhmed pasa másodvezír és Uláma pasa

[1]) Törökül *külah,* csonka kúpalakú magas sapka. Ilyent viselnek ma is a dervisek.

[2]) A török kéziratban: وطوق (Vutok) alakban van írva.

[3]) قويله (Kovila).

[4]) تتل (Titel).

[5]) 1526. Kr. u.

visszafoglalták. A szegedi szandsákban vajdaság. Parancsnoka, húsz várkatonája, helyettes bírája, számvevője, janicsár szerdárja, eminje, adószedő agája, építészeti agája van. Sejkh-ül-iszlámja Belgrádban lakik. Vára a Tisza folyónak a Dunába ömlésénél, négyszögű kicsiny vár. Kerülete ezer lépés. Összesen három mihrábja, három medreszeje, két kolostora, négy elemi iskolája van. Bazárjában nyolczvan bolt van. Kikötője jól épített. Háromszáz sóraktára s más terményraktárai vannak, mivel az erdélyi vilájet minden sója innen megy a Dunán. Lakosai sókereskedők és nagyon gazdagok, barátságosak, vídámak. E város átellenében a Dunán túl *Iszlánkámin* 1) és *Varadin* 2) várak vannak.

E várban a vizsgálat díját felvéve, társakat vettem magamhoz s észak felé 9 órát menve, *Zenta* 3) palánkára értünk.

Zenta palánka. A belgrádi királyok építkezése. A 934. esztendőben 4) Szulejmán khán foglalta el. A szegedi szandsák földjén a Tisza folyó partján, egy sík réten négyszögű kis palánka. Parancsnoka, húsz katonája, eminje, helyettes bírája van. A várban néhány kisebbszerű bolt és egy dsámi van, melyet templomból alakítottak át. Onnan 7 óráig menve, *Szabadka* 5) palánkára értünk.

Szabadka palánka. Bocskai herczeg építkezése. Ez híres herczeg volt és Horvátországban népdalban is éneklik a nevét; róla szól a »Davoridsu Bocskai Marku« dal. A 932. évben 6) Szulejmán khán foglalta el. Az 1003 évben 7) véletlenül az ellenség kezébe került, de Szinán pasa visszafoglalta. Jelenleg a szegedi szandsák földjén vámfelügyelőségi hely. Parancsnoka és százötven vitéz várkatonája folyton a felsőmagyarországiakkal harczol. Van janicsár szerdárja, helyettes bírája, számvevője, adószedője, eminje, építészeti agája. Vára egy végtelen terjedelmű sík mezőség közepén fekszik. Nyugoti részén egy kis tó van, melyben különféle ízletes halak vannak. Várában negyven katonaház és egy dsámi van. Külső városa fejlődő tömésfal kerítésű palánka, melyben száznegyven nádas

1) اصلانقمين (Iszlankamin), vagyis Szalankemény.

2) واراديين (Varadin), Pétervárad török neve.

3) A kéziratban: سنته (Szenta), vagyis Zenta.

4) 1527. Kr. u.

5) A török kéziratban: سوپوچقه (Szopocska), a mi nem lehet más, mint Szabadka.

6) 1526. Kr. u.

7) 1595. Kr. u.

tejű magyar ház van. Kertje és szőlője igen sok van. Innen elindulván, 6 óra alatt *Martonos*[1]) várába érkeztünk.

Martonos vára. Építője nevéről elnevezett régi hely. A 932. évben foglaltatott el. A szegedi szandsákban az egri katonaság javadalma. Várparancsnoka és tizenöt várkatonája van. Vára a Tisza folyó partján fekvő kicsiny vár. Külvárosa 150 nádas magyar házat és egy templomot foglal magában. E várból igen nehezen lehet a szárazföldön Szeged várába menni, azért összes lovainkat hajóra raktuk és a martonosi vízen Szeged felé mentünk. Egy óra alatt a vízen átmenvén, lovainkra ültünk és *Szegedre*[2]) érkeztünk.

Szeged vára. Építője Felső-Magyarországnak *Pranszonák*[3]) nevű bánja volt. Azután a 933. évi Zilhidse hónapban[4]) Ibráhim pasa főszerdár Szulejmán khántól egy *konaknyira* előrement és negyvenezer szulejmáni vitézzel Szeged várától három *merhále* távolságban megállott és a környék feldúlását és elpusztítását megparancsolta. Ezután pedig Ibráhim pasa gyorsan a vár alá ment, ostromsánczba vonult és erős harczot kezdett. Az ostrom harmadik napján Szulejmán khán is megérkezett tengernyi haderejével és kegyetlen ütközet után várat feladással elfoglalta. A kivonult hatezer hitetlen mind Szolnok várába ment.[5]) Szeged templomait a bálványoktól megtisztította és iszlám mecsetekké változtatta. Azután a gondos Szulejmán khán látta, hogy e vár nagyon helyén van ugyan, de nagyon kicsiny, azért tehát az öreg Szinán építőmester e várhoz egy erős téglaépítkezésű erődítményt készített, mely oly rendkívüli látvány, hogy a szemlélő elméjét megzavarja.

Szeged vár alakja. Kerülete 4000 lépés; tornyai megannyi előbástyák; a víztorony a Tisza folyó partján van. Minden toronyban negyven-ötven kisebb-nagyobb sáhi ágyú van. Két kapuja van: egyik keleti oldalon a szőlők és kertekre néző kapu, mely mindig zárva van és csak szükség esetén nyílik meg; a másik az északra néző Szolnoki-kapu. A vár keleti falát a Tisza folyó öntözi; kikötője is azon az oldalon

---

[1]) مارتونوش (Martonos).

[2]) سكدين (Szegedin). A Szegedin nevet a szlávoktól vették át a törökök.

[3]) A kéziratban پرانصوناق (Pranszonak). Ez is egyike azoknak a felismerhetetlenül eltorzított vagy épen költött neveknek, a minő a keleti íróknál gyakran fordul elő, mikor idegenekről írnak.

[4]) 1526. szeptember vége.

[5]) Szolnok még ekkor magyar kézben volt.

van s a Tisza és a Duna hajói mind közlekednek oda. Mikor a Tisza vize nagyon kiáradott, a vár falait itt-ott megrongálta. A Tisza folyó az egész várat megkerüli, mivel a vár négy oldalát árok veszi körül. Az ellenség idejéből a mai belső vár maradt fenn. A külső vár nem oly rendezett és díszes, mint a belső, csak Szulejmán khánnak ódonszerű dsámija és ennek mináretje érdemes látnivaló. A vár falának belső oldala tömésföld, a külső városnak pedig egész körülete tömésfal. Összesen 3000 deszkazsindelyes alacsonyabb-magasabb háza van. Egy fürdője, egy fogadója, tizenegy kisebb-nagyobb temploma van, de sok rombadőlt helye is van. Kétszáz bolt, egy medresze, két kolostor és két elemi iskola van benne.

Külvárosát is a Tisza folyó folyja körül, mivel ez is árokkal van kerítve. Várparancsnoka és háromszáz vitéz és híres várkatonája van. Midőn mi ott voltunk Felső-Magyarországból négyszáz katona jött s a váron kívül a *honka* [1]) halmok mögött a muszulmán népet lesték. Reggel az iszlám katonaság kiment és hevenyészett ütközet történt, a melyben Szedsánzáde besli aga,[2]) továbbá a martalócz-aga [3]) és tizenegy vitéz vértanú lett és az ütközet helyén maradt. Az ellenségből harminczan fogságba kerültek. A várparancsnok gazdag lett és vígan volt. Én szegény azonban a vizsgálat czímen semmit sem kaptam, hanem mivel én is az ütközetben voltam, két foglyot, két lovat és két magyar puskát adtak.

Szulejmán khán törvénye szerint a bácskai szandsák székhelye itt van; az új törvény szerint pedig a szandsákpasa majd itt, majd Bács várában székel. Pasájának jövedelme 500.000 ákcse; van 9 ziámetje és 200 timárja. Van alajbégje, cseribasija, jüzbasija. A dsebelikkel [4]) együtt bégjének katonasága szabály szerint 3000 katona. Van sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-seráfja, egri janicsár szerdárja és vámfelügyelője. Száz-ötven ákcse jövedelmű bírósági járás. Adója 24.000 jük ákcse az egri őrségé. Van dsebedsi agája, váragája, számvevő agája, adószedője, építési felügyelője.

Mivel itt a szegedi szandsák elvégződik, a hitharczosoktól elbúcsúztam s alkalmas társakkal a vár alatt ellovagolván, a Tisza folyón keresztülmentünk és a temesvári ejáletben

---

[1]) *Honka* halom nevet Szeged tájékán hallotta az író. Lehet, hogy máskép ejtették ki, de Evlia هونقه alakban írta.

[2]) *Besli aga,* a zsoldos lovasság egyik csapatának, a besliknek parancsnoka.

[3]) A martalóczok, törökül martolosz, török szolgálatban álló keresztény katonák voltak.

[4]) *Dseheli,* a ziámet- és timárbirtokosok által kiállított katona.

fekvő *csanádi* szandsák területére léptünk. Keleti irányban egy nyíllövésnyire haladva, a nagy *Maros* [1]) folyó partjára mentünk. Ez a Maros folyó az erdélyi vilájetben *Kolcsvár* [2]) hegyeiből ered, néhány várat és várost érintvén, néhány forrásvizet is magába gyüjtvén, és nyugot felé folyik, azután Szeged vára közelében a Tisza folyóval egyesül s a kettő együtt tenger gyanánt folyik.

E folyón hajóval mentünk keresztül s majd mezőségen, majd szőlők között haladva, 6 óra alatt *Csanád* [3]) várához érkeztünk.

Csanád vára. Építője Menucseher gyermekei közül való *Dujbángur* [4]) volt; azután kézről kézre került s virágzóvá lett; A 958. évben [5]) az erdélyi királytól Szulejmán khán foglalta el. Azután ismét az ellenség kezébe került s az 1007. évben [6]) Szaturdsi pasa foglalta el s a menekülő várőrséget mind összetörte és fogságra vetette.

Jelenleg a temesvári ejáletben külön szandsákbégi székhely; mir-i livájának jövedelme 400.000 ákcse. Egy ziámetje és 600 timárja van. Bégjének 1000 emberével együtt 6000 katonája van háború idején. Alajbégje, cseribasija, jüzbasija, lovassági ketkhudája, janicsár szerdárja, várparancsnoka, háromszáz várkatonája, sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, százötven ákcse fizetésű bírósága, számvevője, adószedője, vámfelügyelője, építési felügyelője, topcsi-basija,[7]) dsebedsi-basija,[8]) martalócz agája van.

Csanád vár alakja. A Maros folyótól egy nyíllövés távolságra, egy síkságon fekszik. Középítkezésű, négyszögű, erős vár. Kerülete 700 lépés és igen erős fala van. Benn a várban négy templomból alakított mináretes dsámi van. A khunkjár-dsámi, az imám, müezzin, a parancsnok és a zenekar főnökének házai, továbbá a hadi szertár, gabonamagtár és a báljemez ágyúk itt vannak a belső várban. A belső várnak kettős erős vaskapuja és mély, földalatti börtöne van, mely Szidsin [9])

---

[1]) Törökül: مورش (Moris).

[2]) قولجوار (Koldsvár).

[3]) چناد (Csanad).

[4]) Ezt a különös mesét keletről hozta az író. دویبانغور (Dujbángur) név még csak nem is elferdítése valamely magyar névnek.

[5]) 1551. Kr. u.

[6]) 1598. Kr. u.

[7]) *Topcsi-basi,* a tüzérség felügyelője.

[8]) *Dsebedsik,* fegyverkészítő és fegyvergondozó katonák voltak.

[9]) *Szidsin,* a pokol mélysége. Innen a földalatti börtönöket is *szidsin* szóval nevezik.

gödréhez hasonlít. E börtönnel összefüggőleg van a nagy torony, mely egészen téglaépület.

Középső vára. A belső vár árkán kívül egy mecset és a próféta törvénye szerint működő törvényszék van. E középső vár tömésfal kerítésű palánka; nyugoti oldalon van egy kapuja. A vár kerülete 1000 lépés, benne 185 alacsonyabb-magasabb deszkazsindelyes és keramitos tetejű ház van. Legkülönb valamennyi közt a bejzáde háza; ezzel összefüggőleg egy romba dőlt monostor van. Nyolcz boltja van. E középső város összes utczáit deszkapadló burkolat fedi, mivel itt télen igen nagy sár van.

Külső nagy város. Ez mindegyik városrésznél tágasabb, szép és népes hely, mely köröskörül csupa jálvántölgyfa gerendákkal épített tömésfal kerítésű palánka. Három kapuja van, melyek egyike keletre, a másik nyugotra, a harmadik északra nyíló kapu. Van 350 tágas, kőépítkezésű, rózsaszínű keramittal fedett háza s mindegyik mellett kert van. Itt-ott sással és náddal fedett szegényes házai is vannak. Tizenkét mihrábja van. Alidsi Oszmán aga dsámija új építkezésű csínos dsámi. A középső vár kapuja előtt van Gázi Kücsük Báli bég dsámija, melynek alapítója is ott van eltemetve egy téglaépítkezésű kupola alatt. A csanádi bég palotája is e dsámi közelében van. A többi imádkozóhely mecset.

Három medreszeje, három kolostora, négy elemi iskolája és háromszáz kézműves boltja van. Meg is lehet itt minden árúczikket kapni. Van egy kis fürdője és három kereskedőháza,[1]) de karavánszerája[2]) nincs. Az előkelőknek kapuja a vendégek számára nyitva van és senki idegen nem kénytelen fogadóba szállni. E külvároson kívül is még sok ház van, de azt nem tudom, hogy mennyi. Ezek nincsenek palánkafallal kerítve. Sok szőlője és kertje van. A város összes lakossága a Maros folyóból viszi a vizet. Kellemes levegője van. Nagyon gazdag hely ez. Lakói esténként nagy vendégségeket adnak egymásnak; ezek is bosnyákul beszélnek és a határszéliek ruháját viselik s a határszéli vitézek módjára poturt[3]) hordanak.

E várost jól megnézegettem és a várvizsgálatért háromszáz piasztert kaptam. Társaimmal innen ismét keletre mentem és 3 óra alatt *Besova*[4]) várába értünk.

---

[1]) Kereskedő ház, hová az utazó, vásározó kereskedők portékájukat lerakják.

[2]) *Karavánszeráj,* az utasok szállóhelye keleten.

[3]) *Potur,* a bosnyákok bő nadrágja.

[4]) A török kéziratban: بش اوا (Bes-ova), talán Bessenyő.

Besova vára. Építője Mikhál erdélyi király volt. A 958. esztendőben [1]) Szulejmán khán vezíre, Kodsa Mehemed pasa foglalta el. Jelenleg a csanádi szandsákban vajdaság. Vára a Marosból kiáradt mocsaras tó partján négyszög alakú kis palánka, melynek kerülete csak ezer lépés. Parancsnoka és húsz várkatonája van. Egy templomból átalakított dsámija, két mecsetje, egy kolostora, egy medreszeje, két elemi iskolája, egy kis fürdője s egy fogadója, továbbá nyolcz boltja és kétszáz deszkatetejű háza van. Az itteni kertekben termő dinnye oly kellemes ízű, hogy az le nem írható s ezt az édes ízű, dús levű dinnyét egy kocsival öt piaszterért adják. Mikor azonban a Maros folyó kiárad és a kertek víz alá merülnek, olyankor a dinnye drága szokott lenni. Innen virágzó falvak közt haladva, a Tisza folyó mentén *Becse* [2]) várához érkeztünk.

Becse vára. Építője Isztfán [3]) erdélyi király. Néhányszor oszmánli kézre jutott ugyan, de végleg a 958. évben Szulejmán khán idejében Kodsa Mehemed pasa foglalta el. A csanádi szandsákban vajdaság és vakufbirtok. Parancsnoka, negyven várkatonája, számvevője, egri janicsár szerdárja és vámfelügyelője van. Vámja a temesvári őrség részére hétezer ákcséért bérbevétetett. Vára a Tisza folyó partján, négyszögű, téglaépítkezésű csinos vár, melynek egész kerülete ötszáz lépés. A vár árkában a Tisza folyik. Egyik kapuja a Révkapu, másik az Ogrun-kapu. A révfőnél van egy fogadója és ötven raktára. Egy templomból átalakított dsámija, egy medreszeje, három elemi iskolája, egy kolostora, egy fürdője, negyven boltja, száz keramit tetejű és nádas háza van. Nagy kikötőhely ez; lakossága többnyire sóval és hallal kereskedik. Nagyon barátságos emberek s valamennyien a határszéliek ruháját viselik és kalpagot hordanak. Nagyon kellemes és csinos város ez, sok kertjével, szőlőjével. A vizsgálati díjat itt is felvettem s azután keleti irányban, virágzó falvakon és mezőkön áthaladva, 6 óra alatt *Beskelek* [4]) palánkára értünk.

Beskelek palánka. Ezt Becskereknek [5]) is mondják. Szulejmán khán idejében Szokolli Topál Mehemed pasa foglalta el

---

[1]) 1551. Kr. u.

[2]) Törökül: بچى (Becsi), a mai Török-Becse.

[3]) *Isztfán király,* János Zsigmond neve a törököknél. Verbőczy úgy jelentette a szultánnak még a gyermek keresztelője előtt, hogy István lesz a neve, azért a törökök következetesen megmaradtak e név mellett.

[4]) *Becskerek* nevét az író áttörökösítette s így írja ki: بش كلك (Bes-kelek) a mi annyit jelent: öt dinnye.

[5]) A magyar elnevezést is kiírja: بچ كرك (Becs-kerek).

s az említett vezír a szultáni fermán értelmében a várat szépen megépíttette, a császári irat [1]) pedig a lakosságát mindenféle közadótól és tehertől felmentette. E városnak minden középülete Szokolli Mehemed pasa építkezése, a ki azokat mind téglából építtette. Vámja és törvényes tizedei mind vakufbirtokok. Noha a csanádi szandsák földjén van, de azért a szandsákbégnek semmi beleszólása nincsen. Százötven ákcse jövedelmű bíróság. Muftija, nákib-ül-esráfja, eminje van. E várból, mivel vakufbirtok, egy akcset sem vittünk el, de nem is adtak. E vár tövében folyik a *Begi* [2]) folyó, mely Erdélyországból jön s néhány ezer kertet megöntözve, a Tisza folyóval egyesül. Levegője és vize kellemes. Szabadalmazott népe van, kik között nagyon sok gazdag kereskedő hádsi [3]) van.

Innen kelet felé menve, 8 órán át majd síkságokon, majd tölgyfaerdőkön haladtunk kersztül és *Fenlak* [4]) várához érkeztünk. Ezt Kodsa Mehemed pasa foglalta el. A temesvári vezír birtoka és vajdasága. Egy magaslat tetején kicsiny vár.[5])

Innen 2 óráig a Maros partján menve, *Arad* várához érkeztünk. Mikor Ali pasával a váradi ütközetbe mentünk, akkor ezt részletesen leírtam.[6]) Nagyon fejlődött hely ez és Köprüli Mohammed pasa birtoka lett.

Innen *Lippa, Radna, Solymos, Világos* [7]) várakon átmenve, *Jánova* [8]) várába értünk. A jánovai vezírtől, Dserrah Kászim pasától ajándékokat kaptunk s azokat mint a várőrség vizsgálatának díját elfogadtuk. Innen százötven fegyveres vitéz kíséretében *Gyula* [9]) vára felé indultam.

Jánova (Jenő) várából nyugot felé egy óráig menve, *Csikula* [10]) nevű faluba értünk. Innen ismét nyugoti irányban síkmezőkön áthaladva, *Szaranda* [11]) faluba jutottunk. Ez a jánovai (jenői) szandsák területén csinos oláh falu.

---

[1]) A törökben: *khátt-i sehrijari.*

[2]) Törökül: بکی (Begi), e helyett: Béga.

[3]) *Hádsi,* zarándok, a ki már Mekkában járt.

[4]) فنلاق

[5]) Leírása bővebben Evlia i. m. 16. l.

[6]) I. m. 17. l.

[7]) Ezek leírása i. m. 18—24. l.

[8]) *Jánova,* Jenő neve a töröknél. Jenő vár terjedelmes leírása i. m. 25—28. l.

[9]) Törökül írva: کوله

[10]) Törökül: چیقوله (Csikula), Sikula falu Aradmegyében.

[11]) Törökül írva: صراندا (Szaranda), Zaránd nagyközség Aradmegye kisjenői járásában.

Innen ismét sík mezőkön nyugot felé haladva, *Sziderkin*[1]) faluba értünk. A gyulai szandsákban oláh és magyar rájákkal, csinos falu, szabad ziámet. E faluban a felső-magyarországi katonáktól való félelmünkben megbízható őröket állítottunk körénk s lovaink számára takarmányt vágattunk s egy kissé kipihenve magunkat, éjfélkor ujra lóra ültünk s felfegyverkezve, félelem és rettegés között mentünk át a veszélyes helyeken s 8 óra alatt *Gyula* várába érkeztünk.

Gyula vára. Mikor a boldogult Szulejmán khán Zerin-Oglu székhelye, Szigetvár ellen haddal indult és útjában épen Belgrádba érkezett, akkor jöttek a panaszos küldöttek a temesvári ejáletben szorongatott Áhmed pasától. Gyula várának az erdélyi hitetlenek kezéből való elvétele végett tehát Pertev pasa harmadik vezírnek nyolczvanezer katona és negyven darab báljemez ágyú és más különféle hadi készlet adatván, Temesvár felé vonult.

Pertev pasa a temesvári vezírt, Áhmed pasát a sereg előcsapatához rendelte és a legnagyobb sietséggel, időt és kegyelmet nem adva, e Gyula várát ostrom alá fogta s negyven nap és negyven éjjel kegyetlen harczot vívott s a vár néhány külvárosán repedéseket okozván, a vár alatt tengerhez hasonlóan elterülő mocsárnak egyik részébe Demavend hegyéhez hasonló magasságba földet hányt. Végre a várnak az ágyúk által megrongált helyén a muszulmán hitharczosok rohamot intéztek s az ellenséget törve-zúzva, a kívül fekvő hármas várat elfoglalták. Akik életben maradtak, azok a várba zárkóztak és szívvel-lélekkel harczra vágyódván, a várból így kezdtek beszélni:

»Ej! török katonák! padisáhtok, Szulejmán khán Szigetvár alatt megbetegedett és meghalt. Mi ezt a várat nektek oda nem adjuk.«

Pertev pasa, okosan gondolkodva, így szólt: »Az ellenség beszédje igaz is, hazugság is lehet. Mi azonban csupán a dolgunk után lássunk.« S szemüket sem hunyorítva, éjjelnappal hét oldalról támadták a belső várat s végre a negyvenötödik napon a várból az ellenség keresztes zászlóit meghajtotta s utána kivonult a várból, mely így feladás folytán elfoglaltatott.

A vár kulcsait Szigetvár alá küldötték, de Szulejmán khánt már halva találták akkor. Azután Pertev pasa Gyula várát kellőkép kijavíttatta s mindenféle felszereléssel tizenkétezer katonát helyezett el benne őrségül. Az elfoglalás után a temesvári ejáletben külön szandsákbégi székhelylyé tették, maguk pedig egyenesen Szigetvár alá mentek.

---

[1]) Törökül: سيدركين (Sziderkin). Elpusztult hely.

Törvény szerint Gyula vár bégjének jövedelme 240.000 *jük* ákcse. Van 12 ziámetbirtokosa és 500 tímárbirtokosa. Alajbégje, cseri-basija, jüz-basija van. Háború idején a tímárbirtokosok dsebelijeivel és bégjének katonaságával és várőrségével összesen nyolczezer válogatott és teljesen felfegyverzett katonája van. Sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, háromszáz ákcse fizetésű kadija, lovassági ketkhudája, janicsár szerdárja, egri és budai katonasági szerdárja, várparancsnoka, tugos váragája, Rusztemhez hasonló várkatonasága, tüzérparancsnoka, dsebedsi-basija, vámfelügyelője, számvevő agája, adószedője, építészeti főnöke és más előkelői vannak.

A vár leírása. A Körös [1]) folyó mocsarában, a Szaharához hasonló sík helyen fekszik e nagy vár, körülvéve mocsarakkal, posványokkal és nádasokkal. Környező magaslata egy oldalról sincs. A Körös folyó az erdélyországi Sidsevár és Peszán hegyeiből gyülemlik össze és Jenő árkain és városán átfolyván, e Gyula vára környékét megöntözi. Nagy és félelmes mocsaras tavat képez itt, azután innen nyugot felé folyik s az egri ejáletben Csongrád vár árka előtt a nagy folyóba ömlik.

E Gyula várának belső erődítménye részint tömésfal, részint téglaépítkezés. Negyven rőf magasságú, négyszögalakú, magas tornyú belső vár, a melynek tornyai horgas szegekkel és mindenféle hadiszerekkel telve vannak. E belső várban csak a parancsnok aga lakik s a magtárak és szertárak vannak benne. A belső vár kapuja észak felé néz s a kapuhoz negyven fokú falépcsőn kell felmenni. Háború idején ezeket a lépcsőket felhúzzák a belső várba s olyankor a kapuhoz egy oldalról sem lehet hozzáférni. Ez a kapu kettős és a két kapu között a pokol mélységéhez hasonló börtön van, melybe a város előkelőinek foglyait minden éjjel bezárják s reggel ismét kibocsátják őket és szolgálatot tétetnek velük. Sem a belső, sem a külső várnak nincsenek árkai, mert az egész mocsárban van. Csak a külső nagy külvárosnak nyugoti részén, a középső kapunál egy kis helyen van árok, hol fahídon kell átmenni. Abban az árokban is a Körös folyik.

A belső várnak négy tornya között a *Szécsi torony* [2]) valamennyinél magasabb s az egész vilájet mezői, szántóföldjei onnan mind meglátszanak. Van egy fából épült magas toronyerődítménye is, melynek köröskörül nagy sáhi ágyúi vannak, úgy, hogy ez ágyúk közelébe még madár se szállhat. Ez erődítményen éjjel-nappal néhány várőr őrködik s ha valamely

---

[1]) Törökül: كرش (Keres).

[2]) A kéziratban: قلعه سجى (Szedsi kule).

oldalról ellenség jön, a várparancsnoknak azonnal hírt adnak s az ágyúkat elsütik. A város előkelő emberei ezen messzelátó toronyerődítményre felmennek s ott társalognak. Mikor az ellenség kezében volt ez a vár, akkor a belső vár előtt egy téglából épült várfal is volt, melynek alapjai most is láthatók. Ha ezt kijavítanák, Gyula vár egész új életre kelne.

E belső vár nyugoti oldala előtt van a középső város.

Középső város. Ez a középső város a belső vár nyugoti oldalát övezi. A belső vár keleti oldalán tengerhez hasonló mocsár van. A középső város fala a tópartján negyven láb széles tömés-palánkafal; magassága húsz rőf. Mély mocsárban fekvő négyszögű erődítmény ez is; kerülete kétezer lépés. Hét bástyája van, melyek mindegyikébe hetven darab kisebb-nagyobb báljemez ágyút helyeztek el. E középső városban csak ötven deszkazsindelyes tetejű ház és búzamagtár van, a mely egészen tele van búzával. Két kapuja van a városnak, melyek közül az egyik, a nagy kapu, téglaboltozatú.

A második külváros. Ez a külváros az előbbit övezi. Ennek is negyven lépés széles, erős palánkafala van. E városok egyikéből a másikba át lehet menni, mert közöttük átjáró kapuk vannak. E városban körülbelül száz deszkazsindelyes ház van. A kapuja fölött levő toronyórának harangja egy konaknyi távolságra is elhallatszik. A torony téglaépület s északra néző, téglaboltozatú vaskapuja van. E kapun kívül a nagy külvárosba vezető kapu fölött egy téglaboltozatú szemendertorony [1]) van, melynek tüzet szóró ágyúi úgy állanak, mint a tüskés borz tüskéi. A kapu előtt a Körös folyó fölött száz lépés széles fahíd van, a mely az említett nagy külvárosba vezet.

E második város kerülete kétezerötszázötven lépés. Összesen hat nagy bástyája van, mindegyiken tíz darab báljemez ágyúval. A vízre néző lőrésein oly nagy sajkaágyúk vannak, hogy egy-egy ember belefér. E két vár körül az árok helyén, a Körösön csónakok, hajók járnak. Minden háznak erkélye és zárt kertje a folyó partján van s mindenki a maga házából halászik a különféle halakra. Egyik házból a másikba csónakon mennek. Ez a különös járatú folyó emlékeztet egy kissé a Frengisztánban [2]) levő Velencze városra.

E kettős város nyugoti oldalán van a harmadik külváros.

A harmadik nagy külváros. Igen nagyon kiépült és népes külváros ez, csakhogy ezt négy oldalán nem övezi tömés-palánkafal, mint a másik külvárost, hanem csupán egyszeres

[1]) *Szemender,* regebeli állat, a mely e tűzben él. A keleti írók szeretik hasonlatkép ezt említeni.

[2]) *Frengisztán* alatt Nyugot-Európát értik a törökök.

sövény-palánkafala van. Ötszögalakú, erődítmény; kerülete négyezer erős lépés; szolgáimmal együtt néhányszor megléptem. Három kapuja van: egyik délkeletre az Arab-kapu; nyugotra a Középső-kapu (Orta-kapu); keletre a Jenői-kapu (Jánova-kapuszi). Ez a három kapu emlékeztet a Kaspi-tenger partján az ádsemi síkságon levő Timurkala kapuira. Észak oldalon két kis *Vizi-kapu* van.

E külső nagy városban összesen ezerhatvan csinos fazsindelyes ház van, kertekkel. Utczái mind deszkaburkolatúak. Mivel ez a város mocsaras helyen fekszik, azért a házak belseje mind deszkával van fedve, miként Kanizsán, Temesvárott, Szigetvárott. Összesen négy városrészből áll, négy imádkozóhelylyel. Szulejmán khán dsámija és Ali bég dsámija ólomtetejű szép dsámik. Az alapító Ali bég is e dsámi mellett van eltemetve. Az említett két dsámin és Ali bég türbején [1]) kívül a várban ólomtetejű középület nincs. Van kilencz závieje,[2]) három medreszeje, két kolostora, három elemi iskolája, tizenegy fürdője. Van 200 boltja; a külső városban három temploma. Ha az összes épületeket mind leírnám, egy kötet könyv lenne belőle.

Különös látvány az, hogy egyik házból a másikba, egyik kertből a másik kertbe, a malomba, barátjának vagy ismerősének látogatására mindenki csónakon megy. Az asszonyok fedett arczúak és soha a kapun ki nem mennek, még fürdőzni is csak otthon, kályhával melegített fürdőbe mennek. A város egész lakossága jól tud törökül, de oláhul és magyarul is sokan tudnak. A határszéliek ruháját és posztókalpagot viselnek. Többnyire harczosok és kereskedők.

A város nevezetességei közül a kertjeiben termő tök, dinnye, szilva, továbbá mézvíz és fehér czipókenyér híresek. Rájái mind magyarok és oláhok, kik a városban olcsóságot szereznek, mert a magyarok és oláhok szorgalmas földmívesek s iparkodó, szolgálatkész emberek.

E várban levő összes barátainktól elbucsúzván, 150 fegyveres utitársat vettem magamhoz s északi irányba menve, 7 órán át mezőkön és erdőkön haladtunk át s *Szalonta* [3]) városába értünk. Ez az a hely, hová Naszuhpasazáde Huszein pasa budai vezír megfutamodása után menekült. A városban az elhunytak fölé itt-ott nagy halom földet hordtak össze, mivel ebben a városban az a szokás van, hogy ütközet után a ráják

---

[1]) *Türbe* = mauzoleum.

[2]) *Závie,* apró czellákra osztott kolostorszerű épület, melyben tanulók vagy szerzetesek laknak.

[3]) Törökül: صلانطه (Szalanta).

a hullákat, akár muszulmán, akár keresztény volt, összegyüjtik s föléjük *honka* [1]) néven földet raknak. Az iszlám katonaság hullái fölé zöldre festett deszkából lándsát és zászlót tűztek, a hitetlen csapat *honkája* fölé pedig fakeresztet állítottak. Hivők és hitetlenek közös temetőjében ez az ismertetőjel. Szalonta vára attól az időtől fogva elpusztultan áll, külvárosa azonban jól ki van építve.

Szalonta város leírása. Csinos és fejlett város ez, melynek kétezer háza, oláh és magyar ráiái, két bírája, három temploma, nehány boltja s megszámlálhatatlan kertje van. Gyula vára katonaságának javadalma.

Innen észak felé menve, *Fekete-Bátor* palánkára értünk. E várat egy papnak pénzén építették, azért annak nevéről Fekete-Bátor templomának nevezték el.[2]) Az 1071. évben,[3]) mikor Ali pasa szerdárral Várad elfoglalására mentünk, Sziavus pasa testvére, Szári Huszein pasa a temesvári ejálet katonaságával itt megállapodott s egy hét alatt ezt a várat készítette, a mely most már kiépült és népes lett. Jelenleg Várad területén a Fekete-Körös folyó partján, erdők és mezők között négyszögű erős vár. Töméssfala van s ötszáz lépés kerületű erős palánka. Parancsnoka, ötven várkatonája, hadi szertára és sáhi ágyúi vannak. Öt boltocska s egy igen jó fogadó is van benne. A Fekete-Körös, mely e vár árkaiban folyik, Kolozsvár várának hegyeiből és Sidse vár völgyeiből jön s e várat érintvén, az egri ejáletben a Tisza folyóba ömlik. Vize nem jó.

E várból kimenvén, észak felé erdőségek között, félelmes és veszélyes vizeken haladtunk át és *Várad* várához érkeztünk.

Várad vára. Ennek elfoglalásánál jelen voltam s a győzelmi ezánt [4]) én énekeltem. Most, mikor a várba érkeztem, a váradi válinak, az albán Khászim pasának palotájában szálltam meg s mindenkor megtisztelő társalgásával tüntetett ki. Várad várát most kedvem szerint megnézegettem. Mikor elfoglaltuk, akkor elpusztult, de most már nagy fejlődést vett és kiépült. Kezdjünk tehát részletes leírásához.

Az 1071. évben, IV. Mohammed khán idejében, Kösze Ali pasa szerdár és Szidi Áhmed pasa férfias vitézségével foglaltatott el. Teljesen külön ejálet és vezírség lett belőle s a padisah részéről vezírének a jövedelme olyan, mint a rumilii

---

[1]) Itt ismét említi a هونقه (honka) halmokat s meg is magyarázza azok rendeltetését.

[2]) Leírása bővebben Evlia i. m. 28. l.

[3]) 1661. Kr. u.

[4]) *Ezán,* az imádságra hívó ének, melyet a mináretről énekelnek. Várad elfoglalását hosszasan leírja Evlia i. m. 30—40. l.

vezíré: egy millió százezer ákcse. Van kincstári defterdárja, csausok ketkhudája, csausok kjatibja,[1]) defter ketkhudája,[2]) máhlul kjatibja,[3]) vár tezkeridsije,[4]) tárikhdsi efendije,[5]) mukátáádsi efendije,[6]) sehir-emin efendije,[7]) bejt-ul-mál kjatibja,[8]) bejt-ul-mál náibja,[9]) építészeti agája, vámfelügyelője, adófelügyelője, muhteszib agája,[10]) muhteszib naibja,[11]) sejkh-ül-beledéje,[12]) lovassági ketkhudája, hat *oda* janicsár parancsnokságát viselő muázim khászeki aga[13]) és janicsár agája, három *oda* dsebedsinek parancsnoka a dsebedsi-basi, csálidsi mihter-basija,[14]) három *oda* tüzérrel topcsi-basija,[15]) lágumdsi basija,[16]) kumbaradsi-basija,[17]) alajbégje, cseri-basija, 800 timár birtokosa és 15 ziámet-birtokosa. A timárbirtokosok dsebelijével és a pasa saját katonaságával nyolczezer katonája van.

A várparancsnok aga a vár kapuinak kulcsát minden éjjel a kapu-kuli janicsár agának adja át. A parancsnok defterjén háromezer várkatona van bejegyezve s Buda és Eger várakban sincs ily válogatott katonaság. Számítás szerint, ha a várat ostromolják, húszezer nyolczvan fegyveres áll készen. Háború idején különben húszezer katona kívülről a váradi ejálet váraiból is jön segítségül.

Szabály szerint sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja, háromszáz ákcse fizetésű kadija van. Kerületéből a kadinak évente hat *kisze*, a pasának pedig negyvennyolczezer piaszter jövedelme van. A vásári helypénzből, vásári vámokból is van nyolczezer piaszter jövedelme, ennek ellenében azonban nyolczezer személyt kell élelmeznie. Nagyon határszéli vilájet, mert kelet felől Erdélyország van, északról Kurucz-Magyarország és Felső-Magyarország határolja, nyugotról pedig a németek vannak.

---

[1]) *Kjatib* = íródeák. Így nevezték a titkárokat is.
[2]) *Defter-ketkhuda,* telekkönyvi hivatalfő volt.
[3]) *Máhlul-kjátib,* a hagyatéki ügyek intézője.
[4]) Várak *tezkeredsije* a parancsnok mellett hivatali titkár volt.
[5]) *Tárikhdsi efendi,* a hivatalos történetíró vagy naplóíró.
[6]) *Mukátáádsi efendi,* az adókivető bizottság főnöke.
[7]) *Sehir-emin,* a város felügyelője.
[8]) *Bejt-ul-mál kjátib,* a befolyt adók kezelője.
[9]) *Bejt-ul-mál naib,* helyettesítője az előbbinek.
[10]) Mértékekre ügyelő hivatalnok.
[11]) Az előbbinek helyettese.
[12]) *Sejkh-ül-belede,* a város papja.
[13]) Főparancsnok.
[14]) A katonai zenekar vezetője.
[15]) A tüzérség főparancsnoka.
[16]) Az aknák készítésével foglalkozó csapat parancsnoka.
[17]) A gránátos csapat vezetője.

A váradi ejálet négy szandsákból áll: Szenköj [1]) szandsák, Papmező [2]) szandsák, Belnos [3]) vára szandsák, Selenköj vára [4]) szandsák. Nedsár [5]) kerületnek új szandsákszékhelylyé tétele végett Khászim Mohammed pasa a Portára jelentést tett. Ez a Nedsár-kerület azonban Erdélyországhoz tartozik. Ennek hétszáz faluja van, a többi szandsákok kisebbek. A váradi ejáletben több vár is van, melyek mind engedelmesek, vagyis az adót szivesen megadják. Tizenkétezer háznak adója Köprüli jövedelme, a többi rendes kincstári vagyonnal iratott össze. Az egész váradi ejáletben huszonkétezer piaszter adó iratott össze s a padisáhi defterbe belajstromoztatott.

Várad várának földje és alakja. Várad vára Erdélyországnak iszkenderi erődítménye lévén, Rákóczy királynak székhelye volt. Jelenleg iszlám kézben Mekka és Medina vakufja, melyből tizenkétezer arany Medina-münevverbe [6]) megy. Vára az Olaszi hegy tövében, a Körös folyó mentén egy ágyúlövésnyi távolban elterülő sík réten, ötszögalakú, erős építkezésű díszes vár. Az említett Olaszi a várra nézve magaslat; közte és a vár között a Körös folyik. Ez a folyó Erdélyországból jön Várad alá. Olaszi Váradtól északi irányban egy magas domb.

A várárok szélessége százhúsz lépés, a mélysége olyan, mint a tengeré és a Sesbes-Körös folyó vizével van tele. Negyvenhét rőf mélységű levén, még egy gályahajó is eljárhat benne. A vár kerülete a falon körülmenve, 2500 lépés. Összesen öt nagy bástyája van, melyek mindegyikében báljemez ágyúk vannak vörös pokróczokkal letakarva. Itt nem lehet egyik bástyáról a másikra átmenni, mint egyéb várakban. Itt minden bástyának külön kapuja, külön kapitánya s külön őrei vannak. Minden bástya háromszögletű lévén, minden szögleten egy-egy téglakupolájú őrház van. Minden bástyának az árok vizére néző három báljemez sajka-ágyúja van. A vár fala negyven

---

[1]) A török kéziratban: سنكوی (Szenkőj), mely a *Szent* magyar szó és *köj* (falu) török szó összetételéből áll, tehát jelentése: Szentfalva, a mi alatt Szent-Jobbot kell érteni.

[2]) Papmező falu Biharmegye magyar-csékei járásában.

[3]) A kéziratban: بلنوش (Belnos), Belényes név elferdítése.

[4]) A kéziratban: شلنكوی (Selenkőj), a mi nem lehet más, mint Sólyomkő eltörökösített alakja. Sólyomkővár romjai máig is láthatók.

[5]) Törökül a kéziratban: نجار (Nedsár), talán Bihar, mert a pontozás helyesbítésével így lesz: بحار (Bihar).

[6]) Magyarul: A fénylő Medina. Így nevezik a muszulmánok Medina városát.

építészeti rőf magas és tíz rőf széles, erős téglaépítkezésű fal, a mely fölött Demavend hegye gyanánt földhányás van. Keletre néző bástyáinak alapjától fölfelé a vár fala feléig a várat körülfogó mesterséges öv van, mely köröskörül szépen kifaragott kövekből készült. A várnak a nyugoti részén csak egy kapuja van, de ez háromszoros, erős, magas vaskapu. A kapu fölé a művész márványból faragott igen művészies alakokat helyezett el, melyek most is ott vannak. Ez alakok mellett dobok, trombiták és más különféle hadiszerek rajzai láthatók kőből kivésve.

E kapu belső oldalán balfelől egy torony fölött az óratorony van, melynek harangja egy konaknyira is elhallatszik. E várban tíz bolt, két fürdő, százötven alacsony kőépületű, deszkatetejű katonaszoba van. Három helyen szárazmalom, a janicsár aga tornya előtt pedig egy pokolmélységű börtön van. Néhány helyen kisebb térség is látható.

Belső vár. Összesen ezer lépés kerületű vár ez, melynek öt magas tornya van s ezek közül kettő vörös keramittal van fedve. Három torony tele van hadiszerekkel és élelmi készletekkel. E belső várban laknak a janicsár aga és a janicsárok, a dsebedsi-basi és a dsebedsik, a topcsi-basi és a tüzérek, valamint a jerli-kulok.[1]) Nagyon díszes, kőépületű, keramittetejű, deszkazsindelyes paloták vannak itt. Az itt lakók többnyire katonanépek. E belső várat nem fogja körül árok, mivel a nagy várnak közepén fekszik. Négy nagy kapuja van ugyan, de csak egyet használnak, a többi el van zárva. Van egy dsámija is, melyet templomból alakítottak át.

Külvárosa. A külvárosba hídon lehet menni. Éjszaka e hidat csigákkal három helyen felemelik s a vár akkor úgy áll, mint egy sziget. Az árok fölötti hídon a külvárosba nyugot felé menve, a híd baloldalán egy deszkatetejű művészi *londsakösk* van. A város előkelői és az idegenek e köskben találkoznak és egymástól új híreket szereznek. Nagyon kellemes hely ez.

E hídfő és a város csársija közti hely, vagyis a várat övező árokpart mentében a várat körülvevő tágas tér mindennap tengernyi emberrel telik meg, mert itt vásár van. E térségnek a várra néző oldalát csupa kávéház, bozakháne [2]) s mindenféle ételeket és italokat árusító emberek foglalják el. E külvárosban öt kis fürdő van: egyik az Olaszi-kapun belül, a többi pedig mind a nagy csársiban.

---

[1]) *Jerli kul,* a nagyobb városokban állandó szolgálatra alkalmazott letelepedett katonaság.

[2]) *Bozakhane,* sörház, a hol a kölesből készített sört árulják.

Van tizenhét mihrábja. Várad elfoglalójának, Kösze Ali pasának dsámija keramittal fedett, kőépítkezésű, szép mináretes új dsámi, de háremje [1]) nincs. Ez a dsámi a bazár legforgalmasabb helyén van. Köprüli Mohammed pasa dsámija keramittal fedett, minaretes dsámi, tágas háremmel. Várják, hogy majd megérkezik Köprülizáde fermánja, a melyben ólomtetővel való befedését elrendeli. Kücsük Mohammed pasa dsámija csak kisebbszerű városrészi mecset. Van három medreszeje, négy elemi iskolája, három fogadója, Köprüli Mohammed pasa imáretje és hét csorgója.

Tízezer díszes palotaszerű háza, háromszáz boltja van; különösen a vár előtti bazár boltjai igen szépek. Az előkelők palotái közül kiválók: a pasa palotája, Áhmed efendi defterdár palotája és még néhány palota. A janicsár aga palotája a belső várban van. E külváros környéke a sok kerttől és szőlőtől nem is látszik.

A város négyszögalakú és összes utczái még a hitetlenek idejéből sakktábla alakban készültek. E külváros a nagy várat csupán keleti és délkeleti oldalon fogja körül. Ennek árkaiban is a Körös folyik. Vastag tömésfal fogja körül s falán szekérrel is lehet járni. Köröskörül tizenkét erős bástyája van, valamennyinek tetején deszkazsindelyes, zászlós, csúcsos, díszes torony van. Többi között a *Böjük kadi* bástyája valóságos iszkenderi bástya s a többiek is hozzáhasonlók. A bástyákon öt-hat darab sáhi, kolunburna, zárbuzán ágyú van.

E külvárosnak négy kapuja van: nyugoti oldalon a *Kőkapu*,[2]) valóban kőépítkezésű, erős, nagy kapu. Keleti oldalon a *Malomkapu*,[3]) csupán deszkából álló nagy kapu. A város négy oldalán, az árokban a Körös folyik, azért az említett kapuk előtt fahidakon kell átmenni. Minden kapu előtt az őrök magas *köskökben* ülnek s »háj-huj« kiáltással őrködnek. Néhány helyen a Körös folyón vízi malmok vannak, melyek finom fehér lisztet őrölnek.

Várad vásárai. A Malom-kapu előtt a vártól ezer lépésnyi távolban egy terjedelmes síkon nagy vásártér van boltokkal, hánokkal [4]) és ezt *Szöjüs bazári* [5]) néven nevezik. Télen-nyáron hetenkint egy napon nagy vásár van ott s negyven-ötvenezer

---

[1]) *Hárem,* a dsámik előtere.

[2]) Törökül: *Tas-kapu.*

[3]) Törökül: *Dejirmen-kapuszi.*

[4]) *Hán* néven a kereskedői raktárakat, szállóházakat nevezik.

[5]) Ez a »*Szöjüs-bazári*« (سوكوش بازاري) kifejezés nehezen fordítható le. Szöjüsnek nevezik a húsfőzés azt a módját, mikor a hús a csontokról magától leválik. Valószínűleg a sok húsfőző sátorról kapta a szöjüs-bazár nevet.

rája gyülekezik ott össze. A mig a vásár tart, a pasa katonái, a szubasi és a janicsárok fegyveresen őrködnek ott. Alkonyatkor széled el mindenki. Összesen 4000 bolt van, egészen a sakktáblához hasonlóan elrendezve.

Ezen a helyen évente egyszer, a piros tojás ünnepe előtt negyven nappal országos vásár van, a mikor Rum,[1]) Ádsem,[2]) Hindosztán, Jemen kereskedői ezerféle különböző tárgygyal jönnek s különféle nyelveken beszélve, Várad térségét sátrakkal telerakják. Húsz nap és húsz éjjel a legélénkebb vásárlás folyik s a nyerészkedők nyerekednek. A jenői és váradi katonák már jóval előbb összegyülekeznek és a vásárt őrzik. A vásár elmultával a váradi pasa engedelmével mindnyájan hazamennek.

Olaszi külváros.[3]) A nagy külvárostól északra a Körös folyón túl egy nagy város van, mely régente igen virágzó volt s most is fejlődésben van. Külön parancsnoka és várkatonasága van. Összesen hat agája és háromszáz katonája és martalócza van. Váradra néző oldalán a Körös folyik s ezért ott falra nincsen szüksége; a mögötte elterülő dombos rétek- és kertekben azonban erős bástyái vannak és pedig hét bástyája van. Két kapuja közül egyik keleti irányban a hídfőnél, a Körös folyó partján van s ez a nagy külvárosba és a várba vezet, ezt *Nagy-kapunak* mondják, a másik az északra néző *Szenköji kapu*, a mely fából készült kapu.

E városban háromszáz deszkazsindelyes, kőépületű, kétemeletes szép ház van. Itt lakik a parancsnok aga is. Két kávéháza, öt boltja, egy fogadója, egy iskolája, egy dsámija és három mecsetje van. A város mögött csupa kertek vannak.

Várad levegője. Jó levegője levén, lakosai erősek és egészségesek. Méltán híresek szép magyar asszonyai. A már megszállott részen többnyire görögök, sőt határszéli bosnyákok is vannak.

Terményei. Főzeléknek valója sem télen, sem nyáron nem hiányzik. Bizonyos fajta szálka nélküli tevefog buzája terem, a mely bámulatos; ebből sütik a fehér czipókenyeret, mely olyan, mint a hálebi *fálákát.*[4]) Szőlője, szilvája, körtéje, káposztája, dinnyéje igen bőven terem. Egy kocsi dinnyét két beslikért, egy *oka* húst egy *pénzért* adnak.

---

[1]) Rum, vagyis római föld. Így nevezik a régi török írók Törökország európai részét.

[2]) Ádsem = Perzsia.

[3]) Törökül írva: اولاسی

[4]) A kézirat hálebi, vagyis aleppói fálákát nevü (فلقات) süteményhez hasonlítja a váradi czipót. A fálákát omlós, édeses ízű sütemény volt, különösen az araboknál.

Vizei. A Körös folyó vize nem igen dícséretes, mert ha valaki folyton abból iszik, akkor a torkán golyva keletkezik, azért többnyire kútvizet isznak.

Röviden szólva, ezt a várost most kedvünk szerint megnézegettük. Mikor itt Váradon Köprülizáde nagyvezírnek a pasához intézett iratát felolvasták, a melyben a német császárral megkötött béke követelménye szerint Várad területén ugyan, de a Hajdúságban levő *Székelyhíd* [1]) várának lerombolását megparancsolta, akkor Khászim Mohammed pasa és az összes határszéli katonák így szóltak: »E parancs szerint nem járhatunk el s a nekünk oly hasznos Székelyhíd várát nem romboljuk le. Insallah! az erdélyiek kezéből azt is elveszszük s beléje iszlam katonaságot helyezünk; ez által Váradunk biztonságban marad, mert az iszlám katonaságnak ez iszkenderi bástyája lesz.« S a vár lerombolásába nem egyeztek bele.

Isten különös rendelése volt, hogy mivel ők a magas parancsnak nem engedelmeskedtek és a várat nem rombolták le, épen ekkor, midőn ott voltam, harmadik napra a szultántól egy khunkjár kapudsi-basi érkezett a váradi váli Khászim Mohammed pasához és magas parancsot hozott, mely a díványban felolvastatott s ennek tartalma ez: »Te, a ki Várad vezíre Mohammed pasa vagy! mikor magas iratom hozzád érkezik, a mennyi katona van az ejáletben, indulj meg velük s barátunknak, a német császárnak kérelmére Váradtól nem messze az erdélyországi Hajdúság kerületében levő *Székelyhíd* várát rombold le s tedd a földdel egyenlővé. A mi Váradunk elfoglalásakor mögötte maradt erdélyi *Adorján* [2]) várát is le kell rombolni, azért ha az erdélyi király katonaságot helyezett is beléje, szintén a német császár kérelmére ezt az Adorján várát is rombold le.«

Mikor a magas irat felolvastatott, a váradi vezír tugjaival [3]) és hadi sátoraival felkészülődött és Várad-Olaszi felé kiindult. Hírnökei szétmentek és három nap alatt húszezer katona gyült össze. Az ötödik napon Dserrah Kászim pasa is megérkezett a jenői ejálet katonaságával s a két vezír, miután a határszéli előkelőkkel tanácskozást tartott, Alláhban bízva, együtt indult el Váradról az erdélyi Hajdúság vilájetje felé. Hét báljemez- és negyven sáhi ágyú és negyvenhétezer katona volt velük.

---

[1]) سیکل هیت (Szikel hit).

[2]) A török kéziratban: ادوریان (Adorján).

[3]) Tug, lófarka szőréből készült jelvény, mely a pasák rangját jelezte, a szerint a mint egy-két, vagy három csomóba volt összekötve.

III. Váradról az erdélyi Hajdúság vilájetjébe menetelünk.

Hajdúság, Kurucz- és Felső-Magyarország [1]) *bíró* [2]) hivatalt viselő kormányzói, érsekjei, *zsodozsai* [3]) Khászim Mohammed pasához jöttek Várad alá s így üdvözölték őt: »Hadjáratotok szerencsés legyen!« A magyarok közül, a kik őszinték voltak hozzánk, azok katonaságunk kalauzai lettek s Mohammed pasát az engedetlen várak ellen vezették.

Nyugoti irányban virágzó falvakon átmenve, *Királymalom völgyébe* [4]) mentünk. A következő napon innen nagy csapattal hegyeken, erdőkön, leshelyeken keresztül 5 órán át vigyázva menvén, *Szenköj* [5]) várába értünk.

Szenköj vára. Bethlen Gábor egyik őse volt az építője. Az 1071. évben az albán Szinán pasa foglalta el. Jelenleg a váradi ejáletben külön szandsákbégi székhely. Van 200.000 ákcse jövedelme, 7 ziámet és 200 timár-birtokosa. Alajbégje, szubasija, lovassági ketkhudája, janicsár szerdárja, várparancsnoka, öt váragája, háromezer katonája és nagy hadiszertára. Százötven ákcse fizetésű bírósági járás. A timárbirtokosok fegyveres népével és bégjének katonaságával háború idején hatezer katonája van.

A vár alakja. Váradtól északnyugotra, 6 órányi távolban hegyek és mocsaras helyek között egy magaslaton fekvő, ötszögű, kőépítkezésű kicsiny vár, de nagyon erős. Kerülete, 1700 lépés; egyetlen kapuja van. Szinán pasa dsámija, egy mecset, hadiszertár, gabona-magtár és tíz boltocska van benne. A ki Váradot látta, mintha ezt is látta volna, annyira hasonlít minden ahhoz; az ember azt hihetné, hogy ez a vár Váradnak a fia.

Innen északra menve, népes falvakon, erdőkön s magas hegyeken haladtunk át és 5 óra alatt *Székelyhíd* várához ér-

---

[1]) A kurucz elnevezés már akkor szokásban volt Magyarországon, még mielőtt a Thököly-féle mozgalmak elkezdődtek volna.

[2]) Törökül írva: برو. A szokásos nagyítással Evlia Cselebi Felső-Magyarország bíráit említi, az érsekekkel együtt, hogy a pasához jöttek szerencsét kívánni neki. Az egészből talán annyi igaz, hogy a Várad környéki falvak papjai és bírái jöttek el.

[3]) A török kézirat ezt a magyar szót elferdítve így írja: ژودوژ vagyis zsoldos.

[4]) Törökül: *Királ dejirmeni vádiszi.*

[5]) *Szenköj* = Szent-Jobb.

tünk. Mivel ez a vár a mi Váradunk közelében van, azért félelmében kérte a német császár ennek lerombolását. A németek ugyanis éleslátású és előregondoló emberek, azért így okoskodtak: »Az oszmán Váradot elvette s ha e Székelyhíd várát is elfoglalja és ebbe az erős várba katonaságot helyez, akkor egész Erdélyország, Hajdúság és Felső-Magyarország meghódolnak neki.«

Mikor a mi szerdárunk Khászim Mohammed pasa negyvenezer katonájával a vár alá érkezett, a császár negyven-ötvenezer rájája ásóval, lapáttal és háromezer *kantár* [1]) lőporral felkészülődött. A várbeli németek gyalogosan, fegyveresen kivonultak, a várbeli háztulajdonos ráják pedig siránkozva, jajgatva így szóltak: »Oh! oh! az oszmánli nem ismerte e vár értékét. Bárcsak oszmánli kézre jutott volna!« Eközben a negyven-ötvenezer felkészülődő ember hangya gyanánt neki esett a várnak s lőporral a várat a levegőbe röpítették, bástyáit, falait a földdel egyenlővé tették. Ezután tizenháromezer rája a mi váradi rájainktól különválva, eltávozott, hogy a német király alattvalója legyen. Mikor a német királylyal való békekötésről volt szó, én szegény akkor a követ-pasának titokban azt mondtam: »Vigyázz! a vár leromboltatásába bele ne egyezzél.« Szavamnak volt is akkor eredménye, csakhogy a király a Portán levő követeivel nagyon utána járt a dolognak s a padisáhtól engedélyt kapott. S ennek a következménye volt aztán, hogy a Váradhoz tartozó 24.000 rájából 13.000 kiment a kezünkből. Miután a várat teljesen lerombolták az egész katonasággal *Papmező* [2]) várába értünk.

Papmező vára. Ez a vár Erdélyben van s lakosai Várad elfoglalása után félelemből önkényt meghódoltak. Lakosai engedelmes ráják. Vára a Papmező hegy szélénél, síkságra néző, négyszögalakú erődítmény.

Innen *Pelnos* [3]) várához mentünk, melynek ezer magyar és ezer oláh rájája van. Igen szép kerület, mely az összeíráskor Váradhoz csatoltatott. Igen gazdag vidék, hasonlíthatatlan szépségekkel. Vára egy domb szélénél fekszik s Betlen Gábor építkezése, a kinek a nevét a magyarok *Betlen Gornak* [4]) mondják. Kerülete és rájái most oszmánli alattvalók.

---

[1]) *Kantár,* török mázsa, mely vidékek szerint különböző súlyú volt.

[2]) پاپمزو (Papmező) kis falu Biharmegyében. A régi vár romjai még megvannak.

[3]) پلنوش (Pelnos), a mi bizonyára Belényes nevének elferdítése.

[4]) Törökül írva: بتلن غور (Betlen Gor).

Innen elindulván, *Sebesvár* [1]) várába érkeztünk. A háromszáz népes faluból álló *Henot* [2]) kerület katonasága a Hajdúság hadi népéhez tartozik és ebben a kerületben van *Sebesvár* vára is, mely az 1073. évi erdélyi hadjáratkor odahagyatott. Innen *Köze-Szolnok* [3]) megyén és *Hadasvár* [4]) váránál vonultunk át. Várad elfoglalásakor ez a kerület is összeiratott 300 faluval és 17.000 magyar és oláh rájával. Vára egy magas hegy szélénél fekvő erős. Kapitányai elénk jöttek, ajándékokat hoztak és megvendégeltek.

Innen észak felé menve, hegyeken és falvakon haladtunk át és *Csehivár* [5]) várába és *Belső-Szolnok* [6]) megyébe értünk. Vára az erdélyiek alá tartozik. Van 7000 rájája. Mikor az iszlám sereggel a vár alá érkeztünk, nagy vígságot rendeztek és Dserrah Kászim pasának ajándékokat hoztak. Azután *Somló* [7]) kerületén utaztunk át, mely szintén Erdélyhez tartozik. Itt is meghódoltak, Kászim pasának ajándékokat hoztak és vígan voltak. Innen nyugotra menve s Szatmár, Aranyos-Meggyesvár, Ecsedvár, Kálló várak mellett elhaladva, Szabolcs [8]) megyében *Ibrám* [9]) várába értünk.

Ibrám vára Demavend hegyéhez hasonló magas halom szélétől kissé távol, Iszkender bástyája gyanánt álló erős. Erős építkezésű vár ez, 3000 katonával. Az örvendezés jeléül ötszáz ágyúlövést tettek. A kapitány és az előkelők a szerdárhoz jövén, nagy vendégséget adtak. Én a vár kapitányához mentem s mondtam, hogy szeretnék a várba bemenni. A német kapitány azonban nem engedte meg ezt. Ámde mikor a császártól nekem adott *pátens-iratot* megmutattam, azonnal felállott, az írást arczához és szeméhez érintette, azután megcsókolta s oly nagy tiszteletet mutatott iránta, hogy mind elbámul-

---

[1]) شبشوار (Sebesvár) Kolozsmegyében.

[2]) A török kéziratban előforduló هنوط (Henot) szó a felismerhetetlenségig elferdített helynév.

[3]) A kéziratban: قوزه صولنوق (Köze-Szolnok), a mi nyilván Közép-Szolnok.

[4]) حاداشوار (Hadasvár). Ismeretlen hely. Talán a Kolozsmegyében fekvő Hodosfalva.

[5]) جهیوار (Dsehivár) Csehivár a mai Szilágy-Cseh.

[6]) A kéziratban: بشو صونلوق (Beső-Szonlok.)

[7]) Törökül: شوملوو (Somlov).

[8]) A kéziratban: صابوش (Szabos).

[9]) A kéziratban: ابرارم (Ibrám), vagyis a mai Ibrány Szabolcsmegye dadai felsőjárásában.

tunk rajta. Nekem egy *kisze* piasztert, két német lovat, két órát, egy köteg magyar posztót és hat darab forgó puskát ajándékozott. Szolgáimnak is egyenkint tíz-tíz magyar aranyat és szövetet adott és fejedelmileg megvendégelt bennünket. A várból hét ágyúval lőttek s a bástyákat a császár zászlóival díszítették.

Mi újra visszamentünk a katonasághoz. Onnan ismét távozva, *Bulkár* [1]) várát és *Dseszvár* [2]) várát szemléltem meg s két nap alatt Felső-Magyarország *Sárpatak* [3]) nevű várához mentünk. Azután a Tisza folyó partján *Tokaj* várába, innen pedig egy konaknyira *Kassa* várába értünk. Ezeket én mind leírtam akkor, midőn Ali pasa idejében itt jártam.

E vár közelében egy mély völgyben egy kút van, melynek vizébe ha vasat dobnak, az vörös rézzé lesz. Kalauzainktól a víznek eme tulajdonságát hallván, eszembe jutott az.[4]) Szolgáimnál sok lópatkó volt s e patkókat a vízbe bocsátottuk s láttuk, hogy vörösek lettek. El is hoztam azokat Khászim Mohammed és Dserrah Kászim pasáknak, kik mind bámulva nézegették. Mikor azonban a patkókat eczetbe tettük, a vas azonnal elvesztette ezt a réz-szinét és zöld lett.

Khászim Mohammed szerdár az összes öregekkel és tapasztalt emberekkel tanácskozott és Hajdúság vilájetjébe indultak. Itt *Nagy-Adorján* [5]) várához mentünk.

Nagy-Adorján vára. Tágas síkságon, faragott kövekből épített erős vár. Szidi Áhmed pasa egykor a külvárosát felégette, jelenleg fejlődésben van. Várába nem mentünk be. Messze távolból egy oszmánli kolostornak látszott. Bástyái, falai díszesek. A kapitány és a bírák ajándékokkal jöttek és nagy vendégséget adtak.

Innen ismét északi irányba menve, *Tatár* [6]) nevű régi várba mentünk.

Tatárvár leírása. Ez a vár magyar kézen van, csakhogy rongált állapotban. Földből összehányt erődítmény az egész. Mikor a magyarok Ázsia közepéből Magyarországba jöttek, négy *Menucseher-fiú* volt a vezetőjük s ezek négy helyen ilyen földből készült várat építettek. Mivel nincsenek kőből és téglából épült bástyái, hanem csupán földárkai vannak, azért nevezik Tatárvárnak.

---

[1]) Törökül: بولقار (Bulkár), talán Tisza-Polgár.
[2]) Törökül: جسوار (Dseszvár), felismerhetetlen helynév.
[3]) Sárpatak = Sárospatak.
[4]) Ezt részletesen leírta Evlia i. m. 110. l.
[5]) Törökül: *Böjük-Adorján.*
[6]) Törökül: تاتار

Menucseher négy fiától a többi hitetlenek kérdezték: »Ti kik vagytok?« A mire ezek perzsa nyelven felelék: »Biz mendsár-iz«, vagyis: »Mi négyen vagyunk.« Azért ezeket lassankint *mendsár* [1]) néven nevezték, a mit a kiejtés könnyítésével *madsar* alakban mondtak ki. Ime, tehát a *madsár* a *mendsár* szóból származott és pedig nyelvhiba folytán,[2]) miként ez tudva van. Mivel a magyar nyelv is a perzsa nyelvből származik, azért a magyar nyelvben sok perzsa szót használnak.[3]) Így például ez magyar nyelven van: این تودوم مقم لاتوم (én tudom, makam látom),[4]) s ez azt jelenti a mi nyelvünkön: Ben kendü gözümle gördüm.[5]) A számneveikben is ilyenféle szók vannak: hatvan, hetven, nyolczvan.[6]) A magyarok tehát Menucsehertől származnak s így régi nemzet.

Ma ez a földvár nagy város, melynek azonban ágyúi és puskái nincsenek. A Várad várában levő Köprüli Mohammed pasa dsámijának vakufja; rájái mind magyarok; földje Hajdúság területe.

E Tatárvárnak egy társa Eger közelében van, mely akkor pusztult el, midőn III. Mohammed szultán Egert elfoglalta és a hét királylyal harczolt. Utána a hitetlenek egészen lerombolták. *Cseresbos* [7]) magaslatán is volt Menucseher gyermekeinek egy vára, de az is egészen elpusztult. Ez a Hajdúságban levő ahhoz képest még jó karban van.

E Tatárvárból három óráig észak felé menve, *Kis-Kereki* [8]) nevű várhoz érkeztünk. Ennek a neve erdélyi nyelvjáráson van. Építője szintén Menucseher gyermekei közül Nikbán-

---

[1]) Mendsár, annyit jelent: négy ember.

[2]) A *madsar* szónak *mendsár* szóból származtatása komolyan nem vehető számításba. Ez csak a keletiek találmánya.

[3]) Különös, hogy az éles eszű Evlia Cselebi a perzsa nyelvhez hasonlítja a magyart s nem vette észre, hogy sokkal több hasonlóság van a magyar és török nyelv között, mint a magyar és perzsa között.

[4]) A kéziratból híven lemásoltam ezeket a török betükkel írt magyar szókat s ezek mutatják, hogy Evlia nem tudott jól magyarul.

[5]) Magyarul: *Én saját szememmel láttam.* Evlia a perzsa nyelvhez hasonlította a magyart, pedig ott ugyan kevés a hasonlóság. Pl. e mondatot: Én magam láttam; perzsa nyelven így mondjuk ki: Men hudem didem.

[6]) A magyar és perzsa számnevek között is igen csekély a hangzási hasonlóság. Például az Evlia Cselebi által felemlített magyar számnevek perzsául így vannak: hatvan = seszt; hetven = heftád; nyolczvan = hestád.

[7]) A kéziratban: چرشبوش ismeretlen hely.

[8]) Törökül: کش قرەکی (Kis-Kereki) Biharmegyében, a székelyhidi járásban.

Ezsder volt. Egyik király kezéből a másikba jutott s jelenleg Apafi Mihály erdélyi király uralma alatt Hajdúság kerületében egy tulipános réten fekvő erős vár. Boldogult Szidi Áhmed pasa e várnak időt és kegyelmet nem adva, a külvárosát felégette s néhány ezer foglyot és zsákmányt vitt el onnan. Várad elfoglalása után e vár ráj ái meghódoltak, azért a vár Köprüli Áhmed vakufja lett.

Innen virágzó mezőkön és szőlőkön átmenve, *Debreczen* [1]) nevű nagy városba értünk. E város bírái és ráj ái Szulejmán khánnak meghódoltak. A régi összeírás szerint az egri ejáletbe kerültek, most pedig a váradi ejálethez irattak át s a padisáhnak évenkint negyvenezer magyar arany adót fizetnek s a budai, egri, váradi és jenői pasáknak is néhány száz köteg posztót s más különféle ajándékokat, különösen hintókocsikat adnak. E városnak összesen tizenkétezernyolczszáz deszkazsindelyes tetejű, alacsonyabb-magasabb téglaépítkezésű csinos háza van, kertekkel. E városnak tizenkét »bíró« kormányzója van, kik ezüstfogantyús botot hordanak. A városnak összesen negyven temploma van. Háromszáz posztós boltjában és még másféle ötszáz boltjában mindent asszonyok árusítanak. Háromszáz utczája van. Négy oldalról mély árok övezi a várost s minden oldalról hat kapuja van. E város árkaival erősebb a várnál is. Köröskörül hetvenhétezer szőlőkertje van. Egyszóval, Magyarországnak sokkal gazdagabb termékenységű és nagyobb olcsóságú mezői vannak, mint Egyiptomnak, mert itt mindenfelé rácsos kertek és szőlők láthatók.

Nevezetességei: Vörös és fehér szőlője, szilvája, körtéje, főkép pedig tiszta fehér czipókenyere, mely olyan, hogy a világ negyedrészén sincs párja. Mikor Szulejmán khán Budát a német király kezéből elvette, akkor Debreczen ráj ái Szulejmán khánnak azt mondva: »Háborúd szerencsés legyen!«, két pár kenyeret hoztak ajándékba s mindegyik pár kenyeret száz bivaly húzta. Mikor Szulejmán khánnak azokat átadták, Szulejmán khán így szólt hozzájuk: »Városotok gazdag legyen és gyermekeitek sokan legyenek!« és szabadalom-levelet adott kezükbe. Most már sokan is vannak s minden ember után egy-egy arany adót, továbbá bárány- és szőlőadót fizetnek s minden más kötelezettségtől fel vannak mentve. Mostanában Várad kijavítására segítséget adtak.

Vize és levegője kellemes, szép férfiainak és szép asszonyainak se szeri, se száma. Itt is megvendégeltek és megajándékoztak bennünket, a mely után észak felé indulva, hegyeken,

---

[1]) Törökül: دوبره‌چين (Dobracsin).

völgyeken és csinos falvakon haladtunk át és *Pocsaj* [1]) nevű várhoz értünk.

Pocsaj vára. Az építőjét nem tudom, de régidő óta Erdély királyainak uralma alatt állott, most pedig a váradi ejáletben van s kerületének egész adója a váradi katonaságé. Külvárosát még Várad meghódítása előtt Szidi Áhmed pasa felégette, a várnak azonban hetven *kisze* pénzért kegyelmet adott. Azóta külvárosa is felépült és népes lett.

Vára. Egy tó partján, négyszögű, erős épület, szép bástyával. Jelenleg a várban szép deszkatetejű házak és templomok vannak. Külvárosát is árok és erős kerítés veszi körül. Környéke is igen jól mívelt hely.

Onnan ismét mezőkön, kerteken áthaladva, hét óra alatt *Kis-Adorján* [2]) várába érkeztünk.

Kis-Adorján vára. Vára egy magas halmon romban volt s kerülete a váradi vezír birtokául rendeltetett. Azonban mostanában a békével ellenkezően Apafi Mihály erdélyi király e Kis-Adorján várát kijavíttatta s katonaságot helyezett beléje, a mi a szultánnak bejelentetett. Ennek folytán a padisáhtól *khatt-i serif* [3]) érkezett Khászim Mohammed pasához, melyben megparancsolta, hogy Kis-Adorján várát a hitetlenek kezéből birtokába véve, »a földdel egyenlővé tedd«. Mohammed pasa szerdár tehát sietve a vár alá ment s a várnak időt és kegyelmet nem adva, még napkelte előtt az összes hitharczosokat ostromsánczba küldötte. Négy darab báljemez ágyújok volt ugyan, de ezek a várnak a szívéig hatottak s néhány helyen a bástyák is a levegőbe repültek. A hitetlenek látván a várnak rombadőlését, mondák: »Kegyelem! oh Oszmán-ház seregének választottja!« s valóban a szerdár felé a bástyákra a kegyelmi fehér zászlót feltűzték és keresztes jelvényüket lehajtván, a várat szerződésre feladták. A hitetlenek békével elmentek *Pocsaj* vára felé, a várba pedig az iszlám sereg bevonult és a sehrijári [4]) fermán értelmében a vár falait két nap alatt a földdel egyenlővé tették, a hadi felszerelést, az ágyúkat és más hadi eszközöket Várad várába küldötték.

Ezután a vár lerombolása végett khatt-i seriffel érkező Musztafa aga a Portára menésre engedélyt kapott; én szegény

---

[1]) Törökül: پوجاى (Pocsaj) Biharmegyében. Régi várának romjai ma is megvannak.

[2]) Törökül: كوچك آدوريان (Kücsük-Adorján).

[3]) *Khatti serifnek* nevezik a szultántól kibocsátott rendeletet.

[4]) *Sehrijári* = királyi.

ekkor azt mondám magamban: Ávvál-árráfik szomm-áttárik [1]) s Mohammed pasa szerdártól és Dserrah Kászim pasától engedélyt kaptam a távozásra és egy *kisze* útiköltséget, három lovat és három magyar rabszolgát s egyéb ajándékokat adtak. A kapudsi-basi [2]) Temesvár felé ment, én szegény pedig az erdélyi királyhoz szándékoztam s Mohammed pasa szerdár és Kászim pasa az erdélyi királyhoz ajánló leveleket is adtak.

Az iszlám sereg a győzelmes szerdárral Várad felé, Kászim pasa pedig Jánova felé indult, én tehát elbúcsúztam tőlük.

IV. Kis-Adorján várából az erdélyi királyhoz menetelünket adja elő e fejezet.

Társaimmal keleti irányba hegyeken és meredek utakon nyolcz óráig menve, magyar kerületben *Merfat* [3]) nevű faluba értünk. Városhoz hasonló, ezer házból álló szász-magyar falu ez, mely most Várad várához tartozik.

Innen ismét keleti irányba mentünk s magas hegyeken és mezőkön áthaladva, *Szeváds* [4]) faluba értünk. Ez a falu azelőtt Erdélyé volt, de jelenleg Várad várához tartozik.

Onnan ismét kelet felé mentünk s néhány falun áthaladva, nyolcz óra alatt a harcz házába, *Halmás* [5]) várába érkeztünk. Az építőjét nem tudom. Szidi Ahmed pasa annak idején ezt is elpusztította. Jelenleg újra felépült és Várad várához tartozik. Erdélyi hitetlenek laknak benne. Vára háromszögletű, kőépítkezésű szép vár a Halmás hegy tövében. Ez a hegy, mely mindenütt szőlővel van beültetve, a várra nézve magaslat. Nyugoti része *Csehi-kjád* [6]) kerületbe tartozik. Székelyhíd lerombolása után az említett Csehi-kjád rájái nem jöttek Váradra hódolat végett, hanem a Hajdúság hitetlenei közt maradva, a német császárnak hódoltak meg.

[1]) Arab mondás, melynek jelentése: Először a társaság, azután az utazás.

[2]) Kapudsi-basi, a Portáról küldött rendkívüli követ.

[3]) A kézirat ezen lapján, hol e falu neve is előfordul, az írás annyira elmosódott, hogy a helyneveket kibetűzni alig lehet. Ez a helynév így van írva: مرفات

[4]) A kéziratban felismerhetetlenségig elferdítve így van: سواج

[5]) Törökül: *Dár-i szávás hiszár Halmás.*

[6]) Törökül: چهی كاد (Csehi-kjád) valószínűleg a szilágymegyei Csehi.

Innen hat óráig kelet felé menve, a nagy *Magyar* járásba és régi városba [1]) értünk. Erdélyországban ilyen virágzó és Irem kertjéhez hasonló népes és régi kerület nincs. Menucseher gyermekeinek ideje óta folytonosan lakott hely volt ez. Ilyen gazdag növényzetű és termékeny vidéket még nem láttam. Először Szidi Áhmed pasával, azután Ali pasa szerdárral és Kücsük Mehemed pasával jártam itt, mikor e nagy kerületből hét-nyolczezer embert foglyul ejtettünk és sok zsákmányt vittünk el. Akkoriban a sok ezer iszlám katona és a szélgyorsaságú tatárok megállapodtak mezein s felemésztették a található barmokat, növényeket és ennek daczára mostanában még szebb és népesebb, mint azelőtt volt. E kerület néhány falva Várad várához tartozik. Városa a Szamos folyó partján Irem-kert gyanánt áll. Bíróinak és kormányzóinak állítása szerint huszonháromezer [2]) deszkazsindelyes tetejű ház van benne. Kétezer boltja és hetvenezer kertje van. Vize és levegője nagyon kellemes. Asszonyai tökéletes szépségűek s kellemes tartásúak, kik hasonlíthatatlanul szépen beszélnek magyarul.

Nevezetességei közül különösen körtéjét és rózsapiros almáját kell említeni. Gyümölcseit más vidékre is viszik ajándékul, mivel azok színüket és ízüket hosszú időn át megtartják. Nevezetessége még az is, hogy ámbra tisztaságú földjéből a sinai fágfurhoz [3]) hasonló csészék és tálak készülnek, a mi más országban nem található. Én szegény a lovak nyeregszíjára néhány csészét és poharat akasztottam s elvittem velem. Olyan színük volt, hogy a kik látták, narancsnak gondolták. Egyszóval: összes hitetlenei ezerféle tudományban és művészetben jártas emberek.

E városban sok figyelmet tanusítottak irányomban és kétszáz hitetlen kísérőt adtak mellém. A Mohammed pasától adott kísérők ekkor visszafordultak és eltávoztak.

Magyar városból eltávozván, 5 óra alatt virágzó falvakon haladtunk át és *Kővár* [4]) várába érkeztünk. Ennek a jelentése: Tás-kálá; a határszéli népünk azonban ezt a várat

---

[1]) A török kézirat ezt a helynevet ilyenkép nevezi és írja: (szevád-i ázim sehir-i kádim város Madsár) سواد عظيم شهر قديم واروش مجار vagyis: A nagy vidék, régi város Magyar. Sem a név után, sem a leírásból nem lehet biztosan meghatározni, hogy melyik várost érti alatta az író.

[2]) Ez nagyításnak is akkora, hogy inkább íráshibának tartom e helyett: háromezer.

[3]) *Fágfur,* a khínai császár neve a muszulmánoknál. A fényűzés és dísz példaképe gyanánt emlegetik.

[4]) Kővár leírása Evlia i. m. 87. l.

Csátál-kálá (Villavár) népen nevezi. Valóban olyan is a két halmon egymással szembeállított két vár, mintha villa volna. Annak idején Ali pasának nem hódoltak meg s kétezernél több ágyúlövést tettek a várból.[1])

Innen Belső-Szolnok[2]) kerületbe mentünk. Annakelőtte az iszlám sereggel húsz napig e Belső-Szolnok kerületben időztünk. Most *Keráv*[3]) falu közelében állapodtunk meg. *Keráv* szó a király feleségének neve s mivel ez a falu a király feleségének birtoka, azért nevezik *Kerávlevi*[4]) néven. Nagyon szép falu és Erdélyhez tartozik. E helyen végződnek a mi Várad várunkhoz tartozó falvak. Váradtól fogva az eddig bejárt tartomány falui mind Várad ejáletjéhez tartozó ziámet- és timárbirtokok, továbbá vezíri és defterdári khászok.[5])

Innen 5 óráig kelet felé menve, ...[6]) várához érkeztünk. E vár Erdélyhez tartozik, de mivel Rákocsi-oglu[7]) öröklött birtoka, azért háromezer katonájával Rákocsi-oglunak van alávetve. A Szamos folyón túl keleti irányban, nagy távolságban van egy környező magaslata. E vár megszemlélése után ismét kelet felé menve, 5 óra alatt *Gyura*[8]) nevű magyar faluba értünk. Onnan ismét keletre menve, a Szamos partján *Uranjár*,[9]) vagyis *Agalar köji*[10]) csinos faluba mentünk. Onnan ismét keleti irányban, virágzó falvakon, hegyeken, völgyeken áthaladva, *Szamosvárra*[11]) értünk. Annak idején ez sem hódolt meg Ali pasának s felégettetett. Mostani állapotában azonban szebb, mint előbb volt. Vára a Szamos folyó egyik mocsarában van és távolban van csak magaslata.

Onnan ismét keleti irányban, városokon és szép helyeken keresztülmenve, *Kolozsvár* várához érkeztünk.

---

[1]) Evlia Kővár leírásánál azt mondja, hogy ezer ágyúlövést tettek a várból, itt meg már megfeledkezett előbbi mondásáról és kétezer ágyúlövést említ.

[2]) A kéziratban: بليه صولنوق (Belie-Szolnok) van.

[3]) Töröcül: قراو (Kerav). Ilyen nevű falu nincs. Talán Hovrilla Szatmármegyében.

[4]) Törökül: قراولوى (kerávlevi).

[5]) *Khász*, a vezíreknek, pasáknak adományozott földbirtok.

[6]) A kéziratban teljesen olvashatatlan ez a helynév.

[7]) Rákocsi-oglu = Rákóczi-fi.

[8]) A török kéziratban: كوره alakban van írva, melyet *küre* vagy *Güre*, vagy magyarosan *Gyura* alakban lehet olvasni. Ez utóbbi olvasást tartom helyesnek, mert ily nevű falu tényleg van.

[9]) A kéziratban: اورانيار, a mi bizonyára elferdített név.

[10]) Agalar köji = Agák falva.

[11]) Törökül: Kálá-i Szamos.

Én szegény hétszer jártam ebben a városban. Háromszor akkor voltam itt, midőn Melek Áhmed pasa a nagyvezírségről letétetvén, a szilisztrai ejálet müteszárrifja [1]) lett az 1062. évben.[2]) Rákocsi-oglu ekkor Lengyelországot akarta elfoglalni s én Melek Áhmed pasa urunk levelével Szilisztrából sietve mentem Erdélybe s Rákocsi-oglut Kolozsvárott találtam s a levelet neki átadtam és a választ is megvittem. S még két ízben jártam ilyen módon itt. Negyedik jövetelem Szidi Áhmed pasával volt. Ötödször Ali pasa szerdárral jöttem Kolozsvárra. Hatodszor ismét Ali pasával jöttem ide, mikor visszatértünk. Most pedig hetedszer jöttem Kolozsvárra. Ez a Kolozsvár Erdélynek épen a közepén álló erős és nagy vár. Én szegény ezt az előző kötetben már részletesen leírtam.[3])

E Kolozsvárról az erdélyi Fehérvárra keleti irányba kell menni. Egész Szász-Magyar vilájetig az oláh ráják *fekete oláhok*. Oláhországban a bégek nagyon zsarnokoskodtak ezek fölött, azért e ráják azt mondva: »Az igazság legyen igazság«, mind Erdélyországba költöztek s a királynak egy-egy arany adót adnak és más kötelességük nincs. Ezek a *fekete oláh ráják igen piszkosak, a magyar ráják és katonák pedig tiszták*. Városokon, falvakon, hegyeken, erdőkön át kelet felé menve, a király székhelyére, *Fehérvárra*[4]) értünk.

E földön négy Belgrád (Fehérvár) van: Arnaud Belgrádi [5]) Rumiliban, Tuna Belgrádi,[6]) Üsztülni Belgrádi [7]) és ez az erdélyi Belgrád.[8]) Először a krimi Mohammed Géráj khán testvére ostromolta ezt a Fehérvárat, mikor Jenő elfoglalására ment s akkoriban ezt fel is égette. Azután Szidi Áhmed pasa is elpusztította ezt, de újra felépült. Legutóbb Ali pasa szerdárral jöttünk ide s elpusztítottuk, miként ezt az előbbi kötetben részletesen leírtuk.[9]) Jelenleg Apafi Mihály vára s templomai, bazárja, fogadói és palotái egész a Maros folyó partjáig annyira kiépültek, hogy az le nem írható. Különösen a királyok számára készült szemtelen palota oly díszes, hogy hozzá hasonló csak a cseh királyok palotája Csehországban.

---

[1]) Müteszárrif, egy-egy vilájet teljes hatalmu kormányzója.

[2]) A keresztény időszámítás szerint 1651. deczember 13-tól 1652. decz. 1-ig.

[3]) L. Evlia i. m. 83. l.

[4]) Törökül: Erdel Belgrádi.

[5]) Arnaud Belgrádi = Albán-Fehérvár.

[6]) Tuna Belgrádi = Duna-Fehérvár. Így nevezték a törökök Nándor-Fehérvárt.

[7]) Üsztülni Belgrád = Székesfejérvár.

[8]) Erdélyi Belgrád = Gyula-Fehérvár.

[9]) I. m. 76. l.

Hála Isten! a király otthon volt s a nagy díványban fogadott engem szegényt, mondván: »Hejh! Evlia Cselebi! Isten hozott!« és igen felmagasztalt. Abban az évben ugyanis, a mikor Ali pasával a Tisza folyóig és a székely tartományig mentünk, Melek Áhmed pasa urunk hozta őt Ali pasához s a nagy díványban akkor tették őt királylyá, most tehát minket igen megbecsült és maga mellett egy trónszékre ültetett. Khászim Mohammed pasának és Dserrah Kászim pasa jenői vezírnek barátságos leveleit a királynak kezébe adtam, ki midőn elolvasta azokat, felállott és így szólt: »A ti Várad váratokhoz közel eső különös alakú Székelyhíd várát és az én Adorján váramat miért romboltátok le? Hajh! egykor talán még szükségetek lenne rá.« Én válaszoltam: »Székelyhíd vára lerombolását a német császár kívánta tőlünk, azért romboltuk le. Adorján várát pedig békeszeretetből romboltatta le a pasa. Hozzád is érkezett erre vonatkozólag a padisáhtól magas levél.« E fölött azonban mégis igen sajnálkozott.

Ezután elővettem keblemből a német császárnak azt az ajánlólevelét, a melyet a hét király számára írt és átadtam az erdélyi király kezébe, a mi fölött az egészen elbámult. Felkelt és a császár levelét a díványban ülő összes hitetleneknek megmutatta, a mire azok mind levették a fejükről a kalapjukat és az átadott levelet mintha imádták volna, annyira megtisztelték.

A tolmácsok a császár levelét felolvasták s a mikor a király annak a tartalmát megértette, egyszerre csak azt láttam, hogy a szemei könnyekkel teltek meg, felkelt a helyéből s engem szegényt karonfogva, így szólt: »Isten hozott, lelkem! régi barátom!« s magával vivén házába, igen kitüntetett. Saját házában három szobát elkészíttetett számomra s ellátásomra ételeket, czukrot, fűszert és illatszereket adatott. Négy napon át ott időztem már és magyar leányok szép társaságában voltam folytonos vígság között. Az ötödik napon, midőn a mohammedi dicsőítő imádságot [1]) hangos szóval énekeltem, ebben sem akadályoztak meg. Mikor Csehországban voltam s a király palotájában el akartam mondani az ezánt,[2]) ott nem engedték meg.

A következő napon podgyászomból előkerültek a német császár vezérének, Rudolfusznak, a Palatínusnak, a fő érsekeknek és más egyéneknek levelei s azokat az erdélyi király

---

[1]) Törökül: Gülbenk-i Mohammedi; így nevezik azt a közönségesen ismert muszulmán hitvallást: Lá-iláh-ill-álláh stb., vagyis: Nincs más isten csak Allah és Mohammed az ő prófétája.

[2]) Ezán, imádságra hívó szózat a muszulmánoknál.

kezébe adtam, a minek igen megörült. Kérdezősködött tőlem, hogy a császár a mi Kara Mohammed pasa követünket, mikor találkozott vele, mikép tisztelte meg. Én szegény a király kérdéseire mind megfeleltem. Teljes három hétig szórakoztam itt, vadászattal töltve az időt.

Azután háromszáz erdélyi aranyat, egy *kisze Nikbán-ezsder* [1]) várából való gurust, egy vég finom posztót és tíz köteg közönséges posztót, öt darab karabin puskát és öt órát ajándékozott s a felesége, *Mai Frau* [2]) is másféle tárgyakat adott, sőt belső szolgái is sok tárgyat adtak.

A király az oláh és moldvai bégek és szerepvivő emberek számára, továbbá a lengyel király, Varszalifa [3]) királya, Krakó királya,[4]) Jáli agája, Kalfa szultán és Nureddin szultán, valamint Mohammed Géráj krimi khán számára sok értékes ajándékot és leveleket adott át és háromszáz kísérő társat adván mellém, miután tőle és a főemberektől elbúcsúztam, onnan Temesvár, Oláhország és Moldva vilájetekbe indultam.

V. Erdélyi Fehérvárról a temesvári, az oláh és a moldvai vilájetekbe menetelünk.

Azon napon 7 óráig menve, *Vincsán* [5]) várához értünk, mely a Maros folyó partján álló nagy város és az erdélyi királyok alá tartozik. A Maros folyó partján az ég csúcsáig felérő, négyszögű, magas, kőépítkezésű vára van. Sok nehézséggel jutottunk fel a várba s azt megszemléltük. Ezután a parancsnokló kapitány a váron kívül levő helyen megvendégelt és ajándékokat adott.

---

[1]) *Nikbán-ezsder* = Nagy-Bánya. E város török nevének eredetét, valamint a város részletes leírását Evlia Cselebi i. m. 88—89. lapján adja elő. Ugyanott felemlíti azt is, hogy Erdélyország minden aranyát és gurusát ebben a városban verik. A pénzverő hivatal az erdélyi fejedelmek korában tényleg Nagy-Bányán volt.

[2]) Törökül: ماى فراو (Mai Frau), a mi a német *meine Frau* elferdítése. Csakugyan különös, hogy Apaffy Mihály németül szólította volna a feleségét.

[3]) Varszalifa, valószínűleg Varsó nevének elferdítése.

[4]) Krakkó királya, épúgy mint Varsó királya alatt talán az illető várak parancsnokait érti. A király czímet Evlia Cselebi mindenféle főembernek osztogatta.

[5]) A kéziratban: وينچان (Vincsán) alakban van írva, de a leírás után ítélve nem lehet más mint Alvincz. Előzőleg (Evlia i. m. 75. l.) Vincsázvár alakban írta.

E várból 9 óráig nyugoti irányban menve, *Százvár*[1]) várához érkeztünk, mely egy folyó[2]) partján s hegy lábánál fekvő szép vár. Ali pasa ezt is felégette, jelenleg azonban már oly szép, mint azelőtt volt. Termékeny és gazdag mezői, szőlői és kertjei vannak.

Innen nyugot felé 7 óráig menve, a Maros folyó partján rendezett és virágzó falvakon haladtunk át és *Déva*[3]) várába érkeztünk. A Maros folyó partján az ég magasságáig felérő erős vár ez, melyhez hasonló kahkaha-szerű[4]) erős vár Cseh- és Lengyelországban van csupán. Egy éjjel a várban vendégek voltunk s kívánságunk szerint megnézegettük azt. Van ugyan a várnak egy oldalról környező magaslata, de arról az oldalról semmi kár nem érheti s így a várhoz közelíteni nem lehet. Mikor annakidején Várad vára ellen mentünk, akkor a mi Lippa várunkból eljöttünk e Déva várába is, miként ezt ott részletesen leírtam.[5]) Most is megszemléltük e Déva várát s a kapitánytól ajándékot kaptunk.

Innen 3 óra alatt mezőkön és a Kena[6]) torkolatán átmenve, *Barcsay király falujába*[7]) értünk, mely nagy magyar és oláh falu.

Onnan 6 óra alatt *Hátszegre*[8]) mentünk, azután pedig nyugot felé a Nagy Sándor[9]) által épített *Vaskapu*[10]) szoroson haladtunk át. Hála Isten! most szerencsésen mentünk át, azonban mikor annak idején Ali pasával az erdélyi hadjáratról jöttünk Hátszeg irányában, e Vaskapuban három nap és három éjjel a havon álltunk s e Vaskapu hegyeiben és erdőiben a tél zordonsága miatt tízezer ember veszett el és a nagy szükség még most is emlékezetemben van.[11]) Hála Isten! most szeren-

---

[1]) A kéziratban: صازوار (Százvár), a mi nem más mint Szászváros.

[2]) Ez a folyó a Berény patak.

[3]) Törökül: دهوهوار

[4]) Kahkaha, regebeli erős vár Perzsiában, melyet az oszmánok igen sokáig ostromoltak.

[5]) Evlia i. m. 23. l.

[6]) Kena folyó más nem lehet, mint a Cserna.

[7]) A kéziratban: قریهٔ بارچای قرال (Kárie-i Barcsay királ). Ez a hunyadmegyei *Barcsa* község.

[8]) Törökül: Khászek alakban van a kéziratban.

[9]) Törökül: *Iszkender Zulkárnein*, vagyis *kétszarvú Sándor*. Így nevezik az arab és török írók a makedon királyt, kinek nevéhez annyi rege fűződik keleten.

[10]) Törökül: Demir-kapu.

[11]) Ezt a téli átvonulást leírta Evlia i. m. 155. l.

csésen keresztülmentünk és *itt beértünk immár az iszlám országba.*[1])

Először Sebesvárra mentünk, melyet azelőtt már leírtam.[2]) Innen 6 óra alatt *Lugos* várához érkeztünk. Ezt Köprüli Mohammed foglalta el s azelőtt már ezt is leírtam.[3]) Most Lugost nem is érintve, *Temesvár* várába mentünk.

A vilájet válija, Kászim pasa épen akkor Jenő várában volt, azért az erdélyi király ajándékaival Áhmed aga kajmakámhoz mentem s egy éjjel vendége voltam. Reggel kísérőket vettem magamhoz s Temesvárról a kajmakám levelével *Ifiák vilájet*[4]) felé indultam.

Társaimmal egy óra alatt *Ordu-dseszri*[5]) mellett, a Temes folyón hat hídlábon álló, nagy és erős fahídon átmentünk. E folyó Erdélyországból ered s Sebes és Lugos várak árkain átfolyik s a többi patakok mind e Temes folyóba ömlenek. Ennek egy ága Temesvár árkain is átfolyik s Pancsova palánka mellett a Dunába ömlik. E síkságon 7 órán át délkelet felé menve, *Versze*[6]) (Versecz) várához érkeztünk.

Versecz város. Öt-hat év óta járok már e síkságon, de ezt a Verseczet még nem láttam. Építője e vidék királyai közül Deszpot király volt. Annak idején Abul-feth[7]) Mohammed vezírei közül Gázi Báli bég elfoglalta, de utóbb az erdélyi királyok birtokába került. Végre Szulejmán khán idejében Áhmed pasa Temesvár elfoglalására menvén, ezt is elfoglalta. Most a temesvári ejáletben vajdaság és százötven ákcse fizetésű bíróság. Van lovassági ketkhudája, janicsár szerdárja, azonban várkatonasága és imáretje nincs.[8])

Vára az ég csúcsáig felérő magas hegyen, mondula alakban épült, erős, kőépítkezésű szép vár. Itt-ott azonban egyes helyeken már olyan repedezett, hogy téli napokon a pásztorok juhaikat teleltetés végett a repedéseken behajtják. Emberek

---

[1]) Krassó-Szörénymegye akkor török hódoltsági terület volt, azért azt Evlia iszlám országnak nevezi.

[2]) Evlia i. m. 64. és 156. l.

[3]) I. m. 63. l.

[4]) *Ifiák vilájet* = Oláhország. Evlia Cselebi Oláhországon át Moldvába, onnan Lengyelországba, onnan Oroszországba, onnan pedig Krimiába utazott.

[5]) *Ordu-dseszri,* magyarul: *Tábor hídja.* Erről említést tesz Evlia i. m. 63. l.

[6]) Törökül: ورسه (Versze).

[7]) *Abul-feth,* a hódítás atyja. Így nevezik a törökök Konstantinápoly elfoglalóját, Mohammed szultánt.

[8]) *Imáret,* a nagyobb mecsetek mellett levő alapítványi intézet, hol a szegények a hét bizonyos napján vagy esetleg mindennap ingyen ételt kapnak.

nem is laknak a várban. E vár mind a négy oldalon hét *konak*-nyira is ellátszik, mivel keletről és nyugotról nagy síkság terül el körülötte.

Versecz vára alatt egy tó partján négyszögű, tömésfal kerítésű palánka van, melynek kerülete 400 lépés. Annak idején Áhmed pasa másodvezír, Temesvárnak elfoglalója, építtette ezt a palánkát. Ennek húsz várkatonája, négy sáhi ágyúja és elegendő felszerelése van. Ebben egy deszkamináretes dsámi és nyolcz deszkatetejü katonaház van. A palánkának keletre néző kapuja van fából és a kapu előtt felvonóhíd. Az árkon kívül szép törvényszéki épület van. A nyugati oldalon, a kis tóban különféle halakat fognak.

Versecz külváros leírása. Az alsó palánka délkeleti részén 300 deszkatetejű alacsonyabb-magasabb, csinos ház van. Van három mihrábja ;[1]) az első a törvényszéki épület előtt levő dsámi ; a másik a csársiban levő dsámi, a melyen óra is van. Vannak városrészenkint is mecsetjei. Van egy kolostora, két iskolája, egy fürdője, két fogadója, 110 boltja, három szebilkháneja.[2]) Házai mind deszkatetejűek, tágasak s kert van mellettük. Utczáin kevés kövezet van, mert nagy sár nincs. E város keleti részén egész a régi felső várig menve, szőlők vannak. Levegője kellemes, népe egészséges, vendégszerető és nagyon barátságos. Kék szőlője ízletes, a leve azonban kissé csípős. A városban nagy olcsóság van s gazdag hely.

Mivel Temesvár felől a Duna partján olyan városok vannak, milyeneket mostanáig még nem láttam, azért a Duna partján való utazásban állapodtunk meg s Versecz vajdájától alkalmas kalauzokat vevén magunk mellé, Versecztől délkeleti irányban menve, hat óráig haladtunk és *Jeni-Palánkára* [3]) értünk.

E várat Abul-feth idején Gázi ......[4]) a hitetlenektől elfoglalta, de időjártával egészen elpusztult. III. Mohammed szultán parancsára a régi alapon újonnan épült s most a Duna folyó partján négyszögalakú, erős tömésfallal készült palánka s jelenlegi épülete a réginél erősebb. A várban egy dsámi és ötven deszkatetejű ház van, csupán a pasa palotája cserepes tetejű. III. Mohammed szultán összeírása szerint jelenleg a temesvári ejáletben *Modava* [5]) bégjének székhelye. Két tugos

---

[1]) *Mihráb,* a dsámiknak az a helye, mely a keresztény templomok oltárát helyettesíti s törvény szerint Mekka irányában van. Mihráb értelme itt dsámi.

[2]) *Szebilkháne,* alapítványi kút, hol mindenki ingyen kap ivóvizet.

[3]) Jeni-Palánka = Új-Palánka, Temesmegyében.

[4]) A kéziratban olvashatatlan.

[5]) Törökül írva: موداوه (Modava), vagyis Moldova a Duna partján.

pasáknak is ajándékoztatott; kellemes szandsák. Bégjének jövedelme 26.008 ákcse. Van 1 ziámet- és 13 tímárbirtokosa, 13 neferje, cseribasija, jüzbasija, alajbégje. Háború idején törvény szerint az említett ziámet- és tímárbirtokosok dsebelijeivel s bégjének embereivel együtt 5000 válogatott vitéz katonája van, kik Temesvár őrizetére küldettek. Van szipáhi ketkhudája, janicsár szerdárja, várparancsnoka, 20 várkatonája és 150 ákcse fizetésű kadija, vásárfelügyelője, vámszedője és hét váragája. Sejkh-ül-iszlámja és nákib-ül-esráfja nincs.

Jeni-Palánka vár alakjának leírása. A Duna partján, egy dombon álló, négyszögű palánka, melynek összesen két kapuja van. Egyik a keletre néző *Kis-kapu*, melytől húsz lépcsőn kell a Duna partjára lemenni. Ha a Duna kiárad, akkor csupán tíz lépcső marad. A város felé néz a *Nagy-kapu*, mely fölött magas kastély van s ebben székel a törvényszék. A kapu előtt széles, mély árok van, melyen csigákon járó felvonó-híd vezet át.

A nagy külvárosba való menetel végett e hídon átmenve, még a Duna egyik ága fölött levő széles fahídon is át kell menni. E várost a Duna folyó köríti és sziget gyanánt áll, mert a Dunának itt egy elvált ága is van.

A nagy külváros leírása. Az említett hídnak fejénél 50 boltja, egy fogadója és egy dsámija van. Négy városrészből áll, melyek közül kettő muszulmán, kettő pedig hitetlen. Van 300 deszkazsindelyes szép háza, kertekkel s egy szép fürdője. Ez a fürdő azonban július hónapban elhagyatva van, mert az összes nép akkor a Dunában fürdik. Az előkelők házaiban cserépből készült fürdők vannak, melyekbe a vizet bevezetik. E város nyugoti oldalán a *Karaso* [1]) folyik s e helyhez közel a Dunába ömlik. Kellemes víz, de kicsiny. Ez a folyó Erdélyország *Karaso* hegyeiből jön s Versecz és Jeni-Palánka síkságain átfolyván, a Dunába ömlik. A *Bercsal* [2]) folyó *Csalimszás* [3]) hegyeiből ered s e város keleti oldalán ez is a Dunába folyik.[4])

A következő napon Ali modavai bégtől kísérőket kaptam s a város szélén a *Bercsal* lofyón átmenve, 5 óráig hegyeken és meredek utakon haladtunk Ali bég szolgáival, 2 órán keresztül pedig a Duna partján keleti irányban menve, szerencsésen megérkeztünk Medavovára.[5])

---

1) Törökül: قراشو

2) A kéziratban برچال néven említett folyó mai neve Nera.

3) A török kéziratban: چالمساش

4) A török kéziratban elmondja az író, hogy a Dunán is átmentek s a szerb parton a szemben levő városokat is megnézték.

5) A török kéziratban: مداوا

Szerb nyelven van ez s annyit jelent: *Méz-mező*, azonban ismeretes nyelvhiba folytán *Modava* [1]) néven mondják. Régebben a törvény szerint itt volt a *modavai* bég székhelye. Abul-feth idejében Gázi Báli bég foglalta el. A Duna partján négyszögű, romladozó kis palánkácska ez, két kapuval. Benne 50 deszkatetejű katonaház és egy deszkamináretes kis dsámi van. A parancsnok és 300 várkatona van benne. Jeni-Palánka alá tartozó vajdaság. Külvárosában 200 deszkazsindelyes és nádas *rája* ház van kertekkel. Egy kis deszkatetejű dsámin és egy pékbolton kívül más nincs benne. Méze azonban igen híres és azért nevezik *Mézmezőnek*.

Itt csónakra ülve, egy óráig a Dunán lefelé mentünk s a tulsó oldalon a szemendrei [2]) szandsákban levő *Dár-i kebuterlik*,[3]) vagyis *Ásián-i Güverdsin* [4]) *(Galambócz)* várába értünk.

Güverdsinlik [5]) *(Galambócz) vára.* Rumiliben Dimetoka közelében is van egy Güverdsinlik vára, de az egészen elpusztult, ez a dunamenti Güverdsinlik pedig szép vár. Abul-feth idejében Kodsa Mehemed pasa foglalta el. Jelenleg a budai ejáletben Szemendre szandsák földjén vajdaság. Van ketkhudája, janicsár szerdárja, várparancsnoka és ötven várkatonája, adószedője, vámfelügyelője, muhteszibje, építészeti felügyelője, mir-ákhor [6]) agája, hét vár-agája, sejkh-ül-iszlámja, nakib-ül-esráfja és százötven ákcse fizetésű kadija. Vára a Duna partján, az ég csúcsáig felérő meredek sziklán, hatszögű, erős, faragott kövekből épült vár, hét toronynyal.[7]) Öt tornya a meredek sziklán áll, kettő pedig a Duna felől álló magas torony. E vár négy oldalról meredek sziklán áll, azért sem aknákkal, sem ostromsánczokkal nem lehet azt elfoglalni. Úgy tűnik fel ez a magas vár, mintha a Duna folyóban álló magas oszlop ormán volna.

Belső várában hét ház, egy gabonamagtár, különféle hadiszerek épülete és Mahmud pasa dsámija van. Egyetlen kapuja nyugoti irányba nyílik. E kaputól lefelé a Dunáig egy gyönyörű vízi út van. Különös és bámulatos művészet.

---

[1]) Törökül írva: موداووا vagyis Ó-Moldova Krassó-Szörény-megyében.

[2]) Szemendre neve a magyaroknál Szendrő.

[3]) *Dár-i kebuterlik, Galambócz* neve arabul. Szószerint annyit jelent: *Galambház.* Szerbül: *Golubácz.*

[4]) *Ásian-i Güverdsin* = Galambfészek.

[5]) Törökül: كورجينلك Güverdsinlik, vagyis Galambócz (Golubácz) érdekes romjai maig is láthatók. A törökök 1391-ben foglalták el e várat.

[6]) *Mir-ákhor* = istálló-felügyelő. A katonaság lovainak felügyelője.

[7]) Ezt nem jól figyelte meg az író, mert nyolcz tornya van.

A külső várban a Duna partján három városrész van, összesen háromszáz deszkazsindelyes szép házzal. Van három mihrábja, melyek közt első a Hadsi Ali dsámija, a Duna partján. Vannak mecsetjei, medreszeje, kolostora, elemi iskolája és Kodsa Mahmud pasa fürdője s ötven boltja. Imáretje azonban nincs. Veli Mahmud pasa e vár elfoglalásakor áldást mondott annak lakóira. Környéke igen gazdag termékenységű. Nyugoti oldalon szőlők és kertek terülnek el a Duna partjáig, mintha Irem kertje volna ott.

E várat is megszemlélvén, társaimmal ismét csónakra ültem s a várral szemközt a Duna közepén egy szigeten megálltunk. Ennek a neve *Baba-Szultán.* Egy magas szikla ez, mely két magas fa között, azok oltalma alatt nyugodtan van.[1])

Güverdsinliknél az ég csúcsáig felérő magas sziklákon néhány százezer galamb fészkel s azért nevezik e várat *Güverdsin* várának. Különös titka Istennek, hogy e sziklákon a sok ezer galamb fészkében levő apró galambokat sem kígyó, sem gyík, sem sólyom, sem sas, sem kánya nem bántja ; az emberek közül sem juthat fel e sziklákra senki, azért a galambfiakat el nem viszi. Különös eset ez.

E Güverdsinlik sziklás szorulatánál két oldalról az ég csúcsáig felnyúló keskeny sziklák között a Duna oly gyorsan folyik, hogyha nyilat lőnénk ki, az sem érné utól a vizet, s a hajók is villámgyorsan mennek át rajta.

Baba-Kájától egy nyíllövésnyire, a Temesvár felőli parton, *Duna-Várad*[2]) vára van.

Duna-Várad vára. A temesvári ejáletben, a Duna partján, egy kopár szikla fölött álló meredek vár. Mikor Mahmud pasa Güverdsinlik várát elfoglalta, ezt a várat Güverdsinlik várából báljemez ágyúkkal lövette. A várban levő gonosz hitetlenek könyörögve mondták : »Kegyelem ! óh ! Oszmán-ház katonái !« s kegyelemre kivonulván, Erdélybe mentek. Várad várát, a mely jelenleg a mi kezünkben van, ennek a Váradnak nevére építették s azért nevezik azt Váradnak.[3]) E Duna-Várad falait néhány helyen aknákkal lerombolták. Jelenleg néhány tornya és pokolmélységű börtöne van. Nagyon erős és meredek vár volt.

Ezt is megnézve, ismét hajóra ültünk s a Duna jobb- és balpartjait megszemlélve, a Dunán felfelé *Modava* várába men-

---

[1]) Itt az író ismét elmond egy hosszú mesét a halak partra jöveteléről, de a fordításból azt, mint haszontalant, elhagytam.

[2]) A török kéziratban: طونا واراطى (Tuna-Varadi). Ez a Duna-Várad a Zsigmond király által épített *Lászlóvár volt.*

[3]) Ez is csak török mesebeszéd.

tünk. A parancsnoktól kísérőket kaptunk kalauzokul és lóra ülvén, Isten segítségével 5 óra alatt az *Ali bég-szoroson* [1]) lefelé ereszkedve, ismét a Duna partján jártunk s több falun átmenve, *Libikova* [2]) palánkára értünk.

Libikova palánka. Ezt az oszmánok építették. A Duna partján, a temesvári vilájetben; *Új-Modova* [3]) birtoka levén, szubasi kormányozza. Van parancsnoka, 60 neferje, de ketkhudája, janicsár-szerdárja nincs. Vára a Dunától kétszáz lépés távolságra, egy tágas, sík réten, négyszögű kis palánkácska. Csupán öt ház van benne, másféle épület nincs; kettős árka van. Jelenleg öt ágyúja van. Kapuja előtt árok, benne pedig egy deszka-mináretes és deszkatetejű dsámi van. A külvárosban száz muszulmán ház van kertekkel és száz hitetlen ház, melyek mindegyike deszkazsindelyes és deszkakerítésű szegény ház. Fürdő és bazár nincs benne, kertje azonban igen sok van.

Körültekintés végett átmentünk hajóval a várral szemközt fekvő *Dobrenova* [4]) városba, mely a szemendrei szandsákban van.

Azután ismét visszamentünk *Libikovába* s a parancsnok katonákat adott kalauzokul, kikkel 5 óráig keleti irányban mentünk s néhány meredek szikla fölött elhaladva, a Duna partján egy tágas réten sátort ütöttünk. A szomszédos falvakból a ráják juhokat, bárányokat és tejet hoztak enni- és innivalóul s mialatt szolgáink ebédet főztek, én szegény néhány társammal hajóra ültem s a Dunán *Drenkova* [5]) városba mentem. Ez is a szemendrei szandsákhoz tartozik és helytartóság. Régente virágzó palánka volt, de már elpusztult. Jelenleg a Duna partján egy hegy lábánál, tágas völgy nyílásában fekvő falu, szép kertekkel. Van egy kis deszkamináretes dsámija s mecsetje. Igen sok hitetlen lakik venne. Fürdő, fogadó s bazár nincs benne, csak egy pék-bolt, egy bozaház [6]) s egy halas-bolt. Összesen 217 ház van benne. Vize és levegője kellemes. Lakosai dunai hajósok; előkelő lakói nincsenek.

Miután ezt is megnéztük, ismét hajóra ültünk s Dobrenovára menvén, a parancsnoktól kalauzokat kaptunk s 4 óráig

---

[1]) Törökül: Ali beg derbendi.

[2]) A török kéziratban: لبق اووا (Libik-ova).

[3]) Törökül: Jeni Modava.

[4]) A török kéziratban: دوبرن اووا (Dobren-ova). Dobra falu a pozsareváczi járásban.

[5]) A kéziratban: درنق اووا (Drenkova), ma gőzhajóállomás.

[6]) *Bozaház,* korcsmaépület, melyben a kölesből készült italt, a *bozát* mérik ki.

keleti irányban haladva, *Táhtáli Girdab* [1]) nevű különösen érdekes helyre mentünk. Ebben az örvényben évenként legalább 70—80 dunai hajó elvész és sok ezer ember elpusztul, noha ez nem keskeny szoros, hanem Allah rendeletéből a Dunában hal gerincze gyanánt úgy vannak a kövek és sziklák, mintha padlódeszkák volnának, azért is nevezik e helyet *Táhtáli Girdábnak* (Deszkás örvény). A Duna folyását és zúgását ezen a helyen ember ki nem állhatja és a teherszállító hajókat ha a szárazföldön ezer ember istrángkötelekkel [2]) húzza is, nehezen bírja átvontatni baj nélkül. Némely hajó ezer darabra is törik. A Dunában levő gadócz és kárász halak ha e deszkás sziklák között keresztülmennek, elkábulnak. Szóval: veszélyes örvénye ez a Dunának s Isten oltalmazza meg a hajókat és embereket ezen örvénytől. E deszkás örvénytől lefelé ismét biztos a járás.

Ezt a látványosságot is megszemléltem s azután társaimmal a Duna partján 5 óráig menve, *Ücs-kule* [3]) állomáshelyre értünk. Ez *Ücs-kule* Modava földjén van s régente jókarban volt, azonban az erdélyi hitetlenek elpusztították, mivel ez *Ücs-kule* északi részén levő hegyek és dombok Erdélyhez tartoznak és az erdélyi Kolcsvár magaslatai.

Én szegény ez *Ücs-kule* állomáshelyen hajóra ültem s a Duna túlsó oldalán *Fetiszlám* [4]) vára felé *Poracsa* [5]) várába mentem, mely a vidini szandsák földjén van.

Ezt a várat is megszemlélvén, ismét *Ücs-kule* felé mentünk a túlsó partra s ott kalauzokat véve magunkhoz, a Duna partján 5 óráig haladva, *Inlik* [6]) várába érkeztünk.

Inlik vára. Ezen a helyen a Duna csudálatos keskenyre összeszorul s két oldalról az ég csúcsáig felnyúló sziklákon, egymással szemben, a hitetlenek idejéből két vár van, e két

---

[1]) A török *Táhtáli Girdáb* تختەلى كرداب magyarul annyit jelent: *Deszkás örvény.* Itt a Piole sziklák vannak. Ezt a helyet Táhtáliának nevezték.

[2]) A török szövegben: *istránk ipler.* Komáromy János, Thökölynek titkára is említést tesz erről útleírásaiban. L. Szamota, Régi magyar utazók Európában. Nagy-Becskerek, 1892. 322. l.

[3]) A kéziratban: اوچ قله magyarul annyit jelent: *Három torony.* E *Három-torony* vagy *Tri-kule* romjai láthatók a krassó-szörénymegyei Szvinicza falu mellett.

[4]) Fetiszlám, a mai Kladovo.

[5]) A török kéziratban: پراچا Poracsa, a Duna egy kis szigetén volt. Lakosai 1832-ben elhagyták a falut és Milanováczot alapították.

[6]) A török kéziratban: اینلك. Itt a leírás után itélve, a Kazánszorosról szól az író.

várban azonban ma ember már nem lakik. Mikor a dunai hajók e helyen átmennek, a dunai rablók itt gyakran megtámadják azokat, ezért az orsovai bég és a vidini bég ez Inlik várába és a szemközti dombra puskásokat helyeztek el és a dunai kapitányt tizenkét gályával kirendelték a hajók átmenesztésére.

A hitetlenek idejében e két várból, egyikből a másikba emberkar vastagságú lánczot húztak át s odakötötték úgy, hogy nemcsak hajó, de még csónak sem mehetett keresztül. A lánczok lyukjának helyei a két oldalon levő sziklákon most is láthatók.[1])

E két oldalon levő várak alsó részei a Duna folyóra néző sziklaoszlopok gyanánt állanak és barlangok vannak bennük. A hitetlenek idejében az összes hajóktól vámot szedtek itt. Szóval: különös csodás látnivaló hely ez.

Innen kelet felé a Duna partján haladva, *Orsova* [2]) várába érkeztünk.

Orsova vára. Abul-feth idejében Gázi Báli bég foglalta el ezt az erdélyi hitetlenek kezéből s néhány évig üresen állott. Szulejmán khán idejében Temesvár meghódítója, Áhmed pasa másodvezír kijavíttatta s a temesvári ejálet összeírásakor szandsákbégi székhely lett. Jelenleg Szulejmán khán törvénye szerint bégjének javadalma 310.000 ákcse és livája alatt 13 ziámet- és 556 tímárbirtokos van. Alajbégje, cseribasija, jüz-basija van. Bégjének katonasága a dsebelikkel együtt háború idején 3000 válogatott katonából áll. Szabály szerint van a szandsákban lovassági ketkhudája, janicsár szerdárja, várparancsnoka, 150 várkatonája, azabok agája, martalócz-agája, vámfelügyelője, mértékfelügyelője, vámszedője, adófelügyelője, építési felügyelője, városi ketkhudája. A próféta törvényének magyarázatára van sejkh-ül-iszlámja, nákib-ül-esráfja és 150 ákcse fizetésű bírája. Kerületében 70 falu van.

Vára. A Duna partján négyszögű, tömésfal kerítésű szép palánka. Kerülete 800 lépés. Két kapuja van; egyik a Duna partján keletre néző kis fa-kapu, a másik nyugoton, szintén a Duna partján levő külvárosi kapu. A vár déli oldalát a Duna öntözi, azonban északról magaslati helyei és sekély árkai vannak. E várban a bég palotája valamennyi háznál szebb;

---

[1]) Állítólag a rómaiak idejében lánczokkal zárták itt el a Dunán való közlekedést. Ugyanerről megemlékezik Komáromy is i. m. 324. l. Itt Evlia Cselebi ismét elmond egy mesét, hogy állítólag Janko bin Mádián mesterségesen vágatta e szorost. A mesét, mint felesleges részt, elhagytam.

[2]) A török kéziratban: ارش اووا (Irs-ova).

a Dunaparton levő fal fölött számos kilátóhely és mulatóhely van. Összesen 50 deszkazsindelyes ház van benne. A nagyobbik kapu terén van a Dunára néző szép kis dsámi, melyet sokan látogatnak.

A belső vár. A hitetlenek idejéből maradt erős, négyszögű kőépületű szép váracska. Benne csupán a parancsnok, az imám, a müezzin és a mehter-basi [1]) háza van. A belső vár kapuja fölött az óratorony van ; az óra harangja egy *ferszákh* távolságra is elhallatszik. E belső vártól nyugotra egy tágas téren van a nagy külváros.

A nagy külváros. Összesen 300 alacsonyabb-magasabb házból áll. Van benne egy dsámi, egy mecset, medresze, kis iskola és 110 bolt. Bezesztánja [2]) nincs, hanem azért mindenféle árút meg lehet e városban kapni. A várárok szélén egy fürdő van. A Dunaparton a görög hitetleneknek vannak szép házaik, kertekkel. A vár környékén levő dombok csupa szőlők.

E város keleti részén levő hegyek mögött *Oláhország* van, mert ez a város épen a határszélen fekszik és az oláh határ itt kezdődik.

Én szegény itt átvettem a bégtől az oláh béghez szóló ajánlólevelet s miközben azon tanakodtunk, hogy e városból melyik oldalon induljunk Oláhországba, mivel ezen a részen az oláh hitetlenek fellázadtak, azért ő azt tanácsolta : »A Duna túlsó oldalán Fetiszlám felől Vidinből vagy más kikötőből menjetek Oláhországba.«

Mi tehát Orsován lovainkkal hajóra szálltunk s a Dunán keresztülmenve, a jobb partnak kerülve, mentünk el Oláhországba.[3])

---

[1]) *Mehter-basi,* a tábori zenekar főnöke.

[2]) *Bezesztán,* árúcsarnok, a hol különösen szöveteket árusítanak.

[3]) Ezzel befejeződik Evlia Cselebi magyarországi utazásainak leírása.

[illegible]

Név- és tárgymutató.

A, Á.

B.

C, Cs.

D.

Török kifejezések jegyzéke.

Evlia Cselebi utleirásainak két kötet magyar forditásában számos török kifejezés — terminus technikus — fordul elő, melyeket jegyzetekben magyaráztam meg. Áttekintés és használat végett itt közlöm a megmagyarázott fontosabb kifejezések betüsoros jegyzékét a kötet és lapszám jelzésével, a hol az illető kifejezés bővebb magyarázata található.

TARTALOM.